

DRIE ASMAT-DIALECTEN

VERHANDELINGEN

VAN HET KONINKLIJK INSTITUUT VOOR
TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE

DEEL 42

DRIE ASMAT-DIALECTEN

DOOR

P. DRABBE M.S.C.

'S-GRAVENHAGE — MARTINUS NIJHOFF — 1963

VOORWOORD

Bij het verschijnen van deze spraakkunst past me een woord van dank aan het Gouvernement van Nederlands Nieuw-Guinea, dat mij in staat stelde naar Nederland te reizen, om door persoonlijk contact met deskundigen op linguïstisch gebied mij de samenstelling van dit werk te vergemakkelijken. Bijzonder veel dank ben ik verschuldigd aan Professor Dr. J. Gonda te Utrecht, die mij reeds zo dikwijls met grote bereidwilligheid te hulp kwam, en ook nu weer mijn werk doorzag, en zijn goede raad gaf voor de definitieve redactie.

P. DRABBE M.S.C.

Arnhem, januari 1962

I N H O U D

	<i>Bladz.</i>
HET TAALGEBIED	1
HET KLANKSTELSEL	5
De klinkers	5
De tweeklanken	8
De medeklinkers	10
De klemtoon	13
DE WERKWOORDEN	14
Eenvoudige en samengestelde werkwoorden	14
Meervouds- of iteratief-stammen	14
Samengestelde werkwoorden	15
Het causatieve werkwoord <i>m-</i>	15
Houdingswerkwoorden	21
Deictische werkwoorden	27
Verbale uitdrukkingen	34
DE VERVOEGING	36
De infinitieve werkwoordvorm	36
De zero-vormen	37
De <i>f</i> -vormen	40
De <i>m</i> -vormen	43
De <i>tsjem-</i> , <i>erm-</i> , <i>tem</i> -vormen	46
Het praefix <i>a-</i> in indicatief-vormen	47
Het praefix <i>mb-</i> , <i>mbe-</i> , <i>mba-</i> in indicatief-vormen	48
De klemtoon in de indicatief-vormen	48
De <i>tsj-</i> , <i>er-</i> , <i>t</i> -vormen	48
De <i>tsjer</i> -vormen van Kawenak	54
De <i>atsj</i> -vormen van Kawenak en de <i>ar</i> -vormen van Keenok	57
Eventueel gebruik van werkwoorden en verbale uitdrukkingen	58
Onregelmatige werkwoordsvormen	59
NOMINALE, SEMI-NOMINALE EN VERBALE ZINNEN	67
DIVERSE CONSTRUCTIES	71
Negatieve en prohibatieve constructies	71
Interrogatieve constructies	74
Finalis-constructies	80

VIII

	<i>Bladz.</i>
SUBSTANTIEVEN	83
Samenstellingen type „boomstam”	85
Samenstellingen ter uitdrukking van afhankelijkheids-relatie	86
ADJECTIEVEN	87
Trappen van vergelijking	88
Versterkende elementen	89
PERSOONLIJKE VOORNAAMWOORDEN	91
VERWANTSCHAPSNAMEN	94
DE TELWOORDEN	104
SCHAKEL-ELEMENTEN	107
TEKSTEN IN HET KAWENAK-DIALECT	117
Verhaal over de held Atsj, Nederlandse vertaling	117
Verhaal over de held Atsj, Kawenak-dialect met uitleg	125
Enkele „Vermaningen”	173
Losse teksten met uitleg	176
Gezangen	189
DE BENAMING VAN DE BEVOLKINGS-GROEPEN	195
ALFABETISCH REGISTER	199
WOORDENLIJST van Kawenak, Keenok, Keenakap, Kaünak en Kaweïnag	212
KLAPPER OP DE WOORDENLIJST	234

HET TAALGEBIED

1. In de hier volgende Spraakkunst beschrijven we drie dialecten van de Asmat-taal, nl. Kawenak, Keenok en Keenakap (afgekort Kw, Kn en Kp). Omdat we wegens gezondheidsredenen de taalstudie ter plaatse voorgoed moesten opgeven, konden we twee andere dialecten waarvan het bestaan reeds bekend is niet meer opnemen, nl. het dialect dat gesproken wordt langs en achter de Casuarinen-kust, en dat ten Oosten van de Pasüwe of Wildeman-rivier. Het eerste noemden we Kawejnag, wat me als parallel van Kw, Kn en Kp werd opgegeven door Pater A. v. d. Wouw, die als missionaris werkzaam is in het genoemde gebied. Het tweede, waarvan we de studie begonnen maar moesten opgeven, kunnen we noemen het Kaünak. Woordenlijsten daarvan vindt men achter de onderhavige spraakkunst samen met die van Kw, Kn en Kp.

De naam *Asmat* (eigenlijk *Asamat* met de klemtoon op de eerste lettergreep, of ook *Samat*) ontleenden we aan Kw, en hij komt ook voor in Kawejnag; in Kn is het *Asemer*, in Kp *Asamot*, in Kaünak *Asomat*, in Kawejnag *Asmat* of ook *Asěmat*. In Kw komt het woord *samat* voor met de betekenis van: mensen, groep, stam, volk, gemeenschap.

De Papoea's die deze taal spreken noemen haar Kw *Asmat atakam*, Kn *Asemer arakam*, Kp *Asamot atokom*, Kaünak *Asomat atakom*, Kawejnag *Asmat atam*, waarin *atakam*, *arakam* enz. betekenen: geluid, stem, spraak, taal. Zichzelf noemen ze resp. *Asmat ou*, *Asemer uu*, *Asamot ui*, *Asomat üü*, *Asmat owe*, waarin *ou*, *uu* enz. woorden zijn met meervoudige betekenis, in Ned. niet anders te vertalen dan door „mensen”. Ze noemen zichzelf aldus in tegenstelling met wat die van Kw noemen *ndat ou*, de schimmen, d.i. de zielen der afgestorvenen, die afgestorvenen zelf, in tegenstelling ook met de *Emariü ou*, de groepen die ten noord-westen, en de *Safan ou*, die ten zuid-oosten van het Asmat-gebied wonen, en verder nog in tegenstelling met de *Jütsjowotsj ou*, de mensen van het midden, van de zee, dus overzeesen, de overzeese vreemdelingen.

Ten noord-westen van het Asmat-gebied vinden we als buurt-talen

het Kamoro en het Sémpan, met Asmat nauw verwant.¹ In het zuid-oosten zijn we op het randgebied van de Awju-dialecten,² welke ook enige overeenkomst vertonen met Asmat, Sémpan en Kamoro. In het zuid-oosten vinden we ook het Jaqai van de groep praefixen-talen.³ Een andere buurt-taal is nog het Tamagario, dat gesproken wordt aan de Gondu (Koningin Juliana-rivier), en dat met Kamoro, Sémpan, Asmat, Awju en Jaqai geen enkele verwantschap heeft, maar geheel op zichzelf schijnt te staan; misschien zullen we de gelegenheid hebben daarover mettertijd enige gegevens te publiceren; ook de studie van die taal moesten we opgeven. We hebben dus een groep van zeer nauw verwante dialecten die zich uitstrekt vanaf de Opa-rivier in het noordwesten tot aan de Casuarinen-kust in het zuid-oosten, nl. Kamoro tot en met de Mukumuga-rivier, Sémpan tot en met de Otokwa (zie kaartje in de Kamoro-spraakunst); daarop volgen zuid-oostwaarts verschillende rivieren, welker stroomgebieden onbewoond zijn, en we kunnen zeggen dat het Asmat-gebied begint bij de Pomatsj (Le Coq d'Armandville). Het meest zuid-oostelijke dialect is het Kaünak in het stroomgebied van de Pasüwe (de Wildeman-rivier).

In de Kamoro-Spraakunst, randnummer 4, vindt men dat de Kamoro's zich *wenata* noemen, van *we* mens, en *nata* echt (in de Sémpan-taal is dat *owenaha*, van *owe* en *naha*). Deze beide woorden vinden we terug in de namen der Asmat-dialecten, maar ze worden er voorafgegaan door *k(a)*, een element dat ook in de Awju-talen voorkomt met de betekenis van „mens”, en het is niet onwaarschijnlijk dat de Kamoro- en Asmat-dialecten enige verwantschap hebben met de Awju-dialecten, zie bv. „Kaëti en Wambon”, eerste deel, randnummer 44. Mogelijk zijn dus *ka* van Awju en *ka* van Asmat identiek. Het woord *kaü* of *kaiü* komt in het Kaünak-dialect inderdaad voor met de betekenis van „mens”, en verder in *kaü pok* andermans dingen, waarvan de parallellen in resp. Kw, Kn en Kp zijn: *karwei pok* (zie 214), *kee pok*, en *kaee pok*. *We* treedt duidelijk op in de naam *Kawenak*, en in varianten daarvan, nl. *ü* in *Kaünak*, en *wei* in *Kaweïnag*;

¹ Men zie daarvoor de Spraakunst van de Kamoro-Taal, uitgave van het Kon. Inst. voor Taal-, Land- en Volkenkunde 1953, randnummers 272—290, en de vergelijkende woordenlijst op bl. 96.

² Zie daarover Twee Dialecten van de Awju-taal, Bijdragen tot de T.-, L.- en Volkenkunde, Deel 106, afl. 1, de Spraakunst van het Aghu-dialect van de Awju-taal, Kon. Inst. voor T.-, L.- en Volkenkunde 1957, en Kaëti en Wambon, Twee Awju-dialecten, Kon. Inst. voor T.-, L.- en Volkenkunde 1959.

³ Zie Talen en Dialecten van Zuid-West Nieuw-Guinea, Deel B, Micro-Bibliotheca Anthropos, 1954, Vol. 11.

zo kan ook *ee* in *Keenok* en *Keenakap* een variant zijn van *we*. Het woord *nata* in *wenata* van Kamoro, en *naha* in *wenaha* van Sémpan is *nak* in *Kawenak* en *Kaïnak*, *nok* in *Keenok*, en *nag* in *Kaweïnag*, en heeft de betekenis van „echt”. *Wenata* en *owenaha* betekenen dus „echte mens”, evenals ook *Ka-we-nak*, *K-ee-nok*, *Ka-ü-nak* en *Ka-weï-nag*, waarin echter het begrip „mens” tweemaal wordt uitgedrukt. De naam *Keenakap* is samengesteld uit *k(a)*, *ee* en *nakap*; dit *nakap* is een klankwijziging van *ndakap*, dat in Kp, Kw en Kn een versterkings-element is bij woorden die iets kleins of iets fijns uitdrukken (zie 117), zodat *Keenakap* weer te geven is door: ten zeerste mens.

Het Kawenak-dialect, gesproken in het benedenstroomse der meeste Asmat-rivieren, ongeveer 12000 zielen, dat we als basis nemen van deze spraakkunst, en waarmee we de andere vergelijken, bestaat uit vier subdialecten. Alleen het sub-dialect van het Simaj-dorpencomplex, nl. van de dorpen Ajam, Warse en Amerep wordt hier behandeld en dan nog alleen zoals het gesproken wordt te Ajam, speciaal in de groep (clan?) Waq, die van onze voornaamste informant, Tomas Simpor, een jongeman van ongeveer 20 jaar. De andere subdialecten zijn dat wat gesproken wordt aan de Mbomatsj, de Faj, de Pomatsj en de Unir, dat van het complex met de naam Mbisman, omvattende de dorpen Ewer, Suuru, Jepem, Per en Uus, en ten slotte dat van het complex met de naam Mbetsj-Mbip, de dorpen Atsj, Atametsj, Aman-Ndamkaj, Ndenim, Mbipim, Aminsu, Kawet, Tsjoweu, Oma-Ndesep, Otsjanep, Jiaü en Sejsomat, die thuis horen aan de rivieren Mbetsj, As, Foretsj, Ajip en Euta. De subdialecten verschillen onderling niet zoveel dat men elkaar niet zou verstaan.

Het Keenok-dialect wordt gesproken aan de bovenloop van de rivieren Pomatsj en Unir (in dit dialect Pomar en Winir), in de dorpen Saa waarmee samenwonend Eer, Erme met Sono, Mbuu met Esem, Jam, On en Tese, Akani met Mbiar en Mbinomo, Komor met Amor, Par, Jiper met Air, Mbirip en Oarer, Mbonep met Aus, Oari, Simi en Paip, Mbunu met Wairu, Zemek en Sumat, Tomor met Saka, Iram. Ze tellen samen ongeveer 7000 zielen. We beschrijven het dialect zoals het gesproken wordt te Amor, het dorp dat samenwoont met Komor; onze informant was een inwoner van dat dorp, met name Jair, een man van ongeveer 30 jaar. We vinden in Keenok tamelijk veel synoniemen, waarvan er één telkens schijnt thuis te horen in Kawenak.

Het Keenakap-dialect wordt gesproken in het stroomgebied van de Siretsj, in dat van haar zijtak de Sor, en misschien ook in dat van de As. Daar die gebieden nog niet geheel zijn opengelegd kunnen we

niet met zekerheid zeggen welke dorpen het Keenakap spreken, maar we mogen wel aannemen dat de volgende er toe behoren; in het Siretsj-stroomgebied: Kaimo, Oòs, Aòk, Zaosokor en Fos; in het Sor-stroomgebied: Ndamen, Mbiwar, Mbuët, Mbiro, Mbatjö en Zoòp, samen ongeveer 2000 zielen. We beschrijven het dialect zoals het gesproken wordt te Ndamen; onze informanten waren beiden van dat dorp, nl. Tümenipit van de groep Ndaa, en Zünmanam van de groep Tünuk; hun leeftijd was resp. ± 25 en ± 18 jaar.

Het Kaünak-dialect wordt gesproken door 4600 zielen in 31 dorpjes die liggen ten Zuiden van de Siretsj (in dit dialect Sürta genoemd) ten Oosten van de Pasüwe, en ten Noorden van de Sua. De uiterste oostgrens is de Mapi-rivier.

In het gebied dat men wel de Cookbaai noemt vinden we het Kawejnag-dialect, gesproken door 8200 zielen, aan de Eÿta, en aan het benedenstroomse van de Fait, de Kronkel en de Cook-rivieren. In het brongebied van de Cook vinden we nog mensen die Tamagario spreken, dialect dat thuis hoort aan de Gondu; in dat van de Fait en de Kronkel wordt een nog onbekende taal gesproken; voorts hoort men in het brongebied van de Kronkel ook nog Awju.

HET KLANKSTELSEL

2. De klinkers zijn in Kw: *a, e, i, o* en *u* (*ü*); in Kn: *a, e, i, o* en *u*; in Kp: *a, e, i, o* (*ö*) en *u* (*ü*), over 't algemeen in de drie dialecten kort en niet gerekt optredend.

De *e* stelt een klank voor die in eenzelfde woord, gezegd door eenzelfde persoon, nu weer ongeveer klinkt als de *i* in Ned. *pit*, dan weer ongeveer als de *e* van Ned. *pet*; verschil tussen deze klanknuances geeft nooit verschil van betekenis. In Kw vinden we een enkele maal een dubbele *é*, nl. in *éé* blad; de beide *é*'s klinken als in Frans *été*, en zijn met elkaar verbonden door wat men noemt een zachte aspiratie. Hetzelfde woord wordt echter in samenstellingen als bv. *os e* boomblad een gewone enkele *e*.

De *o* stelt een klank voor die nu eens ongeveer klinkt als in Ned. *rot*, dan weer ongeveer als in Ned. *rond*; in Kp horen we in bepaalde woorden *ö*, ongeveer als in Ned. *turf*; ook hier geen relevant verschil.

De *i* is de *ie* van Ned. *lied* of *lier*. Het kleine verschil in gerektheid geeft geen verschil van betekenis.

De *u* klinkt als de *oe* van Ned. *boek* of van *boer*. In Kn wordt *u* onder invloed van bepaalde omringende medeklinkers, voornamelijk *r, j* en *s*, soms gehoord als *i*; zo wordt hij in Kp onder invloed van bepaalde medekl. *ü*, d.i. als in Frans *but*; dit komt ook voor in Kw, zie verderop in dit nummer: noch in Kp, noch in Kw bestaat er functionele oppositie tussen *u* en *ü*. Wel echter bestaat die oppositie in Kw tussen de tweeklank *uu* (*ew* van Eng. *stew*) en de klinker *u* (*ü*), bv. *puu*- onder water gaan, en *pu* nabij, *suu* leugen en *sü* plantsoort, *juu* een vissoort, en *jü* kroonduif, *jü* roer, *tsjütsjuu* in *pit tsjütsjuu* paddestoel op een *pit*-boom, en *tsjütsjü* met dwarsbalkjes belegd pad, *usuu* een vissoort en *üsü* overnachten buiten het dorp. De *ü* is een Umlaut van *u* die optreedt wanneer de *u* komt te staan in de buurt van bepaalde medeklinkers. Hoewel er geen absoluut geldende regels bestaan in Kw, kunnen we in 't algemeen aannemen dat Umlaut optreedt: a) wanneer op *u* een *r* volgt, bv. *mbinür* een houtsoort, *mbisür* lange vrijstaande paal, *jürou* lang;

- b) wanneer in hetzelfde woord of in dezelfde samenstelling tweemaal een der medekl. *j*, *s* of *tsj* voorkomen, bv. *jüjüm*- iteratief-stam bij *jum*- afbreken, *jüjep* monding van een zijstroom, *süso* varkensval, *tsji tsjüm* rottan of liaan om een prauw vast te leggen, naast *tsjum* idem om mens of dier aan bv. een boom vast te binden ;
- c) wanneer *u* staat in de nabijheid van *j + t*, bv. *jüt* vissoort, van *j + s*, bv. *jisjükum*- uitpakken, *jüsün* kokos, van *j + tsj*, bv. *jütsjowotsj* midden, *jütsjütsjümir*- opsommen, van *t + s*, bv. *tüsü* ratsoort ;
- d) in eenlettergr.stammen die beginnen met *j*, *s* of *tsj*, bv. *jü* kroonduif, *sü* plantsoort, *tsjü*- zwemmen ;
- e) een *u* die voorafgaat of volgt op een *ü* krijgt de Umlaut soms zelf ook, bv. *pajürü* zichtbaar worden, *ndütsjür* volwassene ; in één geval zien we zelfs de tweeklank *uü* harmoniëren met een voorafgaande *ü*, en wel in *ndürüü*, in tegenst. bv. met *jüsuü* regenloze periode ; we hebben daar dus de tweeklank *üü*, welke anders niet voorkomt.

3. Voor de functionele oppositie tussen de opgenoemde klinkers zie men de volgende woorden :

- a) in Kw voor *a* en *e* : *am*- geven van naam, *em*- maken ; *ak* wang, *ek* steen ; *aran* stroomopwaarts m.b.t. hoofdstroom, *eren* idem m.b.t. zijstr. ; *ase* lende, *ese* draagzakje ; *fat* vlinder, *fet* vissoort ; *mbanak* ook, *mbenak* tong ; *mbase*- niet willen eten, *mbese* speeksel ; *owan* boskip, *owen* ruzie ;
in Kn voor *a* en *e* : *ap*- zitten, *ep* uiteinde ; *esa* draagzakje, *ese* bloed ; *ndar* wij, *nder* ik ; *tar* jullie, *ter* feest ; *aran* en *eren* als in Kw ;
in Kp voor *a* en *e* : *sa* droog, *se* grond ; *ta* wie ? *te* regen ; *pa* alleen, *pe*- baren ;
- b) in Kw voor *a* en *o* : *as* ding, *os* hout ; *at*- stappen, *ot*- steunen op ; *awer* schaambedekking, *ower* man ; *emar* nog niet, *emor* bij (insect) ; *fa* doorn, *fo* wind ; *fam*- afkappen, *fom*- uitwringen ;
in Kn voor *a* en *o* : *an*- eten, *on*- geven ; *fam*- zeggen, *fom*- graven ; *karo* taboe, *koro* kort ; *sara* ondiep, *saro* licht, helder ;
in Kp voor *a* en *o* : *fa* achterste, *fo* wind ; *mba* zelf, *mbo* echtgenoot ; *karo* kort, *koro*- los zijn van ;
- c) in Kw voor *e* en *i* : *e* dijbeen, *i* urine ; *em* trom, *im* zoals ; *eram* sacraal, *iram* nacht ; *mbefa* schelpachtig omhulsel van paalworm, *mbifa* jaloers ;
in Kn voor *e* en *i* : *mbe* garnaal, *mbi* neus ; *mber*- stroomopw. gaan

- m.b.t. hoofdstr., *mbir-* steken; *jena* onwetend, *jina* knie; *er* naamgenoot, *ir* achterpoot;
- in Kp voor *e* en *i*: *mbe* mondholte, *mbi* aangezicht; *se* grond, *si* stenen bijl; *asen* plaats, *asin* prohib.el.; *eme* trom, *imi* vol; *tame* huis, *tami-* schrikken;
- d) in Kw voor *i* en *u* (ü): *fim* ader, *fum* houtsoort; *isi* slapen, *üsü* overnachten buiten het dorp, *üsü* versperring in riviértje; *iwi-* werpen, *uwi* haarverlengsel; *jü* visnet, *jü* kroonduif; *mbi* neus, *mbu* schildpad; *sir* opgroeien, *sür* houtsoort;
- in Kn voor *i* en *u*: *iri* doorn, *uri-* wrijven; *pi* sprinkhaan, *pu* nabij; *fi* bamboe, *fu* kostbaarheid; *kirim-* beëindigen, *kurum-* aanraken; *mbi* neus, *mbu* schildpad;
- in Kp voor *i* en *u* (ü): *mbi* aangezicht, *mbu* schildpad; *pi* casuaris, *pu* nabij; *tüp-* stroomopw.gaan m.b.t. zijstr., *tüp* achterstevan; *wi* palmiet, *wu* palmbiad;
- e) in Kw voor *o* en *u* (ü): *fom-* uitwringen, *fum-* waaien; *jom* uitbouw, *jum* houtsoort; *jor* slangsoort, *jür* witte papegaai; *okom* krabachtige dierfiguur, *ukum* houtsoort; *otsj* benen neuspunten, *utsj* hagedissoort;
- in Kn voor *o* en *u*: *korom-* losmaken, *kurum-* aanraken; *mbo* echtgenote, *mbu* schildpad; *po* schepriem, *pu* nabij; *pok* ding, *puk* bivak; *toko* één, *tuku-* verbergen;
- in Kp voor *o* en *u*: *ko* brits, *ku-* aan wal stappen; *korom-* totaliseren, *kurum-* aanraken; *mbom-* onderrichten, *mbum-* in *mbui* *mbum-* baden; *wor* jij, *wur* donder.

4. Wat betreft de klinkers valt nog op te merken dat in Kw enkele paren niet bij elkaar schijnen te passen. Alle enkelvoudige woorden zijn in Asmat een- of tweelettergrepig. In Kw nu vinden we in tweelettergrepige enkelv. woorden nooit de paren *e* en *u* of *u* en *e*, *i* en *o* of *o* en *i*, *o* en *u* of *u* en *o*; wel echter *a* + *a*, *aran* stroomopw. m.b.t. hoofdstroom; *a* + *e*, *samer* slank; *a* + *i*, *tami* schrikken; *a* + *o*, *amop* warm; *a* + *u*, *kapu-* afgedekt zijn; *e* + *a*, *enam* vis; *e* + *e*, *eren* stroomopw. m.b.t. zijstr.; *e* + *i*, *mbesin* vissoort; *i* + *a*, *mbinam* goesting; *i* + *e*, *jine* knie; *i* + *i*, *isi* slapen; *i* + *u*, *mbisür* hoge losstaande paal; *o* + *a*, *onam* uitspansel; *o* + *e*, *omes* jongere zuster; *o* + *o*, *okor* stom; *u* + *a*, *juas* naam; *u* + *i*, *kumis* sagobol; *u* + *u*, *junum* jong sagoblad, *wuur* hond. Tweeklanken komen zo weinig voor dat we over het samengaan ervan met klinkers niets kunnen zeggen.

5. De tweeklanken. In Kw en Kp vinden we de dalende tweekl. : *ai*, *aɔ*, *ei*, *eu* en *iu*, en één stijgende, nl. *ui* dat klinkt als het Fr. *oui*, in beide dial. bv. in *mbui* water; *ai* klinkt als in Ned. *baai*, maar iets korter; *aɔ* komt slechts voor in een gering aantal woorden; *ei* klinkt niet als in Ned. *kei*, maar als *ay* in Eng. *payable*; *eu* klinkt als *eeuw* in Ned. *leeuw*, maar iets korter; *iu* als in Ned. *kieuw*.

Alleen in Kw vinden we de dalende tweekl. *au*, *oi*, *ou* en *uu*; *au* klinkt als in Ned. *blauw*, maar iets korter; voor een Nederlander is het verschil tussen *au* en *aɔ* (zie boven) niet gemakkelijk te horen, maar het is zeker relevant, zie in nummer 6; *oi* als in Ned. *kooi*, maar wat korter; komt slechts zelden voor; we kwamen slechts de volgende woorden tegen: *joï* vet, *koï-* losraken, *okoï-* wegvloeien, en *tsjowoi-* heen en weer lopen; *ou* klinkt niet als in Ned. *koud*, maar als *ow* in Eng. *low*; *uu* als *ew* in Eng. *stew*.

Alleen in Kp komen we de dalende tweekl. *aɛ*, *oɛ* en *ui* tegen. Voor een Nederl. oor is *aɛ* niet gemakkelijk te onderscheiden van *ai*, dat in Kp ook voorkomt, zie boven, maar dat verschil is beslist relevant; *oɛ* is voor een Nederl. oor al even moeilijk te onderscheiden van *oi*, dat in dit dial. niet voorkomt, maar in Kw wel; *ui* klinkt als *oei* in Ned. *boei*; voorbeelden in Kp van tweeklanken: *taɛ-* nemen, *ai* vriend, *enaɔ-* komen, *seï* schouder, *ndeutu* groot, *mbiu* schim, *zoɛ* zon, *ui* mensen, *mbui* water. In gesloten eindlettergr. vinden we geen tweekl., maar wel twee volwaardige klinkers naast elkaar; zo wordt *ndeutu* groot, wanneer het afgekort wordt, *ndeùt*, dus met klemtoon op *u*, zoals bv. in *ndeùt'ipit* volwassen man, of in *ndeut'ùt* zeer groot. De halfkl. van de dalende tweekl. vervalt dikwijls, wanneer door samenst. enz. er andere klanken in nauw verband op volgen, bv. *saɛ-* losraken, *sa-m-* los doen gaan.

Omtrent de tweekl. in Kw valt nog op te merken: a) ze komen nooit voor in gesloten lettergr.; b) in tweelettergr. woorden komen ze zelden voor, in de eerste lettergr. zeer zelden; c) de halfkl. vervalt gemakkelijk; zo bv. bijna altijd wanneer het causale el. *m-*, zie 12, er op volgt, bv. *kai-* losraken, *kam-* los doen raken; *okoï-* vloeien, *okom-* doen vloeien; *ndeï-* afdalen, *ndem-* doen afdalen; *jiu-* binnegaan, *jim-* doen binnegaan; *puu-* onder water gaan, *pum-* onder water doen gaan, dit in tegenst. met bv. *asesak tsjuu-* pijn lijden, *asesak tsjuum-* pijn doen lijden. Zo vervalt ook de halfkl. *i*, wanneer er in vervoegde vormen *e* achter komt, in welk geval we hem voor de duidelijkheid van het woordbeeld toch schrijven, bv. *andeières* ze komen naar beneden, hoewel men zegt *andees*, waarin tussen de twee *e*'s een zachte aspiratie.

In Kn vinden we geen tweeklanken; twee klinkers achter elkaar, verbonden door een zachte aspiratie, vormen twee lettergrepen; men hoort zelfs, wanneer het woord distinct en met nadruk wordt gezegd, een zwakke klemtoon op de tweede kl. Wanneer de eindlettergr. gesloten is hoort men de klemt. iets sterker. Bij vlug spreken staan de dubbele klinkers echter vaak gelijk met tweeklanken. De tweede kl. vervalt dikwijls wanneer door samenst. enz. er andere klanken in nauw verband op volgen; zo bv. meestal wanneer het causat. el. *m-*, zie 12, er op volgt. Hetzelfde geldt ook wanneer twee dezelfde klinkers op elkaar volgen; zulke dubbele kl. hoort men bij vlug spreken dikwijls als een enkele.

6. We laten hier alleen voor Kw enkele woorden volgen als bewijs van de functionele oppositie tussen de bovengenoemde tweeklanken, en tussen de tweekl. en de klinkers. In Kp komen zo weinig tweekl. voor, dat het moeilijk is daarin de oppositie te bewijzen.

- a) voor *ai* en *ei*: *pai* splijten, *peipei* ontkiemen; *sai-* in samenstelling met een ander ww. duidt op meerv. van het subj., *sei* uitdelen;
- b) voor *ao* en *au*: *ao* uier, *au* bij; *sao-* zichtbaar worden, *sau* medelijden; *tao-* zeggen, *tau-* nemen met mv. obj.;
- c) voor *ao* en *ou*: *ao* uier, *ou* mens; *ndao* koppensnellen, *ndou-* regenen; *ajao* irrealis-el., *ajou* aardbeving;
- d) voor *au* en *eu*: *au* bij, *eu* vanaf; *tau-* nemen met mv.obj., *teu-* met enk.obj.;
- e) voor *au* en *ou*: *sau* medelijden, *sou-* aandoen van sieraden; *tau-* nemen met mv.obj., *tou* houtsoort;
- f) voor *eu* en *iu*: *jeu* vrijgezellenverblijf, *jiu-* ingaan; *teu-* nemen, *tiu-* doen liggen; *mbeu* zeekwal, *mbiu* jonge nipah-vrucht;
- g) voor *au* en *uu*: *au* bij, *uu-* aan boord gaan; *tau-* nemen met mv.obj., *tuu-* verhuizen;
- h) voor *ou* en *uu*: *ou* mens, *uu-* aan boord gaan; *tou* houtsoort, *tuu-* verhuizen; *pou-* zoeken, *puu-* onder water gaan;
- i) voor *ai* en *a*: *fai-* schillen, *fa* doorn; *pai-* splijten, *pa* schub;
- j) voor *ao* en *a*: *fao-* raken met meerv.obj., *fa* doorn; *pao* houtsoort, *pa* schub;
- k) voor *ei* en *e*: *mbei* voet, *mbe* mondholte; *sei* verdelen, *se* grond;
- l) voor *eu* en *e*: *mbeu* zeekwal, *mbe* mondholte; *teu-* nemen, *te* regen;
- m) voor *iu* en *i*: *fiu-* binnengaan, *fi* leeg; *piu* vliegende hond, *pi* casuaris; *janiu* speersoort, *jani* houtsoort;
- n) voor *oi* en *o*: *joï* vet, *jo* daglicht; *koï-* losraken, *ko* brits;

- o) voor *ou* en *o*: *ou* mens, *o* varken; *jou* zon, *jo* daglicht; *mbou* vogelsoort, *mbo* echtgenoot; *tamou* wortel, *tamo* links;
- p) voor *uu* en *u*: *puu*- onder water gaan, *pu* nabij; *suu* liegen, *sü* plantsoort;
- q) voor *ui*, *i* en *u*: *fui* bamboehoorn, *fi* leeg, *fu* kostbaarheid; *mbui* water, *mbi* neus, *mbu* schildpad;
- r) voor *au* en *a*: *sau* medelijden, *sa* droog; *au*- opkomen van vloed, *-a*- doen gedurende de dag.

7. Naast de tweeklanken vinden we in Kw ook dubbele klinkers, die samen twee lettergr. vormen, bv. *aut* groot, *faim*- kunstig bewerken, *mbait* ster, *jait**sj* gek, *juas* naam, *mbais* middenstuk van kneedbak, *mbaim* vogelsoort, *sait* schuin; men merke op dat in al die woorden de tweede lettergr. gesloten is. In afleidingen vinden we ook vaak twee of zelfs drie kl. achter elkaar die geen tweeklanken vormen, maar bij vlug spreken toch weer moeilijk van tweeklanken te onderscheiden zijn, bv. *je aootmar* hij loopt weer (*a-o-at-mar*), waarin *a* praefix, *o* weer, *at* ww.stam, *mar* uitgang van ww.vorm; *aurumar* het brandde (*a-uru-mar*), waarin *a* praef., *uru* ww.st., *mar* uitgang van ww.vorm.

8. De medeklinkers die de drie dialecten gemeen hebben zijn: *f*, *k*, *m(b)*, *n(d)*, *p*, *r*, *s*, *t* en *w*; in Kw vinden we bovendien *tsj*, corresponderend met een gedeelte der *t*'s in Kn en Kp; in Kw en Kn ook nog *j*, die correspondeert met *z* in Kp.

Door *m(b)* en *n(d)* worden voorgesteld resp. zwak labiale *m* en zwak dentale *n*; labiaal of dentaal zijn ze practisch altijd in het begin van woorden, en daar schrijven we altijd *mb* en *nd*; in Kn is één woord, nl. *ma* zelf, waarin we altijd een zuivere *m* horen; op 't einde van woorden zijn ze zuiver *m* en *n*, en daar schrijven we dan ook *m* en *n*; ook in 't midden van woorden schrijven we *m* en *n* omdat ze daar heel vaak niet labiaal of dentaal zijn; de klank van *m* en *n*, vooral in 't midden van woorden verschilt van persoon tot persoon, van groep tot groep, en zelfs hoort men bij dezelfde persoon in hetzelfde woord nu eens *m* of *n*, dan weer *mb* of *nd*; alleen in samengestelde woorden en in afleidingen schrijven we in 't midden *mb* en *nd*, en wel ten behoeve van de lezer, die daardoor de samenstellende delen gemakkelijker zal herkennen. We schrijven dus in Kw bv. *aman* boog, *anam* overblijfsel, *mbui* tijdstip en *pokmbui* (bestaande uit *pok* en *mbui*) eetpartij, feest, *ndeï* afdalen, stroomafw.gaan en *korndeï*- vertikaal afdalen (bestaande uit *kor* en *ndeï*-); in Kn schrijven we bv. *amen*

binnenste, *aniri* dunne bamboe, *mbi* tijdstip, en *pokmbi* (uit *pok* en *mbi*) feest, *nde-* afdalen, en *koronde-* (uit *koro* en *nde-*) vertikaal afdalen; in Kp bv. *mbomon* binnenste, *tamane* veel, *mbui* tijdstip, *pokmbui* feest, *nde-* afdalen, *koronde-* vertikaal afdalen.

De *k* klinkt min of meer als de Franse *g*, dus min of meer stemhebbend.

J en *w* zijn in Kw echte medekl., dus verschillend van de in tweeklanken voorkomende halfkl. *i* en *u*; *j* klinkt hier zelfs enigszins als de Franse *j*, soms bijna *dj*; dit laatste komt sterk uit wanneer *j* in nauw verband volgt op *t*; we vonden er slechts één voorbeeld van, en wel in Kw, nl. *at jan atakam* vermaning, waarin *at jan* ongeveer klinkt als *adjan*; zo ook natuurlijk in *at jan ou-* vermanen; veel woorden die een *j* in het begin hebben verliezen die *j* wanneer er in nauw verband, vooral in samenstellingen, een medekl. aan voorafgaat.

In Kn wisselen in het begin van bepaalde woorden (aan te geven in een woordenlijst) facultatief *ji* en *fi*, *ju* en *su*, bv. *jisim-* en *fisim-* mededelen, bekend maken, *jim-* en *fim-* telen; *juu-* en *fuu-* aan hoord gaan, *jurum-* en *surum-* loslaten, *jumur-* en *sumur-* opstaan. Opmerkelijk is dat we die wisseling van *ji* en *fi*, *ju* en *su* alleen vinden bij werkwoorden en niet bij andere rededelen: bij veel woorden vervalt de begin-*j* wanneer er een medekl. aan voorafgaat, bv. *jiwir* mannelijk, *keenok iwir* mannelijk mens; *jii-* binnengaan, *tomor-ii-* boven binneng.; voor *jii-* vinden we ook *jii-*, zie 36; dit is echter niet de wisseling van *ji* en *fi* die we zojuist bespraken, maar een samenst. van *fi-* en *jii-* welke beide „binnengaan” betekenen, wat blijkt uit een andere samenst. nl. *fi-om-ii-* binnengaan met, zie 38. In Kn moeten we nog opmerken dat *j* er subdialectisch vaak klinkt als *z*.

In Kp vinden we i.p.v. *j* een medekl. die we *z* schrijven, en die ligt tussen *j*, *zj* en *z*; de begin-*z* van bepaalde woorden (aan te geven in een woordenlijst) vervalt vaak na een andere medekl. of achter een dalende tweekl., bv. *zipit* mannelijk persoon, *keendakap ipit* mens-man, *ai ipit* vriend, *züü-* binnengaan, *tomet-üü-* boven binnengaan.

De medekl. *tsj* in Kw klinkt als *ch* in Eng. *which*. De *tsj* van Kw is in de beide andere dial. *t*, maar klinkt in Kn gemouilleerd, dus *tj*; *tsji* prauw van Kw bv. is hier *ti* of *tji*, in Kp gewoon *ti*. De woorden die in Kw *t* hebben vinden we in de beide andere dial. ook met *t*, niet gemouilleerd.

Wat betreft de medekl. *p* moeten we voor Kp opmerken dat hij daar intervocaal vaak *w* wordt; zo zegt men zowel *jipir* als *jiwir* mannelijk persoon, en zowel *nde pa* als *nde wa* ik alleen.

Een eigenaardigheid van Kw is nog dat wanneer *mb* of *p* in het begin van een woord gevolgd worden door een *e*, ze bijna klinken alsof er een halfkl. *o* op volgde, zoals in *mbe* (*mbøe*) mondholte, *pe* (*pøe*) krab, *Per* (*Pøer*) een groepsnaam.

In alle drie de dial. komen al de genoemde medekl. voor aan het begin van woorden, behalve *r*; neemt men woorden uit een andere taal over die beginnen met een *r*, dan wordt de eerste kl. van dat woord ook vóór de *r* gezegd, bv. *oròti* brood van Mal. *roti*, *oròk* geest van Mal. *roh*, *aràdja* koning van Mal. *radja*; de namen *Rut* en *Rosa* worden *Urùt* en *Oròsa*; daar er geen *l* bestaat, zegt men voor *Lucia Ndusia* of *Urusia*. Alle medekl. komen voor in het midden van woorden. Alleen *j* en *w* vinden we niet op het einde.

9. We laten hier enkele woorden volgen waarin men de relevantie kan zien van het verschil tussen de bovengenoemde medekl. in Kw; we achten het niet nodig ook voor de andere dial. de oppositie apart te bewijzen.

- a) voor *f* en *p*: *fas* zwak, *pas* ijzerhout; *fim* ader, *pim* rand; *jif* veengrond, *jip* vogelsoort; *jof* opening, *jop* oevers van riviermonding; *ef* twijgje, *ep* achtereinde; *ofe* schelp, *ope* zusterskind; *afin* made, *apin* lies;
- b) voor *p* en *w*: *pas* ijzerhout, *was* open plek; *pa* schub, *wa* golf; *kapi-* gesloten zijn, *kawi-* volgen; *mbipis* voorhoofd, *mbiwis* echtgenoten;
- c) voor (*m*)*b* en *p*: *mbam* sagomeel, *pam* tak; *mbane* verzorgd, *pane* in de neus gestoken schelp; *mbe* mondholte, *pe* krab; *mbeji* spoor, *peji* rechtop; *omom-* staan bij, *omop-* zitten bij; *em* trom, *ep* achtereind; *umu* bovendeele van stam, *upu* kokosdop;
- d) voor *n(d)* en *t*: *ndak* echt, *tak-* stroomafw.gaan m.b.t. zijstr.; *ndakan* scheut, *takan* waterverbinding; *an-* eten, *at-* stappen;
- e) voor *m(b)* en *n(d)*: *mbam* sagomeel, *ndam* lichaam; *mbi* neus, *ndi* dans; *ami* louter, *ani-* verdwijnen; *sam* houtsoort, *san* stroomafw. m.b.t. zijstroom;
- f) voor *s* en *t*: *sakai-* barsten, *takai-* er doorheen gaan; *sam* houtsoort, *tam* ochtend; *mbis* beeldenpaal, *mbit* steel; *tisi* regenmaken, *titi-* beven;
- g) voor *s* en *tsj*: *sa* viskuit, *tsja* wie? *sapi-* uitgaan van vuur, *tsjapi* hars; *si* stenen bijl, *tsji* prauw; *asin* heup, *atsjin* gebakken sago; *fas-* zingen, *fatsj* koeskoes; *mbasam* uitkijken, *mbatsjam* houtsoort; *os* hout, *otsj* benen neuspen;

h) voor *t* en *tsj*: *tem* rottan, *tsjem* woonhuis; *takam* eerder, *tsjakam* leeg van huis; *fat* vlinder, *fatsj* koeskoes; *ut* versterkend el., *utsj* lachen; *pitim-* neerleggen, *pitsjim* vlug.

A a n t e k e n i n g: De klemtoon valt in tweelettergr. woorden op de laatste lettergr., in drielettergr. woorden op de eerste. Wanneer een woord een andere klemtoon heeft, is dat een teken dat het een levende of een versteende samenst. is. Zulk een klemtoon geven we aan met een accent grave, bv. *èpetsj* oudere broer, een versteende samenst., zie 123.

DE WERKWOORDEN

10. De ww.stammen zijn zoals alle andere niet-samengest. woorden één- of tweelettergrepig, en tweelettergrepige komen weinig voor. Een ww. dus met meer dan twee lettergr. is altijd een samenstelling. Zulke samenst. bestaan er zeer veel, zie 10—44. Ze worden in hun geheel vervoegd juist als de enkelv. ww. Daarnaast vinden we een groot aantal verbale uitdrukkingen waarover verderop in 45, die bestaan uit een nominaal en een vervoegbaar verbaal gedeelte, welk laatste enkelv. of samengest. kan zijn. We geven in de volgorde Kw, Kn, Kp enkele voorbeelden uit de drie dial.: *sawu-*, *sau-*, *sau-* lawaai maken; *kai-*, *kae-*, *kae-* losraken; samengest. ww. *kai-ames-*, *kae-amis-*, *kae-ames-* los liggen; *jiu-teu-ap-om-*, *jiu-te-ap-om-*, *zu-tae-ap-om-* binnen doen zitten; verb. uitdr. met enk. ww. *utsj otsj-*, *wiri wir-*, *wuti wot-* lachen; *ndamir af-*, *ndimir af-*, *ndamir kame-* sterven; verb. uitdr. met samengest. ww. *ndaq tsja-tiu-*, *ndoo ta-ri-*, *ndaù ta-tü-* doden van mens uit niet bevriende groep; *ndaq tsj-an-*, *ndoo t-an-*, *ndaù t-an-* doden van idem en opeten.

11. Meervoud- of Iteratief-Stammen. Er zijn enkele ww. die alleen gebruikt worden wanneer men spreekt van een enkelv. proces, en waarnaast andere optreden die aanduiden dat het proces meervoudig is. Zo betekent in Kw *teu-* nemen enz. van één ding door een of meerdere personen, *tau-* idem van meerdere dingen door een of meer personen.

Zie nog de volgende lijst, waarin voor elk voorbeeld de meerv.stam onder de enkelv.st. staat:

<i>Kawenak</i>	<i>Keenok</i>	<i>Keenakap</i>	
<i>teu-</i>	<i>te-, ter-</i>	<i>tae-</i>	nemen, vasthouden
<i>tau-, tsjanim-</i>	<i>ta-, tar-, tanim-</i>	<i>taa-, tae-anim-</i>	
<i>te-tam-</i>	<i>te-tem-</i>	<i>te-tam-</i>	geven
<i>ta-tam-</i>	<i>ta-tem-</i>	<i>taa-tam-</i>	

<i>Kawenak</i>	<i>Keenok</i>	<i>Keenakap</i>	
ta-tiṽ-	ti-iiri-	ta-tü-	neerleggen
ta-jimir-tiṽ-	ta-iiri-	ta-zimir-tü-	
tsja-tiṽ-	ta-ri-	ta-tü-	doden
tsja-jimir-tiṽ-	ta-jimir-ti-	ta-zimir-tü-	
mba-tiṽ-	mba-ri-	mba-tü-	omhakken
mba-jimir-tiṽ-	mba-jimir-ti-	mba-tütü-	
pe-	pe-	pe-	baren
kajim-	kima-iiri-	kaim-	
mbit-	mbir-	mbit-	steken met bv. speer
faṽ-	faṽ-	faṽ-	
tsjim-	tim-	tim-	schieten
faṽ-	faṽ-	faṽ-	

In Kw vinden we *ta-tiṽ-* vasthouden en neerleggen, d.i. met of uit de hand neerl., mv.st. *ta-jimir-tiṽ-*, en *tsja-tiṽ-* treffend neerl., d.i. doden, mv.st. *tsja-jimir-tiṽ-*; in Kp is dat in beide betekenissen *ta-tü-* en *ta-zimir-tü-*, daar *tsj* en *t* van Kw in Kp beide *t* zijn, zie 8.

Bij andere ww. wordt het meervoudige van het proces uitgedrukt door verdubbeling van de twee eerste klanken van de stam. In alle drie de dial. heeft men bv. *erem-* en *ererem-* uitkiezen; *sakam-*, *sesakam-* afkappen; *takam-*, *tetakam-* doorboren; men lette op de verandering van *a* in *e* in de twee laatste voorb. In Kw heeft men bv. *fam-*, *fafam-* doen branden; *jerei-*, *jejerei-* barsten; in Kn *ere-*, *erere-* alleen achterblijven; *kom-*, *kokom-* stuk, resp. stukken afbreken; in Kp *pere-*, *perere-* resp. een slag wentelen, en rollen; *sirim-*, *sisirim-* pagaaïen.

12. Onder de vele samenstellingen met ww. zijn de meest voorkomende wel die met het ww. *m-*, dat altijd achter een ander ww. komt; het is causatief van betekenis, zoals blijkt uit de volgende voorb. in Kw *sa-* intr. drogen, *sa-m-* doen drogen; *kerker e-* intr. rammelen, *kerker e-m-* doen r.; *firi-* zich omkeren, *firi-m-* tr. omkeren; *kapu-* afgedekt zijn, *kapu-m-* afdekken; *jak sü-* zwanger worden of zijn, *jak sü-m-* zw. maken. Zo heeft men in Kn bv. *jere-* intr. breken van kalebas, aardewerk, *jere-m-* doen br. van idem; in Kp *zere-* en *zere-m-* met dezelfde bet.

Wanneer *m-* komt achter een dalende tweekl. vervalt de halfkl., zoals bv. in Kw *fakai-* beschadigd worden, *faka-m-* beschadigen; *enao-* komen, *ena-m-* doen komen; *jerei-* intr. breken van kalebas, aardewerk, *jere-m-* doen br. van idem; *okoï-* vloeien, *oko-m-* doen vl.; *susu-* intr. koken, *susu-m-* doen koken; een uitzondering is *asesak tsjuu-* pijn lijden, *asesak tsjuu-m-* p. doen lijden; zo vinden we ook in Kp bv. *fakaε-* en *faka-m-*, *enao-* en *ena-m-*, en in tegenst. met Kw *asesa tuu-* en *asesa tu-m-*. In Kn heeft men geen tweekl., maar van de twee volwaardige kl. naast elkaar vervalt de tweede, bv. *enao-* en *ena-m-*, *kaε-* beschadigd worden, en *ka-m-* beschadigen, maar *asesok tuu-* en *asesok tuu-m-*.

Na een medekl. treedt vóór *m-* als ligatuur een kl. op, die dezelfde is als de laatste kl. van de ww.st.; na een *a* in de stam is de lig. soms een *o*. Voorbeelden in Kw: *tak-* stroomafw.gaan m.b.t. zijstroom, *tak-am-* idem doen gaan; *ap-* zitten, *ap-om-* doen zitten; *tomet-* opstijgen, *tomet-em-* doen opst.; *jir-* naar overkant gaan, *jir-im-* idem doen gaan; *os-* weggaan, *os-om-* weg doen gaan; *por-* zien, *por-om-* doen zien, laten zien aan. Zo vinden we in Kn *tak-* en *tak-am-*, *ap-* en *ap-om-*, *as-* en *as-om-* weggaan en doen wegg.; *jir-* en *jir-im-*, en in Kp *tomet-* en *tomet-em-*, *por-* en *por-om-*.

In enkele samenst. vinden we twee ww. die ieder samengest. zijn met *m-*, in Kw bv. *fiu-* = *fi-u-* binnengaan, *fi-m-i-m-* binnen doen g.; *ndami-puu-* onder water gaan, *ndami-m-pu-m-* idem doen gaan, het eerste met mv.subj., het tweede met mv.obj.; parallellen in Kn zijn *fi-i-* en *fi-m-u-m-* (tweede ww., nl. *i-* in *fi-i-* wordt *u-* in *u-m-*); *ndimi-puu-* en *ndimi-m-puu-m-*; in Kp *fü-ü-* en *fi-m-i-m-*, *ndeme-pu* en *ndeme-m-pu-m-*.

13. Men maakt heel veel gebruik van samengest. ww. In de volgende nummers, 13—44, en bij de onregelm. ww. in 82—83 zal men er veel voorbeelden van zien, en verder vindt men ze voor Kw in overvloed in de teksten op het einde van deze spraakkunst. Hier nog enkele voorb., telkens in de volgorde Kw, Kn, Kp: *aka-m-iu-*, *aka-m-ii-*, *aka-m-zü-* openen van bv. dubbele slaapmat en er in gaan (liggen); *tao-jar-*, *tao-jar-*, *esim-zar-* zeggen en lopen, d.i. rondzeggen, rondvertellen; *eu awor-puu-*, *ee joor-puu-*, *öd zoor-pu-* krokodil worden en te water gaan; *isi tamit-es-*, *isi timir-es-*, *ese tamit-es-* dromend liggen te slapen; *jar-teu-*, *jar-te-* of *jar-ter-*, *zar-taε-* lopen en nemen, d.i. gaan halen; *ka-m-teu-*, *ka-m-ter-*, *ka-m-taε* doen scheuren en nemen, d.i. afscheuren om te gebruiken, dus niet zomaar afscheuren

en wegwerpen; *kapu-m-teu-*, *kipi-m-ter-*, *kapi-m-taę-* bedekken en vasthouden, d.i. met de hand bedekt houden; *tsjim-pu-m-*, *tim-puu-m-*, *tim-pu-m-* schieten en te water doen gaan, d.i. iemand van de prauw afschieten.

14. Er zijn in Kw drie en in Kn twee ww. die als eerste lid van een samenst. optredend kleine veranderingen ondergaan, nl. in Kw en Kn *an-* eten, en *at-* stappen, in Kw alleen *om-* omkappen. Zo bv. in Kw *nda-it-*, in Kn *nda-ir* en *nda-it-* eten in de ochtend; *nda-nde-m-* in beide dial., eten of drinken en naar beneden doen gaan, d.i. doorslikken; evenzo *nda-m-* te eten of te drinken geven; *nda-tiu-*, in Kn *nda-iiri-* of *nda-ti-* eten en neerleggen, d.i. bij het eten iets overlaten; *je ta-jar-* en *ja ta-jar-* stappend lopen; *je t-e-nao* en *ja t-e-nao-* naar hier komen stappen; wanneer *an-* in Kw en Kn als laatste lid van een samenst. optreedt, harmonieert het met het voorafgaande lid, bv. *amos jou-an-*, *amse jee-en-* sago bakken en meteen opeten; *ao-tiu-in-*, *jee-iir-in-* of *jee-t-in-* bakken, neerleggen en daarna opeten; *teu-en-*, *te-en-* nemen en opeten. Als op zich zelf staand ww. gebruikt heeft men in Kw en Kn voor „eten” *an-*, in Kp echter *nda-*, en als eerste lid van een samenst. ook *nda-*, bv. *nda-it-*, *nda-nde-m-*, *nda-m-*, *nda-tü-*, vgl. boven; als tweede lid van een samenst. is het *en-*, bv. *amos zo-en-* sago bereiden en meteen opeten. In Kw vinden we i.p.v. het ww. *om-* omkappen in samenst. *mba-*, bv. *mba-tiu-* omkappen en neerleggen, d.i. laten liggen, *mba-teu-* omkappen en meenemen; waarschijnlijk is via *mba-* in samenstellingen naast *om-* nog *mbo-* ontstaan voor „omkappen”.

Het ww. *teu-* nemen, vasthouden, in de hand hebben enz. In Kw komt het in samenstellingen in verschillende vormen voor; bij de houdings- en deictische ww. vinden we *tou-*, zie 24 en 38; verder *tau-* dat gebruikt wordt wanneer het obj. meerv. is, zie 11; in *te-tam-* geven en *ta-tam-* geven met mv.obj. zijn *te-* en *ta-* nog andere vormen van *teu-*. In Kn komt *te-* nemen enz. in samenst. voor in de vorm *to-*, zie 24, en in de vorm *ta-*, zie 24 en 38, *taa-* in 11; *te-tam-* in de hand hebben ten behoeve van, wordt gezegd voor „geven” met enk.obj., en *taa-tam-* voor „geven” met mv.obj.

15. In alle drie dial. heeft men ww. die niet autonoom voorkomen, maar wel zeer vaak als tweede lid van een samenst. Een daarvan is *tam-*, *tem-*, *tam-* dat ongeveer de bet. heeft van „doen voor, ten behoeve van” van wat door het eerste lid wordt uitgedrukt, bv. *te-tam-*, *te-tem-*,

te-tam- in de hand hebben voor, dus geven; *fim-tam-*, *fim-tem-*, *fim-tam-* beblazen, blazen over; *aḡ-tam-*, *jee-tem-*, *aḡ-tam-* bakken voor; *taḡ-tam-*, *tao-tem-*, *esim-tam-* zeggen tot, mededelen aan; *ji-tam-*, *ji-tem-*, *zū-tam-* mededelen aan. *Tam-*, *tem-*, *tam-* komt ook wel voor als verbaal deel van een verb. uitdr., bv. *mbetsj tam-*, *mbiri tem-*, *mbate tam-* huilen om, bewenen.

Een ander ww. dat niet autonoom voorkomt is *et-*, *er-*, *et-*. Voorbeelden: *teu-et-*, *te-er-*, *taḡ-et-* of *ta-et-* voor zichzelf nemen, in tegenst. met *te-tam-* enz. aan een ander geven; *teu-et-* wordt ook gezegd van een vrouw tot zich nemen, en van het aannemen van kinderen; *juw-ut-*, *ju-ur-*, *zu-ut-* (harmonieëring van *et-*) tot zich nemen dus huwen, van een man; in *ju-am-it-*, *ju-am-or-*, *zu-am-it-* elkaar huwen hebben we waarschijnlijk ook met *et-* en *er-* te doen; *ta-tiu-it-*, *tiiri-ir-*, *ta-tü-it* of *ta-tü-üt-* nemen en neerleggen voor zichzelf, d.i. voor zich zelf bestemmen; *ta-t-* van *taḡ-et-*, *ta-r-* en *ta-ar-*, *taa-t-* tot zich nemen, dus huwen, van meer dan één vrouw. *Et-* komt ook voor in verb. uitdr., bv. *sosej et-* in Kw en Kp, in Kw ook *sosej et-em-* voor zichzelf sparen, spaarzaam zijn met zijn stamgenoten, d.w.z. niet nodeloos aan gevaar blootstellen.

Een derde ww. dat niet autonoom voorkomt is *tiu-* in Kw, *iiri-* en *ti-* in Kn, en *tü-* in Kp; voor „neerleggen” zegt men *ta-tiu-*, *t-iiri-*, *ta-tü-* nemen of in de hand hebben en neerleggen; *aḡ-tiu-*, *jee-iiri-* of *jee-tü-*, *aḡ-tü-* bakken en neerleggen, dus niet meteen opeten; *aḡ-ti-tam-*, *jee-iiri-tem-*, of *jee-ti-tem-*, *aḡ-tü-tam-* bakken en voor iemand neerleggen. In Kw en Kp vonden we de verb. uitdr. *mbanmak tiu-* en *mbanmak tü-* oog neerleggen, d.i. aankijken, bekijken.

16. Een ander ww. dat nooit autonoom optreedt is *kurum-* in Kw en Kn, *korom-* in Kp, met de bet. van „totaliseren”, bv. *em-kurum-*, *em-korom-* alles maken, geheel maken, afmaken; *jirim-kurum-*, *zirim-korom-* geheel vullen van een prauw, met als subj. de lading; *fai-kurum-*, *fae-kurum-*, *faḡ-korom-* intr. geheel opbranden; *ndamir tsjames-kurum-*, *ndimir tamis-kurum-*, *ndamir tames-korom-* helemaal, of echt dood zijn; *okoj-ndej-kurum-*, *oko-nde-kurum-*, *oko-nde-korom-* geheel naar beneden vloeien; *iwasom-kurum-*, *iasom-kurum-*, *komosom-korom-* alles wegwerpen. Men ziet dat dit ww. zowel een trans. als een intr. bet. kan hebben. In Kw heeft men het homonym *kurum-* waarvan het equivalent in Kp ook *kurum-* is, en dat de bet. heeft van „aanraken”, met subj. ziekte, kwaal, kwaad in 't algemeen ook van „treffen”, met obj. *eme* trom van „trommen”.

17. Het ww. *por-* in Kw en Kp, *per-* in Kn wordt autonoom gebruikt in de bet. van „zien” en van „kijken”, maar als laatste lid van een samenstelling heeft het meestal de bet. van „proberen”, bv. *kurum-por-*, *kurum-per-* onderzoekend betasten; *nda-por-*, *nda-per-* eten en proberen d.i. proeven; *jitim-por-*, *jumurum-per-*, *zitim-por-* proberen te doen opstaan, porren, wekken; *ji-por-*, *ji-per-*, *sü-por-* proberen te zeggen, proberen over te halen, aansporen; *fasam-* in de drie dial. „wikken, wegen”, maar ook *fasam-por-*, *fasam-per-*; *por-por-*, *per-per-* onderzoekend bekijken. Met *por-*, *per-* kan ook bedoeld zijn: voorlopig, even, zolang, bv. *teapom-por-*, *teapom-per-*, *taeapom-por-* voorlopig of zolang neerzetten; zie voor Kw *por-* in de bet. van „proberen” een reeks voorb. in 234.

18. Er zijn ook enkele elementen niet-werkw. die alleen voorkomen als eerste lid van een samengest. ww. We laten hier de voornaamste volgen:

Jam-, *jam-* of *am-*, *zam-* samen met, in de nabijheid van, maar alleen gebruikt i.v.m. personen, niet met zaken, bv. *jam-kawi-*, *jam-kii-*, *zam-kaëü-* volgen; *jam-kawi-ap-*, *jam-kii-ap-*, *zam-kaëü-ap-* gaan zitten bij; *jam-kawi-em-*, *jam-kii-am-*, *zam-kaëü-em-* gaan staan bij, naderen tot, volgen; *jam-emames-*, *jam-emamis-*, *zam-emames-* samenliggen met; *pi a-jam-tsjatiuei*, *pi a-jam-tarie*, *pi a-zam-tatiue* samen met hem heb ik de casuaris gedood.

Het el. *tsjowotsj-*, *toor-*, *toot-* betekent „aanwezig zijn”; men zegt bv. *tsji tsjowotsj-ak-*, *ti toor-eak-*, *tü toot-zak-* aanwezig zijn bezig met het kappen van een prauw; *tsjowotsj-em-*, *toor-am-*, *toot-em-* staande aanwezig zijn; in Kw *tsjowotsj-fao-* aanwezig zijn bezig met schieten; in Kn *mbiri toor-mbir-* aanwezig en aan 't huilen zijn.

Het el. *atam-* is „lang, blijvend, gewoonlijk” in de drie dial., niet te verwarren met *atam-* instrumenteel „met” van 138, of met het ww. *atam-* insteken, steken aan; *atam-ap-* lang zitten; *tsji atam-ak-*, *ti-atam-eak-*, *tü atam-zak-* lang bezig zijn met het bekappen van een prauw.

Awer-, *jeer-*, *zoar-* op iets smals, op de rand; *awer-* van Kw moet men niet verwarren met *awer-* als laatste lid van een samenst. in 69. Voorbeelden: *awer-ap-*, *jeer-ap-*, *zoar-ap-* op de rand zitten; *awer-apom-*, *jeer-apom-*, *zoar-apom-* op de rand zetten; *awer-jar-*, *jeer-jar-*, *zoar-zar-* lopen over bv. een liggende boomstam; *awer-ndei-*, *jeer-nde-*, *zoar-nde-* rivierwaarts gaande lopen over enz.

Mber- in de drie dial. komt voor met de bet. van stroomopw. gaan m.b.t. hoofdstroom, zie 42, maar een ander *mber-* betekent „op korte

afstand benaderen”, bv. *mber-an-* op korte afst. gaan eten; *mber-om-* op korte afst. gaan staan bij iemand; *mber-teu-*, *mber-ter-*, *mber-taę-* op korte afst. gaan halen; *mber-ames-*, *mber-amis-*, *mber-ames-* op korte afst. gaan liggen.

Mbes- in drie dial. leunen tegen, bv. *mbes-ap-* zittend leunen tegen; *os tsjaw* *mbes-em-*, *wes tii mbes-am-*, *wes taęü mbes-em-* staan te leunen tegen een boomstam; maar ook: *mbes-ndeı-*, *mbes-nde-*, *mbes-nde-* langs de oever stroomafw. varen m.b.t. hoofdstroom.

Mbet- is een el. dat optreedt bij deict.ww., zie 38.

O- betekent in de drie dial. „opnieuw, weer, terug, ook”, bv. *o-taę-*, *o-esim-*, *o-taę-* opnieuw zeggen, herhalen: *o-fasi-*, *o-fisi-*, *o-fasi-* weer terugkeren, opnieuw terugkeren; *o-tak-* in de drie dial. terug stroomafw. gaan m.b.t. zijstroom; *o-jawor-*, *o-joor-*, *o-zoor-* opnieuw worden, genezen, herleven; voor *kawim-*, *kiim-*, *kaęüm-* met de bet. van „vermeerderen” zegt men ook *o-kawim-* enz.; *o-taę-*, *o-esim-*, *o-taę-* kunnen ook betekenen „zeggen tot”; het is mogelijk dat we hier geen twee verschillende elementen hebben; ook het el. *(j)am-*, *(j)am-*, *zam-* heeft tegelijkertijd de bet. van „ook, opnieuw, erbij, en tot”; het el. *o-* dat we bespreken in 21 bij de houdingsww. en in 38 bij de deict.ww zal eveneens wel hetzelfde zijn.

Nog andere el. die optreden als eerste lid van samenst. zijn die welke duiden op het meerv. van subj. of obj., en die men kan vinden in 25 en 40 bij de houd. en deict.ww.

19. Er zijn enkele woorden die wel autonoom optreden, maar niet als ww., doch ook voorkomen in samengest. ww. Zo bv. *takam* eerst het eerst, bv. *ndo takam a!* in *Kn nde takam a!* ik eerst! *ndo mba-takam-firim* laat ik het eerst omdraaien; *mba-takam-tatiu-eı*, *mbe-takam-tiiri-e*, *mba-takam-ta-tü-e* leg het eerst neer; *tsji takam-ak-tsjemin*, *ti a-takam-eak-ermin*, *tü a-takam-zak-temin* ik zal eerst de prauw bekappen; *jou mba-takam-sapi*, *jo te-takam-sipi-er*, *zoę mba-takam-sapi* laat de zon eerst ondergaan, d.i. wacht tot de zon onder is.

20. Als eerste lid van samenst. vinden we ook het el. *am-*, *jam-*, *am-*, dat betekent „samen”, zoals bv. in *am-an-*, *jam-an-*, *am-nda-* samen eten; misschien is het hetzelfde *am* als de postpositie *am* in 137; maar zoals ons „samen vechten” voor „elkaar bevechten” wordt het ook gebruikt voor het uitdrukken van reciprociteit, bv. *am-faę-*, *jam-fae-*, *am-fae* elkaar beschieten; *atakam am-taę-*, *atokom am-esin-*, *arakam am-taę-* tot elkaar spreken, met elkaar praten; aldus komt het zelfs het meest

voor. Men verwarre het niet met *jam-*, *jam-* en *zam* van 18, samen met, hoewel deze elementen misschien toch ook aan elkaar verwant, of zelfs identiek zijn. Voorb. van reciprociteit: *am-por-*, *jam-per-*, *am-por-* elk. zien; *am-tsjapim-*, *jam-jimter-*, *am-tepim-* elk. grijpen; *ak am-fop-*, *ak am-fopi-*, *ak am-fop-* elk. zoenen; *aman am-ji-*, *amne jam-ji-*, *aman am-zi-* elkaar beschieten met de boog; *tsjosou am-asou-*, *tosoo jam-see-* elk. opsieren; *jeweü am-o-* of *em-am-* of *am-tsjamam-*, *jee jam-o-* of *jam-taman-*, *zöü am-emem-* of *am-o-* of *am-taman-* elkaar op leven en dood bevechten; *am-koï-*, *jam-pakapi-*, *am-ko-* van elkaar scheiden; *omop am-af-*, *uup am-af-*, *wusus am-ta-* elkaar slaan; *mbanmok am-tiü-*, *mbanmak am-tuu-*, *mbanmak am-tü-* elk. aankijken; *mbetsjer am-jipir-*, *mbarir am-jipir-*, *mbatir am-zipir-* elk. omhelzen; *jan am-ji-*, *jane jam-ji-*, *zane am-zü-* elk. horen; *mbetsj am-mbetsj-*, *mbiri jam-mbir-*, *mbate am-mbat-* elkaar bewenen; *mbanam am-af-*, *mbonmo jam-af-*, *mbanam am-koü-* op elkaar verliefd zijn; *tsjen tsjemen am-an-*, *tene tamne jam-an-*, *ten tamane am-nda-* geslachtelijke omgang met elkaar hebben; *tsjemeü am-at-*, *temes jam-at-*, *tames am-ta-* elk. uitschelden.

Een samenst. met *am-* kan in haar geheel weer samengest. worden met een ander ww. dat er aan voorafgaat, bv. *otom-am-teu-*, *or-om-am-te-* of *or-m-am-te-*, *otom-am-taë-* elkaar ontmoeten; *ju uu-*, *jo omom-*, *zu u-* of *zo o-* in de plaats treden van, *ju uu-um-am-tau-*, *jo omom-am-ta-*, *zu u-um-am-taa-* elk. in ruil geven, samen ruilen; *mban jim-am-teu-*, *mban jim-am-te-*, *mban zim-am-taë-* elk. de hand schudden, eigenlijk aan de hand trekken; *sinim jim-am-teu-*, *sinmu jim-am-te-*, *sinim zim-am-taë-* liaan- of touwtrekken (spel); *se-am-an-*, *se-am-an-*, *sei-am-an-* verdelen en samen opeten, onder elk. verdelen van eetwaar; *tsji-am-an-*, *ti-am-an-*, *tü-am-an-* versnijden en samen opeten; opmerkelijk is de opeenvolging der delen in *por-am-awer-*, *per-am-aer-*, *por-am-aer-* elk. geregeld zien.

Soms treedt *am-* op als hulpww. in een verb. uitdr. i.p.v. het gewoonlijk daarin gebruikte, bv. *sau om-*, *soo om-*, *saø om-* medelijden hebben met; *sau am-*, *soo jam-*, *saø am-* medel. hebben met elk.; *paï e-*, *pü e-*, *paëü e-* vrede bewerkstelligen; *paï am-*, *pü am-*, *paëü am-* vrede met elk. sluiten.

21. Een categorie ww. die veel in samenst. voorkomen zijn de houdingsww. Het zijn: *ap-* zitten, *ames-*, in Kn *amis-* liggen, *se-* te water zijn, *em-*, in Kn *em-* of *am-* staan, en *tep-* hangen, zweven, en verder de daarvan afgeleiden *op-*, *omes-* Kn *omis-*, *om-*, en *top-*; alleen

se- heeft geen *o*-vorm. In de primaire stamvormen is hier opgenomen het el. *o* dat we reeds vermeldde in 18, en ook in 38 weer tegen zullen komen, en dat de bet. heeft van „samen met” enz. *Om-* van *em-* kan betekenen: staan bij, samen staan met, staan met iets in de hand, en heeft verder nog de gespecialiseerde bet. van „baas zijn over, macht hebben over, gezagdrager zijn”; er zit ook iets in van Ned. „bijstaan” = „helpen”; zo vinden we het in verb. uitdr. als *sau om-*, *soo perap om-*, *sao om-* medelijden hebben met; *asan akat om-*, *asin akor om-*, *asen akot om-* goedgevoelen aan; *tsjiminim om-om-*, *timinim om-*, *taminim om-om-* goed passen op, of goed verzorgen van bv. een zieke.

De houdingsww. hebben verschillende functies; op de eerste plaats dienen ze natuurlijk om uitdrukkelijk een bepaalde houding aan te geven waarin het subj. zich bevindt, maar vervolgens ook om eenvoudig een aanwezigheid uit te drukken, parallel met ons „er zijn”, waarbij dan als terloops ook de houding van het subj. wordt aangeduid. Volgens het spraakgebruik zegt men van wezens of zaken behorende tot een bepaalde categorie, dat ze staan of zitten enz.; een slang of een krokodil ligt, een vogel zit op een tak of op de grond, maar zweeft in een nest of in de lucht; een vreemd voorwerp in het binnenste van een mens zweeft; een mens wordt verondersteld te zitten, meestal te staan, een huis zit; voor rivieren, voor water in de rivier of de zee, en voor al wat zich op of in het water bevindt gebruikt men *se-*. Vervolgens worden de houd.ww. nog gebruikt voor het praediceren van substantieven en adjectieven, zie 85.

22. Slechts zelden komen de houd.ww. voor in hun primaire vorm; de gevallen waarin dat wel gebeurt zullen we verderop tegenkomen. Wanneer ze niet samengest. zijn met andere ww. of met andere elementen hebben ze meestal het el. *em-* vóór zich, van welk el. niet te zeggen valt wat het eigenlijk is. De secundaire vormen met *em-* zijn: *em-ap-*, *em-ames-* (Kn *em-amis-*), *em-se-*, *em-em-* (Kn ook *em-ani-*), en *em-tep-*. Het el. *em-* wordt *om-* bij de *o*-vormen, dus: *om-op-*, *om-omes-* (*om-omis-*), *om-om-* en *om-top*. In samenst. echter vinden we steeds de prim. vormen. Zo komen ze voor als tweede lid in samenst. waarvan het eerste lid een ww. is dat een toestand uitdrukt, of een ww. dat samen met een nominaal el. (verb. uitdr.) een toestand uitdrukt. Voorbeelden: *ani-ap-* en *ani-em-*, *jani-ap-* en *jani-am-*, *zani-ap-* en *zani-em-* vergaderd zijn; *eket-em-*, *ek-em-*, *eket-em-* alleen achterblijven; *fir-ames-*, *fir-amis-*, *fir-ames-* omgekeerd liggen; *kapi-ap-*, *kip-ap-*, *kapi-ap-* afgedekt zijn; *kor-em-* in drie dial. losstaan van, vrij zijn;

ndamke kai-ap-, *ndemka kai-ap-*, *ndamke kaε-ap-* beschaamd of verlegen zijn; *taju-se-*, *ta-se-*, *pani-se-* stil zijn van water, bedaren van golven; *taju-tep-*, *te-tep-*, *tazu-tep-*, gaan liggen van de wind; *areu-ap-*, en *areu-em-*, *jaree-ap-* en *jaree-am-*, *aree-ap-* en *aree-em-* berouw hebben; *jai pi-se-*, *jee pi-se-*, veraf te water zijn; *jak sü-ap-*, *jak si-ap-*, *zak sü-ap-* zwanger zijn; *mbes-ap-* in drie dial. geleund zitten tegen; *of e-ames-*, *ofo e-amis-*, *ofa e-ames-* liggen te rotten; *pipi-op-* in drie dial. onder een mat zitten samen met; *tsjuku-tep-*, *tuku-tep-*, *tuku-tep-* verborgen hangen; *tsjes jis-em-*, *tes jis-em-*, *tase zis-em-* moedig zijn; *wu-em-*, *wu-am-*, *wu-em-* in de weg staan.

23. De houd.ww. komen verder voor achter deict.ww. en achter ww. die een beweging uitdrukken, bv. *jir-em-*, *jir-am-*, *zir-em-* naar de overkant gaan en (daar) gaan staan, waarmee bedoeld kan zijn: aan de overk. aankomen, maar ook: aan de overkant zijn; zo ook *jiu-ap-*, *jü-ap-*, *zü-ap-* binnengaan en gaan zitten, d.i. binnen gaan zitten of binnen zitten; *tep-ap-*, *tip-ap-*, *tip-ap-* stroomopw. gaan wonen of verblijven; *tomet-em-*, *tomor-am-*, *tomet-em-* boven aankomen, boven zijn; *ku-ames-*, *ku-amis-*, *ku-ames-* aan wal gaan liggen; *jar-em-*, *jar-em-*, *zar-em-* lopen en staan, d.i. lopen en dan blijven staan, aankomen; *jis-se-*, *jis-se-*, *züs-se-* uitkomen en te water zijn, d.i. uit rivier of zijr. komen, dus: rivier binnen- of zee opvaren; *awor-em-*, *joor-em-*, *zoor-em-* worden en staan, d.i. worden of geworden zijn; *fasi-ap-* in de drie dial. terug zijn, van *fasi-* terugkeren; *uu-em-*, *juu-em-*, *zu-em-* op prauw staan, van *uu-* enz. aan boord gaan met enk. subj.

24. De *o*-vormen der houd.ww. vinden we in samenst. met *teu-*, *te-* of *ter-*, *taε-* nemen, vasthouden, in de hand hebben met enk. obj., en met *tau-* of *tsjanim-*, *ta-* of *tar-* of *tanim-*, *taa-* of *tenim-* idem met mv.obj., bv. *teu-om-*, *te-om-*, *taε-om-* ermee in de hand staan, met enk.obj.; *tau-op-*, *tar-op-*, *taa-op-* ermee in de hand zitten, met mv.obj. Meestal echter harmoniëren *teu-* en *tau-* enz., en de samenst. zijn dan: *tou-om-*, *tou-op-* en *tou-ames*; *to-om-*, *to-op-* of *tor-op-* en *to-omis-* of *tor-amis-*; *to-om-*, *to-op-* en *to-omes*.

Ook de prim. vormen der houd.ww. vinden we in samenst. met *teu-*, *te-* en *taε-* (deze drie identiek met of homonymen van *teu-* enz. in de vorige alinea?), maar die samenst. hebben een heel andere betekenis. Voorbeelden: *teu-ames-*, *te-amis-*, *taε-ames-* aan 't kruipen gaan van slang, hagedis, krokodil; *teu-ap-*, *te-ap-*, *taε-ap-* aan 't lopen gaan van vogel, rat, muis, koeskoes; *teu-em-*, *te-em-*, *taε-em-* te voet vertrekken,

op stap gaan; *teu-se-*, *te-se-*, *tae-se-* afvaren; *teu-tep-*, *te-tep-*, *tae-tep-* beginnen te vliegen, opvliegen. Aldus treedt *teu-*, *te-*, *tae-* ook op bij deict.ww. bv. *teu-jir-*, *te-jir-*, *tae-zir-* naar de overkant vertrekken; *teu-en-*, *te-tin-*, *tae-en-* stroomopw. vertrekken m.b.t. hoofdstroom.

25. We vinden de houd.ww. als tweede lid in samenst. met elementen die uitdrukken dat het subj. meerv. is, nl. in Kw *ndami-*, *pakai-* en *juku-*, in Kn *ndimi-*, *pakai-* en *juku-*, in Kp *ndami-*, *pake-* en *zuku-*; van *juku-*, *zuku-* en *pake-* vervalt de eindkl. wanneer een andere kl. er op volgt. Voorb.: in Kw *ndami-ap-*, *pakai-em-*, *juk-ames-*, *juku-se-*; in Kn *ndimi-ap-*, *pakai-em-*, *juku-se-*, *juk-ap-*; in Kp *ndami-ap-*, *pak-em-*, *zuk-ames-*, *zuku-se-*.

Het el. *po-* in alle drie de dial. met een der houd.ww. betekent „allemaal”, dus *po-ames-*, *po-amis-*, *po-ames-* allemaal liggen; *ndamir po-ames-*, *ndimir po-amis-*, *ndamir po-ames-* allemaal dood zijn. Misschien is dit el. identiek met *poŋ-* en *poo-* van resp. Kw en Kn in *ndamir ames-pou-* en *ndimir amis-poo-* uitgestorven zijn.

26. Verder vinden we vóór *ap-* en *ames-* (*amis-*) resp. *pok-*, *pek-*, *pek-*, en *put-*, *pir-*, *put-*, dus *pok-ap-*, *pek-ap-* *pek-ap-* gaan zitten; *put-ames-*, *pir-amis-*, *put-ames-* gaan liggen. Voor „gaan staan” heeft men zulk een samenst. niet, maar zegt men in Kw *jit-* en *sit-* (dit uit *si-it-* = *si-jit-*), in Kn *jit-* of *sit-*, *jir-* of *sir-*, en *usir-* of *wusir-*; in Kp *wa-sit-*; al die ww. worden gebruikt voor „gaan staan” zowel uit zittende als uit liggende houding, en ook voor „opstaan”. Voor „gaan hangen” heeft men weer een samenst., nl. *mbatapi-tep-*, *mbarapi-tep-*, *mbatapi-tep-*. Voorbeelden: *pok-ap-ei*, *pok-ap-e*, *mba-pok-ap-e* ga zitten; *put-ames-ei*, *pir-amis-e*, *mba-put-ames-e* ga liggen. Voor „blijven zitten” enz. zegt men „aldus zitten” enz. In Kw bv. *im ap-ei* blijf zitten, in Kn *emas ams-e* blijf liggen, in Kp *inim em-e* of *im em-e* blijf staan. Men merke op dat bij optreden van *im* enz. het el. *em-* van 22 niet gebruikt wordt.

27. Om uit te drukken dat een aanwezigheid lang duurt heeft men samenstellingen van de houd.ww. met verschillende elementen, in de drie dial. *atam-*, bv. *atam-ap-*; in Kw *jiu atam-*, in Kn *jii ata-*, in Kp *ziu atam-*, bv. *jiu atam-se-*, *jii at-ap-*, *jii ata-tep-*, *ziu atam-se-*. Het tweede el. met een durat.bet. is *kami-* in de drie dial., bv. *kami-ap-*; het derde is *akajiri-*, *akajiri-*, *akaziri-*, waarvan de eind-*i* vervalt vóór een andere kl., bv. *akajiri-tep-*, *akazir-ap-*.

28. Het el. *sari-* dat vertaald kan worden door „zich voortbewegen” treedt in de drie dial. op als tweede lid in samenst. met de ww. voor zitten, staan en liggen; die drie ww. slaan dan resp. op het zich voortbewegen van een lopende vogel enz., een lopende mens, een kruipende slang enz., vgl. 24, bv. *ap-sari-*, *em-sari-*, *ames-sari-*; het komt ook nog voor in *tep-sari-* zich voortbewegen door de lucht, en in *se-sari-* zich te water voortbewegen, dus varend of zwemmend.

29. De houd.ww. *ap-* en *em-* gevolgd door een deict.ww. of door een bewegingsww. kunnen betekenen „zich in beweging zetten”; zo bv. *ap-iu-*, *ap-ju-*, *ap-zü-* zich op weg naar binnen begeven; *ap-jes-* en *em-jes-*, *ap-jis-* en *em-jis-*, *ap-zes-* en *em-zes-* landwaarts vertrekken; *ap-tomet* en *em-tomet-*, *ap-tomor-* en *em-tomor-*, *ap-tomet-* en *em-tomet-* beginnen te stijgen; *ap-sari-* en *em-sari-* in de drie dial. vertrekken, zie *sari-* in 't vorige nummer.

30. De houd.ww. *ap-* en *em-* gevolgd door *nde-*, *nde-*, *nde-* afdalen, of *tomet-*, *tomor-*, *tomet-* opstijgen zeggen uitdrukkelijk dat men niet zonder meer van iets afstapt of afspringt, of bv. door de ruimte opstijgt, maar bv. langs een ladder afdaalt, of tegen een wal op naar boven gaat.

31. *Em-* en *se-* in de drie dial. als eerste lid van een samenst. kunnen ook uitdrukken „te voet”, resp. „te water”, dus varend of zwemmend, bv. *em-fasi-* te voet terugkeren; *se-fasi-* per prauw of zwemmend terugkeren.

32. *Jo*, *jo*, *zo* = daglicht, dag; *jo fai-*, *jo fae-*, *zo fae-* = dag worden; *jo fa-m-*, *jo fa-m-*, *zo fa-m-* = dag doen worden, laten worden; daarvan in Kw *jo en ap-fa-m* en *jo in ap-fa-m-*, *em-fam-*, *ames-fam-*; die drie uitdr. betekenen resp. zitten, staan, liggen tot het licht wordt; in Kn is dat *jo j-ap-fa-m-*, *jo j-em-fa-m-*, *jo j-amis-fa-m-*; in Kp *zo in ap-fa-m-*, *zo in em-fa-m-*, *zo in ames-fa-m-*. In Kw *jo in* (of *en*) *se-fa-m-*, of ook *se-m-fa-m-* te water zijn tot het licht wordt; in Kn *jo ji-se-fa-m-*, of *ji-se-m-fa-m-*; in Kp *zo in se-fa-m-* of *se-m-fa-m-*; *isi jo en amesfam-*, *isi jo jamisfam-*, *ese zo in amesfam-* slapen tot enz.; *atakam jo en apfam-*, *arakam jo japfam-*, *atokom zo in apfam-* zitten te praten tot enz.; *em jo en emfam-*, *eme jo jemfam-*, *eme zo in emfam-* staan te trommen tot enz.; *po jo en sefam-* of *sefam-*, *po jo jisefam-* of *jisemfam-*, *po zo in sefam-* of *sefam-* pagaaien tot enz.

33. De causatieve vormen der houdingsww. Voor „doen zitten, te water doen gaan, doen hangen” heeft men in de drie dial. *ap-om-*, *se-m-* en *tep-om-*, dus samenst. met het causat. ww. *-m-* van 12. Van *ames-* en *amis-* komt een heel enkele keer *ames-em-* en *amis-im-* voor, zo bv. *ames-em-kurum-*, *amis-im-kurum-*, *ames-em-korom-* alles neerleggen, maar bijna altijd gebruikt men voor „neerleggen” een apart ww., nl. *tiü-*, *üiri-* en *ti-*, *tü-*; in 15 zagen we reeds dat deze ww. niet autonoom voorkomen, en dat is ook het geval met de samenstellingen met *-m-*; voor „neerleggen zonder meer” zegt men *ta-tiü-* (*ta-* = *teu-*), *t-iiri-* (*t-* = *te-*), *ta-tü-* (*ta-* = *taç-*); en zo ook *teu-ap-om-*, *te-ap-om-*, *taç-ap-om-*; *teu-se-m-*, *te-se-m-*, *taç-se-m-*; *teu-tep-om-*, *te-tep-om-*, *taç-tep-om-*. Van *em-* en *am-* bestaat geen samenst. met *-m-*, en *em-* en *am-* kunnen zowel „doen staan, neerzetten” betekenen als „staan”, althans in samenstellingen; parallel van *teu-ap-om* enz. zijn *teu-em-*, *te-am-*, *taç-em-* neerzetten in staande houding. Zo heeft men ook *tau-ap-om-* enz. en *tsjanim-ap-om-* enz. *ta-ap-om-* enz. en *tanim-ap-om-* enz., *taa-ap-om-* enz. en *tenim-ap-om-* enz. wanneer het een mv.obj. betreft. Bij het in 26 voor Kw genoemde *sit-*, dat bestaat uit *si-* en *it-* (*jit-*), heeft men de causat. vorm *su-m-ut-um-*, waarin de beide *i*'s *u* werden, en *su-* zowel als *ut-* dan samengest. zijn met het causat. *-m-*. In Kn heeft men bij *jit-* of *sit-* enz. enz.: *jit-im* of *sit-im-*, *usir-im-* of *wusir-im-*, *jumur-um-* of *sumur-um-*. In Kp vinden we bij *wa-sit-*: *wa-su-m-ut-um-* en *su-m-ut-um-*.

34. Evenals de gewone houd.ww. komen ook de causatieve heel veel voor in samenst. Als eerste lid vinden we ze in Kw in *ap-om-teu-*, *ti-teu-*, *se-m-teu-*, *em-teu-*, *tep-om-teu-* (vgl. *teu-ap-om-* enz. in het vorige nummer), samenst. dus met *teu-* nemen, wegnemen, meenemen; door die samenst. wordt uitgedrukt: nemen van wat een zittende enz. houding heeft; daarnaast bestaan ook *ap-om-tau-* enz., *ap-om-tsjanim-* enz., uitdrukkend dat het obj. meerv. is. Parallellen in Kn *ap-om-ter-ti-ter-*, *se-m-ter-*, *em-ter-*, *tep-om-ter-*, *ap-om-tar-* enz., *ap-om-tanim-* enz.; in Kp *ap-om taç-*, *tü-taç-*, *se-m-taç-*, *tep-om-taç-*, *ap-om-taa-* enz., *ap-om-tenim-* enz.

35. Boven beschreven we de samenst. waarin als tweede lid een houd.ww., en als eerste lid een toestand-aanduidend ww. optreden. Parallellen daarvan zijn de samenst. waarin het tweede lid een causat. houd.ww. is, en het eerste een proces-aanduidend ww. Zoals bv. *em-ap-om-* in de drie dial., van *em-* maken, vervaardigen van wat een

zittende houding heeft; *tsjem e-ap-om-*, *teme e-ap-om-*, *tame e-ap-om-* hebben practisch dezelfde bet. als *tsjem e-*, *teme e-*, *tame e-* huis bouwen. Vergelijk met de voorb. van 22 de volgende: *ani-m-ap-om-* en *ani-m-em-*, *jani-m-ap-om-* en *jani-m-am-*, *zani-m-ap-om-* en *zani-m-em-* doen bijeen komen; *ek-em-em-*, *ak-am-em-*, *ek-em-em-* achterlaten; *firi-m-tiu-*, *firi-m-ti-*, *firi-m-tü-* omleggen; *kapi-m-ap-om-*, *kip-m-ap-om-*, *kapi-m-ap-om-* bedekken; *koro-m-em-* in drie dial. vrijlaten, bevrijden; *ndamke ka-m-ap-om-*, *ndemka ka-m-ap-om-*, *ndamke ka-m-ap-om-* beschaamd of verlegen maken; *taju-m-se-m-*, *ta-m-se-m-*, *pani-m-se-m-* doen bedaren van golven; *taju-m-tep-om-*, *te-m-tep-om-*, *tazu-m-tep-om-* doen ophouden van de wind; *tsjuku-m-tep-om-*, *tuku-m-tep-om-*, *tuku-m-tep-om-* weghangen. Andere voorb.: in Kw *awor-em-*, lett. worden en staan, *awor-ap-*, lett. worden en zitten, *awor-sit-em-*, lett. worden, opstaan, staan, alle drie voor „genezen” en voor „herleven”, en daarvan *awor-om-em*, *awor-om-ap-om-* en *awor-om-su-m-ut-um-* alle drie voor „doen genezen” en voor „doen herleven”. Parallellen in Kn: *joorem-*, *joor-ap-*, *joor-sit-am-* of *joor-jumur-am-*, waarvan *joor-om-em-*, *joor-om-ap-om-*, *joor-sit-im-am-* en *joor-jumur-um-am-*; in Kp: *zoor-em-*, *zoor-ap-*, *zoor-wasit-em-*, waarvan *zoor-om-em-*, *zoor-om-ap-om-*, *zoor-om-su-m-ut-um-*.

36. In de volgende lijst die een overzicht geeft van de deict.ww. zal men enkele ww. vinden met (*j*) of (*z*) aan het begin; met deze schrijfwijze is bedoeld dat die *j* of *z* vervalt wanneer hij in nauw verband volgt op een el. dat een medekl. of een dalende tweekl. op het eind heeft.

- 1) (*j*)*is-*, (*j*)*is-*, (*z*)*is-*, binnenkomen.
- 2) *f-is-*, *f-is-* of *fi-jis-*, *f-is-* binnenkomen, van *fi-* (nooit autonoom) en (*j*)*is-* of (*z*)*is-*.
- 3) (*j*)*iu-*, (*j*)*ü-*, (*z*)*ü-* binnengaan.
- 4) *f-iu-*, *f-ü-* of *fi-jü-*, *f-ü-* binnengaan, van *fi-*, zie 2), en (*j*)*iu-*, (*j*)*ü-*, (*z*)*ü-*.
- 5) (*j*)*is-* enz. alles als in 1) buitenkomen.
- 6) *f-is-* enz. alles als in 2) buitenkomen.
- 7) (*j*)*is-* enz. alles als in 1) buitengaan.
- 8) *f-is-* enz. alles als in 2) buitengaan.
- 9) *si-* of *si-se-* of *se-si-* in Kw en Kn, *sü-* of *sü-se-* of *se-sü-* in Kp zijstroom binnenkomen.
- 10) *si-* enz. alles als in 9) zijstroom binnengaan.

- 11) *(j)is-* of *(j)is-se-* in Kw en Kn, *(z)is-* of *(z)is-se-* in Kp zijstroom uitkomen.
- 12) *(j)is-* enz. alles als in 11) zijstroom uitgaan.
- 13) *ndao-*, *ndao-*, *ndao*, nooit autonoom optredend, komen, hierheen komen.
- 14) *e-nao-*, *e-nao-*, *e-nao-* komen in 't algemeen van korte afstand wanneer men niet aan de richting van het uitgangspunt denkt; speciaal nog voor komen van wat men noemt in Kw *emariu* of *safan*, in Kn *emari* of *safan*, in Kp *emari* of *safane*, zie randnummer 37; ook wel i.p.v. *ku-nao*, zie onder 33) van dit nummer.
- 15) *os-* of *as-*, *as-*, *os-*, nooit autonoom optredend, gaan, wanneer men niet aan de richting van de beweging denkt.
- 16) *(j)is-os-*, *(j)is-as-*, *is-os-* gaan, weggaan als 15).
- 17) *ku-nao-*, *ku-nao-*, *ku-nao-* naar boven komen.
- 18) *tomet-*, *tomor-*, *tomet-* naar boven gaan.
- 19) *ndeï-*, *nde-*, *nde-* naar beneden komen.
- 20) *ndeï-*, *nde-*, *nde-* naar beneden gaan.
- 21) *(j)uu-*, *(j)uu-*, *(z)u-*, nooit autonoom, aan boord stappen.
- 22) *(j)uu-nao-*, *(j)uu-nao-*, *(z)u-nao-* aan boord komen.
- 23) *(j)uu-*, *(j)uu-*, *(z)u-*, nooit autonoom, aan boord gaan.
- 24) *ku-* in de drie dial., nooit autonoom, aan wal stappen.
- 25) *ku-nao-*, *ku-nao-*, *ku-nao-* aan wal komen.
- 26) *ku-* in de drie dial., nooit autonoom, aan wal gaan.
- 27) *(j)i-nao-*, *(j)i-nao-*, *(z)i-nao-* naar overkant komen, een of meer rivieren overstekend, of op zee een of meer riviermondingen passerend naar hier komen, van zee uit hier komen, van overzee komen, van 't midden van rivier komen.
- 28) *(j)ir-*, *(j)ir-*, *(z)ir-* naar overkant gaan, een of meer rivieren overstekend, of op zee een of meer riviermondingen passerend van hier weggaan, naar 't midden van zee of rivier gaan, de zee oversteken, naar overzee gaan.
- 29) *ku-nao-* enz. zie 25) landwaarts komen, van rivier komen, naar binnenland komen.
- 30) *(j)es-*, *(j)is-* of *(j)es-*, *(z)es-* landw. gaan, van rivier weggaan, naar het binnenland gaan.
- 31) *ndeï-* enz. zie 19) rivierwaarts komen.
- 32) *ndeï-* enz. zie 19) rivierwaarts gaan.
- 33) *ku-nao-* enz. zie 17) stroomopwaarts komen m.b.t. hoofdstroom, zie *e-nao-* enz. onder 14).

- 34) *es-*, *enes-*, *es-* stroomopw. komen m.b.t. zijstroom, niet te verwarren met (*j*)*es-* enz. onder 30).
- 35) *en-*, *tin-* of *eni-*, *en-* stroomopw. gaan m.b.t. hoofdstr.; ook gaan naar *emariu* of *safan* enz., zie randnummer 37.
- 36) *tep-*, *tip-*, *tip-* stroomopw. gaan m.b.t. zijstroom, ook gaan naar *emariu* of *safan* enz. zie randnummer 37.
- 37) *ndeï-* enz. zie 19) stroomafw. komen m.b.t. hoofdstr., ook komen van *emariu* of *safan* enz., zie randnummer 37.
- 38) *es-* enz. zie 34) stroomafw. komen m.b.t. zijstroom.
- 39) *ndeï-* enz. zie 19) stroomafw. gaan m.b.t. zijstr., ook gaan naar *emariu* of *safan* enz., zie randnummer 37.
- 40) *tak-*, *tak-*, *tek-* stroomafw. gaan m.b.t. zijstroom.

37. De substantieven die corresponderen aan de bovenstaande ww. zijn: *aman*, *amen*, *mbomon* binnen; *tsjesen*, *tesen* of *ten*, *tasene* buiten; *op* in de drie dial. boven; *tsjenes*, *tenes* of *mbap*, *mbap* beneden; *jijsjar*, *jitar*, *zop* buitengaats, ook m.b.t. zijstroom; *tsji*, *ti*, *tü* vaartuig; *wasan*, *wasen*, *wasen*, wal, aan wal, land in tegenst. met water, binnenland; *poman*, *poman* of *pomn*, *poman* een van beide rivierkanten; *jopir*, *juwuur*, *zopür* zeewaarts vanuit hoofdstroom; *jo*, *ji* of *jo*, *zu* rivier; *aran*, *aran* of *atn*, *aran* stroomopw. m.b.t. hoofdstr.; *eren*, *eep*, *ep* stroomopw. m.b.t. zijstr.; *piri*, *piri*, *emene* stroomafw. m.b.t. hoofdstr.; *san*, *sen*, *san* stroomafw. m.b.t. zijstr.; *emariu*, *emari*, *emariü* al wat noord-west van het Asmat-gebied ligt; *safan*, *safan*, *safane* al wat zuid-oost van het Asmat-gebied ligt.

38. De deict.ww. komen zeer veel voor in samenstellingen. We behandelen hier eerst het Kw-dialect. We vinden hier zoals bij de houd.ww. in 24 ook *tou-* van *teu-*, harmoniërend met het el. *o* (*om-*, *ot-*, *otsj-*), vgl. met de *o* van de *o*-stammen der houd.ww. *Tou-* met *o* worden gevolgd door een deict.ww., bv. *tou-o-ndeï-* ermee in de hand naar beneden gaan, mee naar beneden nemen, hetgeen wordt gezegd van varen zowel als van te voet gaan; als het obj. meerv. is vinden we *tsjanim-* i.p.v. *tou-*, dus *tsjanim-o-ndeï-*, maar alleen van te voet gaan; zo ook *ndotsj-* op de schouder nemen, dus *ndotsj-o-ndeï-* ermee op de schouder naar beneden gaan; verder nog *mbet-* beschermend of bewakend begeleiden, dus *mbet-o-ndeï-*; ten slotte *tsjapim-* grijpen, dus *tsjapim-o-ndeï-* grijpen en ermee naar beneden gaan. Daar het el. *o* bij sommige ww. *om*, *ot* of *otsj* wordt, geven we hier een lijst van alle deict.ww. met *o* enz., voorafgegaan in de eerste kolom door *tou-*.

in de tweede door *mbet-*; men merke op dat *o* niet voorkomt bij *si-*; men zegt in plaats daarvan *tou-o-tep-*.

tou-om-is-	mbet-om-is-
tou-om-iu-	mbet-om-iu-
tou-ot-nao-	mbet-ot-nao-
tou-om-os-	mbet-om-os-
tou-om-ku-nao-	mbet-om-ku-nao-
tou-o-tomet-	mbet-o-tomet-
tou-o-ndeij-	mbet-o-ndeij-
tou-om-uu-	mbet-om-uu-
tou-om-ku-	mbet-om-ku-
tou-om-i-nao-	mbet-om-i-nao-
tou-om-ir-	mbet-om-ir-
tou-om-es-, van (j)es-	mbet-om-es-
tou-o-s-, van es-	mbet-o-s-
tou-otsj-en-	mbet-otsj-en-
tou-o-tep-	mbet-o-tep-
tou-o-tak-	mbet-o-tak-

Van *f-is-* vinden we ook *fi-om-is-* ermee naar binnen komen enz., en van *f-iu-* *fi-om-iu-* ermee naar binnen gaan; van *(j)is-os-* *(j)is-om-os-* ermee weggaan. Vóór een deict.ww. met *o* kunnen ook andere ww. optreden, bv. *iwi-o-tak-* stroomafw. m.b.t. zijstr. ermee wegdraven; *jir-o-ndeij-* ermee rivierw. slepen; *fui am-o-ndeij-* op bamboehoorn blazend stroomafw. gaan m.b.t. hoofdstr.; *kamkam pi-om-os-* er ver mee weggaan, er reeds ver mee weg zijn; *sai-ot-nao-* ermee hier komen met mv.subj.; *sorom-o-tak-* stroomafw. m.b.t. zijstr. volgen, o.a. gezegd van de stroom die een drijvend voorwerp volgt, d.i. opstuwt. Boven zagen we dat *ku* en *uu-* resp. aan boord en aan wal stappen, niet autonoom voorkomen; voor autonoom gebruik heeft men de samenst. *sou-ku-* en *sou-uu-*, en daarvan weer *sou-om-ku-* en *sou-om-uu-*, resp. ermee aan boord en aan wal stappen.

De voorbeelden boven gegeven voor Kw zijn in het Kn-dial.: *to-* van *te-*, *to-o-nde-*, *tanim-o-nde-*, *ndor-o-nde-*, *mbet-o-nde-*, *tipim-o-nde-*. We vinden hier i.p.v. *o-* nooit *ot-*, maar facultatief i.p.v. *o* wel *om-*, de *o-*vorm van *am-* staan; *am-* treedt nl. in samenstellingen ook wel op met de bet. van staande, of liever van in opgerichte houding bij het zich voortbewegen; zo zegt men ook: *to-om-nde-*, *tanim-om-nde-*, *ndor-om-nde-*, *mbet-om-nde-*, *tipim-om-nde-*. We vinden hier ook *fi-*

om-is-, *jis-om-as-*, *ii-o-tak-*, *jir-o-nde-*, *jae pi-om-as-*, *sae-o-nao-*, *sorom-o-tak*, *suu-o-ku-* of *suu-om-ku-*, *suu-o-uu-* of *suu-om-uu-*.

In het Kp-dial. vinden we *to-* van *tae-*, harmoniërend met het el. *o-* (hier als in Kw ook *om-* en *ot-*), *to-o-nde-*, *tenim-o-nde-*, *ndot-o-nde-*, *mbet-o-nde-*, *tapim-o-nde-*, *fi-om-is-*, *is-om-os-*, *kuku-o-tak-* (parallel van *iwi-o-tak-* boven), *zür-o-nde-*, *fui am-o-nde-*, *kamkam pi-om-os-*, *sae-ot-nao-*, *saram-o-tak-*, *so-om-ku-*, *so-om-u-*. Daar hier zoals in Kw sommige ww. *om-* of *ot-* hebben i.p.v. *o* geven we ook hier een lijst als boven:

<i>to-om-is-</i>	<i>mbet-om-is-</i>	<i>to-om-ku-</i>	<i>mbet-om-ku-</i>
<i>to-om-ü-</i>	<i>mbet-om-ü-</i>	<i>to-om-i-nao-</i>	<i>mbet-om-i-nao-</i>
<i>to-ot-nao-</i>	<i>mbet-ot-nao-</i>	<i>to-om-ir-</i>	<i>mbet-om-ir-</i>
<i>to-om-os-</i>	<i>mbet-om-os-</i>	<i>to-om-es-</i> v. (z)es-	<i>mbet-om-es-</i>
<i>to-om-ku-nao-</i>	<i>mbet-om-ku-nao-</i>	<i>to-om-es-</i> van es-	<i>mbet-om-es-</i>
<i>to-o-tomet-</i>	<i>mbet-o-tomet-</i>	<i>to-ot-en-</i>	<i>mbet-ot-en-</i>
<i>to-o-nde-</i>	<i>mbet-o-nde-</i>	<i>to-o-tip-</i>	<i>mbet-o-tip-</i>
<i>to-om-u-</i>	<i>mbet-om-u-</i>	<i>to-o-tek-</i>	<i>mbet-o-tek-</i>

39. De deict.ww. komen veel voor als tweede lid van een samenst. en wel op de volgende wijze: *fasi-os-*, *fisi-as-*, *fasi-os-* terugkeren en weggaan, d.i. teruggaan; *fasi-enao-*, *fisi-enao-*, *fasi-enao-* terugkomen; *iri-ndeï-*, *iri-nde-*, *ziri-nde-* vloeien en naar beneden gaan, d.i. naar ben. vl.; *iwi-jes-*, *ii-jis-*, *kuku-zes-* vlug landw. gaan; *je kuku-ndeï-*, *ja kuku-nde-*, *za kuku-nde-* draven en rivierw. gaan, d.i. riv.w. dr.; *je ta-jiu-* (van *je at-* stappen), *ja ta-jiü-*, *za ta-zü-* binnenstappen; *jir-ku-*, *jir-ku-*, *zir-ku-* (twee deict.ww.) aan de overkant aan wal gaan; *jir-si-*, *jir-si-*, *zir-si-* (twee deict.ww.) aan de overk. een zijstr. binnengaan; *po ji-tep-*, *po ji-tip-*, *po zü-tip-* stroomopw. pagaaïen m.b.t. zijstr.; *kawi-enao-*, *kü-enao-*, *kaëü-enao-* naar hier volgen; *mbakan ji-en-*, *mbakan ji-tin-*, *mbakan zü-en-* verlaten en stroomopw. gaan; *mbak pai-iü-*, *mbak pai-ii-*, zich omkeren en binnengaan; *okoï-ndeï-*, *oko-nde-*, *oko-nde-* naar beneden vloeien; *okoï-os-*, *oko-as-*, *oko-os-* wegvloeien; *pi-os-*, *pi-as-*, *pi-os-* wegvliegen; *pi-tomet-*, *pi-tomor-*, *pi-tomet-* omhoog vliegen; *por-ndeï-*, *por-nde-*, *por-nde-* kijken en afdalen, d.i. al kijkend afdalen, in tegenst. met *ndeï-por-* enz. afdalen en dan kijken, beneden gaan kijken, beneden kijken; *sarim-ir-*, *sirim-ir-*, *sarim-ir-* naar de overkant pagaaïen; *tomet-fiu-*, *tomor-fü-*, *tomet-fü-* (twee deict.ww.) boven binnengaan; *tsja-tep-*, *ta-tip-*, *ta-tip-* al dodende stroomopw. gaan m.b.t. zijstroom.

40. Als tweede lid komen de deict.ww. nog voor met enkele el. die uitdrukken dat het subj. meerv. is, nl. *wu-* in drie dial., *sai-*, *sae-*, *sae-*; *warim-*, *warim-* (ook *wirim-* en *wurum-*), *warim-*, alle gebruikt zowel wanneer men zich te voet als wanneer men zich per prauw voortbeweegt: *ndami-*, *ndimi-*, *ndami-*; (*j*)*iniu-*, *jiniu-*, *zünü-*; *irim-*, *irim-*, *iri-* alleen voor te voet gaan; verder nog (*j*)*ariu-*, *jariu-*, *zarü-* aan boord stappen van één prauw met mv.subj., in tegenst. met het bovengenoemde (*j*)*uu-* enz.; voor velen op één prauw stappen heeft men nog *ndaku-*, *nduku-*, *ndaku-*. Verder vinden we *mbitaras-*, *wuurtaras-*, *mbipare-* dat betekent „een voor een”. Voorbeelden: *wu-jes-*, *wu-jis-*, *wu-zes-* landw. gaan; *sai-os-*, *sae-as-*, *sae-os-* weggaan; *warim-ku-*, *wirim-ku-*, *warim-ku-* aan wal stappen; *ndami-ena-*, *ndimi-ena-*, *ndami-ena-* hierkomen; *jiniu-ina-*, *jiniu-ina-*, *zünü-ina-* naar overk. komen; *irim-nde-*, *irim-nde-*, *iri-nde-* naar beneden gaan enz.; *jariu-en-*, *jariu-tin-*, *zarü-en-* stroomopw. varen m.b.t. hoofdstr.; *ndaku-nde-*, *nduku-nde-*, *ndaku-nde-* stroomafw. varen m.b.t. hoofdstr.; *mbitaras-is-*, *wuurtaras-is-*, *mbipare-zis-* een voor een naar buiten komen.

41. Men heeft nog eenzelfde samenst. als boven in 39, maar met de deict.ww. voorop. Voorbeelden: *ena-**teu-en-*, *ena-**te-en-*, *ena-**tae-en-* hierkomen en dan nemen en opeten; *ena-**kawi-em-*, *ena-**kü-am-*, *ena-**kaü-em-* hierkomen en dan te voet volgen; *jes-ta-tiu-*, *jis-türi-*, *zes-ta-tü-* landw. gaan en neerleggen; *jes-teu-*, *jis-ter-*, *zes-tae-* landw. gaan en dan nemen, d.i. landw. gaan halen; *nde-f-om-iu-*, *nde-f-om-ü-*, *nde-f-om-ü-* afdalen en ermee naar binnen gaan; *nde-i-ku-*, *nde-ku-*, *nde-ku-* stroomafw. m.b.t. hoofdstr. aan wal gaan; *nde-i-si-*, *nde-si-*, *nde-sü-* stroomafw. zijstroom binnenvaren; *nde-i-si-tiu-*, *nde-si-t-üri-*, *nde-si-tü-* naar beneden komen, vlechten en dan neerleggen; *nde-i-sou-uu-*, *nde-suu-uu-*, *nde-so-zu-* rivierw. gaan, of in rivier afdalen en aan boord gaan; *nde-i-tsjuku-se-*, *nde-tuku-se-*, *nde-tuku-se-* in rivier afdalen en zich te water verbergen; *nde-i-tai-*, *nde-tae-*, *nde-tae-* afdalen en stilstaan, d.i. beneden aankomen, of ben. stilhouden; *uu-ta-tiu-*, *juu-t-üri-*, *zu-ta-tü-* op de prauw leggen; *uu-teu-*, *juu-ter-* *zu-tae-* van de prauw nemen.

42. In samenstellingen als de zojuist genoemde vinden we voor „stroomopw. gaan m.b.t. hoofdstr.” i.p.v. *en-*, *tin-* en *eni-*, *en-* in de drie dial. het el. *mber-* (niet te verwarren met *mber-* op korte afstand benaderen, zie 18), bv. *mber-tai-*, *mber-tae-*, *mber-tae-* stroomopw. stilhouden; *mber-fasi-*, *mber-fisi-*, *mber-fasi-* stroomopw. gaan en dan

terugkomen; *mber-se-* in de drie dial. stroomopw. te water zijn; *mber-si-* in de drie dial. stroomopw. zijstroom ingaan; *mber-tuu-ap-*, *mber-tuu-ap-*, *mber-tu-ap-* stroomopw. verhuizen en blijven wonen.

43. Er bestaan ook samenst. van de deict.ww. met het causat. *m-*, die echter niet autonoom, dus alleen in samenst. met nog andere elementen voorkomen; de causat. deict.ww. zijn:

<i>Kawenak:</i>	<i>Keenok:</i>	<i>Keenakap:</i>
(j)is-im-	(j)is-im-	(z)is-im-
(j)i-m-	(j)ii-m-	(z)ü-m-
si-m-	si-m-	sü-m-
e-na-m-	e-na-m-	e-na-m-
os-om-	as-om-	os-om-
ku-na-m-	ku-na-m-	ku-na-m-
tomet-em-	tomor-om-	tomet-em-
nde-m-	nde-m-	nde-m-
(j)u-m-	(j)uu-m-	(z)u-m-
ku-m-	ku-m-	ku-m-
(j)i-na-m-	(j)i-na-m-	(z)i-na-m-
(j)-ir-im-	(j)-ir-im-	(z)-ir-im-
(j)es-em-	(j)is-im-	(z)-es-em-
en-em-	tin-im-, eni-m-	en-em-
tep-em-	tip-im-	tip-im-
tak-am-	tak-am-	tek-em-

Voorbeelden: *at e-nde-m-* in Kw en Kn, met een boodschap of een te geven opdracht stroomafw. sturen m.b.t. hoofdstr.; *at e-n-em-* (van *at e-* en *en-*) in Kw, *at e-tin-im-* in Kn, boodschap enz. stroomopw. sturen m.b.t. hoofdstr.; *jirim-es-em-*, *jirim-is-im-*, *zirim-es-em-* landw. bevelen te gaan; *iwi-tak-am-* in Kw, en *ii-tak-am-* in Kn stroomafw. werpen m.b.t. zijstr.; *iw-as-om-*, *ii-as-om-*, *kom-os-om-* wegwerpen; *iri-m-nde-m-*, *iri-m-nde-m-*, *zürü-m-nde-m-* naar beneden doen vloeien; *jir-ku-m-os-om-*, *jir-ku-m-as-om-*, *zir-ku-m-os-om-* (drie deict.ww., waarvan twee causatieven, in één samenst.) op de andere oever doen neerkomen van een boom die men omkapt; *mba-nde-m-* in drie dial., kappen en naar beneden doen komen; *mba-jir-im-*, *mba-jir-im-*, *mba-zir-im-* kappen en over de rivier doen gaan, dus doen vallen; *mbanmok tiu-tep-em-*, *mbanmak tuu-tip-im-*, *mbanmak tü-tip-im-* oog stroomopw. leggen m.b.t. zijstr., dus stroomopw. kijken.

44. Het ww. *os-*, *as-*, *os-* komt in samenst. vaak voor in intr.ww. met de betekenis van ons „weg”, *os-om-* en *as-om-* in trans.ww., bv. *iw-os-*, *ii-as-*, *kuku-os-* hard weglopen; *iw-as-om-*, *ii-as-om-*, *kom-os-om-* wegwerpen; *pakapi-os-*, *pakapi-as-*, *pakapi-os-* wegraken; *pakapi-m-os-om-* enz. weg doen raken, verliezen; *piki-os-*, *piki-as-*, *piki-os-* intr. afbreken van rottan en derg.; *piki-m-os-om-* enz. tr. afbreken van idem; *kokor-om-os-om-*, *kokor-om-as-om-*, *kokor-om-os-om-* schoonmaken, wegwerken van onevenheden.

45. Zoals in de meeste Papoea-talen worden veel processen en toestanden uitgedrukt niet door een ww., maar door een verbale uitdrukking, waarvan het eerste deel nominaal is, en het tweede verbaal. In enkele gevallen zijn de beide delen geheel of ten naastebij aan elkaar gelijk, bv. *mbe mben-* in Kw en Kp uitnodigen; *mbetsj mbetsj-*, *mbiri mbiri-*, *mbate mbate-* of *mbate mbat-* wenen; *mbui mbui-*, *mbi mbu-*, *mbui mbu-* intr. baden; *ndi ndi-* in de drie dial. dansen; *wu wu-* in de drie dial. in palmlaad wikkelen; *okore okor-* in de drie dial. verkrachten; *utsj otsj-*, *wiri wir-*, *wuti wot-* lachen; *tsjosou osou-*, *tosoo os-* of *see-*, *tasö- asö-* zich opsieren.

In andere gevallen vinden we het nom. gedeelte gevolgd door in Kw en Kn een der hulpww. *e-*, *ji-* of *af-*, bv. *arau e-*, *aroo e-* zwarte magie bedrijven; *at e-* in beide dial. stappen; *atou e-*, *arenokor e-* spelen; *of e-*, *ofu e-* rotten; *omar e-*, *omere e-* bang zijn; *osom e-*, *wesem e-* stelen; *pir e-*, *arpir e-* leugenachtig ontkennen; *sej e-*, *see e-* uitdelen; *so e-* in beide dial. zingen; *to e-* in beide dial. behoefte hebben aan; *wa e-*, *wo e-* golven; *wou e-*, *woo e-* figuren maken. Men ziet dat *e-* zowel op een proces als op een toestand kan slaan, dus nu de bet. heeft van „doen”, dan weer van „zijn”. *Jan ji-*, *jane ji-* horen; *jen ji-*, *jan ji-* huilend schreeuwen; *mbakan ji-* in beide dial. achterlaten; *mbese ji-*, *mbesep ji-* spuwen; *ndamos ji-*, *ndemes ji-* houden van; *po ji-* in beide dial. pagaaien; *of ji-*, *ofu ji-* rotten. *Jaki af-*, *jiki af-* niezen; *ndamir af-*, *ndimir af-* sterven; *omop af-*, *uup af-* slaan; *mbanam af-*, *mbonmo af-* verliefd zijn van vrouwelijk persoon. In Kp heeft men het hulpww. *e-*, bv. *ta e-* zwarte magie doen; *sej e-* uitdelen; *wo e-* golven; *wosom e-* stelen. In veel gevallen kunnen in tegenst. met die voorbeelden drie hulpww. gebruikt worden zonder verschil van betekenis, nl. *e-*, *ze-* en *zü-*. Voorbeelden daarvan zijn: *ato e-*, *ato ze-*, *ato zü-* spelen; *ofu e-* enz. rotten; *omere e-* enz. bang zijn; *pir e-* enz. leugenachtig ontkennen; *so e-* enz. zingen; *wao e-* enz. figuren maken; *mbakan e-* enz. achterlaten; *mbesa e-* enz. spuwen; *ndamos e-* enz.

houden van; *po e-* enz. pagaaïen. In Kp vinden we verder nog het hulpww. *ta-* in bv. *za ta-* stappen; *wusup ta-* slaan; *zek ta-* niezen.

Andere verb. uitdr. zijn: in Kw *ajou at-*, in Kn *ari at-* berispen; *fi ep-*, *fi as-*, *fi ep-* schillen; *fo fum-*, *mbuu fum-*, *fo fum-* waaien; *isi es-*, *isi es-*, *ese es-* slapen; *isi tamit-*, *isi timir-*, *ese tamit-* dromen; *jak sü-*, *jak si-*, *zak sü-* zwanger zijn; *je at-*, *ja at-*, *za ta-* stappen; *jen an-*, *jena jena-*, *zana an-* niet weten; *jiwis tuu-*, *jisì tuu-*, *zүүs tu-* verhuizen; *jonou tou-*, *jonoo too-* en *jonoo at-*, *zono tao-* vragen naar; *ju uu-*, *jo oo-*, *zu u-* en *zo o-* vervangen, in de plaats treden van; *mbere em-* in Kw in hinderlaag staan, *jo mbere o-* in Kn zich in hinderlaag bevinden; *mbetsjer jipir-*, *mbarir jipir-*, *mbatir zipir-* omhelzen; *ndamke kai-*, *ndemka kai-*, *ndamke kae-* zich schamen, verlegen zijn; *omen ai-*, *omne uu-*, *omen mbut-* juichen; *sau om-*, *soo om-*, *saø om-* medelijden hebben met; *sir ot-*, *sir or-*, *sür ot-* opgroeien; *sisin fai-*, *sisi fae-*, *sisa kekem-* dreigen; *te ndao-*, *te ndoo-*, *te ndao-* regenen; *wir fakai-*, *wur fae-*, *wur ka-* en *wur kaka-* donderen.

DE VERVOEGING

46. De vervoeging geschiedt door het affigieren aan de ww.st. van praefixen, maar vooral van suffixen, waardoor wordt uitgedrukt tijd, aspect en wijze van het proces. Ook wordt er in de drie dial. door uitgedr. de persoon, 1e, 2e en 3e, van subj. en obj., dit direct en indirect. Van subj. en obj. wordt er nog door uitgedr. het getal, in Kw enk. en mv. van subj. en obj., in de beide andere dial. enk., mv. en dualis van het subj., maar alleen enk. en mv. van het obj. Men zie verder de behandeling van de diverse vervoegde vormen.

47. De nominale *mb-*, *mba-*, *mbe-*vorm. In Kw heeft men de *mb-*vorm, die bestaat uit de ww.st. met het praefix *mb-*, bij stammen beginnend met een kl. onmiddellijk vóór die kl., bij stammen beginnend met een medekl. ermee verbonden door de ligatuur *a*. Voorbeelden: *je mb-at* stappen van *je at-*; *mb-em* doen van *em-*; *mb-iwasom* wegwerpen van *iwasom-*; *mb-ot* steunen op van *ot-*; *mb-uru* branden van *uru-*; *mba-fasi* terugkeren van *fasi-*; *mba-jerei* barsten van *jerei-*; *mba-jisos* weggaan van *jisos-*; *mba-ndotsj* dragen van *dotsj-*; *mba-pupum* kauwen van *pupum-*.

In Kn is het praef. van de nom. vorm *mbe-*, waarvan bij stammen die met een *a* beginnen de *e* soms vervalt, bv. van *an-* eten: *mb-an* of *mbe-an*; vóór stammen die met een andere kl. beginnen vervalt de *e* nooit, maar harmonieert vaak met *i*, *o* en *u*. Voorb.: *mbe-em* doen, *mbe-iiasom* en *mbi-iiasom* wegwerpen; *mbe-otetem* en *mbo-otetem* teruggeven; *mbe-usir* en *mbu-usir* gaan staan. Bij stammen die beginnen met een medekl. gevolgd door een *i* harmonieert de *e* van *mbe-* meestal, bv. *mbe-kiri* en *mbi-kiri* eindigen.

Van het praef. *mba-* in Kp vervalt de *a* nooit, maar gevolgd door een beginkl. van de ww.st. is hij soms nauwelijks hoorbaar, en dat vooral wanneer de beginkl. *a* is. Voorb.: *mba-aree* berouw hebben; *mba-em* doen; *mba-isos* weggaan; *mba-ot* steunen op; *mba-uru* branden; *mba-fasi* terugkeren; *mba-kikirap* verborgen zitten; *mba-ndot* dragen; *mba-pupum* kauwen.

De infinitieve *mb-*, *mbe-*, *mba-*vorm wordt vaak gebruikt wanneer men aanvoelt dat de toehoorder, gezien de omstandigheden en de samenhang van zin of gesprek om de bedoeling van de spreker te begrijpen een aanduiding van tijd, aspect of wijze, en van persoon en getal van subj. en obj. niet nodig heeft. Van verb. uitdr. treedt in zulke gevallen meestal alleen het nominale deel op; zo hoort men *omop mbaf*, *uup mbeaf*, *wusup mbata*, maar heel vaak alleen *omop*, *uup* en *wusup* voor „slaan”. We zullen deze nominale of infinitieve vorm verderop nog in verschillende constructies tegenkomen.

48. De zero-vormen. In de zero-vormen, die uitdrukken dat een proces plaats vond in een verleden op de dag van heden, of in de nacht of late avond tevoren, treedt geen tijdwijzer op (ook geen aspect- of moduswijzer), m.a.w. de tijdwijzer van wat we kunnen noemen het praeteritum hodiernum is een zero. De suffixen die er in voorkomen zijn persoons- en getalswijzers, en wel t.o.v. subj. en obj.; we noemen ze resp. subj. en relatiewijzers. In dit nummer geven we een paradigma van de zero-vormen, die we in het volgende zullen ontleden. Het ww. dat we als voorb. nemen is in Kw en Kp *te-tam-* en in Kn *te-tem-* geven.

<i>Kawenak:</i>	<i>Keenok:</i>	<i>Keenakap:</i>	
1. tetam-èj	-e	-e	ik gaf, gaf hem, hun
2. tetam-èn	-e-n	-e-n	ik jou, jullie
3. tetàm-e-r-èm	-em	-em	jij, jij hem, hun
4. tetàm-e-n-èm	-e-n-em	-e-n-em	jij mij
5. tetàm-arou-èm	{ -arao-em -ao-em	{ -arao-em -ao-em	jij ons
6. tetam-ò-r	-e-r	-a	hij, hij hem, hij hun
7. tetam-à-n	-a-n	-a-n	hij mij, jou, jullie
8. tetàm-arou	{ -arao -ao	{ -arao -ao	hij ons
9. tetàm-o-r-òm	-am	-om	wij, wij hem, wij hun
10. tetàm-o-n-òm	-e-n-am	-e-n-om	wij jou, jullie
11. tetàm-o-r-okòm	-okom	-okom	jullie, jull. hem, hun
12. tetàm-o-n-okòm	-e-n-okom	-e-n-okom	jullie mij
13. tetàm-arou-okòm	{ -arao-okom -ao-okom	{ -arao-okom -ao-okom	jullie ons

<i>Kawenak:</i>	<i>Keenok:</i>	<i>Keenakap:</i>	
14. tetàm-e-r-ès	-es	-es	zijl., zijl. hem, hun
15. tetàm-e-n-ès	-e-n-es	-e-n-es	zijl. mij, jou
16. tetàm-arou-òs	{-arao-os -ao-os	{-arao-os -ao-os	zijl. ons
17. tetam-à-n	-a-n	-a-n	zijl. jullie
18.	-um	-am-om	wij tw., wij tw. hem, hun
19.	-e-n-um	-am-e-n-om	wij tw. jou, jullie
20.	-ukum	-am-okom	jull. tw., j. tw. hem, hun
21.	-e-n-ukum	-am-e-n-okom	jull twee mij
22.	{-arao-ukum -ao-ukum	{-am-arao-okom -am-ao-okom	jull. twee ons
23.	-is	-am-is	zij tw., zij tw. hem, hun
24.	-e-n-is	-am-e-n-is	zij tw. mij, jou
25.	{-arao-us -ao-us	{-am-arao-us -am-ao-us	zij twee ons
26.	-a-n	-am-a-n	zij twee jullie

49. Daar men in Kw geen onderscheid maakt tussen meerv. en tweevoud zullen we eerst de enk. en mv.vormen van de drie dial. ontleden, en daarna de dual-vormen van Kn en Kp behandelen. In vorm 1 van het paradigma in 't vorige nummer vinden we in de drie dial. de ww.st. met niets anders dan de subj.wijzer, in Kw *ei*, in Kn en Kp *e*; het is in Kw de enige vorm die alleen bestaat uit stam + subj.wijzer; in de twee andere dial. vinden we er meer, in Kp de vormen 1, 3, 6, 9, 11 en 14, in Kn dezelfde vormen behalve 6; het afwezig zijn van relatie-wijzers zegt dat er geen relatie is, dat men aan geen relatie denkt, of dat ze een 3e pers. enk. of mv. is; we kunnen dus spreken van rel.wijzer zero. De subj.wijzers in die vormen zonder rel.wijzer zijn: 1e enk. *ei*, resp. *e*, zie boven, 3e enk. in Kp *a*; 1e mv. Kn *am*, Kp *om*; voor 2e enk. en 3e mv. hebben Kn en Kp identieke wijzers, resp. *em*, *okom* en *es*.

In vorm 6 van Kw en van Kn vinden we achter de subj.wijzer, resp. *o* en *e*, een *r*, en diezelfde *r* vinden we vóór de subj.w. in Kw, nl. *em*, *om*, *okom* en *es*, in de vormen 3, 9, 11 en 14, en tussen die *r* en de ww.st. als ligatuur een klinker die harmonieert met de subj.w., nl. *e* of *o*. Deze *r* is in zekere zin een rel.wijzer, daar hij dezelfde functie heeft als de bovengenoemde zero, dus uitdrukt dat er geen

relatie is of gedacht wordt, of dat de rel. een 3e enk. of mv. is.

Behalve de *r* treden slechts twee rel.wijzers op, nl. *n* die uitdrukt dat de rel. in 2e enk. of mv. of in 1e enk. staat, en een die uitdrukt dat de rel. in 1e mv. staat, nl. in Kw *arou*, in Kn facultatief *arao* of *ao*, in Kp *arao* of *ao*; *arou* enz. komt zonder meer achter de ww.st., maar *n* wordt zoals ook *r* met de stam verbonden door met de subj.wijzer harmoniërende klinkers. De subj.wijzers zijn. voor Kn en Kp dezelfde als in de vormen zonder rel.wijzer, behalve in de vormen 7, 8 en 17 van Kn waar we een *a* vinden i.p.v. *e*; ook in Kw vinden we in de parallelle vormen *a*, in 1e enk. Kw *e* i.p.v. *ei*; de overige subj.wijzers van Kw zijn dezelfde als die van Kn en Kp, behalve *o* in vorm 6. In vorm 8 van alle drie de dial. is de *a* van 3e enk. samengetrokken met de *a* van de rel.wijzers. Men merke op dat in vorm 16 van alle dial. de subj.wijzer van 3e mv. harmonieert met de tweekl. *ou* en *ao* en met *ao* van rel.wijzer 1e mv. Achter de vormen van 15 zouden we parallel met de vertaling van de vormen van 7 verwachten „zij gaven mij, jou, jullie”, doch voor „zij gaven jullie” vinden we in 17 een aparte vorm, die bovendien identiek is met vorm 7, en dat in de drie dial.

In de dualis-vormen van Kn heeft men de subj.w. *um*, *ukum* en *is* of *us* (dit laatste in vorm 25), tegenover die van het mv. *om*, *okom* en *es* of *os*. We kunnen zeggen dat *i* en *u* hier dualis-wijzers zijn, en *e* en *o* mv.wijzers; overigens zijn de dual.vormen gelijk aan die van het meerv. Zoals we reeds zagen bij de behandeling der klinkers (randnummer 4) bestaat er in deze dialecten een zekere tegenstelling tussen *e* en *o* enerzijds en *i* en *u* anderzijds, hetgeen ook hier weer uitkomt; men vergelijk ook Spraakkunst van de Kamoro-taal, Kon. Inst. v. Taal-, Land- en Volkenkunde 1955.

In Kp heeft men in de 1e en 2e dual. dezelfde subj.wijzers (*om* en *okom*) als in 't meerv., en we vinden daar als dual.wijzer het suffix *am* achter de ww.st.; in 3e dual. echter vinden we behalve de wijzer *am* ook *i* en *u* tegenover *e* en *o* van het meerv.

50. We laten hier voor Kw nog paradigmata volgen van de ww. *e*-zeggen, *ndenei*-uitnodigen, en van de verb. uitdr. *omop af*-slaan:

1. e- <i>i</i>	ndene- <i>ei</i>	omop af- <i>ei</i>
2. e- <i>n</i>	ndene- <i>en</i>	omop af- <i>en</i>
3. e- <i>rem</i>	ndene- <i>erem</i>	omop af- <i>erem</i>
4. e- <i>nem</i>	ndene- <i>enem</i>	omop af- <i>enem</i>
5. e- <i>arouem</i>	ndene- <i>arou-em</i>	omop af- <i>arouem</i>

6. e-or of e-r	ndene-or	omop af-or
7. e-an	ndene-an	omop af-an
8. e-arou	ndene-arou	omop af-arou
9. e-rom	ndene-orom	omop af-orom
10. e-nom	ndene-onom	omop af-onom
11. e-rokom	ndene-orokom	omop af-orokom
12. e-nokom	ndene-onokom	omop af-onokom
13. e-arouokom	ndene-arouokom	omop af-arouokom
14. e-res	ndene-eres	omop af-eres
15. e-nes	ndene-enes	omop af-enes
16. e-arou-os	ndene-arouos	omop af-arouos
17. e-an	ndene-an	omop af-an

In kolom 1 ziet men dat de *e* van de subj.w. 1e enk. vervalt na de *e* van de stam, en verder dat alle klinkers vervallen welke zuiver ligatuur zijn; in 3e enk. vervalt bij 't ww. *e-* bijna altijd de subj.wijzer *o*; in kol. 2 ziet men dat de halfkl. *i* van de tweekl. *ei* op het einde van de ww.st. in alle vormen vervalt; in het vervolg schrijven we echter die halfkl. toch, om het woordbeeld van de ww.st. te bewaren.

Wat betreft het Kn-dial. moeten we het volgende opmerken: wanneer de subj.w. *em* van 2e enk. onmiddellijk achter een ww.st. staat die een gesloten eindlettergr. heeft, harmonieert hij meestal met die laatste lettergr., zodat hij na een *i* *im* wordt, na een *o* *om*, na een *u* ofwel *im* ofwel *um*; na een *e* vinden we ook wel *om*. Voorbeelden: *jisim-em* jij zei; *tomor-om* jij ging naar boven; *jumur-um* of *jumur-im* jij stond op; *tetem-om* naast *tetem-em* jij gaaft. Wanneer de ww.st. een der klinkers *i*, *o* of *u* op het einde heeft, vervalt de *e* van *em*, bv. *tiiri-m* jij legde neer; *mbo-m* jij kapte om; *mbu-m* jij baadde; we horen echter ook wel *tiiri-im*, *mbo-om*, *mbu-um*. De uitgang *er* van 3e enk. wordt op dezelfde wijze vaak *ir*, *or* of *ur*, en de *e* kan vervallen na een eindkl., bv. *jis-ir* hij ging naar buiten; *joor-or* hij werd; *too po-r* hij prikte larven; *mbi mbu-r* hij baadde.

In Kp hoort men over 't algemeen de subj.wijzers *e* en *a*, en de kl. van de subj.w. *es*, en ook de lig. *e* na een eind-*a* of *e* van de ww.st., maar ze trekken er ook wel mee samen; zo hoort men bv. voor „aldus zei ik, aldus zei hij, aldus zeiden zij” *inim azee*, *inim azea*, *inim azees*. maar ook *inim aze*, *inim aza*, *inim azes*.

51. De *f*-vormen. Door deze vormen wordt uitgedrukt dat een proces plaats had vóór de dag van vandaag en de late avond van gisteren,

en we kunnen ze daarom ook praehodiernum-vormen noemen. De *f* in de benaming *f*-vormen is de tijdwijzer. Zie hier een paradigma van het ww. *tetam-*, in Kn *tetem-* geven:

<i>Kawenak:</i>	<i>Keenok:</i>	<i>Keenakap:</i>	
1. tetam-ò-f	-o-f	-o-f	ik, ik hem, hun
2. tetam-f-i-n	-f-a-n	-f-e-n	ik jou, jullie
3. tetam-f-è-m	-f-em	-f-em	jij, jij hem, hun
4. tetam-f-e-n-em	-f-a-n-em	-f-e-n-em	jij mij
5. tetam-f-aroṽ-em	-f- ^{arao-em} ao-em	-f- ^{arao-em} ao-em	jij ons
6. tetam-è-f	-e-f	-e-f	hij, hij hem, hun
7. tetam-f-à-n	-f-a-n	-f-a-n	hij mij, jou, jullie
8. tetam-f-aròu	-f- ^{arao} ao	-f- ^{arao} ao	hij ons
9. tetam-f-òm	-f-am	-f-om	wij, wij hem, hun
10. tetam-f-e-n-òm	-f-a-n-am	-f-e-n-om	wij jou, jullie
11. tetam-f-okòm	-f-okom	-f-okom	jull., jull. hem, hun
12. tetam-f-e-n-okòm	-f-a-n-okom	-f-e-n-okom	jullie mij
13. tetam-f-aroṽ-okòm	-f- ^{arao-okom} ao-okom	-f- ^{arao-okom} ao-okom	jullie ons
14. tetam-f-ès	-f-as	-f-es	zijl., zijl. hem, hun
15. tetam-f-e-n-ès	-f-a-n-es	-f-e-n-es	zijl. mij, jou
16. tetam-f-aroṽ-òs	-f- ^{arao-os} ao-os	-f- ^{arao-os} ao-os	zijl. ons
17. tetam-f-à-n	-f-a-n	-f-a-n	zijl. jullie
18.	-f-um	-f-am-om	w. tw., w. tw. hem, hun
19.	-f-a-n-um	-f-am-e-n-om	w. tw. jou, jullie
20.	-f-ukum	-f-am-okom	j. tw., j. tw. hem, hun
21.	-f-a-n-ukum	-f-am-e-n-okom	j. twee mij
22.	-f- ^{arao-ukum} ao-ukum	-f-am- ^{arao-okom} ao-okom	j. twee ons
23.	-f-is	-f-am-is	z. tw., z. tw. hem, hun
24.	-f-a-n-is	-f-am-e-n-is	z. tw. mij, jou
25.	-f- ^{arao-us} ao-us	-f-am- ^{arao-us} ao-us	zij twee ons
26.	-f-a-n	-f-am-a-n	zij twee jullie

52. In Kw zijn dus de subj.wijzers dezelfde als die van de zero-vormen, behalve in 1 en 2, waar ze resp. *o* en *i* zijn, in tegenst. met *ei* en *e*, en in 6, waar de subj.w. *e* is tegenover *o* in de zero-vormen. Ook in Kn zijn de subj.wijzers van 1 en 2 anders, nl. *o* en *a*, tegenover *e* in de zero-vormen; in 25 vinden we *as* i.p.v. *es*. In Kp heeft men in vorm 1 *o* i.p.v. *e*, in vorm 6 *e* i.p.v. *a*.

In de drie dial. komt de tijdwijzer onmiddellijk achter de ww.st., behalve in de vormen 1 en 6, waar hij volgt op de subj.wijzer, die daar onmiddellijk achter de stam staat.

De rel.wijzer *r* die we tegenkwamen in een gedeelte der zero-vormen komt hier niet voor, *n* en *arou* echter wel. In de drie dial. komen ze in de vormen 2, 7, 17 en 26 achter de subj.wijzer, in de andere vormen tussen tijd- en subj.wijzer, behalve in de dual.vormen van Kp, waar ze komen tussen de dual.wijzer *am* en de subj.wijzer. In Kw en Kp vinden we tussen tijd- en rel.wijzer *n* een *e* als lig., in Kn een *a*.

53. We laten hier voor Kw nog volgen paradigmata van de ww. *e* en *ndenei-*, en van het hulpww. *af-*, zie boven 50:

1. e-of	ndene-of	af-of
2. e-fin	ndenei-fin	af-fin
3. e-fem	ndenei-fem	af-fem
4. e-fenem	ndenei-fenem	af-fenem
5. e-farouem	ndenei-farouem	af-farouem
6. e-f	ndene-ef	af-ef
7. e-fan	ndenei-fan	af-fan
8. e-farou	ndenei-farou	af-farou
9. e-fom	ndenei-fom	af-fom
10. e-fenom	ndenei-fenom	af-fenom
11. e-fokom	ndenei-fokom	af-fokom
12. e-fenokom	ndenei-fenokom	af-fenokom
13. e-farouokom	ndenei-farouokom	af-farouokom
14. e-fes	ndenei-fes	af-fes
15. e-fenes	ndenei-fenes	af-fenes
16. e-farouos	ndenei-farouos	af-farouos
17. e-fan	ndenei-fan	af-fan

Men merke op dat in vorm 6 van kol. 1 de subj.wijzer *e* vervalt na de *e* van de eenlettergr.stam, vgl. de zero-vormen. In kol. 2 vervalt de halfkl. *i* wanneer er een kl. op volgt, vgl. ook de zero-vormen. In kol. 3

vinden we de *f* van de ww.st. gevolgd door de tijdwijzer *f*; bij het spreken vloeien ze samen, en men hoort er slechts één.

In Kn en Kp vervalt bij ww. met eindkl. *e* die *e* vaak vóór de subj.wijzer *e* van 3e enk. (vorm 6), en men zegt bv. in Kn *emas ef* aldus zei hij, maar ook *emas eef*; in Kp is dat *inim ef* en *inim eef*.

In Kn harmonieert in 2e enk. (vorm 3) de *e* van de subj.w. *em* vaak met de eindkl. van de ww.st., bv. *jisimfem* of *jisimfim* jij zei; *tomorfem* en *tomorfom* jij ging naar boven; *jumurfem* en *jumurfum* jij stond op; *türifem* en *türifim* jij legde neer; *mbofem* en *mbofom* jij kapte om; *mbi mbufem* en *mbi mbufum* jij baadde. Als de eindkl. van een ww.st. een *i* is, harmonieert daarmee ook vaak de *e* van 3e enk. (vorm 6), bv. *jisimef* of *jisimif*, *türief* of *türif*, in welk laatste geval de twee *i*'s samentrekken.

54. De *m*-vormen. Deze vormen, voorkomend in de drie dial., waarin een *m* optreedt als tijdwijzer, drukken uit dat een proces plaats heeft op het ogenblik of het tijdstip zelf dat men spreekt, ofwel dat het plaats gevonden heeft juist even te voren. We kunnen ze praesens-vormen noemen. Zoals elke *m* in het midden van woorden is ook deze *m* vaak labiaal. Ziehier paradigma's van in Kw *ndenej-* uitnodigen, in Kn *per-* zien, in Kp *ze-* zeggen:

<i>Kawenak:</i>	<i>Keenok:</i>	<i>Keenakap:</i>
1. ndenej-m-in	per-m-in	ze-m-in
2. — — — —	— — — —	— — — —
3. ndenej-m-èm	per-m-em	ze-m-em
4. ndenèj-m-e-n-èm	per-m-a-n-em	ze-m-e-n-em
5. ndenèj-m-arou-èm	per-m- ^{arao-em} ao-em	ze-m- ^{arao-em} aø-em
6. ndenej-m-à-(r)	per-m-e-r	ze-m-a
7. ndenej-m-à-n	per-m-a-n	ze-m-a-n
8. ndenèj-m-aròu	per-m- ^{arao} ao	ze-m- ^{arao} aø
9. ndenej-m-òm	per-m-am	ze-m-om
10. ndenèj-m-e-n-òm	per-m-a-n-àm	ze-m-e-n-om
11. ndenèj-m-okòm	per-m-okom	ze-m-okom
12. ndenèj-m-e-n-okòm	per-m-a-n-okom	ze-m-e-n-okom
13. ndenèj-m-arou-okom	per-m- ^{arao-okom} ao-okom	ze-m- ^{arao-okom} aø-okom

<i>Kawenak:</i>	<i>Keenok:</i>	<i>Keenakap:</i>
14. ndenej-m-ès	per-m-es	ze-m-es
15. ndenej-m-e-n-ès	per-m-a-n-es	ze-m-e-n-es
16. ndenej-m-arou-òs	per-m- ^{arao-os} ao-os	ze-m- ^{arao-os} ao-os
17. ndenej-m-à-n	per-m-a-n	ze-m-a-n
18.	per-m-um	ze-m-am-om
19.	per-m-a-n-um	ze-m-am-e-n-om
20.	per-m-ukum	ze-m-am-okom
21.	per-m-a-n-ukum	ze-m-am-e-n-okom
22.	per-m- ^{arao-ukum} ao-ukum	ze-m-an- ^{arao-okom} ao-okom
23.	per-m-is	ze-m-am-is
24.	per-m-a-n-is	ze-m-am-e-n-is
25.	per-m- ^{arao-us} ao-us	ze-m-am- ^{arao-us} ao-us

55. De subj.wijzer van de 1e enk. is in de drie dial. *in*; die van 3e enk. is in Kw en Kp *a*; de overige zijn gelijk aan die van de zero- en de *f*-vormen.

In geen der drie dial. treedt in 1e enk. ooit een rel.wijzer op, zodat vorm 1, nl. *ndenejmin* enz. zonder obj. kan zijn, of als obj. kan hebben welke persoon in welk getal dan ook. In vorm 6 treedt in Kw facultatief, in Kn altijd de rel.wijzer *r* op die we vonden in de zero-vormen, en wel achter de subj.wijzer, welke volgt op de tijdwijzer. Deze komt in de drie dial. in alle vormen onmiddellijk achter de ww.st.; in alle vormen, behalve in 1 en 6, zijn de suffix-complexen achter *m* identiek met die achter de tijdw. *f*. In Kw vinden we i.p.v. de uitgang *m-a-r* van 3e enk. soms als uitgang *e-m*, bv. *an-em* hij eet (vgl. 2e enk. *an-mem*), *tsji ak-em* hij bekapt een prauw, *karji em-em* hij werkt; in *em* is *e* de subj.wijzer, en *m* de tijdwijzer.

In Kn harmonieert vaak de *e* van de subj.wijzers van 2e en 3e enk. met de laatste lettergr. van de ww.st., onverschillig of die open dan wel gesloten is, bv. *tüirimem* of *tüirimim* jij legt neer, *mbomem* of *mbomom* jij kapt om, *mbi mbumem* of *mbi mbumum* jij baadt, *jismem* of *jismim* jij gaat naar buiten, *tomorem* of *tomorom* jij gaat naar boven, *jumurem* of *jumurum* jij staat op; zo ook in 3e enk. *tüirimer* of *tüirimir*, *mbomer* of *mbomor*, *mbi mbumer* of *mbumir*, *jismer* of *jismir*, *tomorer* of *tomoror*, *jumurer* of *jumurur*; na een *u* vinden we ook wel *i*, bv. *mbi mbumim* en *mbi mbumir*, *jumurim* en *jumurir*.

56. We laten hier nog volgen paradigma's van ww. die een *m* op het einde hebben, in Kw *tetam-*, in Kn *tetem-*, in Kp *okom-* uitgieten, doen vloeien :

<i>Kawenak:</i>	<i>Keenok:</i>	<i>Keenakap:</i>
1. tetàm-a-m-ìn	tetem-a-m-in	okom-a-m-in
2. — — — — —	— — — — —	— — — — —
3. tetàm-a-m-èm	tetem-a-m-em	okom-a-m-em
4. tetàm-à-m-e-n-èn	tetem-a-m-e-n-em	okom-a-m-e-n-em
5. tetam-à-m-arou-èm	tetem-a-m- ^{arao-em} ao-em	okom-a-m- ^{arao-em} ao-em
6. tetàm-a-m-à-(r)	tetem-a-m-e-r	okom-a-m-a
7. tetàm-a-m-à-n	tetem-a-m-a-n	okom-a-m-a-n
8. tetam-à-m-arou	tetem-a-m- ^{arao} ao	okom-a-m- ^{arao} ao
9. tetàm-a-m-òm	tetem-a-m-am	okom-a-m-om
10. tetam-à-m-e-n-òm	tetem-a-m-a-n-am	okom-a-m-e-n-om
11. tetem-à-m-okòm	tetem-a-m-okom	okom-a-m-okom
12. tetam-à-m-e-n-okom	tetem-a-m-a-n-okom	okom-a-m-e-n-okom
13. tetam-à-m-arou-okom	tetem-a-m- ^{arao-okom} ao-okom	okom-a-m- ^{arao-okom} ao-okom
14. tetàm-a-m-es	tetem-a-m-es	okom-a-m-es
15. tetam-à-m-e-n-es	tetem-a-m-a-n-es	okom-a-m-e-n-es
16. tetam-à-m-arou-os	tetem-a-m- ^{arao-os} ao-os	okom-a-m- ^{arao-os} ao-os
17. tetàm-a-m-à-n	tetem-a-m-a-n	okom-a-m-a-n
18.	tetem-a-m-um	okom-a-m-am-om
19.	tetem-a-m-a-n-um	okom-a-m-am-e-n-om
20.	tetem-a-m-ukum	okom-a-m-am-okom
21.	tetem-a-m-a-n-ukum	okom-a-m-am-e-n-okom
22.	tetem-a-m- ^{arao-ukum} ao-ukum	okom-a-m-am- ^{arao-okom} ao-okom
23.	tetem-a-m-is	okom-a-m-am-is
24.	tetem-a-m-a-n-is	okom-a-m-am-e-n-is
25.	tetem-a-m- ^{arao-us} ao-us	okom-a-m-am- ^{arao-us} ao-us
26.	tetem-a-m-a-n	okom-a-m-am-a-n

Zoals men ziet treedt bij de ww. met een *m* op het einde tussen deze eind-*m* en de tijdwijzer *m* een *a* op als ligatuur. Zo bv. in Kw *emama(r)* hij maakt, van *em-*, *ememamin* ik sta, van *emem-*, *fimames*

zij wrijven in, van *fim-*, *tsjomama(r)* hij steekt in, van *tsjom-*, *kumamom* wij gieten uit, van *kum-*; in Kn *emamar* hij maakt, van *em-*, *emamamar* hij staat, van *emam-*, *jisimamin* ik zeg, van *jisim-*, *toomames* zij staan ermee in de hand, van *toom-*, *asesok tuumaman* hij doet me pijn, van *asesok tuum-*; in Kp *tetamama* hij geeft, van *tetam-*, *ememamin* hij staat, van *emem-*, *fimames* zij wrijven in, van *fim-*, *mbui mbumamom* wij baden, van *mbui mbum-*.

57. De *tsjem-*, *erm-*, *tem-*vormen. In deze vormen vinden we in Kw *tsjem-*, in Kn *erm-*, en in Kp *tem-* als tijdwijzer, en ze drukken uit dat een proces volgens de spreker zeker zal plaats hebben, dit in tegenst. met de verderop te bespreken vormen, met in Kw de moduswijzer *tsj*, in Kn *er*, in Kp *t*, die meestal op een min of meer onzekere toekomst wijzen; *tsjem*, *erm* en *tem* bestaan dus uit *tsj*, *er*, *t* plus (*e*)*m*. Ze zijn zoals uit het vorige blijkt zowel modus- als tijdwijzers. In Kw komen de *tsjem*-vormen ook voor met een habitualis-betekenis; zo kan *tsji aktsjemar* betekenen: hij is gewoon prauwen te vervaardigen, zowel als: hij zal een pr. verv.; veelal treedt daarbij echter op het el. *atam-*, zie 18, dus *tsji atam-aktsjemar*. In Kp hebben de *tem*-vormen alleen een hab. bet. wanneer ze worden voorafgegaan door *atam-*, bv. *tü atam-aktema* hij is gewoon pr. te verv.

In alle vormen vinden we resp. *tsjem*, *erm* en *tem* onmiddellijk achter de ww.st., en daarachter volgen dezelfde suffix-complexen als in de *m*-vormen achter de tijdwijzer *m*. We hoeven hier daarom geen volledige paradigmata te geven. Zie hier van *tetam-* in Kw de *tsjem*-vormen zonder rel.wijzers: *tetàm-tsjem-in*, *tetàm-tsjem-èm*, *tetàm-tsjem-à(r)*, *tetàm-tsjem-òm*, *tetàm-tsjem-okòm*, *tetàm-tsjem-ès*. De *erm*-vormen in Kn van *tetem-*: *tetèm-erm-in*, *tetèm-erm-èm*, *tetèm-erm-èr*, *tetèm-erm-àm*, *tetèm-erm-okòm*, *tetèm-erm-ès*, *tetèm-erm-ùm*, *tetèm-erm-ukùm*, *tetèm-erm-ìs*. De *tem*-vormen in Kp van *tetam-*: *tetàm-tem-in*, *tetàm-tem-èm*, *tetàm-tem-à*, *tetàm-tem-òm*, *tetàm-tem-okòm*, *tetàm-tem-ès*, *tetàm-tem-am-òm*, *tetàm-tem-am-okom*, *tetàm-tem-am-ìs*.

Bij ww. die *t* of *tsj* op het einde hebben vloeien deze medekl. samen met *tsj* van *tsjem*, en *t* van *tem*, maar voor de duidelijkheid schrijven we toch bv. in Kw *utsj otsjtsjemar* hij zal lachen, en *je attsjemar* hij zal stappen, in Kp *ekettema* hij zal achterblijven.

58. De *erm*-vormen in Kw. Ze hebben dezelfde bet. als de *tsjem*-vormen, dus ook dezelfde als de *erm*-vormen van Kn, maar komen

misschien niet zoveel voor. De *erm*-vormen in Kw zonder rel.wijzers van het ww. *tetam*-: *tetàm-erm-in*, *tetàm-erm-èm*, *tetàm-erm-a(r)*, *tetàm-erm-òm*, *tetàm-erm-okòm*, *tetàm-erm-ès*.

59. De boven behandelde vormen met zero, *f*-, *m*-, *tsjem*-, *erm*- en *tem*- als tijdwijzer zijn alle indicatief-vormen. In de paradigmata gaven we ze zonder praefix, doch bijna altijd treden ze op met het praef. *a*, ook bij ww. die met een kl., zelfs bij die welke met een *a* beginnen. Voorbeelden: *a-por-min*, *a-per-min*, *a-por-min* ik zie het; *ndiwi aporor*, *ndie aperer*, *ndot aporor* vader zag het; *enam aporof*, *enmo aperof*, *enamo aporof* ik zag vis; *tsjesen aporen*, *tesen aporen*, *tasene aporen* ik zag je buiten; *tam aporei*, *tam apere*, *tom apore* ik zag het vanmorgen; *utsjim pok apormem*, *apok pok apermem*, *watem pok apormem* wat zie je? *otsjana asan aporokom*, *or'asin aperokom*, *otesna asen aporokom* waar zag jullie het? *juas aamfan*, *joas aamfan*, *zuas azamfan* hij gaf mij mijn naam; *amos aantsjemes*, *amse aanermes*, *amos andatemes* ze zullen sago eten; *aenaqtsjemom*, *aenaoermom*, *aenaqtemom* we zullen komen. Het al of niet gebruiken van dit praefix bij de indicatief-vormen geeft geen verschil van betekenis.

Wat betreft Kn moeten we over de behandelde indicat.vormen nog opmerken: wanneer men meent dat uit de samenhang duidelijk genoeg blijkt in welke pers. het subj. staat, maakt men gebruik van verkorte vormen, waarin geen subj.wijzers optreden, maar meestal wel de praefixen *a*- of *mbe*- (zie 61); i.p.v. de zero-vormen van 48 gebruikt men dan de stam met een *a* erachter, bv. *a-tetem-a*, in 3e mv. ook wel *a-tetem-as*; i.p.v. de *m*-vormen van 54 de stam met de tijdwijzer *m*, bv. *a-tiiri-m*; i.p.v. de *erm*-vormen van 57 de stam met als tijdwijzer *er*, bv. *a-tetem-er*.

60. Soms kan *a* vóór een indicat.vorm de bet. hebben van „hier”, en het staat dan tegenover *e* „daar”, doch *a* en *e* zijn dan geen praefixen; ze staan los van de ww.vorm, maar toch meestal direct ervóór, en het in 't vorige nummer besproken praef. *a* treedt niet op; op *a* en op *e* komt dan een zwakke klemtoon, bv. *à poròr*, *à perèr*, *à porà* hij zag het hier, tegenover *aporòr*, *aperèr*, *aporà* hij zag het; *è jisostsjemàr*, *è jisasermèr*, *è isostemà* hij zal daarheen gaan; *ndiwi à poref*, *ndie à peref*, *ndot à poref* vader zag het hier; *ndiwi è poref*, *ndie è peref*, *ndot è poref* vader zag het daar; *tam à poren*, *tam à poren*, *tom à poren* ik zag je vanmorgen hier.

Wanneer een plaatsbepaling optreedt vóór de ww.vorm vinden we

het praef. *a*, bv. *tsjenes aporen*, *mbap aperen*, *mbap aporen* ik zag je beneden, en als de deict.el. *a* of *e* worden gebruikt komen ze vóór de plaatsbep., bv. *a tsjenes aporen*, *a mbap aperen*, *a mbap aporen* ik zag je hier beneden, en zo ook *e tsjenes aporen* enz. ik zag je daar beneden.

61. Een praefix dat soms optreedt bij de boven behandelde indicat.-vormen is in Kw *mb-*, in Kn *mbe-*, in Kp *mba-*; voor de verbinding ervan met de ww.st. zie men 47, waar we dit praef. reeds tegenkwamen. Wat bij de indicat.-vormen de betekenis ervan is valt moeilijk te zeggen, maar er ligt iets in van ons „maar, zomaar”, bv. *mb-iwasomef*, *mbe-iasomef*, *mba-komosomef* hij wierp het weg (omdat het nutteloos was); *atakam mba-taoef*, *arakam mbe-taoef*, *atokom mba-esimef* hij zei het zomaar; *mba-jisosor*, *mbe-jisaser*, *mba-isosa* hij ging alleen maar even weg, is momenteel niet hier; *mb-enaofef*, *mbe-enaofef*, *mba-enaofef* hij kwam zomaar, bv. zonder iets mee te brengen, zonder bepaald doel; *mba-tetamef*, *mbe-tetemef*, *mba-tetamef* hij gaf het zomaar, zonder er betaling voor te vragen.

62. Klemtoon in de indicatief.-vormen. In alle boven gegeven vormen hoort men een zwakke klemtoon op het laatste suffix, en wanneer het suffixencomplex bestaat uit meer dan één lettergr. bovendien nog een gelijkwaardige klemt. op de laatste lettergr. van de ww.st. Als in de *m*-vormen vóór de *m* de lig. *a* optreedt valt de klemt. niet op de ww.st., maar op de ligat., zie paradigma van *tetam-* enz. in 56.

63. De *tsj-*, *er-*, *t-*vormen. Men merke op dat de wijzers van deze vormen, die moduswijzers zijn, dezelfde zijn als die van 57, maar zonder (*e*)*m*. Ze drukken over 't algemeen uit, dat er bij de spreker enige onzekerheid is omtrent het al of niet zullen plaats hebben van het proces, zie de nummers 64—72. Ziehier paradigmata van *por-* zien in Kw, *tetem-* geven in Kn, en *zate-* roepen in Kp:

<i>Kawenak:</i>	<i>Keenok:</i>	<i>Keenakap:</i>
1. <i>por-tsj-ej</i>	<i>tetem-er-e</i>	<i>zate-t-e</i>
2. <i>por-tsj-è-n</i>	<i>tetem-er-e-n</i>	<i>zate-t-e-n</i>
3. <i>por-tsj-èm</i>	<i>tetem-er-em</i>	<i>zate-t-em</i>
4. <i>pòr-tsj-e-n-èm</i>	<i>tetem-er-e-n-em</i>	<i>zate-t-e-n-em</i>
5. <i>pòr-tsj-arou-èm</i>	<i>tetem-er-^{arao-em} ao-em</i>	<i>zate-t-^{arao-em} ao-em</i>

<i>Keenakap:</i>	<i>Keenok:</i>	<i>Kawenak:</i>
6. por-tsj-òu	tetam-er-e	zate-t-e
7. por-tsj-à-n	tetem-er-a-n	zate-t-a-n
8. por-tsj-aròu	tetem-er- ^{arao} _{ao}	zate-t- ^{arao} _{ao}
9. por-tsj-òm	tetem-er-am	zate-t-om
10. por-tsj-e-n-òm	tetem-er-e-n-am	zate-t-e-n-om
11. por-tsj-okòm	tetem-er-okom	zate-t-okom
12. por-tsj-e-n-okòm	tetem-er-e-n-okom	zate-t-e-n-okom
13. por-tsj-arou-okom	tetem-er- ^{arao-okom} _{ao-okom}	zate-t- ^{arao-okom} _{ao-okom}
14. por-tsj-ès	tetem-er-es	zate-t-es
15. por-tsj-e-n-es	tetem-er-e-n-es	zate-t-e-n-es
16. por-tsj-arou-os	tetem-er- ^{arao-os} _{ao-os}	zate-t- ^{arao-os} _{ao-os}
17. por-tsj-à-n	tetem-er-a-n	zate-t-an
18.	tetem-er-um	zate-t-am-om
19.	tetem-er-e-n-um	zate-t-am-e-n-om
20.	tetem-er-ukum	zate-t-am-okom
21.	tetem-er-e-n-ukum	zate-t-am-e-n-okom
22.	tetem-er- ^{arao-okom} _{ao-okom}	zate-t-am- ^{arao-okom} _{ao-okom}
23.	tetem-er-is	zate-t-am-is
24.	tetem-er-e-n-is	zate-t-am-e-n-is
25.	tetem-er- ^{arao-us} _{ao-us}	zate-t-am- ^{arao-us} _{ao-us}

In alle vormen van de drie dial. komt dus de moduswijzer direct achter de ww.st. De subj.wijzers zijn dezelfde als in de zero-vormen, behalve die van 3e enk. De rel.wijzer *r* die we vonden in de zero-vormen van Kw en Kn komt hier niet voor, maar wel de andere rel.wijzers, en op dezelfde wijze als in de zero-vormen. Zie voor Kw de onregel. *tsj*-vorm van het ww. *awer-* in 69.

In Kn zijn de vormen 3, 9, 11, 14, 18, 20 en 23 toevallig identiek aan de facultatieve zero-vormen met de rel.wijzer *r*, zie 49, hoewel de samenstellende delen niet dezelfde zijn; vgl. bv. de zero-vorm *tetem-e-r-em* met de *er*-voim *tetem-er-em*.

64. De *tsj-*, *er-*, *t-*vormen met het praef. *a-* vóór zich worden gebruikt in conditionele voorzinnen, bv. *jirimetsj ajirimtsjenem ajisostsjemin*, *mbirimer ambirimerenem ajisasermin*, *zirimet azirimtenem aisostemin* als je me beveelt zal ik gaan. In de nazin worden dus de vormen van 57 gebruikt, die we ook futurum-vormen kunnen noemen.

65. Eveneens met het praef. *a-* vóór zich komen de *tsj-* enz. vormen voor in tijdsbepalende voorzinnen, die wij inleiden met „wanneer” of met „zodra”, bv. *jo aputsjou ajisostsjemes*, *jo apuro ajisasermes*, *zoë aputo aisostemes* zodra het licht wordt zullen ze vertrekken; *pir amnuk ajiutsjou ajisostsjemes*, *pir jomnok aiuro ajisasermes*, *pir amnok azüto aisostemes* wanneer twee maanden voorbij zijn zullen ze weggaan. In de nazin weer een futurum-vorm.

In Kw en in Kp voegt men in zulke gevallen soms het el. *a* van 95 achter de *tsj-* en de *t-*vormen; zo zegt men bv. *jo aputsjou a ajisostsjemes*, *zoë aputo a aisostemes*; door het el. *a* krijgt de voorzin ongeveer de bet. van: laat het eerst licht worden.

66. Altijd zonder praef. vinden we de *tsj-* enz. vormen bij de vraagwoorden *tsja*, *tæ*, *ta* wie? *utsjim*, *emas* of *ape*, *watem* hoe? en *otsjana(k)*, *ora*, *otesna* waar? bv. *tsja enaotsjou*, *tæ enaoero*, *ta enaoto* wie zal komen? *tsja tetamtsjem*, *tæ tetemerem*, *ta tetamtem* aan wie zul je het geven? *utsjim pok tetamtsjenem*, *ape pok tetemerenem*, *watem pok tetamtenem* wat zul je me geven? *tsjem otsjana eapomtsjes*, *tæme or'asin eapmeres*, *tæme otesna eapomtes* waar zullen ze het huis neerzetten? Zeer opmerkelijk is dat de fut.vormen en niet de *tsj-* enz. vormen die toch min of meer een dubitatief-betekenis hebben gebruikt worden bij de vragende of dubitatieve elementen, in Kw *pawer*, *pen* en *nde*, in Kn *em*, *pen*, *nde* en *opokno*, in Kp *ape* en *nde* (zie 98), die optreden wanneer gevraagd wordt naar het al of niet zullen plaats vinden van een proces, bv. *aenaotsjemar pen*, *aenaeremar pen*, *aenaotema pe* (na de eind-*a* wordt *ape pe*) zal hij hierkomen?

67. De *tsj-*, *er-*, *t-*vormen worden ook gebruikt om een verbod uit te drukken m.b.t. een 2e of 3e pers. Bij niet samengestelde ww. treedt dan het praef. *a-* op, behalve bij het hulpww. *e-* in de drie dial. voor „doen enz.” en in Kw en Kp het ww. *e-* zeggen. Voorbeelden: *jan ajitsjem*, *jane ajierem*, *zane azütem* luister niet; *os ambotsjokom*, *wes amboerokom*, *wes ambatokom* kapt de boom niet om; *afasitsjou*, *afasiero*, *afasito* dat hij niet terugkere; *akurumtsjem*, *akurumerem*,

akurumtem raak het niet aan; *ateutsjes*, *atereres*, *ataętes* laten zij het niet nemen; *mbetsjer ajipirtsjem*, *mbari ajipirerem*, *mbatir azipirtem* omhels hem niet; *atomettsjem*, *atomorerem*, *atomettem* ga niet naar boven; *sej ętsjes*, *see eeres*, *sej etes* laten zij het niet uitdelen; in Kw en Kp *inim ętsjem*, *inim etem* zeg niet aldus.

Bij samengest. ww. treedt het praef. *a-* niet op, bv. *os mbatamtsjenem*, *wes mbatemerenem*, *wes mbatamtenem* kap die boom niet voor me om; *os mbatiųtsjem*, *wes mbatererem*, *wes mbatųtem* kap die boom niet om. De voorbeelden zijn samenst. van *mbo-*, in Kp *mba-*, omkappen met, *tam-*, *tem-*, *tam-* ten behoeve van, en *tiu-*, *ter-*, *tų-* neerleggen.

Met het causat.ww. *m-* samengestelde ww. echter hebben wel het praef. *a-*, bv. *os pitsjin afamtsjem*, *wes pitni afamerem*, *wes pitni afantem* kap de schors niet af, van *fa-m*; *somen apikimtsjem*, *ndem apikimerem*, *somen apikimtem* breek het touw niet door, van *piki-m-*; *asakamtsjem*, *asakamerem*, *asakantem* snij het niet door, van *saka-m-*.

Het ww. *em-* doen, maken, bestaande uit *e-* en *m-* neemt in Kw en Kn het praefix niet aan, en men zegt *emtsjem*, *emerem* doe het niet, *emtsjokom*, *emerokom* doet het niet. In Kp komen de prohibitiefvormen van *em-* echter voor zowel met als zonder het praef., dus *aemtokom* en *emtokom* doet het niet.

Ter versterking gebruikt men in Kw vaak het el. *ja*, dat dan onmiddelijk voor de *tsj-*vorm komt, bv. *amos ja tetamtsjenem* geef mij geen sago.

68. Als adhortatief m.b.t. 1e pers. mv. met insluiting van de aangesprokene(n) worden in Kw twee *tsj-*vormen gebruikt, waarvan de uitgangen zijn *motsj* en *tsjara*, dit ook afgekort tot *tsja*. In Kp vinden we parallel daarmee voor het mv. de uitgang *amu*, en voor dual. *asi*. Het praef. is hier zero of *a-* volgens de regels van 67, maar bij alle ww., dus samengest., zowel als niet-samengest., kan men facultatief i.p.v. zero en *a-* in Kw ook het praef. *mb-* gebruiken (vóór een medekl. *mba-*), en in Kp *mba-* of *ta-*. Voorbeelden in Kw.: *a-teu-motsj*, *a-teu-tsjara*, *mba-teu-motsj*, *mba-teu-tsjara* laten wij het nemen; *a-tomet-motsj*, *a-tomet-tsjara*, *mba-tomet-motsj*, *mba-tomet-tsjara* laten we naar boven gaan; *os a-mbo-motsj*, *os a-mbo-tsjara*, *os mba-mbo-motsj*, *os mba-mbo-tsjara* laten we de boom omkappen; *sej e-motsj*, *sej e-tsjara*, *sej mb-e-motsj*, *sej mbe-e-tsjara* laten we het uitdelen; *iwasom-a-motsj* (lig. *a* tussen de twee *m*'s), *iwasom-tsjara*, *mb-iwasom-a-motsj*, *mb-iwasom-tsjara* laten we het wegwerpen; *em-a-motsj*, *em-tsjara*, *mb-em-a-motsj*, *mb-em-tsjara* laten we het doen. Voorbeelden in Kp:

a-taę-amu, mba-taę-amu, ta-taę-amu laten we het nemen; *a-taę-asi, mba-taę-asi, ta-taę-asi* laten wij twee het nemen; *wes mba-tü-asi, wes mba-mba-tü-asi, wes ta-mba-tü-asi* laten wij twee de boom omkappen; *seį e-amu, seį mba-e-amu, seį ta-e-amu* laten we het uitdelen.

De vormen met *motsj, tsjara, amu* en *asi* worden niet gebruikt wanneer het subj. een 1e pers. mv. of dual. is met uitsluiting van de aangesprokene(n); *inim emamotsj* en *inim emtsjara, inim emamu* en *inim emasi* betekenen „laten we (ik of wij samen met jou of jullie) aldus doen”, maar voor „laat ons aldus doen (wij, niet jij of jullie)”, d.i. „belet ons niet aldus te doen” zegt men „wij willen aldus doen”, in Kw *inim mbem emom*, ofwel *nda inim mbem a*, of nog eenvoudiger *nda inim mbem*; in Kp *inim mbaem emamom, inim mbaem emom, nda inim mbaem a*, of *nda inim baem*. Voor *a* in *mbem a* enz. zie men 95.

In de 1e enk. zegt men voor „laat me zo doen” en ook voor „laat ik zo doen” in Kw *inim mbem emin, ndo inim mbem a*, of *ndo inim mbem*, in Kp *inim mbaem emin, ndo inim mbaem a*, of *nde inim mbaem*.

Voor Kn geldt het volgende: de *er*-vormen van 1e mv. en dual. met insluiting van de aangesprokene(n) dienen als adhortatief; ze hebben dan als praef. zero ofwel *a-* volgens de regels van 67, maar bij alle ww. kan men facultatief i.p.v. zero en *a-* ook het praef. *mbe-* gebruiken. Voorb.: *a-ter-er-am, mbe-ter-er-am* laten we het nemen; *a-tomor-er-um, mbe-tomor-er-um* laten wij twee naar boven gaan; *wes a-mbo-eram, wes mbe-mbo-eram* laten we de boom omkappen; *see e-eram, see mbe-e-eram* laten we het uitdelen; *kom-as-om-eram, mbe-kom-as-om-eram* laten we het wegwerpen; *em-eram, mb-em-eram* laten we het doen. In dual. heeft men als uitgang i.p.v. *erum* ook wel *isini*, bv. *a-tomor-isini*.

69. De *tsj*-vormen van Kw komen ook voor als ahortatief m.b.t. de 3e pers., maar dan altijd met een der praefixen *mba-* of *ta-*, waarvan de *a* nooit vervalt, ook niet als het ww. met een *a* begint; men verwarre ze dus niet met de praefixen *mb-* zie 47, 61 en 66, en *t-* zie 73. Bij subj. 3e enk. heeft men behalve de uitgang *tsj-ou* facultat. het onregelmatige *eretsj*. Voorbeelden: *mba-akam-tsjou* laat hij (de mat) openen, *mba-enaę-eretsj* laat hij hierkomen, *ta-iwasom-tsjou* laat hij het wegwerpen, *ta-okom-eretsj* laat hij het uitgieten, *mba-urum-eretsj* laat hij het verbranden. Zo ook de *t*-vormen van Kp; men heeft daar de praefixen *mba-* en *ta-*; de uitgang van 3e enk. is facultatief *-t-o* of *-eret*; de voorb. van Kw zijn in Kp: *mba-akam-to, mba-enaę-eret, ta-komosom-to, ta-okom-eret, mba-urum-eret*.

In Kn zijn de gebruikte praefixen *mbe-* en *te-*. Bij subj. 3e enk. is de uitgang niet het regelm. *ero*, maar *er*, bv. *mbe-em-er* laat hij het doen, *mbe-ena-er* laat hij komen; *te-komasom-er* laat hij het wegwerpen; *te-kukum-er* laat hij het uitgieten; *te-mbim-er* laat hij het verbranden. Een andere eigenaardigheid in Kn is, dat bij subj. 3e enk. met rel.wijzer *n* twee vormen in gebruik zijn, nl. *mbe-tetem-en* laat hij mij, jou, jullie geven, en *mbe-tetem-etn*, of natuurlijk ook *te-tetem-en* en *te-tetem-etn*; de gewone *er*-vorm zou zijn *tetem-eran*.

De regelm. vorm van 3e mv. is in Kw van het ww. *tetam-* geven: *mba-* of *ta-tetam-tsjes*; een onregelm. vorm vinden we bij de samengest. ww. waarvan het laatste lid is *awer-* blijven doen (zie 82); naast het regelm. *inim mba-em-awer-tsjes* heeft men het onregelm. *inim mba-em-awer-es*; beide betekenen: laat men aldus blijven doen.

70. Om een bevel of een verzoek aan een 2e pers. uit te drukken heeft men in Kw vier *tsj*-vormen, die dienen voor mv. zowel als voor enk. De uitgangen daarvan zijn: *tsjei* wanneer er geen relatie is, en wanneer de rel. een 3e pers. is; *tsjan* of soms *tsjin*, wanneer de relatie een 1e pers. enk., en *tsjarouei* wanneer de rel. een 1e pers. mv. is, dus bv. *tetamtsjei* geef(t), en geef(t) hem of hun, *tetamtsjan* of *tetamtsjin* geef(t) mij, *tetamtsjarouei* geef(t) ons. Naast de vorm met *tsj* heeft men ook een vorm met alleen de subj.wijzer *ei*, dus bv. *tetamei* voor enk. en mv. Het praef. *a-* treedt op volgens de regels van 67, dus *a-portsjei* en *aporei* enz. van *por-* zien, maar *iwasomtsjei* en *iwasomei* enz. van het samengestelde *iwasom-* wegwerpen. Zonder verschil van bet. gebruikt men ook, en dan bij alle ww., het praef. *mb-*, zoals in 68, dus bv. *mba-portsjei* en *mba-porei*, *mb-iwasomtsjei* en *mb-iwasomei*.

Ook de *er*-vormen van Kn treden op als imperatief, behalve in de twee eerste nummers van het volgende paradigma, waarin geen moduswijzer voorkomt, vgl. *aporei* van Kw. Zoals men in het parad. ziet treedt in de vormen met rel.wijzer *ao* voor 1e mv. geen subj.wijzer op, en zijn de subj.wijzers die in mv. en dual. voorkomen niet de gewone, vgl. de vormen van Kp. Ziehier het paradigma van het ww. *tetem-* geven:

<i>enk.</i>	<i>meerv.</i>	<i>dual.</i>
tetem-e	tetem-er-u	tetem-er-mi
tetem-en	tetem-er-e-nu	tetem-er-en-mi
tetem-er-ao	tetem-er-ao	tetem-er-ao

Bij de samengestelde ww.stammen kunnen facultatief de praefixen *a-* of *mbe-* gebruikt worden, dus bv. *teteme*, *a-teteme*, *mbe-teteme*; bij de niet-samengest. echter vinden we altijd *a-* of *mbe-*, dus bv. *a-pere* of *mbe-pere*, van *per-* zien.

Hoewel men in Kp eigenlijke imperatief-vormen heeft voor enk., meerv. en dual. worden ook de *t*-vormen van de 2e pers. wel als imperatief gebruikt, met de praefixen *a-*, *mba-* of *ta-* volgens de regels van 68, bv. *ta-komosom-tem* werp het weg enz.

De eigenlijke imperat.vormen van bv. het ww. *por-* zien, kijken, zijn :

<i>enk.</i>	<i>meerv.</i>	<i>dual.</i>
<i>mba-por-e</i>	<i>mba-por-ae-ü</i>	<i>mba-por-a-mi</i>
<i>mba-por-a-ne</i> of <i>mba-por-an</i>	<i>mba-por-a-n-ü</i>	<i>mba-por-a-n-mi</i>
<i>mba-por-^{arao}_{aø}</i>	<i>mba-por-^{arao}_{aø}</i>	<i>mba-por-^{arao}_{aø}</i>

De subj.wijzers zijn dus voor enk., mv. en dual. resp. *a*, *ü* en *mi*, welke vervallen bij *arao* of *aø*, dus wanneer de rel. een 1e pers. mv. is. De rel.wijzer *n* wordt met de ww.st. verbonden door een ligatuur *a*; die lig. vinden we ook in 1e dual., en in 1e mv. waar hij *aø* wordt.

71. Als een bevel of een verzoek niet aanstonds moet worden uitgevoerd maar bv. later op de dag of op een andere dag, dan worden de imp.vormen zonder *mb-*, *mbe-* *mba-* voorafgegaan door in Kw en Kp het el. *mbam*, in Kn *pom*, bv. *mbam a-teu-ei*, *pom a-ter-e*, *mbam a-taø-e* neem het straks (of iets derg.), *mbam tetam-ei*, *pom tetem-e-*, *mbam tetam-e* geef het straks enz. In Kw hoort men i.p.v. de praefixen *mb-* en *mba-* en het el. *mbam* ook soms resp. *p-*, *pa-* en *pam*.

72. Als imperatieven vinden we de onveranderde vormen *ndeï*, *ndai*, *ndeè* kom(t) hier, en *tsjeï*, *te*, *teè* ga(at) weg; de eigenlijke imperatieven van *enaø-* en *jisos-* enz. komen weinig voor. *Ndeï*, *ndai* en *ndeè* worden ook gebruikt voor ons „komaan”, bv. in Kw *ndeï mbare mbajisos*, in Kp *ndeè eaka mbaisos* kom laten we gaan, letterl.: kom, genoeg (*mbare*, *eaka*), gaan; in Kn *ndai mbajisaseram* kom laten we gaan.

73. De *tsjer*-vormen van Kw worden gekenmerkt door de moduswijzer *tsjer*, die in alle vormen onmiddellijk achter de ww.st. komt, en gevolgd wordt door dezelfde suffixen als in de zero-vormen, behalve

in de 3e enk., waar de subj.wijzer *e* is i.p.v. *o*, en geen rel.wijzer *r* optreedt. De subj.wijzers zijn dus *ei*, *em*, *e*, *om*, *okom*, en *es*. De *tsjer*-vormen hebben altijd het praef. *t-*, vóór een medekl. *ta*. Het zijn irrealis-vormen, d.w.z. ze drukken uit dat een proces zou hebben plaats gehad als het een of ander wel of niet gebeurd was. Ze horen thuis in nazinnen; de daaraan beantwoordende voorzinnen behandelen we in het volgende nummer. Voorbeelden: *t-iwasom-tsjer-ei* ik zou het weg-geworpen hebben; *ta-teu-tsjer-em* jij zou het genomen hebben; *t-em-tsjer-e* hij zou het gedaan hebben; *ta-tetam-tsjer-om* we zouden het gegeven hebben; *ta-tatiu-tsjer-okom* jullie zoudt het neergelegd hebben *ta-mbo-tsjer-es* zij zouden omgekeapt hebben. Ziehier een paradigma van de *tsjer*-vormen van de ww. *em-* maken en *tetam-* geven:

1. t-em-tsjer-èj	ta-tetam-tsjer-ej
2. t-em-tsjer-i-n	ta-tetam-tsjer-i-n
3. t-em-tsjer-èm	ta-tetam-tsjer-em
4. t-em-tsjer-e-n-èm	ta-tetam-tsjer-e-n-em
5. t-em-tsj-arou-èm	ta-tetam-tsj-arou-em
6. t-em-tsjer-è	ta-tetam-tsjer-e
7. t-em-tsjer-a-n	ta-tetam-tsjer-a-n
8. t-em-tsj-arou	ta-tetam-tsj-arou
9. t-em-tsjer-òm	ta-tetam-tsjer-om
10. t-em-tsjer-e-n-òm	ta-tetam-tsjer-e-n-om
11. t-em-tsjer-okòm	ta-tetam-tsjer-okom
12. t-em-tsjer-e-n-okom	ta-tetam-tsjer-e-n-okom
13. t-em-tsj-arou-okòm	ta-tetam-tsj-arou-okom
14. t-em-tsjer-ès	ta-tetam-tsjer-es
15. t-em-tsjer-e-n-ès	ta-tetam-tsjer-e-n-es
16. t-em-tsj-arou-òs	ta-tetam-tsj-arou-os
17. t-em-tsjer-à-n	ta-tetam-tsjer-a-n

Men lette op de vormen waarin de rel.wijzer *arou* voorkomt, waarbij *er* van *tsjer* vervalt.

In Kp vinden we parallel met de *tsjer*-vormen van Kw om een irrealis uit te drukken de *t*-vormen van 63 met het praefix *ta-*, in Kn echter vinden we i.p.v. die *tsjer*- of *t*-vormen een nominale vorm die bestaat uit de ww.st. met het praef. *te-*. Voorbeelden van de irrealis van Kn en Kp geven we in het volgende nummer.

74. De vormen die we in het vorige nummer bespraken komen vooral voor in nazinnen die volgen op conditionele voorzinnen. In Kw bestaat de voorzin uit een nominale vorm, ww.st. met praef. *mb-*, gevolgd door één der postposities *ai* of *ajao*, bv. *or mbenaō ai* (of *ajao*) *omop taftsjerenes* als je gekomen was zouden ze je geslagen hebben; in een negatieve voorzin wordt de *mb*-vorm gevolgd door het negat.el. *opok* of *pok*, bv. *or osom mbe pok ai* (of *ajao*) *kapak tatetamtsjerin* als je niet gestolen had zou ik je tabak gegeven hebben. In de nazin vinden we vaak i.p.v. de *tsjer*-vorm ook een nominale *mb*-vorm met de postpositie *araō* achter zich, bv. *ndiwi atao ai* (of *ajao*) *ndo mbenao araō* als vader het gezegd had zou ik gekomen zijn. Men merke in 't laatste voorb. op, dat in de voorzin soms *mb-* niet optreedt. Wanneer de nazin negatief is, heeft men altijd een nominale constructie, en wel die welke we bespreken in 93, die met *mbem* gevolgd door ww.st. met *asan pok*, bv. *or mbataō ai* (of *ajao*) *ndo mbem enao asan pok (araō)* als je het gezegd had zou ik niet gekomen zijn. Voorb. van een volzin met voor- en nazin negatief: *or osom mbe pok ai* (of *ajao*) *omop o mbem af asan pok (araō)* als je niet gestolen had zou ik je niet geslagen hebben. Soms gebruikt men een *tsjer*-vorm met de bet. van „bijna”, bv. *os ta-ndeikomtiu-tsjeran* de boom zou op me gevallen zijn, d.i. de boom viel bijna op mij.

In Kp vinden we in de voorzin de postpos. *are* als irrealis-el. achter een nominale *mba*-vorm. Voorbeelden: *wo mbaenaō are wusup ta-tatenes* als je gekomen was zouden ze je geslagen hebben; *wo wosom mbae wap are kapake ta-tetam-tene* als je niet gestolen had zou ik je tabak gegeven hebben. Als de nazin negat. is heeft men de nom.constr. die we bespreken in 93, nl. die met *mbaem* gevolgd door ww.st. met *asen wap*, bv. *wo mbaesimtam are nde mbaem enao wap* als je het gezegd had zou ik niet gekomen zijn. Voorb. van een volzin met voor- en nazin negatief: *wo wosom mbae wap are wusup wo mbaem ta asen wap* als je niet gestolen had zou ik je niet geslagen hebben.

Het Kn heeft in de nazin, zoals we zeiden op 't einde van het vorige nummer, een nomin.vorm, bestaande uit de ww.st. en het praef. *te-*, bv. *anaka-wir arakam mbetao apereren nde te-jisas are*, of ook *nde mbe-jisas are* als hij gesproken had zou ik gegaan zijn. Op het einde van de voorzin vinden we dus het schakel-element (voegwoord) *apereren* na een *mbe*-vorm, in de nazin het praedicatieve el. *are* achter een *te-* of facultatief achter een *mbe*-vorm. Andere voorb.: *to te mbe-ndoo apereren nde te-enaō opok are* als het gisteren geregend had zou ik niet gekomen zijn; *wer mbe-enaō opok apereren nder amse to te-ap*

are als jij niet gekomen was zou ik honger geleden hebben; *anaka-wir nde mbanmak feak mbe-tuu opok apereren nde te-kimams are* als hij me niet goed verzorgd had zou ik nu dood zijn geweest; *anaka-uu we mbe-timter apereren, nde te-tetem are* als ze een varken geschoten hadden zouden ze er mij van gegeven hebben; *wer temee arakam mbe-tao opok apereren uup we te-tuaf opok are* als jij niet gescholden had zou ik je niet geslagen hebben.

75. Het el. *arao* ter aanduiding van een irrealis vinden we in Kw nog in uitdrukkingen als *ndat inim arao en* ik, jij, hij enz. meende(n) dat het een schim was; *ndiwi mbenao inim arao en* ik enz. meende(n) dat vader was gekomen. In die voorb. is *inim* „gelijkenis”, ook gebruikt wanneer wij zeggen „als, zoals”, en *en* is een onpersoonlijk el. dat kan optreden i.p.v. een vervoegde vorm van het ww. *e-* zeggen, zoals *are* een nomin.el. is dat kan optreden i.p.v. een vervoegde vorm van een der houdingsww., zie 86—89.

Het Kn heeft om irrealiteit uit te drukken een parallel van ons „menen”, en wel het ww. *jaram-*, en men zegt bv. *mbii ajarmamin* ik meende dat het een schim was; *ndie mbeenao ajarmamin* ik meende dat vader gekomen was; men lette er op dat hier *m-*vormen gebruikt worden. Op dezelfde manier heeft Kp zero-vormen van het ww. *zaam-*, bv. *mbii zaame* ik meende dat het een schim was; *ndot mbaenaō zaamom* wij meenden dat vader gekomen was.

76. De *atsj*-vormen in Kw, en de *ar*-vormen in Kn. *Atsj* en *ar* zijn aspect-wijzers, die ons „nadat” uitdrukken; ze komen onmiddellijk na de ww.st. Achter *atsj* vinden we als subj.wijzers *ei, em, om, okom* en *es*; in de 3e enk. is de subj.wijzer waarschijnlijk *a*, maar samengetrokken met de *a* van *atsj*. Zie hier de *atsj*-vormen zonder rel.wijzers van het ww. *teu-* nemen: *teu-atsj-ei, teu-atsj-em, teu-atsj, teu-atsj-om, teu-atsj-okom, teu-atsj-es*. De vormen met rel.wijzers zijn regelmatig; in 3e enk. heeft men *teu-atsj-a-n* en *teu-atsj-arou*. Achter *ar*, dus in Kn, vinden we als subj.wijzers *e, em, er, am, okom, es, um, ukum* en *is*. De vormen met rel.wijzers zijn regelmatig; de ligatuur daarin is *a*.

Voorbeelden van het gebruik der *atsj*-vormen: *jif siapomtsjes asumteueres* nadat ze in de veengrond gegraven hadden beurden ze hem op; *tsji mbak mbuiasomatsj, afirimtiuor* nadat hij de onderkant bekapt had keerde hij de prauw om; *po catsj po jireu im aer* nadat hij de schepriem vervaardigd had zei hij: dit is een schepriem. Een voorb.

in Kn: *pok a-ter-ar-er omere jisaser* hij nam de bullen en vluchtte toen, of daarna, of na de bullen genomen te hebben enz.

We hebben hier te doen met aspect-vormen waarin geen tijdwijzer voorkomt, en die in betekenis gelijk staan met de zero-vormen, dus duiden op een verleden op heden; voor een verder verleden of voor de toekomst bestaan zulke aspect-vormen niet. De vormen van de 2e pers. echter worden ook gebruikt met een imperatief in de nazin, bv. in Kw: *teuatsjem jisodei*, *teuatsjokom jisodei ga*, resp. gaat nadat ge het genomen hebt; *amos anatsjem isosei* en *amos anatsjokom isosei ga(at)* nadat ge sago gegeten hebt. In Kn *aterarem jisase ga* na het genomen te hebben; *amse anarokom jisaseru* eet eerst en gaat dan; *atetemaranem jisase* geef het me eerst en ga dan.

In Kp heeft men dergelijke aspect-vormen niet.

77. Eventief gebruik van ww. en verb. uitdrukkingen. Er zijn enkele ww. en verb. uitdr. die eventief gebruikt worden, zoals bv. in Ned. „me dunkt, het spijt me” in Duits „es friert mich”. Voorbeelden daarvan zijn in Kw en Kp het ww. *sisipi-* zwellen, waarvan in Kw *ndo sisipifan*, in Kp *nde sisipifan*, lett. het zwol mij, vertaald: ik had een gezwel, waarvoor in Kn een verb. uitdr. *puu efan*; in de drie dial. de verb. uitdr. *jon tou-*, *jene tuu-*, *zon tao-* pijn hebben, waarvan *jon atouman*, *jene atuuman*, *zon ataoman* ik heb pijn; *jak jon atouman*, *jak jene atuuman*, *zak zon ataoman* ik heb buikpijn; in Kw nog *ndo pupu apfan* ik had een gezwel.

Andere ww. en verb. uitdr. vinden we zowel actief als eventief gebruikt, bv. *tunumof* en *ndo tunumfan*, *atinimof* en *nde tinimfan*, *atunumof* en *nde tunumfan* ik was erg moe van het dragen; *jak amop puipumin* en *ndo jak amop puipuman*, *jak amop pupumin* en *nde jak amop pupuman*, *zak amop apupumin* en *zak amop apupuman* ik ben boos; *ndam aut ut emof* en *ndo ndam aut ut emfan*, *ndomo aur orom emof* en *ndomo aur orom emfan*, *ndam udeutu aemof* en *ndam ndeutu aemfan* ik was heel erg ziek; *joperes ajimin* en *ndo joperes ajiman*, *jeperes ajimin* en *jeperes ajiman*, *zoperes azimin* en *zoperes aziman* ik zweet; *asesak atjuumin* en *atsjuuman*, *asesok atuumin* en *atuuman*, *asesa tuumin* en *tuuman* ik heb pijn; *ndam asesak atjuumin* en *atsjuuman*, *ndomo asesok atuumin* en *atuuman*, *ndam asesa tuumin* en *tuuman* het lichaam doet me pijn; *os eof* en *ndo os efan*, *sese eof* en *nde sese efan*, *ses-tunu aemof* en *nde ses-tunu aemfan* ik hoestte; in Kw nog bv. *ndam mbuitsj emof* en *ndam mbuitsj emfan* ik had longontsteking.

78. Onregelmatige ww.vormen. In Kw en Kp zijn de meest voorkomende onregelm. vormen die van de houdingsww. De primaire stammen daarvan, en ook de *o*-stammen van 21 hebben behalve de gewone zero-vormen ook nog onregelmatige. I.p.v. de stam *em*- voor „staan” heeft men hier *am*-. Ziehier paradigmata van de uitzonderlijke zero-vormen in Kw van de vijf prim. stamvormen, en van twee der *o*-vormen :

1) àp-ej	2) àms-ej	3) s-ej	4) àm-tsj-ej
àp-em	àms-em	s-em	àm-tsj-em
ap	àmes	se	àm-e-tsj
àp-om	àms-om	sè-om	àm-tsj-om
àp-okom	àms-okom	sè-okom	àm-tsj-okom
àp-es	àms-es	s-es	àm-tsj-es
5) tèp-tsj-ej	6) òp-ej	7) òm-tsj-ej	
tèp-tsj-em	òp-em	òm-tsj-em	
tèp-e-tsj	op	òm-e-tsj	
tèp-tsj-om	òp-om	òm-tsj-om	
tèp-tsj-okom	òp-okom	òm-tsj-okom	
tèp-tsj-es	òp-es	òm-tsj-es	

Men ziet dat bij alle in de paradigmata voorkomende ww. optreden de subj.wijzers *ej*, *em*, *om*, *okom* en *es*, dezelfde als in de regelmatige vormen in 48. Het verschil met die vormen in 48 is dat hier de rel.wijzer *r* niet optreedt. In kol. 1, 2, 3 en 6 vinden we de subj.wijzers onmiddellijk achter de ww.st., en in de 3e enk. is de subj.wijzer zero. In kol. 4, 5 en 7 vinden we achter de stam de ligatuur *tsj* (dat het alleen een ligatuur is weten we door vergelijking met de Kamoro-taal, zie verderop in dit nummer). Achter de lig. *tsj* komen de subj.wijzers, behalve in 3e enk., waar de subj.wijzer *e* tussen stam en *tsj* komt. De afleiding van deze vormen is alleen te begrijpen als men aanneemt dat het overblijfsels zijn uit een oertaal waaruit èn Kamoro èn Asmat zich hebben ontwikkeld. Wat hier uitzonderlijk vormen zijn, alleen voorkomend bij de houd.ww., zijn in Kamoro de gewone zero-vormen bij alle ww., zie Spraakkunst van de Kamoro-taal, randnummer 50. Zo is bv. *ap* van Asmat *apae* van Kamoro, *ametsj* van Asmat *amekae* van Kamoro (*k* van K. = *tsj* van A., en de eindkl. van K. vervallen meestal in A.).

In Kp zijn de onregelm. vormen der houd.ww. zonder rel.wijzers voorafgegaan door het praef. *a* als volgt :

a-ap-et-e	a-em-et-e	a-ams-et-e
a-ap-et-em	a-em-et-em	a-ams-et-em
a-ap-et	a-em-et	a-ams-et
a-ap-et-om	a-em-et-om	a-ams-et-om
a-ap-et-okom	a-em-et-okom	a-ams-et-okom
a-ap-et-is	a-em-et-is	a-ams-et-is
a-ap-et-am-om	a-em-et-am-om	a-ams-et-am-om
a-ap-et-am-okom	a-em-et-am-okom	a-ams-et-am-okom
a-ap-et-am-is	a-em-et-am-is	a-ams-et-am-is
a-tep-et-e	a-se-t-e	a-oms-et-e
a-tep-et-em	a-se-t-em	a-oms-et-em
a-tep-et	a-se-t-	a-oms-et
a-tep-et-om	a-se-t-om	a-oms-et-om
a-tep-et-okom	a-se-t-okom	a-oms-et-okom
a-tep-et-is	a-se-t-is	a-oms-et-is
a-tep-et am-om	a-se-t-am-om	a-oms-et-am-om
a-tep-et-am-okom	a-se-t-am-okom	a-oms-et-am-okom
a-tep-et-am-is	a-se-t-am-is	a-oms-et-am-is

Men ziet aan *oms-et-e* enz. dat ook de *o*-stammen der houdw.ww. de genoemde onregelm. vormen hebben. Het zijn onregelm. zero-vormen. Er treedt nl. een ligat. *et* in op, die samenhangt met de lig. *k* van Kamoro (zie boven), en verder zijn de subj.wijzers dezelfde als in de gewone zero-vormen, behalve in 3e mv. waar we *is* vinden i.p.v. *es*, en in 3e enk. met als subj.wijzer zero i.p.v. *a*. De vormen met rel.wijzers zijn regelmatig gevormd.

In Kn hebben de houd.ww. geen onregelmatige vormen, behalve die van 3e enk. welke we noteren in 80.

79. We gaven in de parad. in het vorige nummer geen vormen met rel.wijzers, wjl die bij de prim. stammen niet voorkomen; ze komen echter wel voor bij de secundaire, de *o*-stammen, en hier volgen volledige parad. van *op*-samenzitten met, en van *om*-samenstaan met, in Kw:

Enkelv.subj.:

Meerv.subj.:

òp-ej
òp-e-n

òm-ts-j-ej
òm-ts-j-e-n

òp-om
òp-e-n-om

òm-ts-j-om
òm-ts-j-e-n-om

Enkelv.subj.:

òp-em	òm-tsj-em
òp-e-n-em	òm-tsj-e-n-em
òp-arou-em	òm-tsj-arou-em
op	om-è-tsj
op-à-n	om-tsj-à-n
op-aròu	om-tsj-aròu

Meerv.subj.:

òp-okom	òm-tsj-okom
òp-e-n-okom	òm-tsj-e-n-okom
òp-arou-okom	òm-tsj-arou-okom
òp-es	òm-tsj-es
òp-e-n-es	òm-tsj-e-n-es
òp-arou-os	òm-tsj-arou-os
op-à-n	om-tsj-à-n

80. Wanneer de uitzonderlijke zero-vormen van Kw gebruikt worden in de bet. van „zitten enz.” of van „aanwezig zijn” of van „aanwezig zijn te”, dan treedt daarbij een der praefixen *ao-* of *eu-* op. Ze betekenen resp. „hier” en „daar”, maar *ao-* wordt ook gebruikt wanneer men niet speciaal de aandacht wil vragen voor het hier of daar aanwezig zijn; zo zegt men bv. *Merauke aqamtsjes* ze zijn te M.; waar M. genoemd wordt is niet meer nodig te zeggen dat het niet „hier” is, maar „ginds”. Andere voorb.: *tsjem aut ut euap* er is daar een heel groot huis; *jo afo ut aose* er is (hier) een heel grote rivier; *osewetsj piwi eutepetsj* er zijn daar rijpe bananen (aan een struik); *aoapei* ik ben hier; *tsjem aqap* hij is (hier) in huis, in (dit) huis, of ook: er is (hier) een huis.

Wanneer de uitz. zero-vormen van Kw in samenstellingen worden voorafgegaan door een ww. of een ander element, dan treden *ao* en *eu* niet op, bv. *juk-apes* ze zitten met meerderen; ook wanneer niet ermee samengesteld een of ander element in zeer nauw verband eraan voorafgaat, worden *ao* en *eu* niet gebruikt; zo bv. in *ar op ometsj* hij alleen staat erbij, wat vaak betekent „hij is de baas, hij heeft de macht”.

De parallellen van *ao* en *eu* zijn in Kn: *ao* en *eo*; ze treden op met de gewone zero-vormen, maar voor „staan” treedt dan de stam *amor-* op, die ook wel voorkomt in andere vormen, en ook wel met *em-* van 22 vóór zich, bv. *emamorof*, *emamorermín* enz. Alleen de 3e pers. enk.vormen zijn onregelmatig, nl. *ao-ap*, *ao-amis*, *ao-se*, *ao-amor*, en die van *tep-* is weer regelmatig, nl. *ao-tep-er*; van de *o-*stammen: *ao-ap*, *ao-omis*, *ao-omor* en *ao-top-er*. Voorbeelden: *ao-ape* ik ben (zittend) aanwezig; *eo-amor* hij staat daar; *Merauke ao-ap* hij verblijft te M.

In Kp heeft men geen parallellen van deze vormen.

81. De uitzonderlijke zero-vormen van Kw hebben altijd een praesens-

bet., en vaak duiden ze op een habitueel aanwezig zijn. Voor een aanwezig zijn in de tegenwoordige tijd gebruikt men zelden de *m*- of praesens-vormen, wel de regelm. zero-vormen; het regelm. *emapor* betekent: hij is vandaag, straks, zojuist gaan zitten, en wordt gezegd voor „hij is aanwezig”, als de aanwezigheid werkelijk vandaag pas begonnen is; zo wordt ook *emapef* gezegd voor „hij is aanwezig” als de aanwezigheid reeds vóór vandaag begonnen is. De onregelm. vorm *aopap* betekent eenvoudig „hij is aanwezig” en er wordt niet door uitgedrukt wanneer het aanwezig zijn begonnen is. Hetzelfde geldt ook voor de onregelmatige zero-vormen van Kp en voor de *ao*-vormen van Kn.

82. In alle drie de dialecten komt, alleen in samenstellingen, een onregelmatig ww. voor, dat de betekenis heeft van blijven doen, aldoor doen, dikwijls doen, geregeld doen datgene wat door het eerste deel van de samenst. wordt uitgedrukt; m.a.w. het duidt op het duratieve, of op het habituele plaats hebben van een proces. Het is in Kw. *awer-*, in Kn *aer-*, in Kp eveneens *aer-*. Van *awer-* kwamen we reeds een onregelm. *tsj*-vorm tegen in 69. *Awer-* en *aer-* hebben onregelm. praeodiernum-vormen, waarin geen tijdwijzer optreedt, maar het verleden wordt uitgedrukt door eigen subj.wijzers, onder welker invloed de *e* van *awer-* en van *aer-* verandert in *i*; die subj.wijzers zijn: *u*, *im*, *i*, *um*, *ukum* en *is*; in Kn dienen de drie laatste zowel voor meerv. als voor dual., zodat alleen Kp eigen dualis-vormen heeft. De ligat. *e* die we in vele vormen tegenkwamen is hier *i*, in enkele vormen van Kn *u*. De rel.wijzers van 1e pers.mv. is hier in Kw *uu* i.p.v. *arou*, in Kn *uu* i.p.v. *arao*, in Kp *u* i.p.v. *arao*. Ziehier paradigmata van *por-* in Kw en Kp, en van *per-* in Kn, beide met de bet. van „zien” en „kijken naar”; *por-awer-*, *per-aer-* en *por-aer-* betekenen dus: aldoor zien, blijven zien enz.

<i>Kawenak:</i>	<i>Keenok:</i>	<i>Keenakap:</i>
1. por-awir-ù	per-air-u	por-air-u
2. por-awir-i-n	per-air-i-n	por-air-i-n
3. por-awir-im	per-air-im	por-air-im
4. por-awir-i-n-im	per-air-i-n-im	por-air-i-n-im
5. por-awir-uu-im	per-air-uu-um	por-air-u-im
6. por-awir-i	per-air-i	por-air-i
7. por-awir-i-n	per-air-i-n	por-air-i-n

<i>Kawenak:</i>	<i>Keenok:</i>	<i>Keenakap:</i>
8. por-awir-ùṽ	per-air-uu	por-air-u
9. por-awir-ùm	per-air-um	por-air-um
10. por-awir-i-n-ùm	per-air-u-n-um	por-air-i-n-um
11. por-awir-ukùm	per-air-ukum	por-air-ukum
12. por-awir-i-n-ukùm	per-air-u-n-ukum	por-air-i-n-ukum
13. por-awir-uṽ-ukum	per-air-uu-ukum	por-air-u-ukum
14. por-awir-is	per-air-is	por-air-is
15. por-awir-i-n-is	per-air-i-n-is	por-air-i-n-is
16. por-awir-uṽ-is	per-air-uu-is	por-air-u-is
17. por-awir-i-n	per-air-i-n	por-air-i-n
18.		por-air-am-um
19.		por-air-am-i-n-um
20.		por-air-am-ukum
21.		por-air-am-i-n-ukum
22.		por-air-am-u-ukum
23.		por-air-am-is
24.		por-air-am-i-n-is
25.		por-air-am-u-is
26.		por-air-am-i-n

83. Onregelmatigheden hebben ook vier ww. die alleen op 't einde van samenstellingen voorkomen, en die uitdrukken in welk gedeelte van een etmaal plaats heeft wat door het eerste deel van de samenst. wordt gezegd. In alle drie de dialecten vindt men *-es-* dat duidt op de nacht (*iram, jiram, ziram*); *-it-*, in Kn ook wel *-ir-*, op de ochtend (*tam, tam, tom*); *-a-* op het deel van de dag tussen *tam, tam, tom* en *porou, poroo, poro (jok, jok, zok)*; *-itum-, -urum-, -itum-* op de late namiddag (*porou* enz.). Bij deze ww. treden als praet.hod. niet op de zero-, maar de *m*-vormen, en deze zijn bij *-itum-* enz. in zoverre onregelmatig dat er tussen de eind-*m* en de tijdwijzer *m* in Kw en Kp geen ligat. optreedt; de beide *m*'s trekken daar niet geheel samen, maar worden toch slechts zwak gehoord. In Kw is een eigen onregelmatigheid van *-a-* dat het *-awar-* wordt wanneer de samenst. waarin het voorkomt in *mb*-vorm staat, bv. *mb-em-awar-* doen gedurende de dag. De *tsj-* en de *tsjem-* vormen van Kw, de *er-* en de *erm-* vormen van Kn, en de *t-* en de *tem-* vormen van Kp van de vier ww. zijn regelmatig, maar worden weinig gebruikt; waar deze vormen vereist

zijn gebruikt men liever de substantieven *iram* enz. enz. dan de ww. *-es-* enz. enz.

84. Heel onregelm. zijn bij de vier ww. van het vorige nummer de praehod.-vormen. I.p.v. *f* heeft men hier als tijdwijzer *m+p* (het kruisje betekent dat tussen *m* en *p* een klinker optreedt die in enkele vormen subjectwijzer is, in andere een met de uitgang harmoniërende ligat.). Deze *m+p*-vormen vinden we ook bij het ww. *-aji-*, *-aji-*, *-azü-*, dat eveneens alleen voorkomt als laatste lid van samenstellingen; het heeft dezelfde bet. als *awer-* en *aer-* in 82, en duidt dus op het duratieve, of op het habituele plaats hebben van wat door het eerste deel van de samenst. wordt uitgedrukt. *Aji-* wordt ook wel gecombineerd met een der vier andere bovengenoemde ww., bv. *em-itum-aji-*, *em-urum-aji-*, *em-itum-azü-* altijd doen in de namiddag, en ook wel met *awer-*, *aer-*, bv. *ap-awer-aji-*, *ap-aer-aji-*, *ap-aer-azü-* altijd door aanwezig zijn.

In Kw vinden we bij *-a-* en *-aji-* tussen *m* en *p* geen ligat. De subj.wijzers zijn bij de *m+p*-vormen in Kw *o*, *em*, *e*, *om*, *okom* en *es*, in Kn *o*, *em*, *e*, *am*, *okom*, *as*, *um*, *ukum* en *is*, in Kp *o*, *im*, *e*, *om*, *okom* en *is*. Men zie voor de veranderingen van enkele subj.wijzers en voor de ligaturen de volgende paradigmata.

Paradigma van de *m+p*-vormen van het ww. *em-* doen, met a) *-aji-*, b) *-es-*, en c) *-itum-* in Kawenak:

1. em-aji-m-ò-p	em-es-m-o-p	em-itum-m-o-p
2. em-aji-mp-i-n	em-es-m-i-p-i-n	em-itum-m-i-p-i-n
3. em-aji-mp-è-m	em-es-m-e-p-em	em-itum-m-e-p-em
4. em-aji-mp-e-n-è-m	em-es-m-e-p-e-n-em	em-itum-m-e-p-e-n-em
5. em-aji-mp-arou-è-m	em-es-m-e-p-arou-em	em-itum-m-e-p-arou-em
6. em-aji-m-è-p	em-es-m-e-p	em-itum-m-e-p
7. em-aji-mp-à-n	em-es-m-e-p-a-n	em-itum-m-e-p-a-n
8. em-aji-mp-arou	em-es-m-e-p-arou	em-itum-m-e-p-arou
9. em-aji-mp-òm	em-es-m-o-p-om	em-itum-m-o-p-om
10. em-aji-mp-e-n-òm	em-es-m-e-p-e-n-om	em-itum-m-e-p-e-n-om
11. em-aji-mp-okòm	em-es-m-o-p-okom	em-itum-m-o-p-okom
12. em-aji-mp-e-n-okòm	em-es-m-e-p-e-n-okom	em-itum-m-e-p-e-n-okom
13. em-aji-mp-arou-okòm	em-es-m-e-p-arou-okom	em-itum-m-e-p-arou-okom
14. em-aji-mp-ès	em-es-m-e-p-es	em-itum-m-e-p-es
15. em-aji-mp-e-n-ès	em-es-m-e-p-e-n-es	em-itum-m-e-p-e-n-es
16. em-aji-mp-arou-òs	em-es-m-e-p-arou-os	em-itum-m-e-p-arou-os
17. em-aji-mp-à-n	em-es-m-e-p-a-n	em-itum-m-e-p-a-n

Paradigma van de $m+p$ -vormen van het ww. *em-* doen, met a) *-aji-*,
b) *-es-*, en c) *-urum-* in het Keenok :

1. em-aji-m-o-p	em-es-m-o-p	em-urum-a-m-o-p
2. em-aji-m-o-p-e-n	em-es-m-o-p-e-n	em-urum-a-m-o-p-e-n
3. em-aji-m-e-p-em	em-es-m-e-p-em	em-urum-a-m-e-p-em
4. em-aji-m-a-p-a-n-em	em-es-m-a-p-a-n-em	em-urum-a-m-a-p-a-n-em
5. em-aji-m-a-p- ^{arao-em} _{ao-em}	em-es-m-a-p- ^{arao-em} _{ao-em}	em-urum-a-m-a-p- ^{arao-em} _{ao-em}
6. em-aji-m-e-p	em-es-m-e-p	em-urum-a-m-e-p
7. em-aji-m-a-p-a-n	em-es-m-a-p-a-n	em-urum-a-m-a-p-a-n
8. em-aji-m-a-p- ^{arao} _{ao}	em-es-m-a-p- ^{arao} _{ao}	em-urum-a-m-a-p- ^{arao} _{ao}
9. em-aji-m-ap-am	em-es-a-p-am	em-urum-a-m-a-p-am
10. em-aji-m-a-p-a-n-am	em-es-m-a-p-a-n-am	em-urum-a-m-a-p-a-n-am
11. em-aji-m-a-p-okom	em-es-m-a-p-okom	em-urum-a-m-a-p-okom
12. em-aji-m-a-p-a-n-okom	em-es-m-a-p-a-n-okom	em-urum-a-m-a-p-a-n-okom
13. em-aji-m-a-p- ^{arao-okom} _{ao-okom}	em-es-m-a-p- ^{arao-okom} _{ao-okom}	em-urum-a-m-a-p- ^{arao-okom} _{ao-okom}
14. em-aji-m-a-p-as	em-es-m-a-p-as	em-urum-a-m-a-p-as
15. em-aji-m-a-p-a-n-as	em-es-m-a-p-a-n-as	em-urum-a-m-a-p-a-n-as
16. em-aji-m-a-p- ^{arao-os} _{ao-os}	em-es-m-a-p- ^{arao-os} _{ao-os}	em-urum-a-m-a-p- ^{arao-os} _{ao-os}
17. em-aji-m-a-p-a-n	em-es-m-a-p-a-n	em-urum-a-m-a-p-a-n
18. em-aji-m-a-p-um	em-es-m-a-p-um	em-urum-a-m-a-p-um
19. em-aji-m-a-p-a-n-um	em-es-m-a-p-a-n-um	em-urum-am-a-pa-n-um
20. em-aji-m-ap-ukum	em-es-m-a-p-ukum	em-urum-a-m-a-p-ukum
21. em-aji-m-a-p-a-n-ukum	em-es-m-a-p-a-n-ukum	em-urum-a-m-a-p-a-n-ukum
22. em-aji-m-a-p- ^{arao-ukum} _{ao-ukum}	em-es-m-a-p- ^{arao-ukum} _{ao-ukum}	em-urum-a-m-a-p- ^{arao-ukum} _{ao-ukum}
23. em-aji-m-a-p-is	em-es-m-a-p-is	em-urum-a-m-a-p-is
24. em-aji-m-a-p-a-n-is	em-es-m-ap-a-n-is	em-urum-a-m-a-p-a-n-is
25. em-aji-m-a-p- ^{arao-os} _{ao-os}	em-es-m-a-p- ^{arao-os} _{ao-os}	em-urum-a-m-a-p- ^{arao-os} _{ao-os}
26. em-aji-m-a-p-a-n	em-es-m-a-p-a-n	em-urum-a-m-a-p-a-n

Paradigmata van de $m+p$ -vormen van het ww. *em-* doen, met
a) *-es-* en met b) *-itum-* in het Keenakap :

1. em-es-m-o-p	em-itum-m-o-p
2. em-es-m-a-p-i-n	em-itum-m-a-p-i-n
3. em-es-m-a-p-im	em-itum-m-a-p-im
4. em-es-m-e-p-e-n-em	em-itum-m-e-p-e-n-em
5. em-es-m-a-p- ^{arao-em} _{ao-em}	em-itum-m-a-p- ^{arao-em} _{ao-em}

6. em-es-m-e-p	em-itum-m-e-p
7. em-es-m-e-p-i-n	em-itum-m-e-p-i-n
8. em-es-m-a-p- ^{arao} _{ao}	em-itum-m-a-p- ^{arao} _{ao}
9. em-es-m-a-p-om	em-itum-m-a-p-om
10. em-es-m-a-p-e-n-om	em-itum-m-a-p-e-n-om
11. em-es-m-a-p-okom	em-itum-m-a-p-okom
12. em-es-m-a-p-e-n-okom	em-itum-m-a-p-e-n-okom
13. em-es-m-a-p- ^{arao-okom} _{ao-okom}	em-itum-m-a-p- ^{arao-okom} _{ao-okom}
14. em-es-m-e-p-is	em-itum-m-e-p-is
15. em-es-m-e-p-e-n-is	em-itum-m-e-p-e-n-is
16. em-es-m-a-p- ^{arao-us} _{ao-us}	em-itum-m-a-p- ^{arao-us} _{ao-us}
17. em-es-m-e-p-i-n	em-itum-m-e-p-i-n
18. em-es-m-a-p-am-om	em-itum-m-a-p-am-om
19. em-es-m-a-p-am-e-n-om	em-itum-m-a-p-am-e-n-om
20. em-es-m-a-p-am-okom	em-itum-m-a-p-am-okom
21. em-es-m-a-p-am-e-n-okom	em-itum-m-a-p-am-e-n-okom
22. em-es-m-a-p-am- ^{arao-okom} _{ao-okom}	em-itum-m-a-p-am- ^{arao-okom} _{ao-okom}
23. em-es-m-a-p-am-is	em-itum-m-a-p-am-is
24. em-es-m-a-p-am-i-n-is	em-itum-m-a-p-am-i-n-is
25. em-es-m-a-p-am- ^{arao-us} _{ao-us}	em-itum-m-a-p-am- ^{arao-us} _{ao-us}
26. em-es-m-a-p-am-i-n	em-itum-m-a-p-am-i-n

NOMINALE, SEMI-NOMINALE EN VERBALE ZINNEN

85. In Kw en Kn kunnen substantieven en adjectieven gepraediceerd worden met de houdingsww., zie 21, bv. *o tsjem akat ap, we teme akor ap*, je huis is mooi; *ndo tsjem aut emapef, nde teme aur emapef* mijn huis was groot; *a jipitsj fak ametsj, a jiwir feak amor* deze man is sterk; *ar epetsj so-etsj-ipitsj ametsj, ar per so-er-iwir amor* zijn oudere broer is een voorzanger. Zonder uitgedrukt subj.: *akam ames, akor amis* het is goed; *akmat ipitsj ap, akamer iwir ap* hij is een oude man. Telwoorden of substantieven met telwoorden worden niet gepraediceerd in semi-nominale zinnen met houdingsww. Wel zegt men bv. *tsjepes mbamintsjop aopas, tepes mbemintap aopas*, maar zulks is een verb. zin, en betekent „er zijn drie vrouwen aanwezig”, en niet „het zijn drie vrouwen”, zoals ook *eneu aopap, ene aopap* „moeder is aanwezig”, en niet „het is moeder”. Dit laatste zou zijn *eneu ap, ene ap*, dus een uitzonderlijke zero-vorm zonder het praef. *ap, ao*, zie houd.ww. 80. Zo zegt men van personen *arke aopas, mbiperak aopas* velen zijn aanwezig, en van zaken *arke aopap, mbiperak aopap* vele zijn aanwezig (met zaken als subj. staat het ww. altijd in 't enk.). Vgl. met de voorbeelden in 80 de volgende: *tsjem aut ut ap, teme aur orom ap* het huis is heel groot, *jo afo ut ase, jo afo orom ase* de rivier is zeer breed, *osewetsj piwi atepetsj, uu pii ateper* de bananen (hangend aan de struik) zijn rijp.

In Kp kunnen substantieven, adjectieven en ook telwoorden of subst. met telwoorden erachter gepraediceerd worden met de houd.ww., zie 21, bv. *wo tame akot aapet* je huis is mooi; *nde teme ndeutu aemapef* mijn huis was groot; *a zipit fak aemet* deze man is sterk; *ar epot so-et-ipit aemet* zijn oudere broer is voorzanger. Zonder uitgedrukt subj. *akot amset* het is goed; *wosot-ipit aapet* hij is een oude man; *tapes mbemintap aapetis* het zijn drie vrouwen; *arke aapetis* ze zijn met velen; *arke aapet* het zijn er veel. Zinnen als *au aapet* kunnen op twee manieren worden verstaan, nl. moeder is er, en 't is moeder; zo ook *wosot-ipit aapet* de oude man is er, en hij is een oude man; *tapes mbemintep aapetis* er zijn drie vrouwen, het zijn drie vr.; *arke aapetis* velen zijn aanwezig, het zijn er velen.

86. „Aanwezig zijn” kan nominaal uitgedrukt worden, en wel met het el. *ara, are, aa*, niet te verwarren met de postpos. *a(r)* in de richting van enz., zie 95; zo is bv. *tsji mbui ara, ti mbi are, tü mbui aa* hetzelfde als *tsji mbui aose, ti mbi aose, tü mbui aset*, nl. de prauw is te water. Zoals nu de houd.ww. gebruikt worden voor het praediceren van subst. en adj. zo ook *ara, are, aa*, bv. *akat ara, akor are, akot aa* het is goed, i.p.v. *akat ames*, of *akat ap*, of *akat ametsj* enz. enz.; *akat ara, akor are, akot aa* is een volledige zin; zo praediceert men ook telwoorden, bv. *arke ara, mbiperak are, tanane aa* het zijn er veel, maar *arke ara* enz. kan ook betekenen: er zijn er veel, velen aanwezig. Opmerkelijk is dat *ara, are, aa* soms optreedt achter verbale zinnen, bv. *mbetsj ambetsjemes ara, mbiri ambirmes are, mbate ambatmes aa* ze zijn aan het huilen.

Zo vinden we ook de zero-vormen van de houd.ww. met *ara, are, aa*, bv. *aop ara, aop are, aapet aa* hij is er: *aopamtsjes ara, aopamores are, aemetis aa* ze zijn er. In Kw en Kn treden van de drie ww. *ap-*, *ap-*, *em-*, *amor-*, *ames-*, *amis-*, als *ara, are* gebruikt worden, voor „hier aanwezig zijn” vormen op zonder *ap, ao*; in 3e enk. *ap ara* en *ap are, ametsj ara* en *amor are, ames ara* en *amis are*; in 3e mv. *apes ara* en *apes are, emtsjes ara* en *amores are, amses ara* en *amses are*. In Kw bestaat nog iets bijzonders: voor „daar aanwezig zijn” heeft men daar vormen zonder *eu*, maar i.p.v. de begin-*a* der drie ww. vinden we dan een *e*, 3e enk. *ep ara, emetsj ara, emes ara*, 3e mv. *epes ara, emetsj ara, emes ara*, 3e mv. *epes ara, emtsjes ara, emses ara*.

87. Subst., adj. en telw. worden echter meestal gepraediceerd door ze zonder meer achter het subj. te plaatsen. Voorbeelden: *a jipitsj ndur itsjipitsj, a jiwir ndir iwir, a zipit nder itipit*, ofwel *a jipitsj ndur itsjipitsj ara, a jiwir ndir iwir are, a zipit nder itipit aa* deze man is mijn vader; *e tsjem ndo tsjem, e teme nde teme, e tame nde tame*, ofwel *e tsjem ndo tsjem ara, e teme nde teme are, e tame nde tame aa* dat huis is het mijne; *o tsjem akat, we teme akor, wo tame akot*, ofwel *o tsjem akat ara, we teme akor are, wo tame akot aa* jouw huis is mooi. Zulke constructies zijn volledige zinnen, maar ook *ndur itsjipitsj, ndir iwir, nder itipit*, en *ndur itsjipitsj ara, ndir iwir are, nder itipit aa* kunnen volledige zinnen zijn, te vertalen: 't is mijn vader; *ndur itsjipitsj ara* enz. kan volgens het boven gezegde ook betekenen: mijn vader is aanwezig; *akat* enz. kan evenals *akat ara* enz. ook een volledige zin zijn: hij is goed, zij is goed, het is goed, zij zijn goed. Zulke nomin. zinnen heeft men ook met telw., bv. *jamnuk, jomnok, zamnok* het zijn

er twee; *arke*, *mbiperak*, *arke* het zijn er veel; *tsjem jamnuk*, *teme jomnok*, *tame zamnok* kan betekenen: de huizen zijn twee in aantal, maar ook: er zijn twee huizen. Aldus praediceert men ook *mb-*, *mbe-*, *mba-*vormen van ww., bv. *ndo os mba-mbatiu*, *nde wes mbe-mbaiiri*, *nde wes mba-mbatü* ik ga een boom omkappen („ga” als in „het gaat regenen”). Zo ook een nominaal deel van een verb. uitdr., bv. *nda jiwis*, *nda jisi*, *nda züüsü* we gaan verhuizen, van de verb. uitdr. *jiwis tuu-*, *jisi tuu-*, *züüsü tu-*. Men zie daarvoor verderop in het hoofdstuk Diverse Constructies, 91 e.v.

88. Alle bovengenoemde nominale constructies komen ook negatief voor, nl. met het negat.el. *(o)pok* of *(o)pa*, *opok* of *opokais*, *wap*, bv. *tsji mbui ara pok*, *ti mbi are opok*, *tü mbui aa wap* de prauw is niet te water; *akat opok*, *akor opokais*, *akot wap* het is niet mooi; *arke pok*, *mbiperak opokais*, *tanane wap* het zijn er niet veel; *a jipitsj ndur itsjipitsj opok*, *a jiwir ndir iwir opokais*, *a zipit nder itipit wap* deze man is mijn vader niet; *e tsjem ndo tsjem opok*, *e teme nde teme opokais*, *e tame ndo tame wap* dat huis is het mijne niet; *o tsjem akat opok*, *we tame akor opokais*, *wo tame akot wap* jouw huis is niet mooi; *ndur itsjipitsj opok*, *ndir iwir opokais*, *nder itipit wap* het is mijn vader niet, of ook: mijn vader is er niet; *jamnuk opok*, *jomnok opokais*, *zamnok wap* het zijn er geen twee; *tsji jamnuk opok*, *ti jomnok opokais*, *tü zamnok wap* het zijn geen twee prauwen, of ook: twee prauwen, of de twee prauwen zijn er niet; *ndo os mba-mbatiu opok*, *nde wes mbe-mbaiiri opokais*, *nde wes mba-mbatü wap* ik kapte de boom niet om, of ik kapte geen bomen om; *ndo os mbambatiu ar pok*, *nde wes mbembaiiri ar pok*, *nde wes mbambatü ar wap* laat ik de boom niet omkappen; *nda jiwis opok*, *nda jisi opokais*, *nda züüsü wap* wij verhuisden niet; *nda jiwis ar pok*, *nda jisi ar pok*, *nda züüsü ar wap* laten we niet verhuizen. Let op de twee laatste voorb.; vgl. met 95; *inim ara*, *emas are*, *inim aa* zo is het; *inim ar*, *emas ar*, *inim ar* of *inim a* zo zij het; *inim ara pok*, *emas are opokais*, *inim aa wap* zo is het niet; *inim ar pok*, *emas ar pok*, *inim ar wap* of *ar pok* zo zij het niet, laat het niet zo zijn of gebeuren; ook nog: *ar ara*, *ar are*, *ar aa* 't is hier; *ar ar*, *ar ar*, *ar a* of *ar ar* naar hier ermee! (verzoek of bevel); *er ara*, *er are*, *er aa* 't is daar; *er ar*, *er ar*, *er a* of *er ar* daarheen! (verzoek of bevel); *ar ara pok*, *ar are opokais*, *ar aa wap* 't is niet hier; *ar ar pok*, *ar ar pok*, *ar ar wap* of *ar ar pok* niet naar hier! (verz. of bev.); *er ar pok*, *er ar pok*, *er ar wap* of *er ar pok* niet naar daar! (verz. of bev.).

89. *Ndo tsjem* en *ndo tsjem ara*, *nde teme* en *nde teme are*, *nde tame* en *nde tame aa* kunnen betekenen: het is mijn huis, maar ook: mijn huis is er, en daarmee zegt men „ik heb een huis”, en *ndo tsjem opok*, *nde teme opokais*, *nde tame wap* is: ik heb geen huis; *ndiwi fu-pok arke*, *ndie fu-pok mbiperak*, *ndot fu-pok arke* vader heeft veel kostbaarheden; *ndiwi fu-pok arke opok*, *ndie fu-pok mbiperak opokais*, *ndot fu-pok arke wap* vader heeft niet enz.: *ndo pok opok tsjowok*, *nde pok opokais toko*, *nde pok wap takape* ik heb helemaal niets. Dat is ook de constructie van *ndo mbisom* en *ndo mbisom pok*, *nde msem* en *nde msem opokais*, *nde msam* en *nde msam wap*, resp. ik heb, en ik heb geen kennis, voor: ik weet, ik weet niet, ik ken het, ik ken het niet, bv. *wou mbe ndo mbisom pok*, *woo mbee nde msem opokais*, *waḡ mbae nde msam wap* ik ken het figuursnijden niet; *a mbisom takas*, *a msem takas*, *a msam takas* hij weet alles, hij kent alles. Andere voorb.: *o tsjes utsjim inim ar am*, *we tes emas tinim ar am*, *wo tes watem em* hoeveel pijlen heb jij? *ndo tsjes mbamintsjop*, *nde tes mbemtiap*, *nde tes mbemintep* ik heb drie pijlen. Voor „ik heb een huis” zegt men ook *ndo tsjem aḡap*, *nde teme aḡap*, *nde tame aapet*, en voor „ik heb geen huis” *ndo tsjem aḡap opok*, *nde teme aḡap opokais*, *nde tame aapet wap*. Verder nog *ndo tsjem eptsjom (ara)*, *ndo tsjem eptsjom opok*, *nde teme eperem (are)*, *nde teme eperem opokais*, *nde tame aptam (aa)*, *nde tame aptam wap*, waarin *eptsjom*, *eperem*, *aptam* betekenen „erbij” of iets dergelijks.

90. In zuiver nominale zinnen is de volgorde wanneer het subj. genoemd wordt; subj. - gezegde; in semi-nomin. zinnen: subj. - gepraediceerd woord - praedicerend ww. Verbale zinnen kunnen bestaan uit een enkele vervoegde ww.vorm, bv. *aporef*, *aperef*, *aporef* hij zag het; *mbajisosmotsj*, *mbejisaseram*, *mbaisosamu* laten we gaan; *jisostsjem*, *jisaserem*, *isostem ga* niet enz. enz. De normale volgorde in verb. zinnen is: subj. - obj. - gezegde. In de Kawenak-teksten achter deze spraakkunst zal men verder zelf de zinsconstr. kunnen bestuderen; zie ook 103.

DIVERSE CONSTRUCTIES

91. Negatief-constructies. Neg.constr. zijn de zero-, de *m-*, de *f-*, en de *tsjem-*, *tem-*vormen met achter zich het negat.el. (*o*)*pok* of (*o*)*pa*, *opok* of *opokais*, *wap*. De genoemde vormen hebben dan echter altijd het praef. *mb-*, *mbe-*, *mba-*, bv. *mbemapmer opok*, *mbeemapmer opok* of *opokais*, *mbaemapma wap* hij is er niet; *mbiwasomef opok*, *mbe-komsomef opok(ais)*, *mbakomosomef wap* hij wierp het niet weg; *mbenaøer opok*, *mbeenaøer opok(ais)*, *mbaenaøa wap* hij is niet gekomen. De *tsjem-* en de *tem-*vormen met *opok* of *wap* worden niet gebruikt als futurum, maar enkel als habitualis; zo betekent *mbe-naøtsjemar opok*, *mbaenaøtema wap* niet: hij zal niet komen, maar: hij is niet gewoon te komen. De *erm-*vormen van Kn komen niet voor met het negat.el. Voor negatief fut. in de drie dial. zie men 93. Het praef. *mb-*, *mbe-*, *mba-* treedt niet op in Kw en Kn bij de *aø-* en *ao-*vormen, en in Kp niet bij de uitzonderlijke zero-vormen der houdingsww., bv. *aøap opok*, *aøap opokais*, *aapet wap* hij is er niet.

92. De meest voorkomende neg.constr. is een nomin. zin waarin een *mb-*, *mbe-*, *mba-*vorm van een ww. of het nomin. gedeelte van een verb. uitdrukking gevolgd wordt door het negat.el. *opok* of *opa*, *opok* of *opokais*, *wap*, bv. *mba-tetam pok*, *mbe-tetem opokais*, *mba-tetam wap* niet geven; *mbinip opok*, *mbinip opokais*, *mbinip wap* niet denken van *mbinip tsjerem-*, *terem-*, *terem-*. Wanneer de toehoorder niet duidelijk kan zijn door wie of aan wie gegeven wordt, dan worden subj. en obj. uitgedrukt door een subst. of een pers.vnw., bv. *tsja ndo mbatetam opok*, *ta nde mbetetem opokais*, *ta nde mba-tetam wap* jullie hebt het me niet gegeven; *eneu mbemap opok*, *ene mbeemap opokais*, *aù mbaemap wap* moeder was niet aanwezig; *ndo os mbambo pa*, *nder wes mbembo opokais*, *nde wes mbamba wap* ik kapte de boom niet om; *ndo mbinip opok*, *nde mbinip opokais*, *nde mbinip wap* ik heb niet gedacht. We vertaalden alle voorbeelden met verleden tijd; ze kunnen echter ook betrekking hebben op een tegenw. tijd. Om de tijd aan te geven praediceert men het nominaal geheel met een houd.ww., bv. *mbusum mbasi pok emapmes*, *mbusum mbesi opok emapmes*, *mbosom mbasi wap aemapmes* ze zijn niet bezig met biezen vlechten; *mbasi pok*

emafjes, mbesi opok emafjas, mbasi wap aemafjes ze waren niet aan 't vlechten; *mbasi pok emaptsjemes, mbesi opok emapermes, mbasi wap aemaptemes* ze zullen niet aan 't vlechten zijn. Met onze vertaling trachtten we aan te duiden dat door het gebruik van deze constr. meestal een duratief wordt uitgedrukt, doch we vinden ook uitdrukkingen als bv. *ai tsjem mbeapom pok emfes poman ajirapfes, ai teme mbeapom opok emamfas poman ajirapfas, ai tame mbeeapom wap aemfes poman azirapfes* toen ze de nieuwe huizen nog niet gebouwd hadden woonden ze aan de overkant. Op dezelfde wijze komen ook *tsj-, er-* en *t-*vormen voor achter een negat. nomin. constr., bv. *ndam mbajarwor opok emtsjei tsji mbak pok areu, ndomo mbejoor opok emamere ti mbeak opok are, ndamo mbazoor wap aemte tü mbaem zak asen wap* als ik niet genezen ben zal ik geen prauw kappen.

93. In de nazin van de laatste voorbeelden in het vorige nummer heeft men in die van Kw en Kn een negat. constr. met fut.bet., een *mb-*, *mbe-*vorm met *(o)pok*, en daarachter in Kw het fut.el. *areu* dat alleen in deze constr. voorkomt, en in Kn het el. *are*; *mbatetam pok areu, mbetetem opok are* niet zullen geven, bv. *ndo ako mbatetam pok areu, nde ako mbetetem opok are* ik zal het niet aan grootvader (grootm.) geven; *osom pok areu, wesem opok are* niet zullen stelen (*osom* en *wesem* zijn het nomin. gedeelte van de verb.uitdr. *osom e-, wesem e-* stelen).

In het laatste voorb. van het vorige nummer vinden we in Kp een andere nomin. constr. die ook voorkomt in de twee andere dial. In Kw is dat: *mbem* (*mb-*vorm van *em-* doen) gevolgd door de stam zonder meer van het ww., en daarachter *asan pok* (lett. er is geen plaats, gelegenheid); in Kn heeft men parallel daarmee *mbeem* en *asin opok*, in Kp *mbaem* en *asen wap*. Voorbeeld: *mbem isos asan pok, mbeem isas asin opok, mbaem isos asen wap* niet zullen gaan, maar kan ook bedoeld zijn als: niet mogen gaan, niet kunnen gaan. Men laat *asan, asin, asen* ook wel weg, dus *mbem isos pok, mbeem isas opok, mbaem isos wap*, wat dan uitsluitend betekent: niet zullen gaan.

94. Boven in 84 vonden we het ww. *aji-, aji-, azü-* met de bet. van „blijven doen”; misschien hangt hiermee samen het el. *ji* achter *mb-, mbe-, mba-*vormen, dat een geregeld gebeuren aanduidt van wat het in de samenstelling voorafgaande ww. uitdrukt; zo betekent *mba-por-ji, mbe-per-ji, mba-por-zü* „gewoonlijk zien, geregeld zien, kunnen zien”. Men zegt bv. *mbaporji pen, mbeperji pen, mbaporzü pe* kan men het

zien? *mbaporji mban*, *mbeperji ndok*, *mbaporzü mban* inderdaad kan men het zien; *mbaporji pok mban*, *mbeperji opok ndok*, *mbaporzü wap mban* neen, men kan het niet zien. De constr. *mbaporji pok* enz. is dus een negatieve habitualis-constr. Zo ook bv. *sei mb-e-ji pok*, *see mbe-e-ji opok*, *sei mba-e-zü wap* niet gewoon zijn uit te delen, gierig zijn; *mb-iwasom-ji pok*, *mbe-komasom-ji opok*, *mba-komosom-zü wap* niet gewoon zijn weg te werpen; *mb-em-ji pok*, *mbe-em-ji opok*, *mba-em-zü wap* niet gewoon zijn te maken, niet kunnen maken.

95. Het element *a* of *ar* in de drie dial. (niet te verwarren met het deictisch element *a(r)* in de drie dial., of met *ara*, *are*, *aa* in 86) is een postpositie die betekent „naar”, „in de richting van”; zo hoort men *tsjem a* of *tsjem ar*, *teme a* of *teme ar*, *tame a* of *tame ar* naar het huis, in de richting van het huis; met *tsjem a(r)* enz. kan echter ook bedoeld zijn een uitnodiging, verzoek of bevel, als bv. laten we naar huis gaan, *ga(at)* naar huis. Zo is ook *mbi-wasom a(r)*, *mbe-komasom a(r)*, *mba-komosom a(r)* een verzoek of bevel, laten we het wegwerpen, *werp(t)* het weg; zo zegt men ook *omop a(r)*, *uup a(r)*, *wusup a(r)*, waarin *omop* enz. het nomin. deel van een verb. uitdr. is, *sla(at)* er op, laten we er op slaan. Daarachter kan ook het negat. element *pok* of *pa* in Kw, *pok* in Kn, *pa* maar meestal *pok* in Kp optreden, en dan heeft men een veel gebruikte nominale prohibitief-constr., dus bv. *mba-teu ar pok*, *mbe-te ar pok*, *mba-taę ar pok* neem(t) het niet; *osom mba-teu ar pok* of *osom ar pok*, *wesem mbe-te ar pok* of *wesem ar pok*, *wosom mba-taę ar pok* of *wosom ar pok* steel(t) niet, evenals *tsjem ar pok*, *teme ar pok*, *tame ar pok* laten we niet naar huis gaan, *ga(at)* niet naar huis. In Kw en Kn vervalt soms *ar*, en men zegt bv. *nda ndamir mbaf pok*, *nda ndimir mbeaf pok*, mogen we niet sterven, wat dan staat tegenover *nda ndamir mbaf opok*, *nda ndimir mbeaf opok* of *opokais* we zijn niet gestorven.

96. Een andere nomin. prohib. constr. is die met *karou*, *karo*, *kau* achter een *mb-*, *mbe-* *mba-*vorm of achter het nomin. deel van een verb. uitdr.; *karou* enz. betekent eigenlijk „taboe”; voorbeeld in Kw: *mbopouaman karou* eet niet van elkaars sago-areaal, in Kn en Kp *mbe-jisas karo*, *mba-isos kau* *ga(at)* niet weg; *wesem karo*, *wosom kau* steel(t) niet.

In Kn en Kp vinden we het element *mbaos*, *mbas* achter een *mbe-*, *mba-*vorm of een nomin. deel van een verb. uitdr. Het betekent eigenlijk „onwillig”, van *mbaos ji-*, *mbas ze-* onwillig zijn, niet willen. Voorb.:

emas mbe-em mbaos, inim mba-em mbas doe(t) zo niet, eigenlijk wil(t) niet zo doen; *wesem mbaos, wosom mbas* wil(t) niet stelen.

In Kn bestaan nog twee andere prohibitieve elementen, nl. *mbamok* en *mbasir*, optredend achter een *mbe*-vorm of achter het nomin. gedeelte van verbale uitdrukkingen, bv. *mbe-jisas mbasir* ga(at) niet weg, *arakam mbamok* spreekt(t) niet, waarin *arakam* het nomin. deel is van *arakam tao*-.

Een andere nomin. prohib. constr. is in Kw en Kn de *mb*-, *mbe*-vorm van een ww. samengesteld met de ww.st. *por*, *per* in de bet. van „proberen, trachten”, en daarachter het negat. element *pok*, bv. *inim mbem-por pok, emas mbeem-per pok* doe(t) zo niet; *atakam mbatao-por pok, arakam mbetao-per pok* spreek(t) niet; deze constr. heeft min of meer de betekenis van bv. Ned. probeer niet weg te lopen, heb het hart niet enz.

97. Nog een prohib. constr. in de drie dial. is die waarin een *mb*-, *mbe*-, *mba*-vorm gevolgd wordt door het element *asin*, dat de betekenis heeft van ons „opdat niet”, bv. *jiwis mbatuumsotsj ndamir mbaokurum asin, jiis mbetuueram ndimir mbeafkurum asin, züüsü mbatuamu ndamir mbatakorom asin* laten we verhuizen opdat we niet geheel uitsterven.

98. *Interrogatief-constructie*. Dat gevraagd wordt naar het al of niet van een toestand of een proces drukt men in onze drie dialecten niet uit zoals in Ned. door bijzondere betoning van de zin en woordvolgorde, maar door een vragend element op het einde van de zin.

a) We behandelen eerst deze constr. in Kawenak, en daarna in de beide andere dial. Wanneer in Kw het gezegde een nomin. zin is, dan is het vraagwoord *en*, bv. *e jipitsj ur itsjipitsj en* is die man jouw vader? *e tsjem o tsjem en* is dat huis het jouwe? Gebruikt men het element *ara*, dan is het vrag.el. *pen* (of *epen*), bv. *e jipitsj ur itsjipitsj ara pen? e tsjem o tsjem ara pen?* In zulke zinnen kan ook *en* optreden, maar dan met *arao* i.p.v. *ara*, bv. *e jipitsj ur itsjipitsj arao en? e tsjem o tsjem arao en?* Zo zegt men ook *tsja wou ara pen*, of *tsja wou arao en*, lett. jullie deze dag is het ja? waarmee is bedoeld: ga jullie vandaag weg? Het antwoord kan zijn: *nda wou ara*, of *nda wou arao en*, maar *en* is hier een ander element dan het vragende *en* van zojuist, het el. nl. waarover we spraken in 75, met de bet. van „ik wil, jij wilt enz.”; de bedoeling is dus: we zijn van plan vandaag weg te gaan.

Achter een *mb*-vorm staat in Kw *en* of *pen*, bv. *tsja tam mbajisos en ga jullie in de ochtend weg? tsja mbamses pen* (van *ames-es*- liggen gedurende de nacht), vertaald: blijven jullie vannacht over? Ook een ander vrag.element wordt hier gebruikt, nl. *paŋwer*, dus *tsja mbamses paŋwer?*

Is in Kw het gevraagde een adjectief, dan is het vrag.el. *pen* of *paŋwer*, bv. *o tsjem aut epen* of *aut paŋwer* is je huis groot? *akat epen* of *akat paŋwer* is het mooi? Bij woorden die tot twee categorieën gerekend kunnen worden, zie 114, kan behalve *pen* en *paŋwer* ook *en* gebruikt worden, bv. *a os jünü en.* of *pen.* of *paŋwer* is dit hout vermolmd? Bij woorden die een eigenschap uitdrukken, maar tot de categorie der substantieven behoren gebruikt men eveneens een van de drie vrag.el., bv. *ur itsjipitsj akmat en.* of *pen.* of *paŋwer* is je vader oud?

Is het gezegde een telw. dan heeft men *pen* of *paŋwer*, bv. *euantsjes ou arke pen.* of *arke paŋwer* zijn de mensen die daar staan met velen? Men zegt echter *ou arke en* zijn er veel mensen? omdat niet het telw. *arke*, maar *ou arke* hier het gezegde is. Voor „is er veel sago?” zegt men *amos aut en* (*aut* = groot voor „veel” bij massa-hoeveelheden) juist als *ou arke en?* maar men zegt ook wel *amos aut epen* of *paŋwer?* wanneer men nl. de zin opvat als „is er een grote hoeveelheid sago? m.a.w. in *amos aut en* is het gezegde *amos aut.* in *amos aut epen* en *amos aut paŋwer* is het gezegde *aut.*

In verbale zinnen vinden we in Kw als vrag.el. achter de vervoegde ww.vorm *pen* of *paŋwer*, soms ook wel *en*, bv. *aemkurumef pen* of *paŋwer* maakte hij het af? *tsjem aqap epen* of *paŋwer* is hij in huis? of is er een huis? *eme enaqer en* is hij al gekomen? *aemkurumtsjemar pen*, of *paŋwer* zal hij het afmaken? *afasienaqtsjemokom pen* of *paŋwer* zullen jullie terugkomen? In vragen betreffende de toekomst schijnt men liever *mb*-vormen te gebruiken, dus nomin. zinnen, bv. *tsja mbenaq pen*, of *tsja mbenaq paŋwer* zullen jullie hierkomen?

Achter *epen* hoort men wel het dubitatief element *ndeu*, Ned. mischien, meestal met *epen* samengetrokken tot *epndeu*, of ook wel *opndou* (dit misschien van *epen ou*, waarin *ou* een ander dubitat.el. zou zijn, en *epen* harmonieert met *ou*). Ook *ndeu* alleen achter een nomin. of een verb. zin kan bedoeld zijn als vragend.

Een ander vragend el. in Kw is *tap*, dat optreedt vóór een indicatief praesens of praeteritum, niet vóór een indic. futurum, of vóór een *tsj*-vorm; voorb.: *mbanmok tap atijerem* heb je het gezien? *tap isosef* is hij weggegaan?

b) In Kn heeft men twee vrag. elementen, nl. *em* en *pen*, waarvan het eerste nog al eens harmonieert met het woord waarachter het staat, en het tweede nog al eens *epen* wordt na een medekl. Beide treden op zowel in nomin. als in verb. zinnen. Voorb.: *e toor we soor em*, of *we soor pen* is die vrouw jouw moeder? *e teme a teme em* of *pen* is dat huis van hem? *a jipir wir iwir ar em*, of *wir iwir are pen* is deze man jouw vader? *ta wo ar'em*, of *ta wo are pen*, lett. jullie vandaag is het? waarmee is bedoeld: gaan jullie vandaag weg? *we mbeameses em* of *pen* (van *amis-es-* liggen gedurende de nacht), vertaald: blijf jij vannacht over? *ta tam mbajisas em* of *pen* ga jullie in de ochtend weg? *we tame aur em* of *pen* is je huis groot? *akor em* of *akor pen* is het goed, mooi? *wir iwir akmer em* of *pen* is je vader oud? *ere ememes uu mbiperak em* of *pen* zijn de mensen die daar staan met velen? *uu mbiperak em* of *pen* zijn er veel mensen? *ames aur em* of *pen* is er veel sago? *aemkurumef em* of *pen* maakte hij het af? *teme aoap em* of *pen* is hij in huis? of is er een huis? *mbere enaoer em* of *pen* is hij al gekomen? *aemkurumermer em* of *pen* zal hij het afmaken? *aofasinaoermokom* zullen jullie terugkomen? In vragen betreffende de toekomst schijnt men liever *mbe*-vormen te gebruiken, dus nomin. zinnen, bv. *ta mbeenaom em* of *pen* zullen jullie hierkomen?

Pen en *em* treden ook wel samen op, bv. *aur pen em* is het groot? Ook zegt men wel met vragende betekenis *aur nde* (vgl. *ndeŋ* in Kw) groot misschien, of ook *aur nd'em* waarin *nde* afgekort gevolgd door *em*. Verder nog *aur opok nde*, of geharmonieerd *aur opok ndo*, wat klinkt als *aur opokno* misschien is het niet groot, bedoeld: is het groot? is het wel groot?

c) In Kp heeft men het vrag.el. *ape*, achter een klinker *pe*. Voorb.: *e zipit wor itipit ape* is die man jouw vader? *e tame wo tame pe* is dat huis het jouwe? *ta tom mbaisos ape* ga jullie in de ochtend weg? *ta mbamses ape* blijven jullie vannacht over? *wo tame ndeùt'ape* of *ndeutu pe* is je huis groot? *akot ape* is het goed? *e aemetis uŋ arke pe* zijn de mensen die daar staan met velen? *aemkoromef ape* maakte hij het af? *tame aapet ape* is hij in huis, of is er een huis? *em enaoa pe* is hij al gekomen? *afasinaoetmokom ape* zullen jullie terugkomen? *ta mbaenaom ape* zullen jullie hierkomen?

Achter *ape* vinden we vaak het dubitatieve *nde* (ook wel *ndo*), soms met *pe* samengetrokken tot *apne* of *apno*. Ook *nde* alleen achter een nomin. of een verb. zin kan vragend bedoeld zijn.

Een ander dubitat. of vrag.el. is *tap* dat optreedt juist als *tap* van

Kw, bv. *mbanmak tap atüem* heb je het gezien? *tap isosef* is hij weggegaan? Verder heeft men nog de vrag.el. *apa* en *apam*, waarover in 104 c).

99. Wanneer antwoord gegeven wordt op een vraag met in Kw *pen*, *pawer* of *en*, in Kn *em* of *pen*, in Kp *ape* of *nde*, dan treedt daarachter op het bevestigende el. *mban* in Kw en Kp, *ndok* in Kn (werkelijk, echt); die twee elementen kan men vertalen met „inderdaad”. Voorbeelden: nominaal *tsjem aut epen? aut mban*; *teme aur em? aur ndok*; *tame ndeutu pe? ndeutu mban* is het huis groot? het is groot inderdaad; *eme enaoor en? eme enaoor mban*; *mbere enaor em? mbere enaor ndok*; *em enaora pe? em enaora mban* is hij al gekomen? ja, hij is al gekomen.

100. Er is maar één eigenlijk vragend vnw., en wel *tsja*, *tae*, *ta* wie? Verder heeft men de vrag. elementen *utsjim*, *ape* en *emas*, *watem* hoedanig, welk? en *otsjan* (ook *otsjana* en *otsjanak*) of *onak*, *ora* of *wera*, *otesna* waar? Die drie elementen treden vaak op in samenstellingen type „boomstam”, zie 111, dus met substantieven.

Tsja, *tae*, *ta* komt vooral voor met de substantieven *jipitsj* enz. enz., zie 110, dus *tsja ipitsj*, *tae jipir*, *ta zipit*; *tsja tsjowotsj*, *tae toor*, *ta toot*; *tsja ou*, *ta uu*, *ta ui*; *tsja ower ou*, *ta oor'uu*, *ta oer ui*; *tsja tsjepes*, *tae tepes*, *ta tapes*. In Kn vervalt de *e* van *tae* dus vóór een klinker.

Utsjim, *ape* en *emas*, *watem* komen voor in samenstellingen met in alle drie de dial. de substantieven *pok* en *as*, die „ding” betekenen; *utsjim pok* en *utsjim as* betekenen dus „hoedanig ding”, en fungeren als vragend voornaamwoord voor zaken, staan voor ons „wat”. Zo ook *emas pok* en *emas as*, *ape pok* en *ape as* in Kn, *watem pok* en *watem as* in Kp. I.p.v. *ape pok* hoort men meestal *apok* van *ap'pok*. Verder vinden we in Kw *utsjim* met het subst. *inim* gelijkenis; *utsjim inim* is „hoedanig, hoe”; zo ook in Kn *ape timin*, *emas timin*, *ape inim*, *ape inim*, *emas inim*, in Kp *watem temen* en *watem inim* hoe, hoedanig? *Utsjim inim* enz. worden ook gebruikt voor „hoeveel”. In Kw staat in sommige gevallen in verbale zinnen *utsjim em* voor „hoeveel”. *Utsjim mbar*, *ape mber* en *emas mber*, *watem mbar* over hoeveel dagen, wanneer? In Kw *utsjim mbinaf* wanneer?

Van *otsjan*, *ora*, *otesna* komen samenst. voor met de subst. *asan*, *asin*, *asen* die betekenen „plaats, plek”, in Kw *otsjan asan*, *otsjana asan*, *otsjanak asan*, in Kn *or'asin*, *wer'asin*, in Kp *otesna asen*. De

samenstellingen hebben geen andere betekenis dan *otsjan* enz. zonder meer, dus eenvoudig „waar?”.

101. In nomin. zinnen hoort men bij de drie vragende elementen, en ook bij de samenstellingen ervan met subst. een element met praedicerende functie. In Kw is dat *am*; met *tsja* wordt het samengetrokken tot *tsjam*; *tsja* = wie? *tsjam* = wie is het? bv. *o tsjam* wie ben jij? *e tsjam* wie is dat? *tsja tsjam* wie zijn jullie? Andere voorb.: *a utsjim pok am* wat is dit voor een ding? wat is dit? *a juas utsjim juas am* wat is zijn naam, wat is de naam ervan? *e utsjim samat tsjowotsj am* van welke groep is die vrouw? *otsjan asan ou am* van welke plaats zijn zij? *tsja utsjim mbar am* wanneer ga jullie weg? of hoelang zijn jullie hier? of onderweg? of bezig?

In Kn is het praedicerend el. *em* (vgl. 98), dat soms harmonieert met de voorafgaande kl., zie de voorbeelden. *Tae* met *em* wordt *tan em* wie is het? *we tan em* wie ben je? *e tan em* wie is dat? *ta tan em* wie zijn jullie? Andere voorb.: *a emas pok om* wat is dit voor een ding, wat is dit? *a joas emas joas om*, of *a joas ape joas om* hoe is zijn naam, wat is de naam ervan? *e emas somor toor om* van welke groep is die vrouw? *or-asin uu um* van welke plaats zijn zij? *ta isi apok isi im* hoe is het met jullie slapen, d.w.z. hoe vaak zullen jullie slapen, dus overnachten, of ook: hoe vaak heb jullie overnacht? *ta emas mber em* wanneer gaan jullie weg? zijn jullie hier, of onderweg, of bezig?

Het praedicerende el. van Kp is *em* (*am*, *om*). *Ta* met *em* wordt *tan am*, of *tannam*, of *tam* wie is het? Verder vinden we *watem om* hoe is het? *watem pok om* wat is het? I.p.v. *watem em* heeft men ook *watm-a-am* hoe is het, waarin -a- het praed.el. *aa* is (zie verderop in dit nummer *ar* in Kw en Kn); *otesna am* en *otesna asen em* waar is het? Voorb.: *wo tan am* wie ben je? *a tan am* wie is dit? *ta tan am* wie zijn jullie? *e watem pok om* wat is dat voor een ding, wat is dat? *a zuas watem zuas em* hoe is zijn naam, de naam ervan? *e watem samane toot em* van welke groep is die vrouw? *otesna asen uï em* van welke plaats zijn zij? *ta ese watem temen em* hoe vaak zullen jullie overnachten, of heb jullie overnacht; *ta watem mbar em* wanneer ga jullie weg, of hoelang zijn jullie hier, onderweg, bezig?

In Kw bestaat nog een ander vraagwoord, nl. *utsjip*, en wel in zinnen als *utsjip samat am* van welke groep is hij? *utsjip jo am* welke rivier is het? Voor het vrag.el. *jopom*, óók in Kw, zie men 104.

Men merke op dat men in de drie dial. niet vraagt zoals wij „wie is je vader”, maar „je vader wie is het”, zoals bv. in Kw *ur itsjipitsj*

tsjam wie is je vader? In Kn *a teme emas tem'em* welk huis is het zijne? in Kp *wo zuas watem zuas em* hoe is je naam?

Parallel met *ara*, *are* in bevestigende zinnen kan in Kw en Kn altijd optreden een afkorting daarvan, nl. *ar*, behalve bij *tsjam* en *tan am*, in Kw bv. *tsja isi utsjim inim ar'am* hoevaak zullen jullie overnachten, of hebben jullie overnacht? in Kn *tae jiwir ar'em, emas pok ar'em, ape as ar'em, emas timin ar'em, ape mber ar'em, or'ar'em, or'asin ar'em?* Voor Kp zagen we boven een voorb. van het met *ar* corresponderende *aa*, nl. *watm-a-am* hoe is het?

102. In verbale en semi-nomin. zinnen treedt *am*, *em*, *em* nooit op. De ww. vormen die bij de vragende elementen *tsja*, *utsjim*, *otsjan* enz. enz. en hun samenstellingen gebruikt worden zijn de gewone indicat. vormen, behalve voor het fut., waarvoor optreden de *tsj-*, *er-*, *t-*vormen zonder praefix, zie 66. Voorb.: *tsja enaoef, ta enaoef, ta aenaoef* wie is gekomen? *tsja tetamerem, ta atetemem, ta atetamem* wie heb je het gegeven? *utsjim ef, emas ajif, watem azef* hoe zei hij? *utsjim pok ef, emas pok ajif, watem pok azef* wat zei hij? *utsjim as emef, ape pok emef, watem as aemef* wat deed hij? *tsji otsjana mbatiuef, ti ora mbarif, tü otesna ambatiuef* waar kapte hij de prauw-boom om? *sok utsjim inim ar'am, suku emas timin ar'em, sakuu watem temen em* hoeveel vogels zijn er? *sok utsjim em tsjimef* (voor *em* zie 99, 3e alinea), *suku emas timin timef, sakuu watem temen atimef* hoeveel vogels schoot hij? *e utsjim pok ap, e emas pok ap, e watem pok aapet* wat voor een ding zit daar? wat zit daar, wat is daar? (dit nominaal uitgedrukt: *eyap utsjim pok am, aoap ere emas pok om, e aapet watem pok om* wat daar zit wat is dat?), *utsjim tsjem ap, emas teme ap, watem tame aapet* in wat voor huis, of in welk huis woont hij? *jou utsjim inim emapef, jo emas timin apaf, zoç watem inim aemapef* hoe zat de zon, d.i. hoe laat was het? *tsja tetamfan, ta atetamfan, ta tetamfan* wie gaf het je? *tsja tetamfem, ta atetamfem, ta tetamfem* aan wie gaf je het? *tsja tetamtsjem, tae tetemerem, ta tetamtem* aan wie zul je het geven? *tsja enaotsjou, ta enaero, ta enaoto* wie zal hierkomen? *utsjim pok touondeitsjes, ape pok toonderes, watem pok toondetes* wat zullen ze mee naar beneden brengen?

103. De gewone zinsbouw is subj. - obj. - gezegde, bv. *ndiwi o tsjatiuef, ndie wo tarif, ndot wo atatiuef* vader doodde een varken, maar met *tsja* als subj. vinden we: obj. - subj. - gezegde, bv. *o tsja tsjatiuef, wo ta atarif, wo ta atatiuef* wie doodde het varken? De reden

daarvan is dat in een zin met een vraagwoord de nadruk valt op dat vraagw., en dit door de onregelmatige zinsbouw wordt uitgedrukt; zo zegt men ook met nadruk op het subject: *o ndiwi tsjatiuef, wo ndie atarif, wo ndot atatiuef* het was vader die het varken doodde.

Wanneer bij verb. uitdr. het vrag.vnw. *tsja* enz. gebruikt wordt of het vragende *otsjan* enz. enz., dan komen ze tussen het nomin. en het verbale gedeelte in, en *utsjim* enz. enz. komen vóór de verb. uitdr. in haar geheel. Voorb.: *jonou tsja toufan, jonoo ta atoofan, zono ta taofan* wie heeft het je gevraagd? *jonou tsja toufem, jonoo ta atoofem, zono ta taofem* aan wie heb je het gevraagd? *utsjim pok jonou atoufem, emas pok jonoo atoofem, watem pok zono ataofem* wat heb je gevraagd? *jewis otsjan atuufes, jisi or'asin atuufas, züüsü otesna atufes* waarheen zijn ze verhuisd? *mbetsjer tsja jipirfan, mbari tae jipirfan, mbatir ta azipirfan* wie heeft je omhelsd? *mbetsjer tsja jipirfem, mbari tae jipirfem, mbatir ta azipirfem* wie heb je omhelsd? *utsj tsja otsjor, wiri ta awirir, wuti ta awota* wie heeft gelachen? *utsjim utsj otsjor, emas wiri awirir, watem wuti awota* wat voor lach lachte hij, d.i. waarom lachte hij? *ndamke tsja kajemor, ndemka tae kaiamer, ndamke ta kaema* wie was beschaamd? *utsjim ndamke kajemamem, emas pok ndemka kaia-mem, watem ndamke kaçamamem* waarom ben je beschaamd? *isi onak esmem, isi ora esmem, ese otesna aesmem* waar heb je geslapen?

104. Finalis-constructie. a) Kawenak: het vrag. element *jopom* vraagt naar het doel, of de reden van iets, of naar de bedoeling van iemand, bv. *a mbetsj jopom* wat is de reden van dit gehuil? *o jopom* wat wil je? Op de vraag *a jopom* waartoe dient dit? kan het antwoord een *mb*-vorm zijn, bv. *amos mbajou* om sago uit te kappen; op de vraag *o jopom?* wat moet je, wat wil je, wat is je bedoeling? kan het antwoord eveneens een *mb*-vorm zijn, bv. *tsji mbandeiteu* de prauw halen. Men kan ook vragen *o utsjim pok mbem andeimem* wat kom je doen? „doen” uitgedrukt door de *mb*-vorm van *em*- doen, waarop het antwoord kan zijn *tsji mbandeiteu andeimin* ik kom de prauw halen, „halen” uitgedrukt door de *mb*-vorm van *ndeiteu*- komen halen. Op de vraag *o jopom?* kan het antwoord ook zijn *tsji mbandeiteu en*, „ik wil” uitgedrukt door het onpersoonlijke *en*, dat kan betekenen „ik wil”, „jij wilt” enz., vgl. 75; ander antwoord *tsji mbandeiteu emin*, waarin „ik wil” wordt uitgedr. door *emin*, vervoegde vorm van *e*- dat eigenlijk „zeggen” betekent, in gevallen als het onderhavige „tot zichzelf zeggen” of „van plan zijn”. Ander antw. *tsji mbandeiteu emamin*,

waarin *emamin* een *m*-vorm is van *em*- doen, of misschien van *em*-staan als praedicatief ww.

b) Keenok: Vragende naar iemands bedoeling zegt men eenvoudig bv. *wer apok om*, *wer ape pok om*, of *we emas ar'em* enz. enz., en dat betekent dan „wat wil je, wat moet je”. Vragend naar de reden van iets zegt men bv. *e emas mbir'im*, of *e ape mbir'im* wat is dat voor een gehuil, d.i. waarom wordt er gehuild? Vragend naar het doel, het nut van iets zegt men bv. *a ape pok om*, *a emas pok om* wat is dat voor een ding, d.i. waartoe dient het? Op de laatste vraag kan het antwoord een *mbe*-vorm zijn, bv. *ames mbejoo* om sago uit te kappen, of *ames mbejoo pok* een ding om enz., zoals ook bv. *mbi mbean pok* iets om uit te drinken. Op de vraag *wer ape pok om* enz. kan het antwoord eveneens een *mbe*-vorm zijn, bv. *ti mbendeter* de prauw komen halen. Men kan ook vragen *apok mbeem aenaomamem* wat kom je doen? „doen” uitgedrukt door de *mbe*-vorm van *em*- doen, of eenvoudiger *apok aenaomamem*, waarop het antwoord kan zijn *ti mbendeter aenaomamin* ik kom de prauw halen, „halen” uitgedrukt door de *mbe*-vorm van *ndeter*- komen halen. Een ander antwoord is *ti mbendeter emin*, van *e*- zeggen, zie boven, of *ti mbendeter emamamin* van *emam*- staan. Nog kan men vragend naar een doel zeggen *wer ape pok en*, of *emas pok en* wat wil je, wat moet je? waarin *en* zeggen, bedoelen, zie boven; het antwoord daarop kan zijn *nde ti mbendeter en* ik wil enz.

c) Keenakap: Het vrag.element *apa* of *apam* vraagt naar het doel of de reden van iets, of naar de bedoeling van iemand, bv. *a apa mbat em* wat is de reden van dit gehuil? Men ziet dat in nominale zinnen ook weer het el. *em* van 101 optreedt. *E apa wuti em* waarom wordt daar gelachen? *wo opm-a-am* wat wil je?, vgl. *apm-a-am* met *watm-a-am*, zelfde constructie, 101. Op de vraag *a apmaam* waartoe dient dit? kan het antwoord een *mba*-vorm zijn, bv. *amos mbazo* om sago-merg uit te kappen; op de vraag *wo apmaam* wat moet je, wat wil je? wat is de bedoeling? kan het antwoord eveneens een *mba*-vorm zijn, bv. *tü mbandetae* de prauw komen halen. Men kan ook vragen *apa andemem* of *apam andemem* waartoe kom je hier? waarop het antwoord kan zijn *tü mbandetae andemin* ik kom de prauw halen, „halen” uitgedrukt door de *mba*-vorm van *ndetae*- komen halen. Op de vraag *wo apmaam* kan het antwoord ook zijn *tü mbandetae en*, zie boven

onder a), of *tü mbandetaꞑ emin*, of *tü mbandetaꞑ aemamin*, zie onder a) en b).

105. Aantekening. Het ww. *e-* komt heel veel voor in alle drie de dial., zo bv. in *akat e-*, *akor e-*, *akot e-* goed vinden, *ꞑuitsjak e-*, *ꞑerakas e-*, *ꞑota e-* slecht vinden, afkeuren, niet verkiezen, niet willen, verfoeien. In Kw vinden we nog *ndak e-*, *ndak ara e-*, *ndak ara inim e-*, *ndak ara im e-* zeggen dat het waar is, tot zichzelf zeggen of denken dat het waar is, m.a.w. geloven; parallellen in Kn: *ndok e-*, *ndok are e-*, *ndok are emas e-*, in Kp: *ndak e-*, *ndak aa e-*, *ndak aa inim e-*. In Kn heeft men het synoniem *ji-*. Wat iemand gezegd heeft wordt altijd weergegeven in directe rede; aan de directe rede gaat vaak vooraf een ww. dat een of andere manier van spreken uitdrukt, bv. vragen, bevelen, mededelen enz., maar de directe rede wordt dan gevolgd door een vorm van *e-*, in Kn van *e-* of van *ji-*, die meestal voorafgegaan wordt door Kw en Kp *inim*, Kn *emas* aldus. Voorb. in Kw: *o mbam ꞑatooftamtsjin inim aef*, in Kn: *wo ꞑom taritemen emas ajif* dood eens een varken voor me zo zei hij. Zie ook 141.

106. Een andere constr. om een doel aan te duiden is in Kw die met *mbapor*, *mb-*vorm van *ꞑor-* zien, kijken, dat we in dit verband kunnen vertalen door „het oog hebben op”, zodat *mbapor* dan betekent „met het oog op”, of „gezien...”. Achter *mbapor* komt de stam zonder meer van het ww. dat het doel uitdrukt. Voorb.: *o mbisak atakamteumes* ze castreren het varken, *joꞑ mbapor emem* opdat het vet worde (*joꞑ emem-* vet komen te staan, vet worden). Of met een negatief doel: *jokmen mbapor emem ꞑok*, zie 95, of *jokmen mbapor emem asin*, zie 97, opdat het niet kwaadaardig zij. Bij het optreden van *ꞑok* of *asin* is *mbapor* eigenlijk niet nodig, en men zegt dan ook wel: *jokmen mbemem ꞑok*, of *jokmen mbemem asin*, dus negat. element achter een *mb-*vorm. Parallele voorbeelden in Kn: *wo mbisam atakamtemes*, *jee mbepere emam* (*mbepere* i.p.v. *mbeper* van *ꞑer-*), *jokmen mbepere emem ꞑok*, of *emam ar ꞑok*, of *emam asin*, *jokmen mbeemam asin*, *jokmen mbeemam ar ꞑok*. In Kp: *wo mbisak atakamtaꞑemes*, *zai mbapor emem*, *zokmen mbapor emem asin*, *zokmen mbaemem asin*.

SUBSTANTIEVEN

107. Behalve enkelvoudige substantieven bestaan in de drie dial. ook enige samengestelde, zoals *mbanmok*, *mbanmak*, *mbanmak* oog; *janmak*, *janmak*, *zanmak* oor; *mbakanam*, *mbakames*, *mbekenem* brits; *kokojo*, *ferfo*, *kokojo* paradijsvogel; *joperes*, *jeperes*, *zoperes* zweet; Kw en Kp *kokopatsj*, *kokopat* bijzonder grote hondsoort; Kw en Kp *okmik* bewandingsbalk; Kw en Kp *jütkeker*, *zütkeker* vogelsoort; in Kn *popmer* onkruid; *asokmer* leugen; *pomatim* vergelding; *mbanimar* speelmasker. Van elk dier samenstellingen zijn de samenstellende delen of een er van niet (meer) in gebruik. We mogen nl. wel aannemen dat samengesteld zijn alle substantieven (en ook woorden van andere categorieën) waarin ofwel twee medeklinkers naast elkaar, ofwel meer dan twee lettergrepen voorkomen. Afgeleide substantieven bestaan niet, tenzij men als zodanig wil beschouwen de *mb-*, *mbe-*, *mba-*vormen der werkwoorden.

108. Er zijn veel naamwoorden die duidelijk tot de categorie der subst. behoren, zoals bv. de voorwerpsnamen. Ook in sommige verbale uitdrukkingen vinden we als nomin.deel werkelijke substantieven, zoals bv. in *mbanmok tiu-*, *mbanmak tiiri-*, *mbanmak tü-* lett. oog leggen op, dus bekijken, kijken naar; *jan ji-*, *jane ji-*, *zane zü-* horen, van *jan* enz. oor, en *ji-* enz. hulpww.; *tsji ak-*, *ti eak-*, *tü zak-* prauw vervaardigen, lett. bekappen; *amos jou-*, *ames joo-*, *amos zo-* sago bereiden, lett. uitkappen. In andere verb. uitdr. is niet duidelijk tot welke categorie het nomin. deel behoort; zo bv. *jonou*, *jonoo*, *zono* in *jonou tou-*, *jonoo too-*, *zono taq-* vragen naar; *ju*, *jo*, *zu* in *ju uu-*, *jo oo-*, *zu u-* vervangen, *sir* in *sir ot-*, *or-*, *ot-* opgroeien. Zo zullen we ook bij de behandeling der adjectieven nominale elementen tegenkomen, waarvan het twijfelachtig is tot welke categorie ze behoren, zie 113, 114.

109. Men heeft geen middel om het meervoud van subst. aan te duiden; het is ook niet strict nodig, daar in de vervoeging het getal van het subj. en soms ook van het obj. wordt aangeduid, en men over nog andere middelen beschikt buiten het subst. om, om het meerv. uit te drukken, zie iteratief-stammen 11, en samenstellingen 25 en 40.

Wel heeft men een verdubbeling van het subst. met de postpos. *in, jin, in*, zoals bv. *pok in pok in, pok jin pok jin, pok in pok in* dingen, *jo in jo in, jo jin jo jin, zu in zu in* rivieren, *jo in, jo in jo in, jo jin jo jin, zo in zo in* dagen, maar zulke constr. hebben een bijzondere betekenis; die van de genoemde voorbeelden is resp. allerlei dingen, alle rivieren, d.i. overal, dag in dag uit, d.i. altijd. In zekere zin is ook het element *emes* in de drie dial. een meerv.aanduiding; het betekent zoveel als „met de zijnen, de haren, de hunnen”, bv. *ndiwi emes, ndie emes, ndot emes* vader en de zijnen, *Omesetsj emes* O. met de zijnen, wat betrekking kan hebben op gezinsleden, familieleden, groepsgenoten, makkers, kameraden, metgezellen enz.

110. Verder zijn er enkele subst. die een meerv.betekenis hebben, zoals bv. *ou, uu, uij* mensen, dat echter in bepaalde gevallen ook wel voor het enkelv. gebruikt wordt, bv. in Kw *ower-ou eptsjom tsjowotsj* met-een-man vrouw, gehuwde vrouw; verder *ou aut ememef, uu aur emamef, uij ndeutu aememef* hij is groot, volwassen geworden. Het subst. *ou* enz. treedt nooit autonoom op dan met een telwoord, bv. *ou arke, uu mbiperak, uij tanane* veel mensen; we vinden het vooral in samenstellingen van het type „boomstam”, zie 111, als bv. *Ajàm ou, Komòr uu, Ndamèn uij* mensen van de groep A. enz. Voor „mensen” zonder meer zegt men *àsmat ou* (eigenlijk *àsamat ou*), *asemer uu, asamot uij*; *asmat* is de naam geworden van de volksstam waarvan we hier de taal beschrijven; zo ook *kawenak ou, keenok uu, keendakap uij*, zie randnummer 1. Een enkelv. parallel van *ou* enz. bestaat niet; *jipitsj, jipir (jiwir), zipit* is mannelijk persoon, en *tsjowotsj, toor, toot* vrouwelijk persoon; tegenover *asmat ou* enz. staat *asmat ipitsj, asemer iwir, asamot ipit* mènsm-an, en *asmat tsjowotsj, asemer toor, asamot toot* mènsvrouw. Voor het meerv. bij *tsjowotsj, toor, toot* gebruikt men *tsjepes, tepes, tapes*, dat in tegenst. met *ou* enz. ook autonoom optreedt; de uitgang *es* is dezelfde als de meerv.uitgang der verwantschapsnamen, zie 123. Alleen wanneer men uitdrukkelijk wil zeggen dat men niet over geesten, of over een ander soort mensen (niet-Asmatters) spreekt, zegt men *asmat tsjepes* enz. *Ou* enz. wordt ook gebruikt wanneer men over alleen mannen, niet wanneer men over alleen vrouwen spreekt. Tegenover het autonome *tsjepes* enz. staat *òwer ou, oor uu* of *jiwir uu, oer uij* mannen. Opmerkelijk is dat wanneer men over slechts twee personen spreekt niet *ower ou* enz. gezegd wordt, en *tsjepes* enz., maar *jipitsj amnuk* en *tsjowotsj amnuk, jiwir jomnok* en *toor jomnok, zipit amnok* en *toot amnok. Ou, tsjepes,*

jipitsj, *tsjowotsj* en de parallellen in Kn en Kp vinden we in veel samenstellingen van het type „boomstam”, zie 111, zoals bv. *amàt ou*, *emer'uu* (van *emere*), *amat uì* eigenaars, en zo ook *amat ipitsj*, *amat tsjowotsj*, *amat tsjepes* enz. enz. *Tawowotsj*, *pesmer*, *taoot* jongevrouw, *tawowos*, *pesmer tepes*, *taoos* jongevrouwen. *Jiwi*, *jü*, *züü* heeft de bet. van „kind”, „niet volwassen mens”; *tiperes*, *tüsipin*, *tipokos* wordt als meerv.vorm gebruikt bij *jiwi* enz., maar treedt ook op als meerv. bij *tiu*, *tii*, *tüü* zoon, en *pores*, *piris*, *paraëus* dochter. Verder vinden we nog substantieven met meerv.bet. onder de verwantschapsnamen, zie 123.

111. Er komen nog twee levende soorten samenstellingen van subst. voor; de eerste beantwoordt aan de Germaanse samenstelling „boomstam”, en komt in alle zuivere Papoea-talen voor; de andere beantwoordt in betekenis aan onze afhankelijkheidsconstructie „de speer van vader”. „Boomstam” is in het Asmat *òs tsjawì*, *wès tii*, *wès taçü*, met juist als in de Germ. constr. de klemtoon (echter niet sterk) op *os* enz. Andere voorbeelden: *ndàt tsjepes*, *mbüi tepes*, *mbüü tapes* schimvrouwen, d.i. vrouwelijke schimmen; *mbüi enam*, *mbi enmo*, *mbüi enamo* (eetbare) waterdieren; *tsjesà pok*, *tesà pok*, *tasà pok* cultuurgewassen; *tsjòu asan*, *tàa asin*, *tawù asen* sago-plek, sago-areaal; *amòs inim*, *amsè timin*, *amòs temen* sago-gelijkenis, gelijk sago, als sago; *tsjèm aman*, *tèm'amen*, *tamè mbomon* het binnenste van een huis, in huis; *sùu ipitsj*, *asokmèr iwir*, *zaspàr ipit* leugenman, leugenaar; *òu samat*, *ùu somor*, *ùì samane* mensengroep; *òu samat juas*, *ùu somor joas*, *ùì samane zuas* (dubbele samenst. met klemtoon op eerste lid) groepsnaam.

Ook de *mb-*, *mbe-*, *mba-*vormen der ww. treden op als eerste lid van zulke samenst., bv. *mbàn pok*, *mbeàn pok*, *mbandè pok* eetwaar. De *mb-*, *mbe-*, *mba-*vormen kunnen ook voorafgegaan worden door een object, bv. *tsjowòtsj mbateuet atakam*, *toèt mbeteer arakam*, *toèt mbataet atokom* (voornaamste klemt. op eerste woord) bevel om een vrouw te nemen.

Ook woorden van andere categorieën kunnen optreden als eerste lid van een samenst. type „boomstam”, bv. in Kw *à tsjem* en *è tsjem*, waarin *a* en *e* de deictische elementen zijn voor resp. „hier” en „daar”; in Kn en Kp vinden we *à teme* en *è teme*, *à tame* en *è tame*; die samenst. betekenen dus letterlijk „hier-huis” en „daar-huis”, d.i. dit huis en dat huis; zo ook *à aman*, *à amne*, *à aman* deze boog. Verder *tsjà jipitsj*, *tàe iwir*, *tà zipit*, waarin het vrag.vnw. *tsja* enz., dus

wie-man, d.i. wie? *utsjim juas, emàs joas, watèm zuas* hoe-naam, wat voor naam, welke naam? *utsjim inim, emàs timin, watèm temen* hoe-gelijkenis, gelijk hoe, hoe? *otsjanàk asan, òr'asin, otesnà asen* waar-plaats, waar?

Als eerste lid kan ook een koppeling van verschillende woorden optreden, bv. *fù pok arkè jipitsj, fù pok mbiperàk iwir, fù pok tananè ipit* een man met veel kostbaarheden; *pok opòk ou, pok opokàis uu, pok wàp uì* mensen zonder spullen, armen; *pòk eptsjom ipitsj, pòk eperem iwir, pòk aptam ipit* man met dingen, rijke man; *mban pok ajrwi tsjapinmi, mbean pok mbiperàk takami, mbanda pok azüü tepinmi* streek met veel eetwaar, vruchtbaar land.

Ook vervoegde vormen treden vaak op als eerste lid, bv. *aòamètsj ipitsj, aòamòr iwir, aemèt ipit* de man die hier staat; *tsjem aeapòmfes ou, teme aeapòmfas uu, tame aeapòmfes uì* de lui die het huis bouwden; *tatiufes asan, atiirifàs asin, atatiufes asen* de plaats waar ze het neerlegden. Deze constructies corresponderen met onze betreffelijke en met onze plaatsbepalende bijzinnen.

112. „De speer van vader” is *ndiwi otsjàn, ndie wètn, ndot wotàn* met de klemtoon op het tweede lid; *jò juas, jò joas, zù zuas* (klemt. op eerste lid) riviernaam, maar *a jo juàs Asewetsj, a jo joàs Aseer* (= *Asewetsj*), *a zu zuàs Serat* (= *Siretsj*) de naam van deze rivier is enz. Het eerste lid van deze soort samenst. kan ook een pers.vnw. zijn (bezitt.vnw. bestaan niet), of ook een vrag.vnw., bv. *ndo tsjèm, nde temè, nde tamè* mijn huis; *tsja tsjèm, ta temè, ta tamè* jullie huis; *tsja tsjèm, tae temè, ta tamè* wiens huis? *tsja tsjèm am, tae temè em, ta tamè em* wiens huis is het? Doordat in *tsja tsjem* enz. de nadruk valt op het vrag.vnw. zal de klemtoon gemakkelijk daarheen verschuiven; ook in *ndiwi tsjèm, ndie temè, ndot tamè* vaders huis, kan de klemt. naar het eerste lid verschuiven doordat de nadruk gelegd wordt op de „bezitter”; tenslotte komt Asmat hierin overeen met Ned.; vgl. *ndar amòs, ndar amse, nda amòs* met „onze sàgo”, en *ndar amos, ndar amse, ndà amos* met „ònze sago”. Het deict.element *a* in de drie dial., soms met, soms zonder eind-*r*, fungeert ook als pers.vnw. 3e enk. zowel als meerv., en zo betekent *à aman, à amne, à aman* deze boog, en *ar amàn, ar amnè, a amàn* zijn boog; *à tsjem, à teme, à tame* dit huis, en *a tsjèm, a temè, a tamè* zijn huis.

ADJECTIEVEN

113. Alleen in Kawenak zijn enkele naamwoorden die we met zekerheid adjectieven kunnen noemen. Ze komen attributief gebruikt altijd achter het subst., bv. *tsji afo asouuuor* hij stapte op de brede prauw; *otsjan fano tetamtsjan* geef me de korte speer. Zulke naamw. zijn: *afo* met wijde opening, *akat* goed, mooi, lekker, *amop* warm, *aut* groot, dik, *fak* sterk, hard, *fano* kort, *fi* leeg, *foro* scherp, *jüwitsj* donker, *kamor* langzaam, *kou* dik van platte voorwerpen, *ndak* waar, echt, *ndakap* klein, *ndamos* tam, *ndaniuis* kapot, *ndowon* nabij, *orom* zuiver, schoon, *pas* nutteloos, *sarim* vlug, *soso*, droog.

114. Verschillende andere naamwoorden in Kawenak die een eigenschap aanduiden komen facultatief vóór of achter het subst.; m.a.w. ze gedragen zich nu weer als subst., dan weer als adj. Zo zegt men meestal *ai tsjem aporof* ik zag een nieuw huis, maar ook wel *tsjem ai aporof*; voor „bedorven vis” zegt men *enam of*, op te vatten als „rotte vis”, maar ook wel *of enam*, iets als „bederf-vis”. Voorb. van die soort naamwoorden zijn: *asesak* bitter, *esakam* rood, *fasi krom*, *fesak* wit, *fum* helder, *jema* zilt, brak, *jinit* vochtig, *jipin* kort, *jufu* koud, *jünu* vermolmd, *jürou* lang, *jütur* zwaar, *jütsjü* glibberig, *kaku* diep, *kanim* klein, *kokor* gaaf, *kumit* zacht, *mbetsjim* stomp, *ndatsji* rauw, *of* rot, *ofo* onrijp, *par* breed, *peri* laag, *petam* slank, *piwi* rijp, *pütsjak* slecht, *sa* droog, *sait* schuin, *sakar* vuil, *sar* ondiep, *tat* nauw, *sismik* zuur, *sokore* troebel, *sosok* zwart, *sotop* nabij, *tareu* dun van platte voorwerpen, *tarowot* recht, *tsjamu* stomp, *tsjawor* effen.

Ook in Keenok vinden we een aantal naamwoorden die een eigenschap aanduiden, en attributief gebruikt zowel vóór als achter het subst. kunnen staan, bv. *ti afo*, ofwel *afo ti ajamsuujuumer* hij stapt op de brede prauw, *wetn koro*, ofwel *koro wetn atetemen* geef me de korte speer. De voornaamste zijn: *afo* breed, *akor* goed, mooi, lekker, *amop* warm, *asesok* bitter, *aur* groot, *esakam* rood, *feak* sterk, hard, *fesaka* wit, schoon, zuiver, *fono* ledig, *foo* krom, *jama* zilt, brak, *jü* klein, *jini* zacht, *jufuk* koud, *junu* vermolmd, *juro* lang, *jurumak* glibberig, *ke* nauw, *kok* diep, *kokor* gaaf, *koro* kort, *mbene* puntig, *mhenaka* goed, *mbuu* stomp, *ndir* rauw, *ofo* rot, *perakas* slecht, *pü* rijp, *sae*

droog, *sara* ondiep, *siir* schuin, *sismak* zuur, *sokor* troebel, *sorop* nabij, *sosok* zwart, *teree* dun van platte voorwerpen, *toar* effen, *toror* recht.

In Keenakap vinden we meestal *aï tame aporof* ik zag een nieuw huis, maar ook wel *tame aï aporof*; voor „bedorven vis” zegt men *enam’ofa*, maar ook wel *ofa enamo*. Ziehier een aantal naamwoorden die zowel vóór als achter het subst. komen: *aï* nieuw, *akot* goed, mooi, lekker, *asesa* bitter, *esakam* rood, *fasar* wit, *fasi* krom, *fero* scherp, *fi* leeg, *kaku* diep, *kamor* langzaam, *karo* kort, *kee-ndakap* klein, *kokor* gaaf, *koo* dik van platte voorw., *kumit* zacht, *mbetim* stomp, *ndamos* tam, *ndati* rauw, *ndeutu* groot, dik, *ofa* rot, *ofo* onrijp, *par* breed, *pas* nutteloos, *petam* slank, *pü* rijp, *pota* slecht, *sa* droog, *sait* schuin, *sakare* vuil, *sara* ondiep, *sarim* vlug, *sesak* zwart, *sismuk* zuur, *sokore* troebel, *söso* droog, *sötöp* nabij, *tamo* stomp, *tarü* dun van platte voorw., *tat* nauw, *toroot* recht, *woromo* zuiver, *wutürü* zwaar, *zama* zilt, brak, *zifo* koud, *zinit* vochtig, *zünü* vermolmd, *zirao* lang, *zipin* kort, *züto* glibberig, *züütu* donker.

115. Een aantal naamwoorden die een eigenschap uitdrukken zijn substantieven, en komen bij attributie daarom altijd vóór het bepaalde subst., d.w.z. in samenst. type „boomstam”. Zo bv. *akmat*, *akamer* of *akmer*, *wosotu* oud, *akmät tsjowotsj*, *akmèr toor*, *wosotù toot* oude vrouw; *akmät ou*, *akmèr uu*, *wosòt’ui* oude mensen. Voorbeelden: *jaitsj*, *jür*, *zeütu* gek; *jafnafi*, *mbino*, *zakmafi* naakt; *jen*, *jena*, *zana* dom; *jokmen*, *jokomen* of *jokmen*, *zokmen* kwaadaardig; *karou*, *karo*, *kaü* taboe; *ndam*, *ndomo*, *ndamo* ziek; *ndesen*, *ndesen*, *ndasen* nutteloos, vergeefs; *omar*, *omere*, *omere* bang; *tarei*, *tiri*, *tare* oudtijds; *tetakai*, *teraka*, *tetaka* levend; *tsjes*, *tes*, *tase* dapper; *wun*, *wen*, *wen* ander; *japou*, *japoo*, *zapo* lam. We vertalen *jaitsj* door „gek, krankzinnig”, maar de letterlijke betekenis is „krankzinnigheid” of misschien „krankzinnige”; zo bv. ook *omar* enz. door „bang”, lett. „bangheid” of „bangerik”. In veel gevallen is niet duidelijk wat de lett. bet. is, in andere wel; zo moeten we *op* in de drie dialecten vaak vertalen door „hoog”, zoals in *òp tsjem*, *òp teme*, *òp tame* hoog huis, maar eigenlijk betekent het „boven”, bv. *op aqap*, *op aoap*, *op aapet* hij zit boven; *òp tsjem* enz. kan ook betekenen „een huis boven” aan de hemel, in de bovenwereld.

116. Trappen van vergelijking bestaan niet; *a tsjem aut*, *a teme aur*, *a tame ndeutu* kan betekenen: dit huis is groot, is groter, is het grootste; *a tsjem aut ut*, *a teme aur orom*, *a tame ndeut’ut* (adj. plus

versterkend element) kan betekenen: dit huis is zeer groot, is groter, is het grootste; uit kontekst en omstandigheden alleen kan men weten wat bedoeld is. Om aan te duiden dat een eigenschap in hoge mate aanwezig is heeft men verschillende versterkende elementen, zie het volgende nummer.

117. Achter zo goed als alle boven besproken naamwoorden, adjectieven, substantieven, en tot twee categorieën behorende naamwoorden kan in Kw optreden het element *ut* (niet te verwarren met *aut* groot); het heeft enigszins de bet. van „louter”; voorb.: *jafnafi ut*, *jokmen ut*, *omar ut* (substantieven), *aut ut*, *afo ut*, *fak ut*, *ndak ut* (adjectieven), *peri ut*, *jütsjü ut*, *tsjamu ut* (tot twee cat. behorende). Met dezelfde betekenis vinden we *ut* ook in Kp, bv. *zafnafi ut*, *zokmen ut*, *omer'ut*, *ndeut'ut*, *afo ut*, *fak ut*, *ndak ut*, *züto ut*, *tamo ut*. In Kn vinden we als parallel van *ut* het versterkend el. *orom*, bv. *mbino orom*, *jokmen orom*, *aur orom*, *afo orom*, *feak orom*, *ndok orom*, *juro orom*.

Bij vele der drie soorten naamwoorden kan ter versterking ook optreden in Kw het el. *kor*, in Kp het el. *kop*; men gebruikt dat vooral in min of meer pejoratieve zin, zoals in het Ned. het woordje „erg”; in Kn bestaat daarvan geen parallel. Voorbeelden in Kw: *jen kor*, *omar kor* (substantieven), *amop kor*, *jiwitsj kor*, *ndaniuis kor*, (adjectieven), *fasi kor*, *jipin kor*, *tsjanu kor* (tot twee cat. behorende); in Kp: *fasi kop*, *zipin kop*, *tamo kop*, *zana kop*, *omere kop*, *amop kop*, *züütü kop*.

Verder vinden we in Kw het woord *ndakap* dat zelf als adjectief voorkomt met de bet. van „klein”; het treedt op als versterking alleen bij woorden van alle drie de soorten welke op iets kleins, iets gerings, of iets fijns slaan, bv. *fano ndakap*, *kamor ndakap*, *jipin ndakap*, *kanim ndakap*, *kumit ndakap*, *ndasan ndakap*, *petam ndakap*, *sar ndakap*, *sotop ndakap*, *tareu ndakap*; men zegt ook *imi ndakap* heel vol, en *ndakap* slaat daar waarschijnlijk op de heel kleine afstand tussen inhoud en rand. Als parallel daarvan vinden we in Kn *ndakap*, *ndakape* of *ndakarwe*, ook wel *akap*, *akape* of *akawe*, bv. *koro ndakarwe* heel kort, *arpe ndakap* heel langzaam, *jini ndakape* heel zacht, *feree ndakap* heel licht, van gewicht, *patare ndakarwe* heel slank, *sare ndakap* heel ondiep, *sorop ndakarwe* of *sorow akawe* heel nabij, *teree ndakap* heel dun van platte voorw., *eje ndakap* heel vol, zie boven bij Kw. Een ander parallel in Kn is het adj. *jii* klein, versterkt *jii ndakap* heel klein; *jii* als versterking vinden we bv. in *mhenaka jii* heel goed, waarnaast ook *mhenaka jii ndakap* heel erg goed of mooi.

In Kp komt *ndakap* voor in *kee-ndakap* dat „klein” betekent, en waarvan *kee* niet autonoom voorkomt (vgl. *Keenakap* als volksnaam, randnummer 1); voor *ndakap* als versterking van een adj. zie de volgende voorbeelden: *koro ndakap*, *kamor ndakap*, *zipin ndakap*, *kumit ndakap*, *ndasas ndakap*, *petam ndakap*, *sara ndakap*, *sötöp ndakap*, *tare ndakap*; *imi ndakap* heel vol, vgl. boven onder Kw.

In Kw treedt bij woorden met dubbele categorie ook vaak als versterking op *ndak*, dat „echt” betekent, soms zelf weer versterkt door *ut*, bv. *akmat ndak* of *akmat ndak ut*, *asesak ndak* of *asesak ndak ut*. In Kn is dat *ndok*, zelf vaak versterkt door *orom*, bv. *jür ndok* of *jür ndok orom*, *akmer ndok* of *akmer ndok orom*.

Soms vindt men met de bet. van „louter” als versterking in Kw *tsjowok*, in Kn *toko*, in Kp *takape* of *taka*, die als telwoord „één” beteken, bv. *fak tsjowok*, *feak toko*, *fak takape* heel sterk of hard; *akat tsjowok*, *akor toko*, *akat takape* heel goed of mooi.

In Kw vinden we bij *aut* en *akat* ook *ipitsj*, dus *aut ipitsj* en *akat ipitsj* zeer groot, en zeer goed; in Kn bij *aur* en *akor*: *ipir* of *iwir*, dus *aur iwir* en *akor iwir*; in Kp bij *ndeutu* en *akot*: *ipit*, dus *ndeùt'ipit* en *akot ipit*.

In Kw vindt men bij *kou*, *jütür* en *par* vaak *mbisa*, dus *kou mbisa* zeer dik van platte voorw., *jütür mbisa* zeer zwaar, *par mbisa* zeer breed; in Kp parallel: *koo mbisa*, *wutürü mbisa*, *par mbisa*.

PERSOONLIJKE VOORNAAMWOORDEN

118. De pers.vnw. zijn *ndor*, *nder*, *nder* ik; *ndar*, *ndar*, *ndar* wij; *or*, *wer*, *wor* jij; *tsjar*, *tar*, *tar* jullie; *ar*, *ar*, *ar* hij, zij, zijlieden. Meer gebruikt zijn de vormen zonder eind-*r*, dus *ndo*, *nde*, *nde*; *nda*, *nda*, *nda*; *o*, *we*, *wo*; *tsja*, *ta*, *ta*; en *a* voor 3de pers., maar omdat we aannemen dat de Kamoro-parallelten *ndoro*, *ndare*, *oro*, *kare*, *are* oorspronkelijker zijn, kunnen we in Asmat de *r*-vormen als de eigenlijke beschouwen. De eind-*r* vervalt echter bijna altijd, en komt haast niet anders voor dan wanneer het pers.vnw. in zeer nauw verband gevolgd wordt door een woord dat begint met een klinker. Wanneer de pers.vnw. optreden in een „genitief”constructie vinden we vóór een kl. in Kw altijd de *r*-vormen, en bij verwantschapsnamen ook vóór *mb* en *w*; in Kn en Kp heeft men dan ook meestal de *r*-vormen. In Kw harmoniëren in een „genit.”constr. *ndo(r)* en *o(r)* soms met *i* of *u* van het er op volgende woord, bv. *ndo puk* en *ndu puk* mijn bivakje; *o kuis* en *u kuis* jouw hoofd; *ndo kiwi* en *ndu kiwi* mijn *kiwi*-hout; die harmoniëring vindt altijd plaats bij verwantschapsnamen, bv. *ndur ùpis* mijn kleinkinderen, *u tiu* jouw zoon, *ndur mbipitsj* mijn echtgenoot. Zie verderop bij de verwantschapsnamen in 122.

119. Het pers.vnw. *a(r)* van de 3e pers. is eigenlijk het deict.element *a*, zie 60, 111, 112, dat fungeert als pers.vnw.; als deict.el. heeft het maar zelden een *r*. *A(r)* komt als pers.vnw. weinig voor, o.a. wegens de gebruikelijke incorporatie van het subj. en ook van het obj. in de werkwoordvormen; bij vervoegde vormen als bv. in Kw *enaqef* hij kwam, is het pers.vnw. niet nodig; bij *tetamor* hij gaf in Kw bv. is het pers.vnw. evenmin nodig voor het indirect obj., daar het alleen kan betekenen: hij gaf aan een derde persoon. Men gebruikt *a(r)* als pers.vnw. praktisch alleen wanneer het voor de duidelijkheid vereist is, of wanneer wij in Ned. er de nadruk op leggen, bedoelende „hij en geen ander”. Het meest komt *a(r)* voor in de „genit.”constr., bv. *ar aman*, *ar amne*, *a aman* zijn boog.

In Kn fungeren als pers.vnw. ook de substantieven *jipir*, *toor* en *uu*, zie 110, voorafgegaan door een der beide deict.elementen *anaka* en *enaka*, resp. deze en die, welke ook voorkomen samen met andere

substantieven, bv. *enaka teme* dat huis, *anaka wo* dit varken. *Anaka iwir*, *anaka toor*, *anaka uu* betekenen dus eigenlijk „deze man, deze vrouw, deze mensen”, maar worden praktisch, evenals ook *enaka iwir* enz. gebruikt als pers.vnw.; ze dienen o.a. om geslacht en getal uit te drukken.

In Kw en Kn vinden we *ar* en *er* ook in de uitdrukkingen *ar ara*, *ar are*, en *er ara*, *er are* hier is hij, en daar is hij; en in *ar ar* hierheen! *er ar* daarheen! *tsji ar ar*, *ti ar ar* hierheen met de prauw! *Ar* en *er* zijn hier beide deict.el., en het *er* op volgende *a(r)* is de postpos. van 95.

Het pers.vnw. *ar* neemt in Kw ook wel eens de vorm *ja* of *jak* aan, bv. *jak aut ara* hij is groot en dik.

120. Daar men het pers.vnw. evenals het subst. opneemt in de „genit.”constr. bestaan er geen bezitt.vnw. Waar wij het bezitt. vnw. zelfstandig gebruiken vinden we in Kw en Kp het pers.vnw. met het subst. *as* ding achter zich, bv. *ndor as*, *nder as* of *nde as*, lett. mijn ding, voor „het mijne”; *a ndor as ndak*, *a nder as ndak* dit is echt het mijne, werkelijk van mij. In Kn heeft men samentrekkingen van hetzelfde *as* met het pers.vnw., nl. *ndoos*, *ndaas*, *woos*, *taas* en *aas*, bv. *a ndoos* dit is het mijne, *woos atere* neem het jouwe. *As* wordt vanzelfsprekend niet gebruikt wanneer het gaat over personen of dieren, en zelfs niet wanneer het gaat over grotere dingen, als bv. huizen; men zegt van sago *ndor as*, *ndoos*, *nder as*, maar van een huis *ndo tsjem*, *nde teme*, *nde tame*, en van een varken *ndor o*, *nde wo*, *nde wo*.

121. Drie elementen waarmee de pers.vnw. in nauw verband optreden zijn *am* ook, in de drie dial., *mba(r)*, *mba* (met zeer zwak-labiale *m*, dus ongeveer *ma*), *mba* zelf, en *op*, *pa*, *pa* alleen. In Kw heeft men *ndor am* (ook wel de samentrekking *ndam*) en *ndar am* voor resp. ik ook, wij ook: *or mba* jijzelf; *tsjar op* jullie alleen; *ndar op tsjem* ons eigen huis; de constr. *or am or mba* is een versterking van *or mba* jijzelf. In Kn heeft men *nder am* en *ndar am* (voor beide ook de samentrekking *ndam*), ik ook, wij ook; *we mba* (*we ma*) jij zelf; *ta pa* (*ta wa*) jullie alleen; *ta wa teme* jullie eigen huis; de constr. *wer am we mba* is versterking van *we mba* jijzelf. In Kp *nde am* en *nder am*, *nda am* en *ndar am* resp. ik ook, wij ook; *wo mba* en *wor mba* jijzelf; *ta pa* jullie alleen; *nda pa tame* ons eigen huis; *wor am wor mba* versterking van *wor mba* jijzelf.

De elementen *mba* en *op*, *mba* en *pa*, *mba* en *pa* komen alleen voor

in verbinding met pers.vnw., en voor bv. „vader zelf” zegt men *ndiwi ar mba*, *ndie a mba*, *ndot ar mba*, voor „moeder alleen” *eneu ar op*, *ene a wa*, *aù a pa*; het el. *am* echter komt ook voor met substantieven, bv. *ako am*, *ako am*, *aak am* grootvader ook. Het el. *mba* wordt in de drie dial. ook gebruikt om reflexiviteit uit te drukken, bv. *ar mba sakamef*, *a mba sakamef*, *ar mba sakamef* hij kapte zichzelf; *mbei ndor mba sakamof*, *mbee nde mba sakamof*, *mbaëü nder mba sakamof* ik kapte mezelf in de voet.

Voor *ndar* en *tsjar* in Kw zegt men ook wel *ndàr ou* en *tsjàr ou*; zo ook *ndar òp ou* wij alleen. Bij *ndar* en *tsjar* vinden we soms het el. *awun* (*wun* = ander, anderen); *ndar awun* en *tsjar awun* kan men vergelijken met Frans *nous autres* en *vous autres*. In Kn vinden we aldus: *ndà uu* en *tà uu* (in tegenst. met *ndar uu* onze mensen); zo ook *nda pà uu* wij alleen; bij *ndar*, *tar* en *ar* (mv.) ook wel *wen* = ander, dus *nda wen*, *ta wen*, *a wen*. Zo ook in Kp *nda ui*, *ta ui*, en verder *ndar awen*, *tar awen* (*wen* = ander).

VERWANTSCHAPSNAMEN

122. De pers.vnw. komen in „genit.”constr. ook voor met verwantschapsnamen, waarbij we hier ook rekenen de namen van enkele andere persoonlijke relaties, zie 128. De verwantsch.namen komen (behalve als aanspraakvorm, zie 130, en als familiale benoeming, zie 131) nooit voor zonder het pers.vnw. Wanneer wij spreken van bv. „de oudere broer” treedt hier altijd *a(r)* op, bv. *ar èpetsy ar èuetsy, ar per ar or, ar èpot ar eot* de oudere en de jongere broer; *ar mbipitsj ar em, ar mbopir ar mbo, ar mbo ar emo* man en vrouw, de beide echtgenoten. Ook als in een „genit.”constr. de „bezitter” wordt aangeduid door een subst. treedt altijd *a(r)* op, wat bij gewone substantieven nooit het geval is; vgl. bv. *Mbwerpitsj em, Siriper eme, Zoïnmanam eme* de trom van Mb. enz.; *Mbwerpitsj ar em, Siripir ar mbo, Zoïnmanam ar emo* de echtgenote van Mb. enz.; *e jiwì sok, e jii suku, e ziiù sakuu* de vogel van dat kind; *e jiwì a sok, e jii ar sok, e ziiù a sok* de grootmoeder van dat kind; *e jipitsj o, enaka wir wo, e zipit wo* het varken van die man; *e jipitsj ar o, enaka wir ar o, e zipit ar o* het kleinkind van die man.

In Kw harmoniëren *ndo(r)* en *o(r)* altijd met de verw.namen. Behalve vóór namen met een medekl. in 't begin vinden we in Kw ook vóór verw.namen die beginnen met *mb* of *w* (uitgezonderd bij *wuwus*, waarvan *ndu wuwus*) altijd de *r*-vormen der pers.vnw.

In Kp treden bij verw.namen die beginnen met een kl., en ook bij enkele andere meestal de *r*-vormen op; 1e pers. enk. harmonieert min of meer met de substantieven, zoals bv. in *ndir itipit* mijn vader.

In Kn harmoniëren de pers.vnw. met de eerste lettergr. van de verw.namen, behalve in sommige gevallen, zie in de lijsten van 125 t/m 128 de nummers 4), 6), 7), 8) en 36). De eind-*r* der pers.vnw. vervalt op regelmatige wijze, behalve in enkele gevallen, zie in de lijsten de nummers 4), 6), 13), 19), 21), 25), 26) en 35); in enkele gevallen is de reden daarvan dat de verw.namen oorspronkelijk een klinker aan het begin gehad hebben, wat blijkt uit vergelijking met Kawenak, en verder met de Kamoro- en Sémpan-talen; die namen

zijn in Kn *fis*, *soor*, *per* en *sen*, in Kw resp. *afas*, *osowotsj*, *epetsj* en *esep*. Juist wegens het onregelm. optreden van de eind-*r*, en wegens de onregelm. harmoniëring geven we in de lijsten van Kn in 125 t/m 128 de verw.namen met het pers.vnw. 1e enk.

123. In de nummers 125 t/m 131 zullen we lijsten geven van de verschillende verwantschapsnamen. Bij het bestuderen daarvan zal men opmerken dat er in Kw en Kp verschillende zijn met de klemt. op de eerste lettergr.; het zijn (vgl. randnummer 9 aantekening) verstaende samenstellingen, zoals bv. *itsjipitsj* van het niet meer voorkomende *itsj*, Kamoro *iku* vader, en (*j*)*iptsj* mannelijk; zo ook in Kp *itipit* van *it* en *zipit*; in Kw *òsowotsj* van het niet meer voorkomende *os*, Kamoro *ote* moeder, en *owotsj* = *tsjowotsj* vrouwelijk; in Kp *àsoot* van het niet meer voorkomende *as*, Kamoro *ote* moeder, en *oot* = *toot* vrouwelijk. Zo zijn bv. ook samenstellingen in Kw *èpetsj*, *èptsjewes*, *tùurupis*, *tàrsowotsj* en *tàrsepes*, in Kp *èpot*, *mbòpit*, *òsen*.

Men merke nog op dat in de drie dial. de meeste verw.namen meervoudvormen hebben; in Kw is de meerv.uitgang *es*, met *i* of met *u* harmoniërend *is*; in Kn is de meerv. uitgang *is*, en waar men *es* vindt heeft men telkens te doen met een samenstelling met *tepes*, meerv. bij *toor*, zie 110, dat volledig of onvolledig voorkomt in de nummers 6) en 18); in Kp heeft men als meerv.uitgang een klinker gevolgd door *s*.

In Kn vinden we iets wat lijkt op een dualis-vorm, nl. een verbinding van de verw.namen met het telwoord *jomnok* twee, waarvan de begin-*j* vervalt, en de eerste klinker harmonieert met de verw.naam, bv. *ak emnok* twee grootvaders, *per emnok*, *piris imnok*, *emsi imnok* of *ems'imnok*, *sok omnok* enz.

124. De elementen *ut* in Kw en Kp, en *orom* in Kn, welke we in 117 zagen als versterking bij naamwoorden die een eigenschap uitdrukken, treden bij enkele verw.namen op om onderscheid te maken wanneer eenzelfde term voor verschillende soorten verwantschap gebruikt wordt, zie de hierachter volgende lijsten; ze treden daarbij alleen op wanneer het in de kontekst voor de duidelijkheid min of meer nodig is. In 21) van de lijst voor Kw vindt men tussen haakjes *jiwi* en *tiperes*, woorden voor resp. „kind” en „kinderen”, die als het nodig is gebruikt worden om onderscheid te maken tussen enk. en mv.

125. *Bloedverwanten linea recta:*

K a w e n a k:

<i>Enkelvoud:</i>	<i>Meervoud:</i>	
1) èpetsj (ut)	éptsjewes (ut)	overgrootvader
2) ùpitsj (ut)	ùptsjewes (ut)	overgrootmoeder
3) ak	âfas	grootvader, diens broers, grootmoeders broers
4) sok	âfas	grootmoeder, haar zusters, grootvaders zusters
5) itsjipitsj of witsj	isepes	vader en alle ooms
6) òsowotsj	isepes	moeder en alle tantes
7) tiu	tiperes, èwes	zoon en alle nephews
8) peres	tiperes, èwes	dochter en alle nieces
9) ndop	tiperes, èwes	kind en alle nephews en nieces, maar nooit achter <i>ndo</i>
10) o	ùpis	kleinkind, kleinkind van broers en zusters
tùurupis	ùpis	idem
11) èuetsj (ut)	èuetsjewes (ut)	achterkleinzoon
12) òmes (ut)	òmstjewes (ut)	achterkleindochter

K e e n o k:

<i>Enkelvoud:</i>	<i>Meervoud:</i>
1) nder per (orom)	nder peris (orom)
2) ndir ipir (orom)	ndir ipiris (orom)
3) nder ak	nder fis
4) nder sok	nder fis (tepes)
5) ndir ipir	ndir isaro
6) nder soor	ndir isaro
7) nde tii	nde tiisipin
nde fim	nde tiisipin
nde tamne fim	nde tamne tiisipin
8) nde piris	nde tiisipin
9)	
10) ndor o	ndur upis
nde tuurupis	nde tuurupisis
11) ndor o (orom)	ndor oris (orom)
12) nder emsi (orom)	nder emsis (orom)

K e e n a k a p:

<i>Enkelvoud:</i>	<i>Meervoud:</i>
èpet (ut)	epotaëüs (ut)
ipit (ut)	ipitaëüs (ut)
ak	afais
sok	afais
itipit	üsüre, üs-ndütür
àsoot	üsüre, üs-tepes
tüü	tipokos, èwes
paraëüs	posüs, èwes
ndep	tipokos, èwes
o	wurupis
turupis	wurupis
eot (ut)	eotaëüs (ut)
mbasi (ut)	mbasis (ut)

126. *Bloedverwanten linea obliqua:*

K a w e n a k:

<i>Enkelvoud:</i>	<i>Meervoud:</i>	
13) èpetsj	èptsjewes	oudere broer en alle oud. cousin-neven
14) ùpitsj	ùptsjewes	oudere zuster en alle oud. cousin-nichten
15) èuetsj	èuetsjewes	jongere broer en alle jong. cousin-neven
16) òmes	òmstjewes	jongere zuster en alle jong. cousin-nichten
17) òutipitsj	òutiù	broer en alle cousin-neven t.o.v. vrouwelijke personen
18) tàrsowotsj	tàrsepes	zuster en alle cousin-nichten t.o.v. mann. personen
èsen	èsenepes	idem
19) jìma	jìma	kind van broer en van alle cousins van vaderskant
tsjemen jìwi	tsjemen tiperes	idem
20) òpe	òpe	kind van zuster en van alle cousins van moederskant
tsjen ape (jìwi)	tsjen ape (tiperes)	idem
21) òfaø	òfaø	bloedverwanten van eigen generatie buiten eigen <i>fej</i> -groep

K e e n o k:

<i>Enkelvoud:</i>	<i>Meervoud:</i>
13) nder per	nder peris
14) ndir ipir	ndir ipiris
15) ndor or	ndor oris
16) nder emsi	nder emsis
17) nde wuur-ipir	nde wuur-uu
18) nde tarsoor	nde tartepes
nder sen	nder senis
19)	
20) nde faisim-tii	nde f.-tiisipin
21) ndo ofuu	ndo ofuu

Verh. dl. 42

K e e n a k a p:

<i>Enkelvoud:</i>	<i>Meervoud:</i>
èpot	epotaëüs
ipit	ipitaëüs
eot	eotaëüs
mbasi	mbasis
òtipit	otüe
tarès-toot	tarès-tapes
èsen	esènepes
fim	fime
pe	kaime
ofe	ofe

7

127. *Aanverwanten:***K a w e n a k :**

<i>Enkelvoud:</i>	<i>Meervoud:</i>	
22) ndâpetsj (ut)	wuwus (ut)	vrouwsvader, vrouwsmoeder
23) ak	âfas	mansvader, mansbroer
24) sok	âfas	mansmoeder, vrouwsmoeder
25) mbipitsj mbo	mbiwis mbiwis	echtgenoot idem
26) em	tsjepes	echtgenote
27) ndâpetsj	wuwus	dochtersman
28) —————	—————	
29) ndin	ndinewes	zoonsvrouw
30) we	puis tsjânipuis tsjâniwis	vrouwsbroer, vrouwszuster, broers vrouw, zustersman t.o.v. mnl. persoon
31) wis	pipistsjem	manszuster, broersvrouw t.o.v. vrouwelijk persoon
32) ûpitsj	ûptsjewes	vrouw van oudere broer
33) òmes	òmstjewes	vrouw van jongere broer

K e e n o k :

<i>Enkelvoud:</i>	<i>Meervoud:</i>	<i>Enkelvoud:</i>	<i>Meervoud:</i>
22) nde ndeper (orom)	nde ndeperis (orom)	ndapot (ut)	ndapotaëus (ut)
23) nder ak	nder fis	ak	afais
24) nder sok	nder fis	sok	afais
25) nder mbopir	nder mbiis	mbo	mbiüs
26) nder mbo	nde tepes	emo	tapes
27) nde ndeper nde puus-ipur ndi tini puus ndi tini puus-ipur	nde ndeperis nde puus-uu ndi tini puus-uu ndi tini puus-uu	ndapot	ndapotaëus
28) nde puus toor ndi tini puus-toor	nde puus tepes ndi tini puus-tepes	—————	—————
29) ndi ndin	ndi ndinis ndi ndinipes	ndin	ndinaëus
30) nder oa (komir)	nde puus-uu ndi tini puus-uu	we	puus, tanipus
31) ndir is	ndir isis ndir is-tepes	pipistem	pipistem
32) ndir ipir	ndir ipiris	ipit (ut)	ipitaëus (ut)
33) nder emsi	nder emsis	mbasi (ut)	mbasis (ut)

K e e n a k a p :

128. *Diverse Verhoudingen:*

K a w e n a k:

<i>Enkelvoud:</i>	<i>Meervoud:</i>	
34) wat (wet)	wat	naamgenoot
35) es, ès-akap	es, ès-akap	vriend
36) aj, àj-akap	aj, aj-akap	vriend, vriendin
37) ndip, ndip-akap, i-mbui ipitsj		iemand met wie men op een <i>i-mbui</i> = larvenfeest larven wisselt
38) amàt-ipitsj amàt-tsjowotsj	amàt-ou	eigenaar, eigenares

K e e n o k:

<i>Enkelvoud:</i>	<i>Meervoud:</i>
34) nde er (wer, ar, ndar, tar)	nde er, enz.
35) nder esap	nder esap
36) ndi iwir = vriend nde toor = vriendin	nde uu
37) nde ndip	_____
ndir i-mbi ipir	
38) nder emer ipir nder emer toor	nder emer uu nder emer tepes

K e e n a k a p:

<i>Enkelvoud:</i>	<i>Meervoud:</i>
34) öet	öet
35) öes öes-akap	öes öes-akap
36) aj aj-akap	aj aj-akap
37) ndip ndip-akap zi-mbui ipit	_____
38) amat ipit amat toot	amat uj amat tapes

Bemerking: *amat ipit* enz. in Kp gedragen zich wat het pers.vnw. betreft als gewone substantieven.

129. *Andere Termen:*

K a w e n a k:	K e e n o k:	K e e n a k a p:
39) jòu-ou ipitsj jòu-ou tsjowotsj jòu-ou ou	jee ipir, joo ipir jee toor, joo toor jee uu, joo uu	zo ipit zo toot zo uj

Deze termen gedragen zich als gewone subst., en duiden aan familieleden in eigen groep; ze worden soms uitgebreid tot leden van bevriende groepen.

40) tsjemèn jèu tsjèn jèu	tamne jee tene jee	taman'zaë ten'zaë
------------------------------	-----------------------	----------------------

Resp. de groep waaruit iemands vader of moeder stamt.

130. *Aanspraakvormen.* Achter de volgnummers van de boven gegeven verwantschapsnamen vindt men hier de bestaande aanspraakvormen :

	K a w e n a k :	K e e n o k :	K e e n a k a p :
3)	ako	ako	aak
4)	ako	ako	asok
5)	ndiwi	ndie	ndot
6)	eneu	ene	aù
13)	mbetiù	mbirii	mbetü
14)	mbetiù	mbirii	mbetü
15)	aïkun	aikun	aïkun
16)	aïkun	aikun	aïkun
27)	ndapetsj		ndapot
30)	ndamej		ndome
34)	at		at
35)	aï		aï
36)	aï		aï

De vormen van 13 t/m 16 zijn meervoudsvormen, dus bij *eptsjewes* enz.

Een andere aanspraakvorm is in Kw *tiù-aïkun*, in Kp *tüü-aïkun*, horende bij resp. *aï-tiù* en *aï-tüü* jonge mannen, jongere generatie; *aï-tiù* en *aï-tüü* gedragen zich als gewone substantieven; de aanspraakvormen worden gebruikt t.o.v. verwanten of groepsleden van jongere generatie.

131. *Familiaire Benoemingen.* Al de bovengenoemde aanspraakvormen worden ook gebruikt (en wel zonder pers.vnw.) als wat we kunnen noemen familiale benoemingen, zoals wij zeggen „pa”, dat eigenlijk aanspraakvorm is, voor „mijn vader” of zelfs voor „jouw vader”, in „pa is een goed man”. Verder heeft men enkele familiale benoemingen die niet als aanspraakvormen voorkomen. Van deze laatste laten we hier een lijst volgen met voorop de volgnummers van de boven gegeven lijsten :

	K a w e n a k :	K e e n o k :	K e e n a k a p :
5)	ndawitsj		ndaüt
6)	ndaòtsj		ndaòs

	K a w e n a k :	K e e n o k :	K e e n a k a p :
25) enk.	ndawàt	andeer	andaat
meerv.	ndariu	andari	ndarü
26) enk.	ndasèn	andesen	ndesen
meerv.	ndasènepes	andesenis	ndesenepes

De fam.benoemingen van 25) gebruikt een vrouwelijk persoon om haar man aan te duiden, maar ook aanverwanten van eigen generatie. Die van 26) worden gebruikt door een mannelijk persoon om zijn vrouw aan te duiden, of ook aanverwanten van eigen generatie.

132. Boven in de nummers 1), 2), 11), 12) en 22) vinden we facultatief de elementen *ut, orom, ut*, die dienen om de termen in die nummers te onderscheiden van die in 13), 14), 15), 16) en 27).

In Kw vinden we bij de term *itsjipitsj* facult. de woorden *mbetiü* of *ndütsjür* die beide zeggen dat men spreekt over een oudere broer van vader, of althans niet over de jongste, die wordt aangeduid door *itsjipitsj eperak*; zo ook *osowotsj mbetiü* of *osowotsj ndütsjür* tegenover *osowotsj eperak*; dus *or osowotsj mbetiü* de oudere zuster van je moeder, *or osowotsj eperak* de jongste zuster van je moeder. In Kp heeft men eveneens de woorden *mbetü* en *ndütür*, en *epmbak*, dus bv. *wor asoot mbetü*, en *wor asoot epmbak*. In Kn vinden we de parallellen *mbiri* voor „oudere” en *eperak* voor „jongste”, bv. *nder soor mbiri*, *nder soor eperak*.

Verder treden bij de verw.namen nog op de substantieven in Kw *tsjemen* en *tsjen*, in Kn *tamne* en *tene*, in Kp *tamane* en *tene*, resp. mannelijk en vrouwelijk schaamdeel, om uit te drukken of men het heeft over een oom, tante, nephew of niece van vaders- dan wel van moederskant. De genoemde subst. komen voorop, en daarachter het pers.vnw. met de verw.naam, ofwel een familiale benoemingsvorm, bv. *tsjemen ar itsjipitsj*, *tamne ar ipir*, *taman'ar itipit* zijn oom van vaderskant; *tsjemen ndiwi*, *tamne ndie*, *taman'ndot* mijn oom van vaderskant; *tsjen ar itsjipitsj*, *tene ar ipir*, *ten'ar itipit* zijn oom van moederskant; *tsjen eneu*, *tene ene*, *ten'au* mijn tante van moederskant; *tsjemen ndo tarsowotsj*, *tamne nde tarsoor*, *taman' nde tarès-toot* mijn cousin-nicht van vadersk., gezegd door mannelijk persoon; *tsjen ndor outipitsj*, *tene nde wuur-ipir*, *ten' nder otipit* mijn cousin-neef van moederskant, gezegd door vrouwelijk persoon.

Ook vinden we nog als geslachtsaanduidingen *jipitsj* en *tsjowotsj*,

jipir en *toor*, *zipit* en *toot*, bv. in *jipitsj (ndo) ndapetsj*, *jipir nder ndeper*, *zipit (nde) ndapot* mijn schoonvader; *tsjowotsj (ndo) ndapetsj*, *toor nder ndeper*, *toot (nda) ndapot* mijn schoonmoeder; *jipitsj ako*, *jipir ako* aanspreking tot grootvader; *tsjowotsj ako*, *toor ako* aanspreking tot grootmoeder; in Kp van de twee laatste voorbeelden geen parallel, daar in dat dial. de beide aansprekingen zijn *aak* en *asok*, dus niet identiek.

133. We laten hier nog volgen een lijst van de verw.namen in twee subdialecten van Kawenak, gesproken resp. te Suuru en te Jamas.

S u u r u :		J a m a s :	
1)	-----	-----	-----
2)	-----	-----	-----
3)	ak ofajis	ak afas	
4)	sok ofajis	sak afas	
5)	itsjipitsj isipis	itsjipit isaré	
6)	osowotsj isipis	osot isaré	
7)	tiu tipus	tii tipas	
8)	paris tipus	parèes pareses	
9)	ep tipus	-----	-----
10)	o upis	o upis	
	tuurupis upis	tuurupis upis	
11)	-----	-----	-----
12)	-----	-----	-----
13)	eputsj eputsjewes	àput àputsjas	
14)	pitsj pitsjewes	ipit ipitsjas	
15)	eputsj eputsjewes	aòt aòtsjas	
16)	omus omusewes	òmas òmasis	
17)	otipitsj oütü tipus	òtipit òtipitsjas	
18)	tarasowotsj tarasepes	tàsot tàsarapes	
	sin sinopis	-----	-----
19)	jima jima	òjima òjima	
	tsjemen jiwí tsjemen tipus	tsjemen ji tsjemen tipas	
20)	opé opé	òpe òpe	
	tsjen ape tsjen tipus	tsjen ape tsjen tipas	
21)	ofaø ofaø	òofa òofa	
22)	ndapetsj puwus	ndaput ndaputsjas	
23)	ak ofajis	ak afas	
24)	sok ofajis	sak ofajis	

S u ũ r u :		J a m a s :	
25) — — — —	— — — —	mbipit	mbiis
mbo	mbiwis	mbo	mbiis
26) em	tsjepes	em	tsjepes
27) ndaputsj	puwus	ndaput	ndaputsjas
28) — — — —	— — — —	— — — —	— — — —
29) ndin	ndinewes	ndini	ndinewes
30) wa	puwus	wa	puùsipit
	tsjaniwis puwus		
31) wis	ndinewes	iis	pipistsjem
32) eputsj	eputsjewes	àput	àputsjas
33) omus	omusewes	òmas	òmasis
34) wet	ndét	eàt	eàt kakaï
35) as	as-akap	ès-ap, ès-akap	ès-ap, ès-akap
36) aï, aï-akap	aï, aï-akap	aï, aï-akap	aï, aï-akap
37) ndip	ndip	ndip	ndip
38) amat enz.		amat enz.	
39) joü oü enz.		joü ipit enz.	
40) tsjemen jeü		tsjemen jé	
tsjen jeü		tsjen jé	

Aanspraakvormen:

S u ũ r u :	J a m a s :
3) ako	ako
5) ndiwi	ndiwi
6) eneü	ené
13) mbetü	mbiti
15) aïkun	aïkun
27) ndaputsj	ndaput
30) ndamuï	ndomaï
34) ndet	ndeat
35) aï	aï

Familiaire benoemingen:

S u ũ r u :	J a m a s :
5) ndawitsj	ndaît
6) ndowos	ndaòs
25) ndewet	ndaàt
	ndariü
26) ndosèn	ndasen
	ndor sinepes ndasinis

DE TELWOORDEN

134. Er bestaan slechts drie eigenlijke telwoorden, nl. voor een, twee en drie; de plaats ervan is achter het getelde, bv. *si mbamintsjop*, *si mbemtiap*, *si mbemintep* drie stenen bijlen. Verder komen enkele constructies voor die dienen als telwoord van 4 t/m 20, en die eveneens achter het getelde komen, bv. *jemes ek-tsjowok-mbap*, *jemse eak-toko-mbeap*, *zamase eak-taka-mbaap* vier schilden. Ziehier een lijst in Kw van de telw. en van de uitdrukkingen die men als telwoord gebruikt:

- 1 *tsjowok*
- 2 *(j)amnuk*
- 3 *mbamintsjop*
- 4 *ek tsjowok mbap*, lett. één vinger overblijven (*mbap* = *mb*-vorm van *ap*-), d.i. één vinger van de hand bij het tellen niet gebruikt
- 5 *mban tsjowok takas*, lett. één hand geheel, dus vijf vingers
- 6 *poman mban tsjowok*, lett. de andere hand één, dus vijf plus een; *poman* de ene of de andere kant van bv. een rivier, *poman mban* is een samenst. type „boomstam”
- 7 *poman mban amnuk*, lett. de andere hand twee, dus vijf plus twee
- 8 *poman mban mbamintsjop*, of ook *ek jamnuk mbap* = twee vingers (van twee handen) blijven over
- 9 *poman mban ek tsjowok mbap*, van de andere hand één vinger over
- 10 *mban amnuk takas*, lett. twee handen helemaal, alle vingers
- 11 *mbei mbetet tsjowok*, van de voeten één grote teen
- 12 *mbei amnuk*, van de voet twee (tenen)
- 13 *mbei mbamintsjop*
- 14 *mbei ek tsjowok mbap*, van de voet één teen over
- 15 *poman mbei takas*, de ene voet helemaal
- 16 *poman mbei tsjowok*, van de andere voet één
- 17 *poman mbei amnuk*
- 18 *poman mbei mbamintsjop*
- 19 *poman mbei ek tsjowok mbap*, van de andere voet één teen over
- 20 *mbei amnuk takas*, de beide voeten helemaal, of ook:
mban amnuk am, *mbei amnuk am takas*, beide handen en beide voeten geheel

	Keenok:		Keenakap:
1	<i>toko</i>		<i>taka, takape</i>
2	<i>(j)omnok</i>		<i>(z)amnok</i>
3	<i>mbemtiap</i>		<i>mbemintep</i>
4	<i>eak toko mbeap, zie Kw</i> <i>mbetet mbeemap, duim over-</i> <i>blijven</i> <i>poman mban toko mbecmap, of</i> <i>mbeap van de éne hand één</i> <i>over</i>		<i>eak taka mbaap, zie Kw</i>
5	<i>mban toko takas, zie Kw</i> <i>poman mban mbitakas, de ene</i> <i>hand geheel</i>		<i>mban taka takas, zie Kw</i>
6	<i>poman mban toko, zie Kw</i>		<i>poman mban taka, zie Kw</i>
7	<i>poman mban jomnok, zie Kw</i>		<i>poman mban amnok, zie Kw</i>
8	<i>poman mban mbemtiap, of ook</i> <i>eak jomnok mbeap, zie Kw</i>		<i>poman mban mbemintep, of ook</i> <i>eak amnok mbaap, zie Kw</i>
9	<i>poman mban eak toko mbeap,</i> <i>zie Kw</i>		<i>poman mban cak taka mbaap,</i> <i>zie Kw</i>
10	<i>mban jomnok takas, zie Kw</i>		<i>mban amnok takas, zie Kw</i>
11	<i>mbee mbetet toko, zie Kw</i> <i>wen mbee toko, de éne voet één</i> <i>(wen = de een, de ander)</i> <i>poman mbee toko, de éne voet</i> <i>één</i>		<i>mbaçü mbitit taka, zie Kw</i>
12	<i>mbee jomnok, zie Kw</i> <i>wen mbee jomnok,</i> <i>poman mbee jomnok, of</i> <i>mbee poman jomnok</i>		<i>mbaçü zamnok, zie Kw</i>
13	<i>mbee mbemtiap</i>		<i>mbaçü mbemintep</i>
14	<i>mbee eak toko mbcap, zie Kw</i>		<i>mbaçü eak taka mbaap, zie Kw</i>
15	<i>poman mbee takas, zie Kw</i>		<i>poman mbaçü takas, zie Kw</i>
16	<i>poman mbee toko, zie Kw</i>		<i>poman mbaçü taka, zie Kw</i>
17	<i>poman mbee jomnok</i>		<i>poman mbaçü zamnok</i>
18	<i>poman mbee mbemtiap</i>		<i>poman mbaçü mbemintep</i>
19	<i>poman mbee cak toko mbcap,</i> <i>zie Kw</i>		<i>poman mbaçü cak taka mbaap,</i> <i>zie Kw</i>
20	<i>mbee jomnok takas, zie Kw</i> <i>mban jomnok am, mbee jom-</i> <i>nok am takas, zie Kw</i>		<i>mbaçü amnok takas, zie Kw</i> <i>mban amnok am, mbaçü zam-</i> <i>nok am takas, zie Kw</i>

Als men bovenstaande lijsten goed bekijkt, merkt men dat verschillende uitdrukkingen niet erg duidelijk zijn, en anders verklaard zelfs andere getallen zouden kunnen aanduiden, maar daar ze geijkt zijn worden ze niet verkeerd begrepen. Bovendien worden ze ook niet vlot als telwoorden gebruikt, ook al omdat ze in het leven van de Asmatters die geen handel kennen bijna niet nodig zijn; men heeft geen dingen die nauwkeurig geteld moeten worden. En als men eens verder telt dan drie, en er zich niet afmaakt met *arke*, *mbiperak*, *tanane* of *arke*, dan telt men letterlijk met handen en voeten, en maken de gebaren alles duidelijk.

135. De onbepaalde telw. treden evenals de bepaalde op achter het getelde. In Kw heeft men voor „veel” *arke*, *ajiwí*, *jukpiri* en *kou*; bij *arke* bestaat als versterkend element *ut* en ook *ndak ut*, en verder ook *kupis* dat nooit anders voorkomt dan met *arke*; *arke ut*, *arke ndak ut* en *arke kupis* betekenen dus „zeer veel”. Daarvoor heeft men ook *ajiwí ut*, *ajiwí ndak ut*, *jukpiri ut*, *jukpiri ndak ut*, *kou ut* en *kou ndak ut*. Ook *ndakas* betekent „veel”, maar wordt alleen gebruikt m.b.t. kleine dingen, bv. *juur sis ndakas* veel hondetanden; *ndakas iwín* heel veel. In Kn vinden we *mbiperak* en *ajii* voor „veel”; voor „heel veel” heeft men *mbiperak orom*, *mbiperak ndok*, *mbiperak ndok orom*, en evenzo *ajii orom*, *ajii ndok* en *ajii ndok orom*. In Kp heeft men *tanane*, *arke*, *aziüü* en *koo*, alle vier voor „veel”; daarnaast nog *keenakas*; bij *tanane* en bij *arke* heeft men als versterkend el. *ut* en ook *ut ndak*, en verder nog *kupisi*, dus *tanane kupisi*, *arke kupisi*; voor „heel veel” zegt men ook nog *arke zukpiri*; zo ook nog *aziüü ut* en *aziüü ut ndak*.

Voor „weinig” heeft men alleen een negatieve constructie, in Kw *parat opok*, van *parat* dat niet anders voorkomt; merkwaardig is dat *parat ut* betekent „tamelijk veel”. In Kn is *mbiperak opokais* het equivalent van „weinig”.

In de drie dialecten heeft men *takas* voor „alle, alles, helemaal”, bv. *ndo jou ou takas*, *nde jee uu takas* (of ook *mbitakas*), *nde zo uj takas* al mijn groepsgenoten; *tsjem takas*, *teme takas*, *tame takas* alle huizen; *amos takas*, *amse takas*, *amos takas* alle sago; *takas anor*, *takas aner*, *takas andaà* hij at alles op.

Voor „enkele, sommige” gebruikt men het woord *wun*, *wen*, *wen*, dat eigenlijk „ander” betekent, en optreedt vóór het bepaalde woord, daarmee een samenst. type „boomstam” vormend; *wùn ou*, *wèn uu*, *wèn uj* = andere mensen, de andere mensen, maar ook: enkele mensen, enkelen.

SCHAKEL-ELEMENTEN

136. Onder schakel-elementen verstaan we alles wat optreedt als parallel van voorzetsels en voegwoorden in Ned., nl. postposities achter naamwoorden en voornaamwoorden, of achter zinnen. We vinden er maar weinig in Asmat; in de meeste gevallen wordt nl. alleen door woordschikking uitgedrukt, en niet altijd even duidelijk, wat wij uitdrukken door voorzetsels of voegwoorden; zo bv. vinden we geen eigenlijke parallellen van ons „te” en van ons „naar”; *tsjem mbap, teme mbeap, tame mbaap* te huis zijn; *tsjem mbajisos, teme mbejisas, tame mbaisos* naar huis gaan; voor „een boog maken van bamboe” zegt men *siwin aman mbem, siwin amne mbeem, süün amene mbaem* bamboe (tot) een boog maken. In *tsjem aman mbap, tem’amen mbeap, tame mbomon mbaap* in het huis zijn, is *aman, amen, mbomon* geen postpositie, maar een subst. met de betekenis van „binnenste”, en *tsjem aman* enz. zijn samenstellingen type „boomstam”. Zo is *ndiwi fa, ndie fa, ndot fa* een „genit.”constr., nl. het achterste van vader, en men zegt bv. *ndiwi fa mbajisos, ndie fa mbejisas, ndot fa mbaisos* achter vader aan lopen. *Tsji inim, ti timin, tü temen* vertalen we door „als een prauw, gelijk aan een prauw”, maar de letterlijke betekenis is „gelijkenis van een prauw”. *Aman, fa* en *inim* enz. komen ook absoluut voor, bv. *aman ap, amen ap, mbomon aapet* hij is binnen; *aman ey, amen eo, mbomon oë* van binnen uit; *fa asoromeres, fa asoromes, fa asarames* ze volgden, ze kwamen of gingen achteraan; *inim aer* of *im aer, timin aer, inim aza* of *im aza* aldus zei hij. Het subst. *ak, ak, ake* vinden we in *tsji ak, ti ak, tü ake* naast een prauw (te water); we vertalen „naast”, maar de betekenis is waarschijnlijk „zijkant”, en misschien is *ak* enz. hetzelfde als *ak* enz. zijkant van het gelaat, wang, vgl. *ak ndas, ak ndese, ak’ndasa*, van *ak* enz. en *ndas* enz. vlees, eveneens voor „wang”. Andere zulke substantieven zijn in Kw *aren* en *sotop*, in Kn *aren* en *sorop*, in Kp *sötöp*, alle met de bet. van „nabijheid”, bv. *ndiwi aren, ndie aren, ndot sötöp* bij vader; *jo aren, ji aren, zu sötöp* bij de rivier; *tsjem sotop, teme sorop, tame sötöp* bij het huis. *Simin* in Kw, *jüimin* in Kn, *ndasmen* en *simin* in Kp, substantieven die we vertalen door „naast, rondom” komen alleen voor bij woorden die zaken aanduiden, bv. *mbokot simin, mbokor jüimin*,

mbokot ndasmen en *mbokot simin* naast het pad; *jimasap simin*, *jimsep jimin*, *zimasapok ndasmen* of *simin* bij de deur. Het subst. *ton* in de drie dialecten vertalen we door „op”, bv. *e ton*, *emak ton*, *eè ton* op het dijbeen, d.i. op schoot; *se ton* in de drie dial. op de grond, ook gebruikt voor „ondiep”; *si ton* in de drie dial. op steen, gezegd voor „steengrond”; *tepen ton*, *tepmi ton*, *tapini ton* op de mat; *mbisin ton* in de drie dial. op de zandbank; *amou fe ton* in Kw, *amoo fe ton* in Kn op een bank van *amou-*, resp. *amoo-*planten (in de rivier); het komt ook absoluut voor bv. in *ton tsjowotsjap-* bovenop zitten, gezegd van „in coitus aanwezig zijn” van mannelijk persoon; zo ook in Kw in de volgende aanhaling uit een verhaaltje: *jif siapoamtsjes, asumteueres en, ton ajisteuapomeres en* nadat ze hem uit de veengrond hebben opgegraven, beuren ze hem op, en zetten hem er boven op (op de grond). Een eigenaardig element is *mbasirin*, *mbasnirim*, *mbasirin*, dat veel lijkt op een schakel-element, maar misschien een *mb-*, *mbe-*, *mba-*vorm is van een niet (meer) voorkomend werkwoord *sirin-* of *asirin-*; men zegt bv. *to mbasirin*, *to mbasnirim*, *to mbasirin* toen het de volgende dag geworden was, dus de volgende dag; *a jok mbasirin*, *a jok mbasnirim*, *a zok mbasirin* op deze dag; *e mbasirin*, *er mbasnirim*, *e mbasirin* daarna: *wun mbasirin*, *wen mbasnirim*, *wen mbasirin* na nog een; *ar mbasirin*, *ar mbasnirim*, *a mbasirin* niettegenstaande dat, dat zo zijnde, ondertussen, maar, doch, hierna, ten andere; *enaqor mbasirin*, *enaqor mbasnirim*, *aenaqa mbasirin* nadat hij gekomen was; *amos mbatiuor mbasirin aper ajaperor*, *ames ambatiirir mbasnirim aper ajeperer*, *amos ambatiua mbasirin aper azapora* hij kapte de sagopalme om, en nam een steekproef (van het merg). Daar het gebruik van *mbasirin* enz. niet altijd duidelijk is, en in Ned. soms geen parallellen heeft, hebben we bij de Kawenak-teksten in 235 enkele zinnen verzameld waarin het voorkomt.

137. a) *a* of *ar* in de drie dial., niet te verwarren met het deict.el. *a* of *ar* van 119, heeft de bet. van „naar, in de richting van”, maar wordt zelden gebruikt wanneer ook een ww. optreedt dat de richting of de beweging aanduidt; een voorbeeld is *ndo op a mbatomet*, *nde op a mbetomor*, *nde op a mbatomet* ik wil naar boven gaan; voorbeelden zonder ww.: in Kw *wa tetakaj a* de lever is ten leven, d.i. de lever is het levensbeginsel; in Kw *amos ou ar*, in Kp *amos uij ar* de sago is ten mens, d.i. de mens leeft van sago; *mbisin ton ar* in de drie dial., in de richting van op de zandbank. Een naamwoord of een *mb-*, *mbe-*, *mba-*vorm met *a(r)* drukt vaak een verzoek of een bevel

uit, bv. *inim ar, emas ar, temen ar* aldus! ga zo door! *mban fak a, mban feak a, mban fak a* (met) stevige hand, houd goed vast; *tsjimin ar, timinim ar, tamenem ar* doe het met zorg; *sarim a, tiraw a, sarim a* wees vlug! Het deict.el. *ar* en het onderhavige *ar* komen samen voor in *ar ar* in de drie dial., hierheen! hier ermee! Misschien is *a* in aansprekingen als *ako a, ako a, aak a* hé grootvader, of *Sarej a, Seree a, Ndaar a*, hé S. enz., hetzelfde element als de hier besprokene postpos.

Of met het onderhavige *a* identiek is het el. *a* dat voorkomt in constructies als *tsjem fiu a emar, teme fii a emer, tame füü a ema* hij gaat telkens het huis binnen, laten we in het midden. Die constr. bestaat uit een onvervoegde ww.st. met of zonder het praefix *a-* (nooit met het praef. *mb-*, *mbe-*, *mba-*), gevolgd door een vervoegde vorm van het ww. *e-* doen, in Kn ook *ji-* doen. Zie de volgende voorbeelden: *aï tsjem eapom a aefes, ai teme eapom a aefas, aï tame eapom a aefes* ze waren bezig met nieuwe huizen te bouwen, ze bouwden het ene huis na het andere; *tsjem am fiu a tsjesen am fis a aefes* (*am* is postpos. achter *tsjem* en *tsjesen*), *teme fii a tesen fis a aefas, tame am füü a tasene fis a aefes* ze gingen telkens het huis binnen en dan weer naar buiten; *atomet a andej a efom, atomor a ande a aefam* of *ajijam, atomet a ande a efom* we gingen telkens naar boven en dan weer naar beneden; *jonou tou a emar, jonoo too a aemer, zono tao a ema* hij vraagt er telkens naar; *empor a empor a inim e-, emper a emper a emas e-, empor a empor a temen e-* telkens proberen, telkens opnieuw proberen (i.p.v. „doen” hier dus „aldus doen”); *enaq a etsjokom, enao a mbee mbasir, enaq a etokom* komt niet telkens hier; *atetam a aetsjemin, atetem a aermin, atetam a aetemin* ik zal telkens geven, of ieder apart geven; *tsjesen am jispor a tsjem am jiuappor a aeamesmero en* in Kw, en *tasene am fispor a tame am füappor a aemes* in Kp ze doen (in Kw 's nachts) niets dan naar buiten gaan en dan weer binnen gaan zitten (telkens maar even, wat blijkt uit *por* achter *jis* enz., dat betekent „maar even doen”; *a-e-am-es-mero*, waarin *am* = samen, *-es-* nacht, *e-* het ww. voor „doen”).

In Kn zegt men i.p.v. *teme fii a, tesen fis a aemes* (zie boven) ook wel *teme ain fii a, tesen ain fis a aemes*, dus met vóór het ww. telkens het el. *ain*, met klemtoon op *i*. Zo ook *jonoo ain too a, ain too a aemer* (zie boven); *ain enao a, ain enao a ajimes* ze komen telkens naar hier; *so ain tao a, so ain tao a ajimes* ze zingen telkens weer.

Nog enkele voorbeelden in Kawenak: *ar amos atsjir a-ko-m-teu a, ar amos atsjir akomteu a, ar amos atsjir akomteu a, ar amos atsjir akomteu a, jis atauapomor en* ze breekt een stuk van haar sagokluit

af op de vliering, en dan nog een, en dan nog een, en dan nog een, en legt ze in het vuur; *a jipitsj a-jeu-tem a, a jipitsj ajeutem a, a jipitsj ajeutem a, a jipitsj ajeutem a, a jipitsj ajeutem a im aer en* voor ieder der vier mannen bakt ze (een stuk); *ar osowotsj jo ti-ames a, aḡ nda-m-tiu a inim aji-mero en; mbui ndei-se a inim ajimero en* zijn moeder gaf hem elke avond na het donker worden de borst, ze ging dan telkens rivierwaarts te water (ze is nl. in het verhaal een schildpad; *jo ti-* verdwijnen van het daglicht; *jo ti-ames-* verdwenen zijn van idem; *nda-m-* te eten of te drinken geven, van *nda-* = *an-* eten, drinken; *aḡ* borst; *aḡ nda-m-tiu-* de borst te zuigen geven aan liggend (kind); we zien hier tweemaal achtereen *inim aji-* optreden i.p.v. *inim e-*; het is *aji-* van 83, maar hier losstaand ww., niet in samenst. met een ander ww.); *san tak-sesarim-se a, eren tep-sesarim-se a im aeres en* ze pagaaïen telkens stroomafwaarts, en dan weer stroomopw. (voor *san* en *tak-*, en voor *eren* en *tep-* die aan elkaar corresponderen, zie 36—37; *sesarim-* interatief-stam bij *sarim-* pagaaïen); *Mbaneu am jar-ap-por a, Siretsj Pa am jarappor a, Juamat am jarappor a im aeres en* ze gingen een tijdje wonen aan de Mbaneu, dan weer aan de Pa, zijstroom van de Siretsj, en dan weer aan de Juamat (men lette op het driedubbele optreden van *am*, ongeveer als Ned. „en”; *por-* kan men hier opvatten als „proberen”, zie 17, maar ook als „voorlopig, een korte tijd doen” datgene wat wordt uitgedrukt door het eerste deel van de samenst.; men zegt bv. *mbatatiuporei* leg het zolang neer); *Ndaneu am o a-teu a, tsji ar en, o ateu a, tsji ar en* ook Ndaneu maakt tweemaal een varken buit, en brengt het elke keer naar de prauw (de constructie met *a* zonder een vervoegde vorm van *e-*; *tsji ar* is hier niet imperatief, maar indicatief; *jar-ap-* lopen en gaan wonen; *Siretsj Pa* is „genit.”constr., de Pa van de Siretsj, d.i. de Pa, zijstroom van de S.). Zie ook 203 *a jeu a, a jeu a*.

b) *ai* in Kw, postpositie achter zinnen, zelfde als *ajaḡ*, zie aldaar.

c) *ajaḡ* in Kw, postp. achter zinnen; komt alleen voor als beschreven in 74.

d) *akatsj* in Kw, postp. achter naamwoorden, met de bet. van „samen met, erbij”; *ndiwi akatsj enaeres* ze kwamen samen met vader; soms is de juiste vertaling „ook”, bv. *nda akatsj* wij ook; *ndam akatsj* = *ndor am akatsj* ik ook; *amos akatsj a* laat er ook sago bij zijn, d.i. geef met wat sago; *tsjar op mban en, ndam akatsj mban* jullie wilt alléén eten (maar) ik wil ook mee eten (*mb-an* is *mb-*vorm van *an-* eten; *mban en* willen eten).

e) *akot* in Kp, postp. achter naamw., parallel van Kw *akatsj*; vgl. *ndot akot aenaoes, nda akot, ndam akot* = *nder am akot; amos akot a*.

f) *am* in de drie dial., postp. achter naamw.; we kwamen het reeds tegen in 121; de eigenlijke betekenis is „erbij”; het treedt ook vaak op waar wij woorden verbinden met het voegw. „en”, maar dan herhaald achter elk deel der opsomming, bv. *o ndas am pi ndas am, wo ndese am pi ndese am, wo ndasa am pi ndasa am* varkens- en casuarisvlees; *wun am, wen am, wen am* nog een, bovendien; *wun am wun am* enz. het ene na het andere, nog een en nog een, allemaal; *mban ef am mbej ef am, mban efe am mbee efe am, mban efe am mbaeü efe am* vingers en tenen. In opsommingen gebruikt men echter niet altijd een schak.el., bv. *ar mbipitsj ar em, ar mbopir ar mbo, ar mbopit ar emo* man en vrouw, de beide echtgenoten; *o pi, wo pi, wo pi* varkens en casuarissen, groot wild; *otsjan pitsj, wetn pir, wotan pit* verzamelnaam voor speren, eigenlijk twee speernamen; *tsjapinmbi onam, takami wenmo, tepinmi wonamo* aarde en uitspansel; *tou wi ji wu tsjowok awuor, too wi ji wu toko awuur, tuu wi zinasa wu taka awua* hij wikkelde larven, palmiet en zoete sagovezels in één palmblad. Het schak.el. *am* wordt dikwijls zo gebruikt dat men er in een Ned. vertaling geen weg mee weet. Voorbeelden in Kw *tsji jo am ti-m-akde* hele dag aan een prauw kappen; *ndamir am andamirtsjemini* totdat ik sterf; *Suuru am Famorop jop tsjowotsjapef, ndar am Mbam jop Sisam jop tsjowotsjapfom* de groep S. woonde aan de oevers van de F.-monding, en wij woonden aan de oevers van de Mbam- en de Sisam-mondingen; *poman am poman am sewis esmep* ze lagen 's nachts aan de beide kanten (van de rivier) in hinderlaag; *ndar am afasifom, ar am afasifes* wij keerden terug, en zij ook; *utsj am otsjos-* lopen te lachen, lachende weggaan.

g) *ao* in Kn, postp. achter naamw. met de bet. van „bij, in de nabijheid van”; misschien is het een subst. als die in 136; *wa mbi ao* bij de waterput; *ti ao* bij de prauw (op het droge); *teme ao* bij het huis.

h) *arao* in Kw, postp. achter zinnen, zie 74; men kan dit element beschouwen als postpos., maar misschien is het niets anders dan een variant van *ara*, zie 86—89.

i) *are* in Kp, postp. achter zinnen, zie 74, parallel van *arao* in Kw.

j) *ay* in Kw en *aü* in Kp, parallel van *ao* in Kn, postp. achter naamw., met de bet. van „bij, in de nabijheid van”; misschien een subst. als die in 136; *wa mbui ay, wa mbui aü* bij de waterput; *amos*

au, *amos au* bij de sago, d.i. daar waar de sago bereid wordt; *tsji au*, *tü au* bij de prauw (op het droge); *tsjem au*, *tame au* bij het huis.

k) *aptam* in Kp, parallel van *emtsjom* en *eptsjom* in Kw, *eperem* en *epawe* in Kn, zie 89, postp. achter naamw., met de bet. van „met”; enkele voorbeelden: *oer aptam* met een man, d.i. gehuwde vrouw; *oer aptam toot* gehuwde vrouw; *ar asoot mbini^p aptam* zijn moeder denkt er aan; *taso aptam tü azutatiufes* met zijn sieraden aan legden ze hem op de prauw; *au oom aptam* moeder is voorzien van een snelteken (zegt een jonge man); *züü esepen aptam tapes* vrouwen die baby's hebben; *wes mbino zip aptam* er is een holte in het stuk boomstam.

l) *emtsjom* of *eptsjom* in Kw, zie 89; postp. achter naamw. met de bet. van „met”; enkele voorb.: *ower emtsjom* met een man, d.i. gehuwd, gezegd van de vrouw; *ower eptsjom tsjowotsj* gehuwde vrouw; *ar osowotsj mbini^p eptsjom* zijn moeder denkt er aan; *tsjosou eptsjom tsji ajuutatiueres* met zijn sieraden aan legden ze hem op de prauw; *eneu owom eptsjom* moeder is voorzien van een snelteken (zegt een jongeman); *jiwi esepen emtsjom tsjepes* vrouwen met baby's; *os mbini jip eptsjom* er is een holte in het stuk boomstam; *ndo aman eptsjom Okmer* ik ben Okmer-met-de-boog.

m) *en* in Kw, variant van *in*, zie aldaar.

n) *eo* in Kn, parallel van *eu* in Kw, postp. achter naamw. met de bet. van „vanaf”, bv. *op condeef* hij kwam van boven af naar beneden; *wasen eo ndeer* hij kwam van de landkant af; *teme eo* van het huis af; *teme amen eo* vanuit het huis; *Sor aran eo tese-* afvaren aan de bovenloop van de S.-rivier.

o) *epawe* in Kn, zie onder p).

p) *eperem* of *epawe* in Kn, parallel van *emtsjom* en *eptsjom* in Kw, zie ook 89, postp. achter naamw., met de bet. van „met”. Voorbeelden: (vertaling onder l) *oor'eperem*, *oor'eperem toor*, *ar soor mbini^p eperem*, *tosoo eperem ti ajuutiiris*, *ene oom eperem*, *jooser eperem tepes*, *wes mbini jipa eperem*.

q) *eu* in Kw, postp. achter naamw. met de bet. van „vanaf”, bv. *op eu ndeief* hij kwam van boven af naar beneden; *tsjenes eu kunaof* hij kwam van beneden af; *wasan eu ndeior* hij kwam van de landkant af; *tsjem eu* van het huis af; *tsjem aman eu* vanuit het huis; *Sor aran eu teuse-* afvaren van de bovenloop van de S.-rivier; *Mba eu ndajuueres* ze stapten aan de Mba-rivier op de prauw; in het laatste voorbeeld

lijkt *eu* de betekenis te hebben van „te”; letterlijk is dat ook zo, daar *ndajuu-* betekent „aan boord gaan”, maar men denkt daarbij aan het vertrekken.

r) *in* Kw en Kp, *ini* in Kn, postp. achter naamw., die optreedt als equivalent van ons „en”, zoals bv. in de titel van een verhaal in Kw: *Wao akap in Sesakam* W. junior en S.; men denke er aan dat *in* als postp. hoort bij *Wao akap*, en niet bij *Sesakam*; *asep tsjowotsj in jipitsj* de vrouw en de man achteraan (die achteraan komen), waarin *asep* het eerste lid is van de samenst. type „boomstam”, en *tsjowotsj in jipitsj* het tweede deel. Voorb. in Kp: *Mbuiju in Wumaker* Mb. en W.; *toot in zipit* de vrouw en de man. In Kn: *Ndoti akap ini Siriper* Nd. junior en S.; *asep toor ini jipir* zie boven.

In treedt ook wel dubbel op, zie 109, dus na ieder lid van de opsomming, bv. *jo in jo in, zu in zu in* alle rivieren; *ou in ou in, ui in ui in* de een na de ander; *tsji in tsji in ajirimapomfes, tü in tü in azirimapomfes* ze laadden de ene prauw na de andere, alle prauwen.

Een ander *in* in Kw en Kp (vgl. *jin* in Kn) dat ook altijd optreedt achter een naamw. heeft de bet. van „slechts”, in bv. *atakam in tao-*, *atokom in esim-* slechts spreken, niet kijken; *jo in, zu in*, gezegd voor: het dorp is leeg, lett. er is niets dan rivier, wat duidelijk is daar de Asmatters altijd aan een rivier of riviertje wonen; *isi in pit-ames-*, *ese in putames-* zonder meer gaan slapen, d.i. zonder gegeten te hebben; *isi in mbamsesei* (van *ames-es-*), *ese in mbamsese* wel te rusten, lett. slaap alleen maar; *po in jasei, po in zese* goede reis (over water), lett. pagaai alleen maar; *je in tasei, za in tase* goede reis (te voet), lett. loop alleen maar; in de drie laatste uitdrukkingen is *in* bedoeld als zonder onderbreking, zonder stoornis. We vinden dit *in* ook in uitdrukkingen als *jo in emfam-*, *zo in emfam-* enz., zie 32.

s) *isin* in Kw komt wel voor i.p.v. *in*, bv. *jo isin jo isin* dagelijks.

t) *jin* in Kn, parallel van *in* in Kw en Kp, maar het treedt meestal dubbel op in opsommingen, bv. *ji jin ji jin* alle rivieren; *jo jin jo jin* alle dagen, aldoor (kan ook betekenen „alle rivieren”, daar voor „rivier” zowel *jo* als *ji* voorkomt); *ti jin ti jin ajipiramafas* prauw na prauw vulde men, alle pr. vulde men; *uu jin uu jin* de ene na de andere.

Een ander *jin* (vgl. *in* in Kw en Kp) betekent „slechts”; voorbeelden parallel aan die onder r) derde alinea: *arakam jin tao-*, *jo jin* (dorp leeg), *isi jin piramis-*, *isi jin piramise*, *po jin jaseru*, *ja jin taseru*. We vinden dit *jin* ook in uitdr. als *jo jin jamisfam*, zie 32.

u) *nda* of *ndat* in Kw, *nda* in Kp, postp. die voorkomt achter zinnen zowel als achter naamw.; het legt de nadruk op wat er aan voorafgaat; *Fimareu ndat mbyiasoromteuor en, Zirem nda mbui asaramtaea* en F. (Z.), de stroom nam hem mee; *o tsjam im aer en, o ndat tsjam im aer en; wo tan am im aza, wo nda tan am inim aza* wie ben jij zegt (de een), wie ben jij (nadruk op „jij”) zegt (de ander); *a tei andeimar ndat utsjim emamem, te andaoma nda watem aemamem* maar wanneer het nu régent (nadruk), wat doe ja dán? *e ndat, e nda* dat zo zijnde, vervolgens, maar, doch; *e nda utsjim pok am, e nda watem pok om* wat is de reden, waarom?

v) *oę* in Kp, parallel van *eų* in Kw onder q), en van *eo* in Kn onder n), dus „vanaf”; voor de vertaling van de voorbeelden zie aldaar; *op oę ndeef, mbap oę akunaęef, wasen oę andea, tame oę, tame mbomon oę, Sor aran oę taęse-, Eųwet oę andazues.*

w) *pu* in drie dial., postp. achter naamw. met de bet. van „bij”; men gebruikt het echter niet willekeurig achter elk naamw.; ziehier hoe het o.a. voorkomt *mbi pu* in de drie dial. voor iemands aangezicht; *fa pu* in de drie dial. achter iemand aan; *jo pu, jo pu, zu pu* op de rivier; *mbak pu* in de drie dial. aan de achterkant; *mbes tsjemsan pu, mbeeser tem'asin pu, mbaes tamsan pu* bij of op de slaapplaats; *mbei pu mbasouku, mbee pu mbesuuku, mbaeü pu mbasoku* aan wal gaan bij een voetspoor; *mbokot pu, mbokor pu, mbokot pu* bij of op een pad; *mbokot jof pu, mbokot zafa pu* in Kw en Kp bij of op een pad; *tsji pe pu, ti pa pu, tü pe pu* met stukken versleten prauw belegd pad; *pis pu* in de drie dial. met niboeng-latten belegd pad; *os pu, wes pu, wes pu* met dwarshouten belegd pad; in de drie laatste voorbeelden heeft *pu* de betekenis gekregen van „pad”; zo bedoelt men met *mbokot pu* enz. ook vaak eenvoudig het pad zelf.

x) *tin* in Kp en *tini* in Kn, parallel van *tsjin* in Kw zie aldaar.

y) *tsjin, tini, tin*, postp. die alleen voorkomt achter eigennamen, verwantschapsnamen en derg. zie 128; het betekent „met”, maar treedt ook op waar wij het voegwoord „en” gebruiken. Voorb.: *ar em tsjin ar mbipitsj tsjin, ar mbo tini ar mbopir tini, ar emo tin ar mbòpit tin* vrouw en man, de beide echtgenoten; *ar wis tsjin aemtepfes, ar is tini aemtepfis, ar wis tin aemtipfamis* zij met haar mans zuster vertrokken stroomopwaarts; *Fimareu ar es-akap tsjin fa asoromeres, Aerem ar es-akap tini fa asoromis, Zirem ar es-akap tin fa asaramis* F. enz. met zijn boezemvriend volgden; *or es-akap tsjin utsjim pok emorokom,*

wer es-akap tini ape pok emukum, wor es-akap tin watem pok aema-mokom wat hebben jij en je vriend gedaan? *Tsjin* komt ook wel voor samen met *akatsj*, *tini* met *utiri*, *tin* met *akot*, bv. *ndiwi tsjin akatsj*, *ndie tini utiri*, *ndot tin akot* samen met vader, zie onder d), e), z).

z) *utiri* in Kn, parallel met *akatsj* in Kw en *akot* in Kp; voor de vertaling der voorbeelden zie aldaar; *ndie utiri enaofas*, *ndie utiri a ga* samen met vader. Soms is de vertaling „ook”: *nda utiri*, *ndam utiri* = *nder am utiri*, *ndam utiri a* laat mij er ook bij zijn! *amse utiri a! ta pa mbean en ndam utiri mbean!*

138. Er bestaan enkele schakel-elementen die alleen voorkomen in samenstelling met een ww., vgl. 18; we laten er hier enkele volgen:

a) *atam-* in de drie dial., niet te verwarren met het duratieve *atam-* van 18 en 57, heeft de bet. van het Ned. instrumentele „met”, bv. *otsjan atam-mbit-*, *mbetn atam-mbir-*, *wotan atam-mbit-* steken met een speer; dat het in de samenst. thuis hoort, en geen postpos. is, blijkt wanneer een *mb-*vorm gebruikt wordt, in Kw bv. *otsjan mbatammbit*, en bij verb. uitdr. als in Kw *os omop atam-af-ef* hij sloeg met een stuk hout; als *atam-* een postp. was, zou het moeten komen achter *os*; daar het echter in de samenst. thuis hoort komt het na *omop*, het nomin. deel van de verb. uitdr. *omop af-*; parallellen in de beide andere dialecten: *wetn mbeatammbir*, *wotan mba-atammbit*; *wes uup atamafef*, *wes wusup atamtaef*.

b) *awer-* in Kw heeft de bet. van „op iets smals, op de rand van”, bv. *tsji pi awer-em-* op de rand van de prauw staan; *tepen awer-ames-* op een mat liggen; *os mbini awer-jar-* over een stuk boomstam lopen; vgl. 18.

c) *jam-* in Kw en Kn, als het in zeer nauw verband volgt op een medeklinker *am-*, betekent „erbij, dichtbij”. Voorbeelden: *jam-jes-*, *jam-jis-* landwaarts gaan met, landw. volgen; *tsjem jam-iu-*, *teme jam-ii-* huis binnengaan met, in huis volgen; *tsji jam-uu-*, *ti jam-uu-* aan boord gaan met; *jam-kawi-em-*, *jam-kii-am-* naderen tot, staan bij; *jam-kawi-se-*, *jam-kii-se-* te water naderen tot; *jam-mber-em-*, *jam-mber-am-* komen staan bij, waarin twee schak.el., nl. *jam-* en *mber-* zie verderop onder e), vgl. 18.

d) *jeer-* in Kn, parallel van *awer-* in Kw; voorbeelden: *ti pim jeer-am-*, *tipni jeer-amis-*, *wes mbini jeer-jar-*, vertaling zie onder b).

e) *mber-* in de drie dial. betekent „op korte afstand er naar toe”; men verwarre het niet met *mber-* van 42, stroomopwaarts gaan m.b.t. hoofdstroom. Voorbeelden: *tepen mber-ames-*, *tipni mber-amis-*, *tapini mber-ames-* op de mat gaan liggen; *mber-em-*, *mber-am-*, *mber-em-* naderen tot; *mber-em-* in de drie dial. op korte afst. gaan doen; *mber-jitim-*, *mber-sumutum-*, *mber-zitim-* gaan wekken op korte afst.; *mber-om-* in de drie dial. erbij gaan staan; *mber-por-*, *mber-per-*, *mber-por-* op korte afst. gaan kijken; *mber-teu-*, *mber-ter-*, *mber-taę-* op korte afst. gaan halen. Vgl. 18.

f) *mbes-* in de drie dial. betekent „tegenaan”, bv. *os mbopan mbes-em-*, *wes mbopn mbes-am-*, *wes mbopan mbes-em-* tegen een boomstam staan; *mbes-ndeį-se-*, *mbes-nde-se-*, *mbes-nde-se-* (ook zonder uitgedrukt obj.) langs de oever stroomafwaarts varen. Vgl. 18.

g) *o* in de drie dial., zie 18 en 38; het komt voor met de bet. van „opnieuw, terug”, zoals in *o-taę-*, *o-tao-*, *o-esim-* opnieuw zeggen, en is dan geen schak.el.; met de bet. van „tot, voor, ten behoeve van” in bv. *o-taę-*, *o-tao-*, *o-esim-* zeggen tot is het dat wel; ook als het optreedt in de bet. van „samen met”, zie 21 en 38, is het een schak.el., bv. *toų-o-ndeį-*, *to-o-nde-*, *to-o-nde-* ermee naar beneden gaan, naar beneden gaan, naar beneden gaan met.

h) *tam-* in Kn heeft dezelfde betekenis als *jam-*, zie onder c).

i) *tin-* in Kn, plaatsbepalend met de bet. van „bij”, bv. *tin-ena-* komen bij; *tin-ap-* zitten bij; men verwarre het niet met een ander *tin-* dat betekent: stroomopwaarts m.b.t. hoofdstroom, zie 36.

j) *tip-* in de drie dial. is plaatsbepalend met de bet. van „voor”, bv. *jimasap tip-ap-*, *jimsep tip-ap-*, *zimasapok tip-ap-* voor de deur zitten; *ndo mbi pu tip-em-*, *nde mbi pu tip-am-*, *nde mbi pu tip-em-* voor me staan, voor mijn aangezicht staan.

k) *zam-* in Kp, parallel van *jam-* in Kw en Kn, dus „erbij, dichtbij, samen met”. Voorbeelden: *zam-ses-*, *tame zam-züü-*, *tü zam-u-*, *zam-kaęü-em-*, *zam-kaęü-se-*, *zam-mber-em-*, voor vertaling zie onder c).

l) *zoar-* in Kp, parallel van *awer-* in Kw en *jeer-* in Kn, dus „op iets smals, op de rand van”; voorbeelden: *tü pima zoar-em-*, *tapini zoar-ames-*, *wes mbino zoar-zar-*, vertaling zie onder b). Vgl. 18.

TEKSTEN

IN HET

KAWENAK-DIALECT

VERHAAL OVER DE HELD ATSJ

139. Het volgende verhaal (vrije vertaling in dit nummer, tekst met uitleg in 140 t/m 210) werd ons gedaan door een zekere Warsekomen, een vooraanstaand man, ongeveer 55 jaar oud, van de groep Ar, een der vijf groepen die tegenwoordig samen Suuru genoemd worden, en wonen aan de *Famorop jop*, d.w.z. daar waar de *Famorop* uitmondt in de *Asewetsj* (officieel *Oetoemboewe*). Toch zal men in dit verhaal niet het subdialect van Suuru vinden, maar dat van Ajam, zoals we het beschreven in onze spraakkunst onder de naam *Kawenak*. Het verschil tussen die twee is niet groot. Daar Warsekomen enkele tanden mist en erg ouwelijk spreekt, moest ik zijn woorden voortdurend laten herhalen door mijn getrainde taalhelpers, die van Ajam kwamen, en deze zetten die voor een deel onwillekeurig, voor een deel welbewust om in hun eigen subdialect.

Warsekomen noemde zijn verhaal een *tarej atakam*, een verhaal over de oude tijd; er bestaan ook verhalen die men *je atakam* noemt; wat dit letterlijk betekent konden we niet uitmaken, maar men bedoelt ermee mysterieuze verhalen als bv. het ontstaan van de kokospalm, die geen betrekking hebben op de eigen voorouders van een groep; men schijnt ze te beschouwen als verhaaltjes zonder meer, terwijl men de *tarej atakam's* beschouwt als geschiedenis. Een van de dingen waaraan men een *je atakam* kan herkennen is het optreden van de namen *Mbewerpitsj* en *Tawerawotsj* voor resp. de held en de heldin van het verhaal, zie 215; in de *tarej atakam's* vinden we die namen alleen voor bijpersonen, cfr. 141, terwijl de hoofdpersonen namen hebben die gedragen werden door bepaalde voorouders, en die nu nog voortbestaan als namen van groepen.

We laten hier nu eerst volgen een vrije vertaling van het gehele verhaal. De nummers die men er in zal vinden verwijzen naar de Kawenak-tekst met letterlijke vertaling en uitleg, die begint in 140.

(140) De held van ons verhaal is Atsj, die de grondeigenaar is in het stroomgebied van de Fait-rivier. Als vrijgezel reeds toont hij zich op sneltocht en varkensjacht een flinke kerel. (141) Tawerawotsj en Aimi worden verliefd op hem, en op zekere dag vraagt de laatste hem voor haar op varkensjacht te gaan. (142) Samen met de andere vrijgezellen gaat hij er op uit. (143) Hij doodt een flink aantal varkens en brengt ze een voor een naar zijn prauw. (144) Daar deelt hij ze uit aan zijn makkers, maar neemt er zelf drie; hij bestemt er een voor Tawerawotsj en een voor Aimi. Alvorens terug te keren naar het dorp snijdt hij de varkens in stukken. (145) Bij hun dorp aangekomen roemen de makkers van Atsj hem om zijn succes op de jacht. Als zijn moeder aan de rivier komt, zegt hij haar dat ze volop varkensvlees hebben, maar vraagt ook dat ze er een aan Tawerawotsj en een aan Aimi zal brengen. Zijn moeder vindt dat goed. (146) Atsj gaat aan wal, en de moeder gaat met de prauw langs de huizenrij; ze gaat echter niet eerst naar het huis van Aimi, maar brengt van te voren het varken voor Tawerawotsj aan wal. Aimi die op het platje voor haar huis zit is daar boos over, en beweert dat zij het eerst verliefd geworden is op Atsj. (147) Als men met het tweede varken bij het huis van Aimi komt, springt deze op; alsof ze het varken in ontvangst wil nemen stapt ze op de prauw, maar smijt dat dan in 't water. De lui op de prauw worden daar boos over, maar zij verdedigt zich met te zeggen dat zij het eerst omgang gehad heeft met Atsj, en daarnaar behandeld wil worden. (148) Als Atsj hoort dat Aimi het varken in 't water gesmeten heeft, gaat hij beschaamd het vrijgezellenverblijf binnen, en werpt zich op de vloer. (149) Zijn moeder haalt het varken uit het water, en wil het aan Atsj geven, maar deze raakt het niet aan, en laat het haar naar haar huis brengen. Hij is zo beschaamd dat hij niet wil eten of drinken, en gaat 's avonds zonder te eten liggen slapen. (150) Terwijl hij 's morgens nog in zijn dubbele mat ligt brengt zijn moeder hem sago en varkensvlees, maar weer wil hij niet eten.

(151) Nadat de meeste mensen het dorp verlaten hebben om eten te gaan zoeken legt Atsj zijn prauw op het droge, en laat anderen dorre bladeren halen, waarmee hij dan de prauw droog brandt. Als hoofd van de stam bepaalt hij dat men de volgende dag sago zal gaan bereiden, en daags daarna op jacht zal gaan. De volgende morgen

gaat de gemeenschap dan ook op sago uit, maar Atsj zelf blijft in het dorp. Hij zet zijn speer met pluim rechtop in het vrijgezellenverblijf (om eerst enkele andere zaken te regelen). (152) Dan gaat hij naar het huis van zijn moeder waar hij al zijn bezittingen verzamelt: tritonschelpen, hondetanden, casuarisveren, dolken, koeskoesvellen, paradijsvogel-pluimen, en verschillende bussels diverse speren. Daarna siert hij zich op: een tritonschelp op zij, koeskoes-vel om 't hoofd, *tsjou*-schelp in de neus, armbanden van mensenhaar om de bovenarmen. Als hij daarmee klaar is duwt hij zijn prauw te water. (153) Dan neemt hij het orakelzakje dat in het vrijgezellenverblijf hangt. Enkele mensen die in het dorp zijn achtergebleven vragen Atsj wat hij gaat doen. Ze hebben al begrepen dat hij zijn dorp wil verlaten, en zeggen: maar Atsj, dat kun je toch niet doen, jij bent toch de eigenaar van de Fait! Maar hij trekt er zich niets van aan. Al zijn bezittingen laadt hij samen met het orakelzakje en een brandend stuk hout op de prauw, en zijn beide honden legt hij met gebonden poten op de voorsteven. (154) Zijn dorpsgenoten trachten hem nog tegen te houden, maar Atsj zegt: De Fait is voortaan van jullie, en niet meer van mij. Staande niet op de achter-, maar op de voorsteven (ten teken dat hij voor goed wegtrekt) begint hij te pagaaien. (155) Aimi en Tawerawotsj pakken gauw hun spullen bijeen, en draven langs de achterkant der huizen stroomafwaarts. Nog vóór Atsj zijn ze aan het laatste huis van de rij; als Atsj zover is roepen ze hem aan. Neen, zegt hij, jullie hebben het varken in 't water gesmeten, ik wil je niet mee hebben, en met al haar gevlei hebben ze geen succes.

(156) Dicht bij de monding van de Fait ziet Atsj opeens een schim in de vorm van een grote vis. Hé, wat ben jij een kanjer van een vis zegt hij. (157) Hij steekt de schim een speer met breed blad (alleen gebruikt voor het neersteken van mensen) in 't lijf. Als Atsj hem vraagt wie hij is, blijkt het zijn eigen stamvader te zijn, de oorspronkelijke eigenaar van de Fait. De schim probeert Atsj te overtuigen dat hij hem als zodanig niet mag doden, maar Atsj onthoofdt hem, en kapt hem armen en benen af. (158) Op de snelhoorn blazend vaart hij ermee de Fait uit, en dan noordwaarts de mondingen voorbij van de Amuin, de Jatam, de Euta, de Mbaitjir, de Aimenat en de Foretsj. (159) In de late namiddag gaat hij verder voorbij de mondingen van de Amou, de Konai, de Kom en de Atsjiri. Hij gaat liggen slapen tussen de Atsjiri en de Tsjou. Als het licht wordt gaat hij op de rand van de prauw zitten.

(160) Aan de zijrivier van de Tsjou woont de groep Esin. Het

hoofd van die groep heet ook Esin. Op dezelfde morgen dat Atsj dicht bij de monding van de Tsjou op zijn prauw zit te kijken, varen Esin en zijn vrouw uit. De man heeft een voetwonde, en laat daarom zijn voet bij het pagaaien op de rand van de prauw rusten. Bij het vertrek zegt hij tegen zijn groepsgenoten dat hij aan de monding van de Itsjuar (een ander zijriviertje van de Tsjou) gaat kijken of er vogels zitten in de *juur*-bomen die daar staan en volop vrucht dragen. (161) Atsj ziet de prauw aankomen en denkt: die komen zeker uit de Tsjou. Als Esin aan de monding van de Itsjuar is aangekomen zegt hij tegen zijn vrouw dat hij aan land naar de kroonduiven gaat kijken, en steunend op zijn boog stapt hij met zijn zieke voet aan wal. (162) Als Atsj dat ziet doet hij vlug zijn sieraden aan en stapt op zijn prauw. De vrouw ziet hem aankomen. Hé Esin, zegt ze in zich zelf, daar komt iemand aan; maar ze vlucht niet, en blijft bij de prauw in 't water staan. Ze blijft maar kijken en vindt dat de vreemdeling een fijne kerel is. Totdat hij zijn prauw naast de hare legt. (163) Wie ben je zegt hij. Noem jij eerst je naam zegt zij. Neen zegt hij, ik ben hier vreemd, dus jij eerst. Ik ben Somen, zegt ze dan, ik ben de vrouw van Esin; mijn man is hier aan wal gegaan naar een hutje dat hij hier een tijdje geleden neerzette om op kroonduiven te loeren. (164) En ik ben Atsj zegt hij; ik ben gisteren met de stroom mee vanuit de Fait gekomen, en heb vannacht niet ver van hier liggen slapen. Ik had een varken gedood, maar dat hebben mijn beide geliefden Tawerawotsj en Aimi in 't water gesmeten, en daarom heb ik voorgoed mijn land verlaten. Aan de monding van de Fait heb ik een echte schim gedood, en het vlees heb ik gebakken tussen de Tsjou en de Atsjiri, en daar ben ik blijven slapen. En zo ben ik nu hier. (165) Maar, zegt hij, ga jij je man roepen. Dat wil ze echter niet, en op haar verzoek maakt hij een brits op de randen van de prauw, waar hij dan omgang met haar heeft. Daarna zegt hij: ik ga nu weg, maar straks als je man hier is kom ik terug. Je moet dan net doen of je me niet eerder gezien had, en tegen je man zeggen: hé Esin, daarginds benedenstrooms komt een vreemde aan, ik zie de pluim van zijn schepriem. (166) Later komt Esin terug naar de rivier met een flinke bundel vogels bij zich, en vraagt zijn vrouw of ze alleen is. Deze zegt: ik ben de hele dag alleen geweest. Als ze stroomopwaarts aan 't varen zijn zegt Somen op een gegeven ogenblik: hé Esin, daarginds benedenstrooms komt een vreemde aan. Esin kijkt om en als hij merkt dat er maar één prauw is, besluit hij niet aan wal te gaan om te vluchten, maar rustig op de prauw te blijven. (167) Als de man dichterbij gekomen is zegt Esin:

hé, vannacht heb ik over Atsj gedroomd, en daar komt hij waarachtig aan. Wie ben jij zegt hij. Noem jij eerst je naam zegt Atsj. Esin noemt dan zijn naam. Ook Atsj noemt zijn naam en zegt dat hij daags te voren van de Fait gekomen is. Esin toont zich verheugd, slaat zijn kalkkoker stuk op de rand van de prauw, duikt te water, komt weer op de prauw, en belikt het lichaam van Atsj. Hij vraagt Somen of er nog sago is, en als ze antwoordt dat er niets meer is overgebleven, krijgt ze een standje. Ondertussen zit ze naar Atsj te lonken.

(168) Esin neemt Atsj mee stroomopwaarts waar ze in een bivak de hele Esin-groep vinden met hun prauwen. Esin vertelt hun wie de vreemdeling is, en hoe hij hier kwam. (169) Maar ze tonen zich vijandig, en willen Atsj doden omdat diens groep er verschillenden van hen vermoord heeft. Esin echter maakt hen uit voor lafaards en brengt Atsj naar zijn huis in het dorp. Daar vertelt hij weer wie de vreemde is en waar hij vandaan komt, en men ontvangt hem met vreugde. Dan wil Esin hem zijn huis doen binnegaan. (170) Maar Atsj is bang dat daar ruzie van zal komen wegens de vrouwen in huis, speciaal Somen, en hij weigert. Hij gaat zijn orakelzakje en zijn honden van de prauw halen en brengt ze in het vrijgezellenverblijf. (171) Zijn andere bezittingen laat hij naar 't huis van Esin brengen. In de namiddag wordt er ter ere van Atsj gezongen en getromd. Daarna, na veel aandringen, weet Esin hem mee naar zijn huis te tronen, en doet hem neerzitten naast Somen. Nadat hij gegeten heeft gaat hij echter weer naar 't vrijgezellenverblijf. (172) Als Atsj weg is onderzoekt Esin diens bullen om te weten of het de moeite waard is hem aan te nemen als jongere broer, en hem een vrouw te geven. Daarom zegt hij tegen zijn eerste (voornaamste) vrouw, dat hij Somen aan Atsj zal geven. (173) Zijn vrouw protesteert, maar Esin blijft bij zijn besluit. Hij merkt er bij op, dat Atsj 's morgens al naar Somen heeft zitten lonken. Dan gaat hij naar het vrijgezellenverblijf en nodigt Atsj uit in zijn huis te komen slapen. Deze blijft echter tegenstribbelen en zegt: de vrouwen in je huis zijn te knap. (174) Maar Esin troont hem mee en zet hem neer naast Somen. Hier is je vrouw zegt hij. Atsj vertrouwt het niet en is bang dat Esin hem 's nachts zal vermoorden. Maar Esin stelt hem gerust, en verklaart dat hij hem bij zich wil houden omdat hij zelf geen jongere broers en geen zoons heeft. Atsj is niet helemaal gerust gesteld, maar slaapt die nacht toch met Somen. (175) 's Morgens gaat hij weer naar 't vrijgezellenverblijf en nadat hij daar een tijdje gezeten heeft, gaat hij terug naar 't huis van Esin, waar hij al zijn bullen van de vliering neemt en op de vloer zet, en zijn stenen bijlen

begint uit te pakken. (176) Vervolgens pakt hij ook al het andere uit, hondetanden, casuarisveren, koeskoes-vellen, paradijsvogel-pluimen, benen dolken, en verschillende soorten speren. Dan doet hij Esin een tritonschelp op zij, en een ris hondetanden om de hals. Esin zegt: wat doe je toch? Atsj zegt: gisteren heb ik dat alles al hier gebracht, omdat ik een vrouw van jullie groep wilde trouwen. (177) Esin protesteert, maar neemt ten slotte alles aan; alleen enkele dingen blijven van Atsj. Deze verzoekt dat men de volgende dag zal trommen.

(178) Gedurende het trommen op de volgende dag besluit men daags daarna gemeenschappelijk op jacht te gaan. Hetgeen dan ook gebeurt. (179) Atsj stapt met zijn beide honden in een mat gewikkeld op de prauw. Nu zijn de honden van de groep Esin slechts koeskoezen, en zodra die van Atsj te voorschijn komen, lopen ze allemaal weg. Enkele mensen zelfs springen van schrik te water. (180) Atsj zegt tegen Esin: jullie honden zijn geen honden, het zijn maar koeskoezen; maar de mijne hier, daar dood ik varkens en casuarissen mee. (181) Laat de anderen maar in bivak gaan en daar wat zingen. Alleen met Esin en de honden gaat hij de Mbowo in, en maakt daar aan de bovenloop achtereenvolgens twee beren en twee zeugen buit. (182) Daarna jaagt hij een grote beer op en blijft hem met de honden achtervolgen helemaal totaan een andere rivier, waar de groepen Sau en Mbarku wonen. Een man van daar ziet hem aankomen, en staat bewonderend te kijken naar de beide honden en naar de fijne kerel. (183) Hij verbergt zich achter een boom en denkt: steek jij eerst maar met je speer; en als Atsj steekt en zijn speer in 't lijf van 't varken drijft, komt hij achter de boom uit en slaat het varken de kop in. Atsj schrikt. Wie ben jij zegt de man. Maar Atsj zegt: noem jij eerst je naam, want ik ben hier vreemd. Ik ben een man van Sau-Mbarku zegt de ander; je bent al jagend op het varken hier achter onze huizen aangekomen. (184) Ik ben verloren gelopen zegt Atsj; maar nu we toch eenmaal hier zijn, laten we het varken samen delen; zijn eigen aandeel wikkelt hij in bladeren. (185) De ander zegt: het wordt al donker, en je zult niet meer terug kunnen; de anderen zullen je willen doden en opeten, maar ik zal je naar mijn huis begeleiden. Atsj denkt dat zijn laatste uur geslagen heeft. (186) De man brengt hem naar het dorp, en als de anderen hem opmerken zegt hij wie de vreemdeling is en vertelt ook van het varken. (187) Ze gaan al klaar staan om Atsj af te maken, maar zijn gezelschap maakt hen uit voor lafaards, en laat hen in tegendeel zingen ter ere van de gast. Atsj gaat met hem het vrijgezellenverblijf binnen, maar ze hebben veel zin hem die dag nog op te eten, omdat

hij zo'n flinke kerel is, en bovendien van een niet met hen verbonden groep. (188) In de late namiddag en in de avond wordt gedanst en getromd, en de gezelschap van Atsj maakt zijn dorpsgenoten wijs dat er de volgende avond weer getromd zal worden, en dat hij hem de daarop volgende dag zal laten gaan. Gedurende de rest van de nacht neemt hij Atsj bij zich in huis. Als 's morgens de eerste vogels beginnen te roepen, wekt hij hem, en spoort hem aan te vertrekken voordat de anderen wakker worden. (189) Atsj staat op en gaat met zijn honden op stap. De man brengt hem buiten het dorp. Maar als hij vertrekt staat iemand die in de andere helft van het huis woont op, en waarschuwt zijn groepsgenoten dat de vreemdeling zonder meer vertrokken is. (190) Ondertussen heeft Esin 's avonds almaar naar Atsj staan roepen, maar toen hij geen antwoord kreeg is hij naar huis teruggekeerd, en is hij daar gaan slapen. Hij is echter al voor het licht worden opgestaan om weer naar Atsj te roepen op de plaats waar ze daags te voren de prauw hadden liggen. (191) Als de man die Atsj uit het dorp leidde bemerkt dat men hem gaat achtervolgen, geeft hij het afgesproken roepteken; en Atsj zet het op een lopen tot hij aan de andere rivier komt en zich daar aan Esin aankondigt.

(192) Zonder de modder van zijn voeten te verwijderen springt hij op de prauw, en als Esin hem wil omhelzen zegt hij: neen! vlug, laten we maken dat we weg komen, want ik heb vannacht bij vijanden geslapen. Ondertussen komen dezen al stroomafwaarts gepagaaid. Atsj is moe en laat zich neer op de voorstevan, en Esin pagaait. (193) Als ze een eind gevaren hebben bukt Esin zich plotseling, want hij heeft gezien dat enkelen der vijanden de doorsteek gemaakt hebben van de ene rivier naar de andere, en hen nu verscholen achter de bomen staan af te wachten. Hij zegt Atsj dat hij zich gereed moet houden en zijn boog pakken, maar Atsj is nog te moe en daarom doet hij het zelf. Ook om kalk te werpen schijnt Atsj nog te moe te zijn, en daarom doet Esin ook dat zelf. (194) Hij schiet een der vijanden aan, en dan springt Atsj met een speer aan wal en doodt hem, waarna ze hem op de prauw leggen. (195) Dan varen ze vlug door; ze werpen van blijdschap kalk in de lucht, en verheugen zich al op het mensenvlees. Ondertussen zijn de lui van de Esin-groep al naar hen op zoek. Als Esin en Atsj hen in de verte zien aankomen, blazen ze op de snelhoorn. (196) Zo weten de lui dat Esin en Atsj iemand gesneld hebben, en bij de ontmoeting worden ze beiden met kalk beworpen. En ze vragen: toen wij jullie vannacht beweenden, waar lag je toen te slapen? (197) Esin vertelt hoe Atsj achter een varken aan in een vijandelijk

dorp terecht kwam, daar de nacht doorbracht, en 's morgens vroeg op de loop is gegaan. (198) Verder vertelt hij van de achtervolging en van hun succes. Esin en Atsj worden bewonderd. Als ze dicht bij het dorp zijn aangekomen horen ze daar huilen, en daarom blazen ze op de snelhoorn. De eersten die in het dorp aankomen vertellen daar het goede nieuws.

(199) In het dorp heerst grote vreugde, en bij aankomst worden Esin en Atsj van alle kanten gezoend. Dezelfde dag nog verlangt Atsj dat zijn beschamende vlucht moet gewroken worden, en vraagt de dorpsgenoten dat men de volgende dag gemeenschappelijk de Mbowo zal opvaren. Hetgeen daags daarop dan ook gebeurt. (200) Een eind voor het vijandige dorp springt Atsj met een speer in de hand aan wal, en Esin ook, hoewel Atsj wil hebben dat hij achterblijft wegens zijn voetwonde. Steunend op een stok begint hij te lopen, en Atsj zegt dat hij vast vooruitloopt, maar dat enkelen bij Esin moeten blijven. (201) In het dorp is men nog aan 't huilen wegens de gesnelde van gisteren. Men schiet in 't wilde weg enige pijlen af om de bewoners uit hun huizen te lokken, en Atsj maakt roepend bekend wie hij is. De lui van Sau en Mbarku hebben er spijt van dat ze Atsj niet gedood hebben toen ze er de gelegenheid toe hadden. Ze pakken hun schilden en beginnen te schieten. Atsj zegt tegen de zijnen dat ze nog niet mogen aanvallen, maar moeten wachten op Esin. Deze is onderweg en zegt tegen de lui die bij hem zijn, dat hij wel niet goed kan lopen, maar dat ze de moed niet mogen verliezen. (202) Als Esin zich aankondigt roept Atsj hem zijn welkom toe. Esin met de zijnen stellen zich verdekt op, en als Atsj samen met de anderen aanvalt, sluiten zij de vijand van achteren af. Weldra hebben de lui van Esin drie mensen gedood, en die van Atsj evenzo. Ze blijven maar doorgaan met snellen en brengen de lijken een voor een naar de prauwen. (203) Blazend op de snelhoorn keren ze terug naar hun dorp aan de Tsjou, waar ze daarna feest vieren. Atsj legt zijn gesnelde neer voor Somen.

(204) Een andere keer gaat men op verzoek van Atsj weer op sneltocht, nu aan de bovenloop van de As. Atsj siert zich volledig op. Tegen de morgen komen ze aan bij de huizen van de groepen Wakan, Iwin, Mbui en Sokonou, en de bewoners stellen zich op voor 't gevecht. (205) Als Atsj twee gesnelden op de prauwen gebracht heeft, begint Esin te snoeven over de vele door zijn groep gedoden, en verwijt Atsj dat hij er maar twee gesneld heeft. (206) Kwaad springt Atsj aan wal, draaft stroomopwaarts en vermoordt daar een oude vrouw met haar kleinkinderen, waarvan er een ontsnapt en zich in de rivier verbergt.

Ondertussen is Atsj door de vijanden afgesloten en kan niet meer terug naar de prauwen. Hij verbergt zich in de rivier, maar komt dan terecht juist daar waar de kleine jongen zich verborgen heeft, die dan weer de wal op vlucht. (207) De jongen vertelt aan de groten dat een der vijanden, een man die veel sieraden aan heeft, zich te water heeft verborgen. Esin maakt zich al ongerust over Atsj, en vraagt zich af waar hij gebleven is. De vijanden echter gaan op Atsj af. Deze, ziende dat het met hem gedaan is, vraagt nog dat hij eerst de namen mag noemen van degenen die hij in zijn leven gesneld heeft, maar het wordt hem niet toegestaan, en ze doden hem. (208) Ze kappen hem een arm af, en lopen ermee naar de prauwen der Esin-lui. Deze begrijpen dat Atsj gesneuveld is; ze eisen zijn sieraden op, en daarbij ook zijn penis, zijn vingernagels en zijn oren, wat eerst geweigerd wordt. (209) Men gaat echter zitten beraadslagen, en na veel praten worden de geëiste zaken afgegeven. Esin bestrooit zichzelf ten teken van rouw met kalk, en geeft dan het bevel tot de terugtocht. (210) In zijn dorp aangekomen vertelt hij aan de vrouwen wat er gebeurd is. De lichaamsdelen van Atsj worden in een orakelzakje gestopt. Het einde van het verhaal is een opdracht van Esin voor de volgende generaties; ze moeten voortaan altijd aldus doen als er iemand van hen gesneld wordt, hetzij bij een overwinning, hetzij bij een nederlaag.

Aantekening. — In de volgende bladzijden zijn de teksten zelf gespatieerd; achter de tekst laten we telkens de letterlijke Nederl. vertaling volgen, met waar we het nodig of nuttig achten enige uitleg —. — In de werkwoordsvormen scheiden we stam en affixen door een is-gelijk-teken; tussen affixen onderling schrijven we verbindings-streepjes, evenals ook tussen de delen van samengestelde werkwoorden.

140. A t s j , F a i t a j o a r a o e n , het gaat over Atsj, wiens rivier is de Fait. Zuiver nomin. zin. Verteller noemt als titel van het verhaal de naam van de hoofdpersoon, en na een korte rust zegt hij: de F. is zijn rivier, d.w.z. hij is de eigenaar van het F.-stroomgebied. In gewone taal zou men zeggen *Fait a jo ara*, in verhalen echter sluit men elke volzin, nominale en verbale, met het el. *en*, weer een ander el. dan die van 98 en van 75; *ara* wordt vóór *en* altijd *arao*, ook in gewone taal, zie 98. J e u t s j e s j i s - a p = o - r e n , in het vrijgezellenverblijf wonend is hij dapper. Verbale zin met zero-vorm; de zero-vorm wordt in verhalen gebr. als narratief, in Ned. te vertalen door praesensvormen; de zin wordt weer afgesloten met *en*. De vertaling „dapper” voor *tsjes* is geen adaequate vert.; *tsjes* is iemand die op jacht en

sneltocht veel succes heeft. *Jeu tsjes jisapor* = hij komt binnen en zit dapper in het vrijg.verbl., d.w.z. in het vr.verbl. verblijvend, dus in de tijd dat hij vrijgezel is, is hij dapper; *ap-* betekent hier dus „verblijven, wonen”, maar fungeert tevens als praedicerend ww. Men ziet hier dat bij een plaatsbepaling geen postpos. optreedt, vgl. 136; ze komt eenvoudig vóór het ww., èn bij houdings- èn bij deict.ww. *Ndao jeu em-af=oren*, *juur o jeu emaforen*, in het vr.verbl. wonend snelt hij mensen en doodt hij varkens. *Ndao* is een nom.el., dat uitdrukt: mens uit niet bevriende groep doden, waarbij hoort het afsnijden van de kop, en het verorberen van het vlees; *ndao af-* verb. uitdr.; *af-* is een meerv. of iteratief-stam bij *tsja-tiu-* doden; i.p.v. *jeu jisap-* vinden we hier *jeu em-* in het vr.verbl. staan. *Juur o af-* met honden varkens doden; weer geen schak.el., waar wij er een zouden verwachten; *juur* = hond, *o* = varken.

141. *Tawerawotsj mbanam a=jaf=oren*, *Tawerawotsj* is verliefd op hem. *T.* is een vrouwenaam, cfr. 139, *awotsj* = *tsjowotsj* = vrouw. *Mbanam af-* verliefd zijn, in 't geheim verloofd zijn, waarbij gewoonlijk hoort dat men reeds geslachtelijke omgang gehad heeft of nog heeft; het wordt alleen gezegd van een vrouw, zodat het subj. hier moet zijn *T.*; als *mbanam* ook gezegd kon worden van een man zou hier niet duidelijk zijn wat subj. en wat obj. was; het obj. is hier niet uitgedr.; uit de ww.vorm blijkt alleen dat het een 3e pers. is; slechts zelden wordt het obj. uitgedrukt door een pers.vnw. *Tsjowotsj juas Ajimi mbanam a=o-jaf=oren*, ook een vrouw die de naam *A.* heeft is op hem verliefd, „ook” hier uitgedr. door *o* in *aojafor*, zelfde *o* als in 18; *tsjowotsj juas* is hier geen „genit.”constr. maar „een vrouw (wier) naam”. *O atakam Ajimi ataji a=e-tam=oren*, 't is *A.* die hem aanspoort een varken te schieten. *O atakam* is een samenst.type „boomst.”; *atakam* woord, spraak, taal; *atakam ataji e-* aansporen, verzoeken; *o atakam ataji e-* een varkens-verzoek doen, om een varken vragen; *ataji e-tam-* verzoeken aan, zie 15. Het subj. *A.* staat hier achter het obj. *o atakam*, door welke ongewone zinsbouw de nadruk komt op het subj.: 't is *A.* die enz. *Atsj a, ombam patoof-tam=tsj-i-ninim a=e=ren*, hé *Atsj*, dood voor mij een varken, zegt ze. Het el. *a* achter *Atsj* is een vocatief el. als Ned. „hé”. De ww.vorm is een imp.vorm met indir. obj. 1e enk.; *patoof-* doden, *tam-* ten behoeve van, zie *ataji e-tam-*; *mbam* zie 71; *inim aer en* aldus zegt zij. Wat iemand gezegd heeft wordt altijd weergegeven in

directe rede, en deze wordt dan gevolgd door een vorm van het ww. *e-* zeggen, bijna altijd voorafgegaan door *im* of *inim* aldus. Aan de dir.rede gaat vaak vooraf een ww. zoals er hier een staat in de voorafgaande door *en* afgesloten zin, dat betekent: zeggen, verzoeken, aanraden, bevelen enz., bv. *ataoor*: *Atsj a* enz., waarin *ataoor* = ze zegt.

142. *Juur mbar a=jis-om-os=o-r en*, hij gaat met de honden op jacht. *Mbar* is een nom.el. dat het begrip „op zoek naar” uitdrukt; zo is *ndaq mbar* sneltocht, *amos mbar* uit op sago, *juur mbar* op zoek, op jacht met honden; boven in 140 zagen we *juur o jeu emajor en*, dus van *juur o af-* met honden varkens doden, waarin geen postp. om ons „met” uit te drukken; hier echter wordt „met” wel uitgedr. en wel door *om* in *jis-om-os-* zie 38; *o pi mbar* jacht op varkens en casuarissen; *mbar jis-os-* op zoek, op jacht gaan. *Jeu mbisa tiu a=jari-m-tiu=o-r en*, hij neemt de jongens van het vrijg.verbl. mee op de prauw. *Jeu mbisa tiu*: dubbele samenst. type „boomst.”, lett. vrijg.verbl.-teelbal-jongen. Dat er meer dan een zijn blijkt uit het ww. *jariu-* op de prauw stappen met mv.subj., *jari-m-* op de pr. doen stappen met mv.obj.; *tiu-* neerleggen; waarom *tiu-* en niet *em-* neerzetten, is niet duidelijk.

143. *O a=tsj-a=mero en*; *o a=ndeï-teu-ap-om=o-r*, *andeïteuapomor*, *andeïteuapomor*, *andeïteuapomor inim a=e=r en*, gedurende de dag doodt hij varkens; een voor een komt hij ze rivierwaarts op de prauw leggen. In 83 behandelen we het ww. *-a-* dat in *atsjamer* is samengetrokken met *tsja-* doden; de ww.vorm met uitgang *mero* komen we hier voor het eerst tegen; hij komt alleen voor in verhalen, en is een speciale narratief-vorm bij de ww. die we bespraken in 83, m.a.w. bij alle ww. die in het praet. praehodiernum als tijdwijzer *m + p* hebben. De *mero*-vormen komen alleen voor als narratief, dus niet in aanhalingen binnen een verhaal, zodat er geen parallellen van bestaan in 1e of 2e pers.; de uitgang *mero* treedt op voor zowel 3e mv. als enk.; men zal die uitgang in de teksten passim tegenkomen. Men weet uit 36 dat *ndeï-* allerlei bet. kan hebben; in de kontekst is voor iedere Asmarter duidelijk dat het in de samenst. *ndeï-teu-ap-om-* niets anders kan betekenen dan „van de landkant naar de rivier komen”, en tevens is hem duidelijk dat *teu-ap-om-* uit de hand neerzetten in zitt. houd., niets anders kan bet. dan een varken op de prauw leggen. Na driemaal *andeïteuapomor* zonder *en*, omdat de volzin niet afgesloten is, volgt

inim aer en, wat hier niet zoals in 141 betekent „aldus zegt hij”, maar „aldus doet hij”; *e-* kan nl. ook „doen” betekenen. Het geheel betekent: telkens, of een voor een, op de prauw leggen. Vgl. 137 onder a), waar men hetzelfde uitdrukt niet met vervoegde vormen, maar met de stamvormen der ww. gevolgd door het el. *a*.

144. *A jarimtiŋor seĭ a=e-tam=o-r en*, aan die hij op de prauw meenam deelt hij uit. *A* = hij = subj. bij *jarimtiŋor*; *a jarimtiŋor* degenen die hij meenam op de prauw, zie 142; een betr. vnw. kent men niet; *seĭ e-* of *seĭ-tam-* uitdelen aan. *Ar amat ipitsj mbamintsjop en*, hij zelf neemt er drie; *ar amat ipitsj*, zie 128, lett. de eigenaar ervan, bedoeld: hij zelf; *ar amat ipitsj* slaat vaak aldus terug op degene die het een of ander gedaan heeft wat te voren is vermeld. Het geheel is een nom.zin, die lett. alleen zegt: hijzelf drie. *O atakam a=tao=f-es im a=e=r en*, men heeft om varkens gevraagd zegt hij. Met de 3e pers. mv.vorm *ataofes* bedoelt de spreker wat wij uitdrukken door „men”; *atakam tao-* of ook wel *atakam atao-* spreken; *o atakam ataofes* is dus lett.: men heeft gesproken over een varken. *A wun Tawerawotsj o, a wun Aĭmi o im a=e=r en*, dit ene is het varken van T., dit andere is het varken van A. zegt hij. *Wun* = ander; *wun - wun* = het ene - het andere. *O a=tsji=o-r en*; *wun o am atsjior en*, *wun o am atsjior en*, hij versnijdt een varken, en nog een, en nog een, bedoeld: hij versnijdt alle varkens die hij doodde en naar de prauw bracht; *am* erbij, gebr. met de bet. van ons „en” tussen naamw., maar na elk lid van de opsomming herhaald.

145. *Tsjem a=tep-taĭ=e-r-es en*, ze houden stroomopw. bij de huizen stil, lett. ze gaan stroomopw. naar de huizen en houden stil. *Atsj o tsj-a=m-a-r im a=e=r-es en*, *Atsj* doodde gedurende de dag varkens zo zeggen ze; *tsj-a-* doden gedurende de dag, 83; *m-*vorm hier als praet.hod. *O tsji a=teu-se-m=o-r en*, hij laat de varkens op de prauw liggen; *teu-se-m-* te water leggen; lett. staat er dus; varken prauw hij legt te water, d.i. hij legt de varkens op de pr. die te water is, bedoeld: hij laat ze op de pr. liggen. Men merke op dat de varkens hier als één geheel beschouwd worden, in de trant van ons „het varkensvlees”, en daarom *teu-* enk.obj., en niet *tau-* mv.obj.; zinsbouw: obj. plaatsbep., ww. *Eneŋ, o a tsji Tawerawotsj o, a wun Aĭmi o, te-tam=eĭ inim a=e=r en*, moeder, één varken op de

prauw hier is het v. van T., het andere hier is het v. van A.; geef het hun zegt hij; in *a tsji* en *a wun* heeft het deict.el. *a* = „hier” praktisch de functie van bep. lidw.: de prauw, het andere. *O arke ndak o, a wun ndar o en*, er zijn heel veel varkens, dit ene is het onze zegt hij; *arke ndak* echt veel; *o* achter *ndak* is niet „varken”, maar een el. dat fungeert als onze betoning, in een zin waarachter we op schrift een uitroepeten plaatsen, zoals *parwer* gelijk staat met onze vragende zinsbetoning, op schrift uitgedr. door een vraagteken; het el. *en* betekent hier „zegt hij”, vgl. 75, waar het was „tot zich zelf zeggen”. *O wo im a=e=r en*, ja zegt zij (de moeder).

146. *Ajimi tsjemsan mba=takam-se-taj pok en*, ze houden niet het eerst stil bij de plek waar het huis van A. staat; *takam-* zie 19; *tsjemsan* versteende samenst. van *tsjem* huis en *asan* plek, dus huisplek; vgl. de eveneens versteende samenst. *asmat* mens van *asamat*, en *akmat* oud van *akamat*. *Tawerawotsj tsjemsan a=toṽ-om-ku=o-r en*, (de moeder) stapt met het varken van T. aan wal, zie 38. *Ajimi ko a=jis-ap=o-r en*, A. zit buiten op het platje (voor haar huis). *O ndat ndo takam mba=te-tam mban, mbanam ndo takam af=o-f mban im a=e=r en*, men moest mij toch het eerst een varken geven, ik ben toch immers het eerst op hem verliefd geworden, zo zegt zij; het el. *ndat* is vaak subj.aanduidend, maar benadrukt hier integendeel het obj.; de nom.vorm zagen we in 69 met de functie van adhortatief, welke functie ook *mbatetam* hier heeft; het bevestigende *mban*, zie 99, trachtten we hier te vertalen met „toch”, de tweede keer met „toch immers”; de eerste keer achter een nominale, de tweede keer achter een vervoegde vorm.

147. *Wun am Ajimi tsjemsan a=taj=e-r-es en*. *Ajimi a=sou-it=o-r en*, met het andere (varken) komen ze aan bij de plek van Ajimi's huis. A. springt op. *Wun am* het andere erbij, met het andere; *sou-* springen, *sit-* opstaan. *O mba=teṽ inim tsji juṽ-ndeṽ=o-r en*, als om het varken in ontvangst te nemen stapt ze beneden op de prauw; *uu-* of *juu-* aan boord gaan, *ndeṽ-* afdalen in de rivier. *Tsjia=em-ndeṽ=o-r, ombui a=sam-pu-m=o-r en*, beneden op de prauw staande smijt ze het varken te water; *mbui* water, *sam-* smijten, *pu-m-* doen zinken. *A aah, utsjim em=a-m-em im a=e=r-es en*,

hé, wat doe je, zeggen ze (de omstaanders). A pok, amos imin ndo takam jik-tam=o-f; Tawerawotsj asepm̄ban, ndo mbap araḡ m̄ban im a=e=r en, niks! ik heb het eerst sago voor hem ingewikkeld; T. was immers later, ik was immers eerder, zegt ze. *Amos imin*, samenst.type „boomst.”, sago in blad gewikkeld en zo gebakken; *amos imin jik-tam-* lett. sagopakje inwikkel en of binden voor, overdrachtelijk: verliefd zijn op, geslachtelijke omgang hebben met; *takam* eerst, het eerst, *asep* later; *mbap araḡ* = *mbap ara*, maar met nadruk; *a pok* dit niet, met de bet. van ons „niks” in de vertaling.

148. Atsj a, o mbui sam-pu-m=a-m-ar im a=e=r-en, hé Atsj zeggen ze (de omstaanders), ze heeft het varken in 't water gesmeten. Ar amat ipitsj araḡ, ah, inim ar pok, o eptsjom ta-tam=e-n inim a=e=r en, hé, zo niet! ik gaf je een heel varken, zegt de eigenaar; *ar amat ipitsj* lett. de eigenaar ervan, maar hier zoals ook enkele zinnen verder eigenlijk meer bedoeld als: de man die de dingen doet, de man over wie we het hier hebben, of eenvoudig: de man, hij; het staat voorop in de zin, door een rustpauze ervan gescheiden, maar is het subj. van *inim aer en*; door de ongewone plaats, en door *araḡ* = *ara* heeft het de nadruk; *inim ar pok* zo niet! prohibitief, d.i. zo moet je niet doen! dat past niet! *eptsjom* is hier „volledig”, „in zijn geheel”; *o eptsjom* een heel varken; *ta-tam-* geven met mv.obj.; het obj. is inderdaad meerv. omdat het varken reeds versneden is. Jeḡ mbak en a=paḡ-iḡ=o-r en, hij keert zich om en gaat het vrijg.verbl. binnen; *mbak paḡ-* de rug keren, zich omkeren; *en* = *in* = slechts, zonder meer; *iḡ* binnengaan; *jeḡ* is bepaling bij *iḡ-* en *mbak* bij *paḡ-*. Tsjenes a=jiḡ-pere-ames=o-r en, hij gaat binnen en werpt zich op de vloer; *tsjenes* beneden, op de grond, op de vloer; *perei-* zich wentelen, *ames-* liggen; *perei-ames-* zich neerwerpen.

149. Ar osowotsj o a=tau=o-r tsji a=ta-tiḡ=o-r en, zijn moeder neemt het varken (uit het water) en legt het op de prauw; *tau-* nemen met mv.obj., zoals boven *ta-tam-*. Mbareḡ, ja mba-tau=eḡ, tsjem tou-om-es=eḡ inim a=e=r en, neen, neem het, en breng het aan land naar huis zo zegt hij. *Mbareḡ* = Maleis *sudah!* ja zagen we in 67 als versterking van de prohibitief, hier echter is het dat bij een imperatief, misschien omdat het bevel tevens een verbod bevat, nl. niet laten liggen. Tsjem

a = tou - om - ku = o - r en, Atsj ar osowotsj, ze gaat ermee aan wal naar huis, de moeder van Atsj. Let op subj. na een korte pauze na de volledige en door *en* afgesloten zin; de spreker is a.h.w. bang dat hij niet duidelijk genoeg geweest is. Atsj a, o mba - por ji - por = e - r - es, opok en, hé Atsj, kijk naar het varkensvlees, zo proberen ze hem over te halen, maar het lukt niet; *ji-* zeggen, *por-* proberen, pogen, zie 17; *opok en* voor: de poging lukt niet, een wending die altijd gebr. wordt na *por-* in de bet. van „pogen”, wanneer men geen succes gehad heeft, zie 234; de nom.wv.vorm heeft hier de functie van imperat., zoals boven in 145 van adhortatief. Mbareu, ndamke ut im a = e = r en, neen, ik ben heel beschaamd zegt hij; *mbareu* = *mbare*, Mal. *sudah!* in Ned. te vertalen door „neen!”; bij *ndamke ut* heel beschaamd, wordt het subj. niet genoemd. Amos mbui mb - an opok en; isi in a = pit - ams - es = mero en, hij eet en hij drinkt niet; hij gaat zonder meer in de nacht liggen slapen, d.i. zonder gegeten te hebben; *isi pit - ames-* gaan liggen slapen; *ams-es-* in de nacht liggen, zie 83, met de onregelm. uitgang *mero*, zie 143.

150. Tam jo pu - it = mero, ar amat ipitsj tepen amir a = jams - it = mero en, in de morgen als het dag wordt, ligt hij in de pandan - mat; *tam* ochtend; *jo pu-* dag worden; *-it-* in de morgen; *ar amat ipitsj*, zie 144, betekent hier werkelijk alleen: onze man, de man waarover we vertellen; *amir* tussen, is geen postpos. doch een subst. „het binnenste”, maar alleen wanneer wij kunnen zeggen „tussen”, zoals bv. in een boek; *tepen amir* is een samenst.type „boomst.”, tussen de twee helften van een mat; *james-* = *ames-*. Ar osowotsj amos o a = tou - om - iu - it = mero en, zijn moeder brengt in de morgen sago met varkensvlees binnen. *Amos o* zonder schak.el., zie 137 bij *am*. A watsje, amos o ar ap erei, or amos, or o, inim a = e = r en, waar is hij? hier is sago en varkensvlees, jouw sago, jouw varkensvlees, zegt ze. *A watsje* waar is hij? *watsje* komt alleen aldus voor in nominale zinnen; *ar ap* zit hier, is hier, vgl. 85; voor *amos ar ap erei* zegt men ook *amos erei* hier is sago. Tsjei, mbare, ndamke ut inim a = e = r en, ga weg, neen, zegt hij, ik ben heel beschaamd.

151. Pok mbar wu - james = e - r - es, tsji op a = tam - tiu = o - r en, als zij (de anderen) eetwaar gaan zoeken, legt hij (Atsj) de (zijn) prauw op de wal. Achter *wujameseres* vinden we niet

het el. *en*, omdat het geen afgesloten zin is, maar een tijdbepalende voorzin; met *tsji* is bedoeld „zijn prauw”; de Asmatter gebruikt over ’t algemeen niet meer woorden dan nodig is, behalve in samengestelde werkw. waarin hij naar onze opvatting veel woorden, vooral houd- en deict.w. gebruikt die overbodig zijn; men kan dit het hele verhaal door constateren; *op* = boven, op de wal; *tam-tiu-* op het droge leggen, en *tam-se-m-* te water leggen van prauw. *Tsji sos pa = te-tam = tsj-i-n inim a = e = r en*, geef me dorre bladeren voor de prauw zegt hij; *tsji sos* dorre bl. van de pr. = voor de pr. = voor het branden van de pr., wat men doet wanneer men op reis gaat, om de prauw lichter te maken; *pa*, zie 71, i.p.v. *mba*. *Tsji sos a = te-tam = e-r-es en*, ze geven hem dorre bladeren voor het branden van de prauw. *Ar amat ipitsj tsji sos a = sou = o-r en*, hij zelf brandt de prauw; *sos sou-* verb. uitdr. voor „prauwbranden”; *ar amat ipitsj* kan hier niet beter vert. worden dan door „hijzelf”; de anderen brengen de bladeren aan, hij zelf brandt. *Pirmetsj a = tsjiri = e-r-es en*, de anderen heffen een *pirmetsj*-zang aan; *pirmetsj* = gezang zonder trombegeleiding. *Ar amat ipitsj to amos a, jouon jitsjap a im a = e = r en*, hijzelf zegt: morgen sagobereiden! overmorgen gemeenschappelijke jacht. *To* = morgen, *jouon* overmorgen; *amos a* en *jitsjap a* zijn voorb. van het imperat. *a*, zie 95; met *jitsjap* is hier bedoeld „jacht”, maar het wordt gebr. voor alle gemeenschappelijke optrekken voor snellen, jacht, visvangst, een of ander door de groep als zodanig uit te voeren werk, als bv. het omkappen van bomen voor beeldenpalen. *Ar amat ipitsj tam jo pu-it = mero, po jiwi ut jeu oneu mbak a = takam-ap-om = o-r en*, hij, als ’t ’s morgens dag wordt, steekt (zijn) speer met pluim door het dak van het vrijgezellenverblijf, en laat hem zo zitten (hij zet z’n speer vast klaar om straks mee te nemen, maar heeft eerst nog andere dingen te doen). De tijdsbep. voorzin *tam puitmero* wordt voorafgegaan door het subj. van de nazin; *po* schepriem; *jiwi* pluim van casuarisveren; *jiwi* met *ut* van 117 is zoveel als „prachtpluim”; *jeu* vrijg.verbl.; *oneu* dakbedekking; *oneu mbak* dak; *takam-* steken in of door; *takam-ap-om-* vaststeken in; de speer staat op de vloer, zit vast in het dak. *A mos mbar a = warim-ams-e-r-es en*, ze gaan op stap voor de sagobereiding; *amos mbar* op zoek naar sago, d.w.z. op weg voor de sagobereiding; *warim-ames-* = *wu-ames-* op stap gaan met mv.subj.

152. *A = sit = o-r en*; *tsjem a = im-iu = o-r en*;

pirkawor okop a=teu=o-r en; juur sis okop
 ateuor en; jiwi okop ateuor en; pisuwe okop
 ateuor en; fatsj tsjin ep ateuor en; jo mbopan
 okop ateuor en, hij staat op, hij gaat het huis (van zijn moeder)
 binnen; hij neemt de bundels met triton-schelpen, hondetanden,
 casuarisveren en dolken; hij neemt de koeskoes-vellen-met-staart; hij
 neemt de bundel met paradijsvogel-pluimen. *Sit-* opstaan; *im-iu-* bin-
 nengaan; *okop* bundel, pakje; *pirkawor okop, juur sis okop* enz. zijn
 samenst.type „boomst.” voor „bundel met triton-schelpen”, enz.; *fatsj*
 koeskoes, *tsjin* vel, *ep* staart, samenst. van drie subst. die in één adem
 worden geuit, en klinkt als *fatsjinèp*. Pirkawor a=mbui-
 ap-om=o-r en, fatsj tsjin ep a=jam-ap-om-o-r
 en, hij doet een tritonschelp en een koeskoes-vel aan; *mbui-ap-om-*
 bevestigen van schelp op buik of heup, *jam-ap-om* bevestigen van
 koeskoes-vel aan het hoofd. Otsjan pitsj mbiram ateuor
 en, piu mbiram ateuor en, om mbiram ateuor en,
 jo mbopan ateuor en, hij neemt bundels met diverse speren, met
 speren met breed blad, met niboeng-speren, en paradijsvogel-pluimen.
Mbiram=bussel, ook pakje enz.; *otsjan pitsj* verzamelnaam voor speren;
jo paradijsvogel, *jo mbopan* de okselpluim van die vogel. Mbi pane
 a=jim-ap-om=o-r en, sonon mborowotsjou jamnuk
 a=jim-ap-om=o-r en, hij steekt stukken *tsjou*-schelp in zijn
 neus, en schuift twee armbanden van mensenhaar over zijn ellebogen.
 Voor „in de neus steken” en voor „over de elleboog schuiven” hetzelfde
 samengest. ww.; *sonon* elleboog; *mborowotsjou* armband v. mensenhaar.
 Pok a=kene-m-tiu=o-r en; tsji a=firi-m-
 tiu=o-r en; mbui a=ndei-fa-m-pu-m=o-r en,
 hij legt de bullen gereed; hij keert de prauw om (die 't onderste boven
 gekeerd lag), en duwt die te water. *Ndei-fa-m-pu-m-* van *ndei* in de
 rivier afdalen, *fam-* voortduwen van prauw, *puu-* te water gaan, *m-*
 causaal ww.; *puu-* meestal voor „onder water gaan” maar hier voor
 „te water gaan”, en in die bet. staat het tegenover *se-* te water zijn.

153. Jeu eram ese tsjowotsj-tep=o-r en; tsjenes
 a=ndei-ta-tiu=o-r en, het orakelzakje dat in het vrijg.verbl.
 hangt neemt hij weg; hij legt het neer op de vloer. Opmerkelijk is de
 zinsschikking waardoor *jeu* geheel voorop komt, hoewel het eigenlijk
 bij ofwel *tsjowotsjtepor*, ofwel bij *ateuor* hoort; *ese* zakje,, draagzakje;
eram ese een zakje met sacrale voorwerpen, waarmee georakeld wordt
 over succes bij op handen zijnde sneltochten, en waarvan ook kracht

en succes verwacht wordt bij het snellen. *Atsj utsjim em = a-m-ar inim a=e=r-es en*, wat doet Atsj zeggen de anderen; eigenlijk: hoe doet Atsj, in Ned. echter te vert. door „wat doet”. *Ndo Aimi ombui sam-pu-m=e-f inim a=e=r en*, ik, Aimi smeed het varken te water; men begrijpt dat hij wil zeggen: ik ben kwaad omdat A. mijn varken in 't water smeed, en daarom ga ik van hier weg, en een paar woorden zijn hem genoeg; de Asmatter spreekt liefst kortaf. *Aaah, inim ar pok; Atsj a, Fait jo amat inim a=e=r-es en*, ach, dat niet! Atsj, van de Fait-rivier ben jij de eigenaar, zo zeggen ze. *Tsji jismak a=ndeï-teu-se-m=o-r en*, hij legt vuur op de prauw die te water ligt; *jismak* vuur, brandend stuk hout. *Eram ese tsji a=ndeï-teu-ap-om=o-r en*, hij zet het orakelzakje op de prauw. *Juur jamnuk mbanam a=jik=o-r, tsji mben a=ndeï-ta-tiü=o-r en*, hij bindt twee honden (de poten vast), en legt ze op de voorsteven. *Juur* hond, *mbanam jik-* vastbinden, *mben* uiterste, voorste punt; *tsji mben* voorsteven. *Pok tsji a=ju-o-ndeï=o-r en*, hij brengt eetwaar naar de prauw; *pok* ding, speciaal gebr. voor eetwaar. *Pok tsji takas en*, alle bullen zijn (nu) op de prauw; *takas* alles, alle; weer een voorb. van korthed in het spreken: ding prauw alle!

154. *Atsj a, Atsj a, ndar mbom emake okokom-por=e-r-es, opok en, hé Astj, hé Atsj*, we houden van je, zo trachten ze hem te vermurwen, maar 't lukt niet. *Ndar mbom, ndor mbom* zijn de gewone vriendschapsbetuigingen. Wat de lett. bet. er van is valt niet te zeggen; *mbom* bestaat uit *mbo* en *em*; *ndor mbom* met de versterkende elementen *ut* of *kor* wordt *ndor mbo ut em, ndor mbo kor em; emake okom-* sussen, tussenbeide komen bij ruzie of gevecht, enz., en *emake okokom-* is daarvan de iterat. vorm, zie 11, welke hier gebr. wordt omdat ze telkens hun woorden herhalen, of omdat meerdere personen dezelfde woorden spreken; vgl. *okokom-por-* en het er op volgende *opok en* met 149 *jiporerer*.

Van hier af ontlede we geen uitgangen van de zero-vormen meer; we schrijven dus voortaan niet meer *por=e-r-es*, maar *por=eres* enz.; van nu af zullen we ook niet meer schrijven *inim a=e=r* of *inim a=e=r-es*, maar zonder ontleding *inim aer*, en *inim aeres*.

Emake ar pok, tsjar am Fait, tsja jo, ndo jo opok inim aer en; komt niet tussenbeide, de Fait is van jullie, 't is jullie rivier, 't is niet de mijne zegt hij. *Emake ar pok*,

i.p.v. de hele verb. uitdr. alleen het nomin. deel; *tsjar am Fait*, een bijzondere manier om te zeggen „de F. is van jullie”, lett. bij of met jullie is de F. *Piṽ mban a=toṽ-om=or en*; *a=se-pe=or en*, hij staat met een speer met breed blad in de hand; hij vertrekt. *Mban hand, mban toṽ-om-* ermee in de hand staan; *se-pe-per prauw* vertrekken. *Ep opok en*; *tsji mben a=jawer-em=or en*, hij staat niet op de achterstevan (wat toch de gewoonte is); hij staat op de voorstevan (ten teken dat hij voorgoed weggaat); *ep* achterstevan; weer korte manier van zeggen: achterstevan niet; *awer-* of *jawer-* zie 18, op iets smals.

155. *Aimi Tawerawotsjar am pok a=kenem=eres en*, ook A. en T. maken (hun) bullen klaar; *ar am* zij ook. *Tsjamak a=iwi-tak=eres en*, ze draven naar achter de huizen en gaan stroomafwaarts; *tsjamak* de open ruimte achter een huizenrij; *a* = naar, misschien hier te vert. „langs”; *iwi-* draven, hard lopen. *Tsjem apem a tsjitsjin a=ndei-t-em=eres en*, ze bereiken het eerst de laatste huizen van de rij; *a tsjitsjin* zij het eerst; *apem* einde van een huizenrij; *ndei-* stroomafw. gaan, *t-* van *at-* stappen, lopen, *em-* staan. *Atsj a, ndar am araṽ, ndo Tawerawotsj, ndo Aimi ndar am araṽ im aeres en*, hé Atsj, hier zijn wij ook, ik T., ik A., we zijn hier ook zeggen ze. *Araṽ = ara*, zie 86. *Tsjar am ar pok, ombṽi iwi-pu-m=f-okom*; *ndo tsja mba=teṽ-em-sepok inim aeren*, jullie gaat niet mee, jullie hebt het varken in 't water gegooid; ik neem jullie niet mee op de prauw, zegt hij; *iwi-* werpen; een ander *iwi-* draven, zie boven. *Tsjar am ar pok* jullie erbij niet (prohib.), voor: ik wil jullie niet mee hebben. *Atsj a, ndar mbom o, Atsj a, ndar mbom o, Atsj tsjemen ndar mbom o, Atsj tsjemen ndar mbom o jji-por=eres, opok en*, hé Atsj we houden van je, hé Atsj we houden van je, we houden van de penis van Atsj, we houden van de penis van Atsj, zo proberen ze hem te vleien, maar ze hebben geen succes; *o* achter *ndar mbom* is hetzelfde el. als in 145, in Ned. weer te geven door de zinsbetoning, op schrift door een uitroepteken.

156. *Tsji mben a=jawer-is=or en*; *Fait jitsjar a=jis-se=or en*, op de voorplecht staande gaat hij de rivier uit; hij vaart naar de monding van de Fait. *Jitsjar* is eigenlijk niet „mondig”, maar „buitengaats” maar dan van zijstroom (zoals hier)

zowel als van hoofdstroom, zie 37; *is-* in de eerste zin, zelfde als *jis-* in de tweede is eigenlijk: naar buiten gaan, hier uit de rivier, maar wordt hier gezegd voor het varen in de richting van het buitengaats; hij gaat nl. de Fait nog niet in, is alleen in die richting aan 't varen. Ndat ipitsj ut enam inim mbui a = kai-ap = or en, een grote mannelijke geest in de vorm van een vis komt even boven het water uit. Het el. *ut* zagen we in 117 als versterkend el. bij naamwoorden die een eigenschap uitdrukken; hier staat het bij een gewoon subst., en we vertaalden door „groot”; dit is niet helemaal juist, maar in Ned. is *ut* niet juist weer te geven; er zit iets in van formidabel, respectabel; *kai-* loskomen van. Enam ut tsjowok ka-m-ap = em inim aeren, jij die boven water komt, je bent een heel grote vis, zegt hij. *Ka-m-* van *kai-* zich losmaken van; *Atsj* spreekt tot de vis zonder eigenlijk contact met hem te zoeken, zoals wij ook zouden kunnen zeggen, als een vis boven water komt: nou, jij bent óók een kanjer! *ap-em* is de uitzond. zero-vorm 2e enk. van *ap-*, niet autonoom, maar in samenst. met ander ww.; *tsjowok*, het telw. voor „een” komt veel voor met de bet. van louter, zeer, zoals ook hier het geval is als versterking bij *ut*.

157. Piu a = mbit-se-m = or en, hij steekt hem met een speer met breed blad; weer geen postp. waar wij het instr. „met” gebruiken; *se-m-* vraagt in de vert. geen parallel; dat de vis te water zijnde wordt gestoken drukken wij niet uit; het is een eigenaardigheid van de Asmat-taal dat wel te doen. Aaah, o tsjam inim aeren, hé, wie ben jij zegt hij (*Atsj*). Aaah, ndo Fait jo ar amat ipitsj, ndo ndat ipitsj aeren, wel, ik ben de eigenaar van de Fait-rivier, ik ben een schim, zegt hij; *ndat ipitsj* vertalen we in Ned. door „schim” daar we niet gewoon zijn het geslacht uit te drukken; uit het zeggen van de schim blijkt dat hij de voorvader van *Atsj* is, eigenaar van de Fait. Aaah, enam ut inim araḡ a = em-sokom = a-m-in, hé, ik dacht dat je een vis was, vgl. irrealis-constr. in 75; *sokom-* in samenst. met een ander ww. = tevergeefs, of abusievelijk doen wat het andere ww. uitdrukt; het andere ww. is hier *em-* dat men moet lezen samen met *araḡ*; we vertalen „dat je een vis was”, en niet „dat het enz.” wegens de samenhang; of het een 2e of 3e pers. is wordt niet uitgedrukt in de tekst. Mb = em-se = e-r-em ndaḡ karou pok, je bent te water, (dus) het is niet tabu je te doden, zegt hij. Opmerkelijk is dat *Atsj* van het begin af het wezen in 't water niet beschouwt als een vis,

maar als een mens of een schim; hij steekt hem met een *piu*-speer, die alleen voor het doden van mensen gebr. wordt, en hij zegt *ndaḡ* voor „doden”, een woord dat ook alleen gebr. wordt wanneer het gaat over doden van mensen, en dan nog alleen van mensen uit niet-bevriende groepen; bij *ndaḡ* hoort het afsnijden van de hals, het afrukken van de kop, en het opeten van het vlees; men doet dat niet wanneer men iemand uit eigen of bevriende groep doodt, wat dan ook niet *ndaḡ* genoemd wordt. *Afas ndaḡ mb=em por pok*, *ndaḡ karou ji-por=or*, *opok en*, voorouders snelt men niet, ze snellen is tabu, zo poogt hij hem te overreden, maar het lukt hem niet. *Afas ndaḡ* = voorouders snellen; hier is opmerkelijk dat *afas* optreedt zonder pers.vnw.; *ndaḡ mb=em-por pok*, constr. die uitdrukt „niet kunnen, niet mogen doden”, zie 96. *Ndaḡ karou pok*, *ndaḡ araḡ inim aer en*, het is niet tabu je te snellen, ik ga je snellen, zegt hij; *ndaḡ araḡ* = *ndaḡ ar*, of *ndaḡ a*, zie 88. *Kuis a=saka-m-teu=or en*, *e sop a=koko-m=or en*, hij onthoofd hem en snijdt hem benen en armen af; *kuis* hoofd, *saka-m*-afsnijden, afkappen, afrukken; *ko-m*- stuk afsnijden, aftrekken, afbreken; de iterat.vorm daarvan is *koko-m*-, hier gebr. omdat verschillende keren gekapt of gesneden wordt; *e sop* been en arm, benen en armen, geen schak.el. gebruikt.

158. *Fui pum a=jatam-om-se=or en*, op de snelhoorn blazend vaart hij ermee (verder); *fui* bamboe blaashoorn, snelhoorn; *fui pum* geluid van de hoorn; *om-se*- ermee (met de gesnelde) varen. *Ndowon a=e-naḡ-pai-ames=or en*, niet ver vandaar keert hij de prauw en komt langs de kust herwaarts; *ndowon* niet ver; *e-naḡ*- naar hier komen, omdat Atsj vaart in de richting van de plaats waar de verteller zich bevindt, van de Fait-monding naar Mbi-Tsjiweḡ (Agats); *pai*- zich wenden, d.w.z. hij vaart de monding uit, keert de prauw, en *ames-or* vaart langs de kust. *Amuin a=sakaj=or en*, *Jatam asakajor en*, *Eḡta asakajor en*, *Mbaitsjir asakajor en*, *Aimenat asakajor en*, *Foretsj asakajor en*, *Sej a=enāḡ-o-si-ap=or en*, hij gaat (de monding van) de *Amuin* voorbij, zo ook (de mondingen van) de J., de E., de Mb., de A. en de F. en komt herwaarts, en gaat met (de gesnelde schim) de *Sej* binnen, en gaat daar zitten, d.i. blijft daar voorlopig; *-o-* in *enāḡ-o-siapor* slaat evenals *-om-* boven in *atam-om-seor* op de gesnelde schim. *Ndaḡ jis a mba=jēu-awar inim aer en*, gedurende de dag, of de hele dag door bakt hij

(het vlees van) de gesnelde; *ndaø* staat hier voor „het” of „de gesnelde”; *jeu-* bakken; *awar* = *-a-* overdag doen, zie 83; *jis a* naar het vuur, in het vuur; *mbajeuarwar inim aer* en de hele dag bakken aldus doet hij, dus niet: zegt hij, vgl. 143 en ook 137 onder a). *Ndaø jia* = *e-a=mero* en, gedurende de dag maakt hij het gesnelde klaar, d.i. bereidt hij het vlees; *ji e-* bereiden, klaar maken.

159. *Porou a=nda-juu=oren*, in de late namiddag stapt hij op de prauw; *uu-* of *juu-* aan boord gaan, treedt nooit autonoom op; daarvoor heeft men *ndajuu-*. *Amou a=sakaj=oren*, *Konaj asakajor en*, *Kom asakajor en*, *Atsjiri asakajor en*, *Tsjou Atsjiri a=mber-ap-es=mero en*, hij vaart (de mondingen) van de *Amou*, de *Konaj*, de *Kom* en de *Atsjiri* voorbij, en blijft gedurende de nacht tussen de *Atsjiri* en de *Tsjou*; *mber-* voor *en-* stroomopw. gaan m.b.t. hoofdstroom, maar ook zoals hier: langs de kust naar een volgende rivier toe; *ap-* zitten, hier zoals vaak het geval is voor: blijven, toeven. *Tam jo a=pu-it=mero en*, 'smorgens wordt het licht, „'smorgens” uitgedr. door *tam* en door *-it-*. *Pokare a=jor-ap-it=mero en*, in de ochtend zit hij op de vastgelegde prauw; *pokare* vastgelegde pr.; voor zitten op vastgel. pr. zegt men niet *ap-* maar *jor-ap-*.

160. *Esin Sau eu nda-juu=oren*; *ar em Somen tsji ep a=jawor-em-ap-om=oren*, (een zekere) *Esin* stapt aan de *Sau*-rivier op zijn prauw; hij doet zijn vrouw op de achtersteven zitten; *eu*, postp. vanaf, 137 onder j); *(j)awer-ap-* op iets smals (bv. achtersteven) zitten; *(j)awer-em-ap-om-* op idem doen zitten, let op causat. *m-* achter *awer* en achter *ap-*. *Mbej ndoso en*; *tsji pe jawer-em-ap-om-it=mero en*, hij heeft een wond aan de voet, en hij zet (zijn voet) op de rand van de prauw; *tsji pe* „genit.” constr., rand van prauw; *mbej ndoso* voet wond, kort gezegd voor „hij heeft een wond aan de voet” *O otsjar am inim aeres en*, waar ga jij heen zeggen ze (de mensen van zijn groep); *otsj* voor *otsjana* = waar? *otsjar* waarheen? *otsj* vinden we alleen in de verbinding *otsjar*. *Ndo Itsjuar jop juur eke a=pe=f sok apen ndeu mba=por inim aer en*, ik ga aan de *Itsjuar*-oeveren kijken of er misschien vogels zitten in de vruchtdragende *juur*-bomen, zegt hij. *Ndo mbapor* ik wil kijken, ik ga kijken, zie 68; als obj. staat vóór *mbapor*: *Itsjuar jop juur eke*

apef sok epen ndeu; *Itsjuar jop de jop* van de Itsjar; I. is een zijstroompje, en *jop* zijn de oevers van de hoofdstroom aan beide kanten van de monding v.e. zijstroom; *juur* naam van een boomsoort, *eke* vrucht, *pe-* baren, leggen van ei, voortbrengen van vrucht; *a=pe=f* voor *a=pe=ef* heeft voortgebracht, *eke apef* draagt vrucht; *sok* vogel; *epen ndeu* misschien; men merke weer op de kortheid waarmee alles gezegd wordt.

161. Atsj ara ϕ , im a=por=or, tsjowotsj am, jipitsj am, Sa ϕ iw-is=o-r-okom, a=nde $\dot{e}$ =m-okom inim aer en, Atsj is hier en kijkt almaar, en zegt: vrouw en man, jullie bent uit de Sa ϕ gekomen, en zakt nu naar hier af; *im* aldus, zo, maar vaak zoals hier voor: blijvend, aldoor; Atsj spreekt niet tot de anderen, maar zegt in zichzelf: hé, daar komen een man en een vrouw aan, ze moeten uit de Sa ϕ gekomen zijn. Let er op dat de vrouw vóór de man genoemd wordt, iets wat men gewoonlijk doet, zoals bv. *ar osowotsj ar itsjipitsj* voor „vader en moeder”; *iw-is-* vlug komen uit, vgl. boven *iwi-* draven, hard lopen. Itsjuar tsjiwe ϕ a=nde $\dot{e}$ -tai=or en; o ndat tsji jam-s=e $\dot{e}$, ndo wasan a inim aer en, hij zakt af, en houdt stil aan de buitenbocht van de Itsjuar; jij blijft bij de prauw, ik ga landwaarts, zegt hij (tegen zijn vrouw). *Tai-* stilhouden; met een deict.ww. zoals hier kan men het vaak vertalen door: aankomen te; *ndat* of *nda* is de postp. die nadruk legt op het er aan voorafgaande woord; we kunnen hier het best vertalen: jij, jij blijft hier; *jam-* is het schak.el. van 18 en 138; *jam-s=e $\dot{e}$* , eigenlijk *jam-se=e $\dot{e}$* ; *wasan* land tegenover water, de wal, aan wal; *ndo wasan a* ik naar de landkant, d.i. ik ga landwaarts. Juur eke jü ep-ndeu mba=por inim aer en, ik ga kijken of er misschien kroonduiven aan de juurvruchtjes zitten, zegt hij, lett. alleen: *juur*-vrucht kroonduif misschien. Mbe $\dot{e}$ ndoso en, aman onok a=ot-ku=or en, hij heeft een wond aan de voet, en steunend op zijn boog stapt hij aan wal; *aman onok ot-ku-* lett. boog stut steunen aan wal stappen.

162. Atsj ara ϕ , tsjosou asou=or, im a=por=or, tsji a=nda-ju ϕ =or en, Atsj is hier, hij doet zijn sieraden aan, hij kijkt uit, en stapt op de prauw. A=sarim-en=or en, hij pagaait naar de rivier (is op zee); *sarim-* kan betekenen: vlug doen, maar ook: pagaaien. Ar amat tsjowotsj im a=por=or, ééé, Esin a, piri ou tsjowok a=ku-na ϕ =

m-es inimen, de vrouw kijkt gestadig en zegt: hé, Esin, daar benedenstrooms komt iemand naar hier. *Ar amat tsjowotsj*, vgl. in 143 *ar amat ipitsj*, de vrouw waarover we spreken; ze spreekt in zichzelf, hoewel ze schijnbaar haar man aanspreekt; *piri* stroomafwaarts, benedenstrooms; *im a=por=or* eigenlijk blijft kijken, vgl. 160, duidt er hier op dat ze niet zomaar even kijkt, of alleen maar ziet, doch goed uitkijkt; *ou tsjowok enaomes* is een interessante constr.; men weet dat *ou* de mv.bet. heeft van „mensen”, *enaomes* heeft een mv.subj., en toch *tsjowok* = één; alsof ze zegt: daar komt volk aan, maar t is er maar één. *Wasan mba=sou-ku pok en, omar opoken, tsji jam-em-se=oren*, ze gaat niet aan land, ze is niet bang, ze blijft bij de prauw te water; *ku-* aan land gaan, maar niet autonoom gebr.; daarvoor heeft men *sou-ku-*; *ku-* kan bet. van prauw aan land gaan, maar ook: vanuit de rivier, vanuit het water aan land gaan; *jam-em-se-* erbij staan te water; de prauw ligt op ondiepe plek te water. *Im a=por=or tsja jipitsj akat am im aeren*, ze blijft kijken en zegt: wie is die fijne man? Voor *tsja jipitsj* zie 100; *akat*, goed, maar *jipitsj akat* is niet wat wij noemen „een goede man”, doch „fijne vent” of „flinke kerel” of „goed uitziend man”; het spreekt hier van vrouwelijke bewondering. *Tsji aka=mber-kawi-se=oren*, hij komt langs de zijkant van de prauw liggen; *ak* wang, van prauw de zijkant; *mber-* naderen tot, van korte afst., *kawi-* erbij komen, *se-* te water zijn.

163. *O tsjam? Ondat juas o takam a=ji=tsji-inim aeren*, wie ben jij (zegt hij). Noem jij eerst jouw naam, zegt zij. *O ndat* jij, gezegd met nadruk; *juas* naam; *o takam* jij het eerst; *ji-* noemen. *Ndor mb=am-kawi-se=nim aeren*, ik ben hier zomaar op andermans rivier terecht gekomen, zegt hij (ik ben hier vreemdeling, mag dus niet het eerst mijn naam noemen); het praef. *mb-* heeft hier de bet. van „zomaar”, zie 61; *am-* = *jam-* erbij, *kawi-* erbij komen, *se-* te water zijn; het geheel is: op andermans water zijn; *mbamkawisen* is een zero-vorm 3e enk. met obj. 1e enk.; het is hier eventief gebr., reden waarom we vertaalden: terecht gekomen zijn. *Ndor Somen-ou, ndor Esin arem o*, ik ben Somen-mens, ik ben de vrouw van Esin! de naam is eigenlijk Somen; *o* achter *em* op schrift weer te geven door een uitroepeten. *Ndur mbipitsj a wasan araø, jü tsjem e-apom=e-f; jü mba-faø enim aeren*, mijn man is hier aan land, hij bouwde hier indertijd een kroonduif-hutje (d.i.

een hutje om op kroond. te loeren); hij wil kroond. schieten. *E-ap-om-* bouwen, *faḡ-* it.st. bij *mbit-* steken, en bij *tsjim-* schieten; let op *mbafaḡ en* hij is van plan te schieten, hij wil schieten, zie 75.

164. *N dor Atsj-ou, to Fait nda-juu = o-f; to mbui e-naḡ-sorom-ap-om = f-a-n, ndowon ams-es = m-in im aer en, ik ben Atsj-mens, gisteren ben ik aan de Fait op de prauw gestapt; gisteren heeft het water (de stroom) me naar hier gevolgd, en me neergezet (ik ben met de stroom mee naar hier gekomen), niet ver van hier heb ik vannacht gelegen (liggen slapen), zegt hij. Het subj. van enaḡsoromapomfan is mbui het water, de stroom; e-naḡ- naar hier komen, sorom- volgen, ap-om- neerzetten; ams- = ames- liggen, -es- in de nacht; m-vorm i.p.v. zero-vorm, zie 83. Ndo mbatma tsjowotsj amnuk Aimi Tawerawotsj o atakama = taḡ = f-es, o ts-a = m-o-p, o mbui sam-pu-m = f-es, to jiwis a = em-tuu = o-f in im aer en, mijn beide geliefden, de vrouwen A. en T. vroegen om varkens, ik doodde er gedurende een (hele) dag, maar ze smeten een varken te water, en zo ben ik gisteren vertrokken om te verhuizen. Mbatma geliefde, gezegd van mnl. zowel als van vr. persoon, tegenover mbanam dat alleen toepasselijk is op mnl. pers.; tsjowotsj amnuk, met (j)amnuk = twee, nooit de meerv.vorm tsjepes; to zagen we boven voor „morgen”, en hier staat het voor „gisteren”; uit de samenhang of uit de ww.vorm (praet. of fut.) weet men wat bedoeld is; jiwis tuu- verhuizen; em- in em-tuu- fungeert als inchoatief-wijzer, zie 29; jiwis em-tuu- kunnen we dus vertalen: vertrekken om te verhuizen. To ndat ipitsj kor Fait eu teu-se = f, to tsja-se-m = o-f, ndaḡ jimbe = e Tsjou Atsjiri isi e-naḡ-ap = o-f im aer en, gisteren bewoog zich een grote schim-man door het water in de Fait, gisteren heb ik hem gedood, en om het gesnelde te bereiden ben ik tussen de Tsjou en de Atsjiri blijven slapen. Ndat ipitsj kor komt overeen met ndat ipitsj ut in 156; Fait eu ter Fait, aan de Fait; teu-se- zich te water voortbewegen, varen, zwemmen; ji mbe enaḡ- hierkomen om te bereiden, zie 104; isi enaḡ- komen slapen; kon ook zijn isi mbes enaḡ, maar in verb. uitdr. laat men vaak het ww. weg; waar van een ww. de mb-vorm optreedt kan men van een verb. uitdr. altijd alleen het nomin. gedeelte gebruiken; isi enaḡapof, naar hier komend bleef ik slapen; ap- heeft in deze samenst. niet de bet. van „zitten”, maar van „blijven”. Ar araḡ a = e-naḡ-se-m-in im aer en, en nu ben ik hier*

te water aangekomen; *ar araq* zou kunnen betekenen „hier ben ik”, doch hier is met het deict.el. niet „hier” bedoeld, maar „nu”; *ar araq* is hier dus: nu is het (dat ik ben aangekomen); *m*-vorm omdat het zojuist pas gebeurd is.

165. O n d a t o r m b o m b a = j e s - a t = e j i n i m a e r e n, ga jij aan wal je man roepen, zegt hij; *ate-* = roepen. A r a m a t t s j o w o t s j m b a, m b a = j a t e a r p o k, i m m b a = e m - e m = e r e t s j, t s j e n m b = a n = t s j - i - n; t s j i p i m t a - t i u = t s j - i - n i n i m a e r e n, de vrouw zegt: neen, niet roepen, laat hem blijven, beslaap mij, leg me op de rand van de prauw. *Ar amat tsjowotsj* is subj. bij *inim aer* geheel op 't einde van de zin; *mba* = neen; *im em-em-* blijven staan; als het gaat over iemand die in actie is, zoals de hier bedoelde man, dan zegt men voor blijven of aanwezig zijn nooit *ap-* maar *em-*; *tsjen an-* lett. vagina eten; *tsji pim* rand van prauw. O m k o a = j a w u m - t i u = o r e n, hij maakte een brits van niboeng(latten). Een brits maken van niboeng wordt dus uitgedr. door: niboeng maken (tot) brits; *awum-* of *jawum-* splijten; *om ko awum-tiu-* = niboeng (tot) brits splijten en neerleggen; de niboeng wordt gespleten en de zo verkregen latten neergelegd. T s j e n a = a n = o r e n, hij beslaapt haar. A t s j, n d o r m b o m o, t s j e m e n n d o r m b o m o i n i m a e r e n, A t s j, ik houd van je, ik houd van de penis zegt ze. S u - m - u t - u m = o r, hij doet haar opstaan; *sit-* van *si-it-* opstaan, en daarvan met verandering van de klinkers *su-m-ut-um-*, met tweemaal het causat.ww. *m-*. O n d a t i m e m - s = e j, n d o r p i r i m b a = n d e j - s e i n i m a e r e n, jij blijft hier te water, ik ga stroomafw. zegt hij; let op de *mb*-vorm *mbandeise* als adhort. 1e enk. laat ik gaan, of met de bet. v. ik wil gaan, ik ga. U r m b i p i t s j a = n d e j = t s j e m - a - r, je man zal stroomafw. komen. A p o j i w i a = p o r = t s j - e m, E s i n a, p i r i j e w e u n d e u, p o j i w i a = j i s = m - a - r i m m b a m e j i m a e r e n, als je deze schepriem-pluim ziet, dan moet je zeggen: hé Esin, benedenstrooms is geloof ik een vijand, een schepriem-pluim komt daar te voorschijn. *Jeweu* wat we vertalen door „vijand” is ieder die niet tot eigen groep of tot met eigen groep verbondenen hoort, ook al heeft men er nooit mee gevochten; men beschouwt hem als vijand, of liever als mogelijke buit, die men bij de eerste de beste gelegenheid neersteekt, doodt, onthoofd en opeet, we zouden kunnen zeggen: men beschouwt hem als *ndaq*-kandidaat; *ndeu* misschien, *jeweu ndeu* daar is misschien een

vijand, of beter: daar is geloof ik een vijand; *po* schepriem, *jiwi* casuarisveren, of pluim v. cas.veren; *jis-* naar buiten komen, hier voor: te voorschijn komen; *mbam* zie 71; *ei*, imper.vorm van *e-* zeggen, zonder praefix *a-*, omdat *e-* een uitzondering is op de regel dat niet-samengest. ww. in de imp. dat praefix hebben, zie 67 en 70; *im mbam ei* = zo moet je zeggen; *im mbam ei im aer en* zo moet je zeggen zegt hij.

166. *Esin sok wu kor a = wu-o-ndeij = or en*, *Esin* komt met een flinke bundel vogels rivierwaarts; *wu* palmbiad, bundel in palmbiad gewikkeld; *sok wu* bundel vogels; *wu wu-* een bundel maken; *wu-o-ndeij-* bundelen en ermee rivierwaarts komen. *Tsjia = tou-o-ndeij = or en*, hij brengt ze naar de prauw. *Tsjiou open?* zijn er mensen bij de prauw, of op de prauw? *open* is harmoniëring van *epen* met *ou*. *Tsjiou opok, ndor op se-a = m-in im aer en*, er zijn geen mensen bij de prauw, ik was gedurende de dag alleen zegt ze. *Esin tsjia = ndajuu = or en*, *E.* stapt op de prauw. *Ar em tsjin a = sepe = res en*, zijn vrouw en hij varen weg; *tsjin* is een postp. die men alleen vindt bij woorden die personen aanduiden, vooral bij verwantschapsnamen, en bet. samen met; let op de mv.vorm van het ww.; het komt ook dubbel voor in bv. *ar em tsjin ar mbipitsj tsjin* vrouw en man. *Ar amat tsjowotsj* (vgl. 144) *asan-anam a = ji = or en*, de vrouw kijkt achterom; *asan-anam ji-* achterom of opzij kijken. *Esin a, piri jeweu a = jis = m-a-r im aer en*, hé *Esin*, benedenstrooms komt een vijand te voorschijn, zegt ze. *Im a = por = or, ah, piri ou tsjowok a = jis = m-a-r im aer en*, hij kijkt en zegt: benedenstrooms komt er één voor de dag. *Mbanmok tiu-kurum = or, tsjitsjowok a = ku-nao = m-a-r, im em-se-por-motsj im aer en*, hij kijkt goed uit, en zegt dan: er komt één prauw stroomopwaarts, laten we op de prauw blijven (d.i. we hoeven niet te vluchten); *mbanmok tiu-* kijken, *mbanmok tiu-kurum-* goed kijken, eigenl. geheel kijken, zie 16; *im em-* blijven staan, *im-em-se-* te water blijven staan, d.i. op de prauw; *im em-se-por-* kan bedoeld zijn; proberen op de prauw te blijven, maar ook: op de pr. blijven staan kijken; de *motsj-*vorm heeft hier het praef. *mba-* niet, wegens het voorafgaande *im* in nauw verband met de ww.vorm.

167. *Im a = por = or, ah, ndor Atsj isi tamit-es =*

m-in, ar Atsj a=ku-nao=m-a-r inim aer en, hij blijft kijken en zegt: hé, vannacht heb ik over Atsj gedroomd, hier komt Atsj stroomopwaarts. *Isi tamit-* dromen, in de droom zien; *ar* = hier. Inim a=por=or, a ndat Atsj arao im aer en, hij blijft kijken en zegt: deze is Atsj. *Inim por-* = *im por-* aldus kijken, blijven kijken; *a ndat* deze, met nadruk. O tsjam im aer en, wie ben jij zegt hij. O ndat juas o takam a=ji=ej im aer en, noem jij eerst je naam zegt hij (Atsj); *o ndat* jij, met nadruk. Ndo ndat Esin-ou im aer en, ik, ik ben Esin-mens zegt hij. Ndo Atsj-ou, to Fait eu nda-juu=o-f im aer en, ik ben Atsj-mens, gisteren ben ik aan de Fait op de prauw gestapt, zegt hij. Wüaah im aer en; mbimis tsji ti-teu=or tsjowok, tsji a=tiu-jejerem=or en, ha! zegt hij (Esin); hij slaat met de kalkkoker almaar op de prauw, hij slaat hem op de pr. in stukken. *Mbimis* kalkkoker (van bamboe); *ti-teu-* van *tiu-* neerleggen; *ti-teu-* neerleggen en vasthouden, waarmee men zegt: ermee op iets anders slaan; *tsjowok* louter, almaar; in *tiu-jejerem-* kunnen we *tiu-* ook weer vertalen door slaan op, i.p.v. leggen op; *jerem-* doen breken van aardewerk en derg., *jejerem-* iterat.st., dus verbrijzelen, in stukken breken. Esin mbui a=tsjakai-puu=or en, Esin duikt in het water; *tsjakai-puu-* duiken. A=sou-uu=or en, hij komt (weer) op de prauw. Ndam komen tsjamitsj a=e=r en, het lichaam (v. Atsj) belikt hij met de tong. *Ndam* lichaam, *komen* tong, *tsjamitsj e-* likken. Door dat alles geeft hij zijn vreugde te kennen. Somen, ja okop amos ep-ndeü, mba-wam-por=ej inim aer en, Somen, zegt hij, dit pandanblad, is er nog sago in? maak open en kijk; *okop* pandanblad, bundel in zulk blad gewikkeld; letterlijk staat er dus: hier pandanblad sago misschien? *ja = a =* hier, dus: dit. Nda amos opou inim aer en, we hebben geen sago zegt ze; *opou = opok*. Aaah, amos mba=teuer-awer, jamtsjes ipitsj mb=em-se am arao im aer en, ach, men moet altijd sago bewaren, (want) er zou eens een vreemdeling kunnen komen; *teuer-* = *teu-* vasthouden, dus bewaren; *jamtsjes ipitsj* vreemdeling, zwerver, reiziger; *em-se-* te water zijn, vaak bedoeld op prauw zijn; *am* erbij; *mbemse am* het op een prauw zijn erbij; de functie die *arao* hier heeft vergelijkte men met de functie ervan in 74 en 75. A ndat tsjemen nd-ap=or Somen mbanmok Atsj a=som-ap-om=or en, Somen die pas geslachtelijke

omgang gehad heeft (met Atsj) lonkt naar Atsj; *tsjemen an-* penis eten, coire cum, gezegd van vrouw; *nd-ap-* eten en zitten, voor *nd-* = *nda-* zie 14, wat wil zeggen: opgehouden hebben met eten, pas gegeten hebben; *mbanmok som-ap-om-* verliefd aankijken, lonken naar.

168. $A = k a i m - t e u = o r$, $a = t o u - o t s j - e n = o r e n$, Esin begeleidt Atsj, en neemt hem mee stroomopwaarts; *kaim-teu-* begeleiden. $O u t s j e m j i t s j a p t s j i t s j o w o t s j - a p = e r e s$, in een bivak is de hele gemeenschap met prauwen aanwezig (die van de groep van Esin, ook wel de Esin-groep genoemd, omdat Esin de naamgenoot en de stamhouder is van een voorvader Esin, van wie de groep afstamt; *ou tsjem* mensenhut, bivak; *jitsjap* gemeenschap; *tsjowotsj-* zie 18. $E s i n o u t s j o w o k a = t e u = o r$, $p o j i w i k o r a = m b e s - k u - n a o = e m i m a e r e n$, iemand zegt: Esin brengt er een mee, met een fameuze schepriem-pluim kom je langs de oever stroomopwaarts; hier weer een voorbeeld, dat men tot zichzelf sprekend een ander aanspreekt naar wie men aan 't kijken is; *mbes-* leunen tegen, langs de oever; *aer* op het einde heeft een onbepaald subj., Ned. iemand. Esin a, tsja jipitsj am im aeres en, hé Esin, wat voor man is dat, zegt men; *aeres* met onbep. mv.subj., Ned. men. $N d a w a t a$, $A t s j o$, $t o F a i t e u n d a - j u u = e - f$; $e n d a n d o w o n I t s j u a r e - n a o - a p e s = m - a - r$, $a o = o m - s = e i a r a o i m a e r e n$, hé zwager, 't is Atsj! gisteren stapte hij aan de Fait op zijn prauw, en daarna kwam hij herwaarts, en bleef niet ver van hier ginds aan de Itsjuar slapen; ik heb samen met hem gevaren zegt hij (Esin). *Ndawat* is aanspreking van alle mnl. aanverwanten van dezelfde generatie; *o* achter Atsj is weer de *o* die op schrift kan worden weergegeven door een uitroepteken; *e nda* of *e ndat*, dus het deict.el. *e* met het nadruk leggende *nda(t)*, hier voor „daarna”; *om-se-* te water zijn met, dus o.a. varen met; $a o = o m - s = e i$ uitzonderl. zero-vorm le enk.

169. $M b i a = j a f = e - r - e s e n$, ze werpen kalk in de lucht (met vijandige bedoeling); *mbi af-* of *mbi jaf-* kalk in de lucht werpen; *mbi* kalk. $A j i p i t s j a = t s j - a w i r = u u$, $w o u t s j a - s e - m = t s j a r i m a e r e s e n$, deze man heeft ons geregeld gedood (heeft er velen van ons gedood), laten we hem nu op de prauw doden, zeggen ze; *tsja-* doden, *awir-* zie 82; *tsja-se-m-* te water, dus o.a. zoals hier; op prauw doden. $E s i n a r a o$, $i m a = p o r = o r$, $n d o t s j e p e s a = s e = o k o m i m a e r e n$, Esin is er, hij kijkt en zegt: jullie zijn mijn

echtgenoten, d.w.z. zijn maar vrouwen, lafaards! *aseokom* uitzond. zero-vorm 2e mv. van *se-* dat hier als praedicatief ww. fungeert, doch tevens aangeeft dat de aangesprokene te water zijn, misschien op de prauwen, misschien in het water staande. *Tsjem a = mbet-o-tep = or en*, hij begeleidt hem stroomopwaarts naar (zijn) huis; voor *mbet-o-* zie 38. *Tsjem atep a = jit = e-r-es en*; *wü a ah, tsjam im aeres en*, bij het huis vraagt men: hé, wie is dat, zeggen ze; *atep it-* of *jit-* vragen naar; merk op hoe *tsjem* als plaatsbep. zonder meer vóór het ww. komt. *Atsj to Fait eü teü-se = f, Itsjuar jop ams-es = m-a-r, a = se-m-teüer = eü inim aer en*, *Atsj* is gisteren van de *Fait* vertrokken, hij lag vannacht (te slapen) aan de *Itsjuar-oevers*, en ik heb hem te water, per prauw, meegebracht zegt hij (*Esin*). *Teü-se-* afvaren, zie 24; *se-m-teüer-* te water meenemen. *O men ara o en*, er gaat gejuich op, lett. er is gejuich; als het buiten een verhaal gezegd wordt betekent het: er werd gejuicht. *Mbi a = af = e-r-es en*, ze werpen kalk in de lucht; in tegenst. met boven is het hier een teken van vreugde. *Tsjem a = toü-om-iü = or en*, hij (*Esin*) gaat met hem (*Atsj*) het huis binnen.

170. *Ar amat ipitsj ndor tsjem opok, jeu ar, im aer en*, de man waar het over gaat (*Atsj*) zegt: neen, ik niet in 't huis, ik naar het vrijgezellenverblijf (is bang dat er ruzie zal komen over de vrouwen, speciaal over Somen, die verliefd op hem blijkt te zijn, als hij in het huis van *Esin* gaat verblijven). *Jeu ar*, zie 95; nog korter dan *ndo jeu ar* is *ndo tsjem opok* wat ook zou kunnen zijn *ndo tsjem ar pok*. *Tsji pok a o-se inim aer en*, de bullen zijn (nog) op de prauw zegt hij, lett. prauw bullen zijn te water; enk. ww.vorm omdat bij zaken als subj. nooit een mv. vervoegde vorm optreedt. *Eram ese kor a = ap-om-teüer = or en*, hij neemt het orakelzakje dat op de prauw is, lett. zit. Opmerkelijk zijn samenstellingen als *ap-om-teüer-* nemen wat zit, waarin *ap-om-* doen zitten, hoewel het subj. niets doet zitten, maar neemt wat zit; zou men echter *ap-* zeggen zonder *om-*, dan zou dat betekenen dat het subj. een zittende houding had; achter *eram ese* staat weer het el. *kor*, dat hier doet uitkomen dat het zakje niet zomaar het een of ander is, maar iets waardevols; het is nl. een sacraal voorwerp. *Tsj a ndat, tsjar puok ar im aer en*, jullie, gaat op zij, zegt hij (het zakje is immers gevaarlijk voor vrouwen en kinderen); *puok opzij, puok ar opzij* imperatief. *Jeu wur a = ku-teü-ap-om = or*

e n, hij zet het zakje aan wal in het midden van het vrijgezellenverbl.; *jeu wur* is eigenlijk de stookplaats in het midden van het vrijg.verbl., de stookplaats van de voornaamste man van de hoofdgroep in het verblijf, maar ook gebr. voor: midden in het verbl.: *ku-teu-ap-om-* lett. aan wal gaan, in de hand hebben, in zitt. houd. zetten. *Juur ok op ou-ti u = or en*, *mbanam a = jik-ti u = or en*, de honden stopt hij in een pandanmat, en maakt er een bundel van; *ou-* instoppen; *tiu-* verandert niets aan de bet., en zegt alleen dat het obj. in ligg. houd. komt; *mbanam jik-* bundel binden, bundelen; *jik-* binden, *tiu-* zie *tiu-* bij *ou-tiu-*. *Urimes Tsjempotsjetsj a = te u = or en*, *jeu wur op a = to met-ta-ti u = or en*, hij neemt U. en Tsj. (de namen der honden) en legt ze boven (op de vliering) in het midden van het verblijf; *op* = boven; *to met-* omhoog gaan, *ta-* = *teu-* in de hand hebben, *tiu-* neerleggen.

171. *Ema, pok tsjem ar im aer en*, wacht even, de bullen moeten naar het huis (van Esin), zegt hij; *ema* wacht even, zo aanstonds! *Porou pirmetsj a = mbetsj-om-itum = mero en*, *ema = saka-m-ti u = eres en*, in de late namiddag zingen ze *pirmetsj*-zangen voor hem, en wordt er getromd. *Porou* = late namiddag, waarvan parallel *-itum-* in de ww.vorm, zie 83; men doet twee dingen: zingen zonder trombegeleiding, en daarna ook nog trommen; *pirmetsj mbetsj-* is de verb. uitdr., *-om-* met hem, hier voor hem. *Ar epetsj ndei, tsjem ar inim aer en*, zijn oudere broer (Esin beschouwt Atsj reeds als oudere broer omdat hij van plan is hem in zijn huis op te nemen) zegt hem: kom, ga naar (mijn) huis. *Ndor tsjem ar pok e = m-a-r, ji-por = or, opok en*, als hij zegt „ik niet naar (je) huis”, tracht Esin hem over te halen, maar het lukt niet; eigenaardig is hier het optreden van de *m*-vorm *emar* hij zegt. *Esin ndei im aer en*, (nogmaals) zegt Esin: kom. *A = sit = or en*, *tsjem a = tou-o-tep = or en*, (Atsj) staat op, (Esin) gaat met hem stroomopwaarts naar huis. *Ndei, a = em-ap = ei, fe tsjowotsj ndam pu ar pok*, *Somen pu em-ap = ei, tsjem mbet-em-te u = a-n im aer en*, kom, ga zitten, niet bij de hoofdvrouw, ga bij Somen zitten, zij heeft je vanaf de prauw begeleid, zegt hij; *fe tsjowotsj* hoofdvrouw; *ndam* lichaam, *pu* bij; *tsjowotsj ndam pu* bij het lichaam van de vrouw, d.i. bij de vrouw. *A = pok-ap = or en*, hij (Atsj) gaat zitten, zie 26. *Amos jis ar im aer en*, sago naar het vuur zegt hij (Esin), d.i. bak

sago. *Jis a=jɛu=or en*, men bakt in het vuur. *Esin a tsjepes amos jis takas en*, *a jɛu-tam=eres en*, de echtgenoten van Eskin bakken allemaal sago, ze bakken die voor hem (Atsj); in de eerste zin staat *amos jis*, lett. sago vuur, wat betekent: ze bakken de sago in 't vuur; *tam-* achter *jɛu-* bakken, zie 15. *Ndo jɛu ar im aer en*; *jɛu a=tak=or en*, (na gegeten te hebben) zegt hij: ik ga naar het vrijg.verbl.; hij gaat er stroomafwaarts heen.

172. *Ar amat ipitsj Esin okop mbanam a=tsjerem=or en*, de man Esin maakt de pandan-bundels (van Atsj) open. *Inim a=por=or, pirkawor okop, juur sis tsjowotsj-juk-ap=or en*, als hij kijkt, zitten (liggen) er een bundel tritonschelpen, en hondetanden; *pirkawor en juur sis* zijn twee van de voornaamste kostbaarheden van de Asmatters; Esin kijkt er naar, om te zien of Atsj wel voldoende bij zich heeft om hem te geven voor het afstaan van zijn bijvrouw Somen. *Tsjowotsj-* aanwezig zijn, *juk-ap-* zie 25, *juk-* is een meerv.el., maar de ww.vorm staat in 't enk. omdat het over zaken gaat. *Op a=o-tomet-tatiu=or en*, hij legt de dingen terug op de vliering; *op* boven; *o-tomet-ta-tiu-* lett. terug, zie 18, naar boven gaan, in de hand hebben, neerleggen. *Porou jo ti-ames=or*, *Esin ar em fe tsjowotsj atakam a=o-taɔ=or en*: *Somen Atsj ar em ap inim aer en*, in de late namiddag als het daglicht verdwenen is spreekt Esin tot zijn echtgenote de hoofdvrouw: Somen is de vrouw van Atsj, zegt hij. Hier ziet men dat *porou* geldt voor de late namiddag en ook voor het begin van de duisternis, want *jo ti-* is: verdwijnen van het daglicht, maar met *ames-* liggen erachter is het: reeds donker zijn; *jo pu-* dag worden, *jo ti-* donker worden, *jo dag-* licht tegenover *jok* overdag, tussen *tam* en *porou*, en tegenover *jou* zon; *porou jo tiamesor* is tijdsbepalende voorzin, en daarom geen afsluitend *en*; *atakam taɔ-* spreken, *atakam o-taɔ-* spreken tot, waarvoor ook *atakam taɔ-tam-*; in *Atsj ar em ap* ze is de vrouw van Atsj, fungeert *ap-* als praedicerend ww., en de vorm *ap* is 3e enk. uitzond. zero-vorm.

173. *Ar em fe tsjowotsj inim ar pok, ndasen sau akat inim aer en*, zijn echtgenote de hoofdvrouw zegt: dat niet, ocharm mijn medevrouw; *ndasen*, zie 131, dus ook voor medevrouw; *sau akat*, zoveel als ocharm; *sau akat om-om-* of *sau*

akat por- medelijden hebben met. *Mbareu*, *mbanmok eme mba=som-ap-om-it inim aeren*, *mbare mban*, genoeg, vanmorgen heeft ze al naar hem gelonkt, zegt hij, 't is afgelopen. *Mbareu* = *mbare* worden beter weergegeven door het Mal. *sudah* dan door welk Ned. woord ook; *mban* is bevest.el. van 99; let op de nom. zin *mbasomapomit*; *eme* reeds. *A=em-tak=oren*, hij gaat op stap naar het benedenstroomse; *em-* zie 29. *Atsj tsjowotsj-ap=or*, *ndeij mba=sit=eij*, *tsjem ar*, *tsjem ams-es=eij inim aeren*, als *Atsj* (daar) zittend aanwezig is, zegt hij: kom, sta op, naar (mijn) huis, lig (slaap) vannacht in (mijn) huis. *Inim ar pok*, *Esin ndor mbom*, *a=tep=eij*, *ndasenepes tsjepes mbi akat inim aeren*, *Atsj* zegt: zo niet! *Esin* ik houd van je, ga (terug) stroomopw., de schoonzusters zijn vrouwen met mooie gezichten; *ndor mbom* zegt men ook wanneer men of een gunst verzoekt, zoals hier, of om medelijden op te wekken; *ndasenepes*, mv.vorm, zie 131; hij beschouwt de vrouwen van *Esin* als zijn schoonzusters, omdat *Esin* hem als broer beschouwt; *tsjepes mbi akat* vrouwen met aantrekkelijke gezichten; hij wil zeggen: dat slapen in jouw huis, daar komen ongelukken van; *mbi* neus, aangezicht.

174. *Mbareu*, *mba=sit=eij inim aeren*, genoeg zegt *Esin*, sta op. *Atsj a=sit=oren*, *Atsj* staat op. *Tsjem a=mbet-o-tep=oren*, *Esin* geleidt hem stroomopwaarts naar huis. *A=teu=or Somen pu a=sisi-m-ap-om=oren*, *kawi-map-m=oren*, hij pakt *Atsj* vast en doet hem neerzitten bij *Somen*, doet hem neerzitten bij haar. *A pu sisiu-ap-* bij hem zitten, waarvan de causat. constr. *a pu sisi-m-ap-om-* bij hem doen neerzitten; zo is ook *kawi-ap-* zitten bij, en *kawi-m-ap-om-* neerzitten bij; *kawimapmor* voor *kawimapomor*, vgl. *asmat* voor *asamat*, en *akmat* voor *akamat*, zie 145. *Or em araø im aeren*, hier is je vrouw zegt hij. *Aaah*, *Esin*, *iram tsja-tiu=tsjem-e-nem inim aeren*, ach *Esin*, vannacht zul je me doden zegt hij. *Atsj* is maar bang dat *Esin* boos op hem is om zijn gedrag ten opzichte van *Somen*, en hem alleen in zijn huis wil laten slapen om hem te vermoorden. *Ndor mbom*, *ndor aikun tiu opok im aeren*, ik houd van je zegt *Esin*, ik heb geen jongere broers en geen zoons. *Aikun tiu* = *tiu aikun*, zie 130. *Wom pasis en*, *a=surum-ap=oren*, *Atsj* krabt zich het hoofd, hij zit zich het hoofd te krabben (besluiteloos). *Wom* luis; *wom pasis*

surum- zich het hoofd krabben; *wom pasis surum-ap-* zich zitten te krabben; men merke op: in de eerste zin alleen het nom. deel van de verb. uitdr., in de tweede zin alleen het verb. deel. *A = o m s - e s = m e r o e n*, gedurende de nacht ligt hij met haar; *oms-* = *omes-*, de *o*-vorm van *ames-*, zie 21; vgl. *oms-* met boven *asmat* voor *asamat* enz.; *-es-* in de nacht.

175. *T a m j e u a = f i u = o r e n*, in de morgen gaat Atsj het vrijgez.verbl. binnen. *T a m j e u a p - i t = m e r o*, *t s j e m a = o - f a s i - t e p = o r e n*, nadat hij in de morgen in het verblijf is gebleven gaat hij terug naar huis; *Fasi-* terugkeren, *o-fasi-* weer terugkeren. *O k o p a = t o m e t - t e u = o r e n*, hij gaat naar boven (de vliering) en neemt zijn bundels. Ook als men niet naar boven gaat, maar beneden staande iets van boven af neemt zegt men: *t o m e t - t e u -*. *W u n o k o p*, *w u n o k o p*, *w u n o k o p a = t o m e t - t e u = o r e n*, hij neemt boven bundel na bundel; *wun* = ander. *S i e s e u t t s j e n e s j ü t s j o w o t s j a = n d e i - t e u - a p - o m = o r e n*, een zak met stenen bijlen zet hij beneden in 't midden van de vloer neer; *si* stenen bijl, *si ese* zak met stenen bijlen, samenst. type „boomst.”; *tsjenes* beneden, grond, vloer; *jütsjowotsj* midden; *tsjenes jütsjowotsj* „genit.” constr.; *ndei-teu-ap-om-* kan bet. naar beneden komen en neerzetten, maar ook: beneden neerzetten: *S i a = w a w a m - t a u = o r e n*, hij pakt de bijlen uit en neemt ze in de hand. *Wam-* uitpakken, *wawam-* it.st.; *tau-* it.st. bij *teu-*; door die twee stammen wordt uitgedr. dat er meerdere bijlen worden uitgepakt.

176. *P i r k a w o r j i s - j ü j ü k u - m - t i u = o r e n*, hij pakt tritonschelpen uit; *juk-ames-* liggen met mv.subj., *juku-m-tiu-* neerleggen met mv.obj., *jujukum-tiu-* it.st. daarbij; de Umlaut in de tekst wordt veroorzaakt door het eraan voorafgaande *jis-*, zie 2c); *jis-* eruit komen; vgl. *ndei-ta-tiu-* beneden neerleggen, *tomet-ta-tiu-* boven neerleggen, met *jis-ta-tiu-* buiten of eruit neerleggen, Ned. vert. uitpakken. *J u u r s i s a j i s j ü j ü k u m t i u o r e n*, *j i w i a j i s j ü j ü k u m t i u o r e n*, *f a t s j t s j i n a j i s j ü j ü k u m t i u o r e n*, hij pakt uit: hondetanden, casuaris-veren en koeskoes-vellen. *J o m b o p a n a = w a w a m - t i u = o r e n*, *p i s u w e a w a w a m - t i u o r e n*, hij pakt paradijsvogel-pluimen en benen dolken uit. *O t s j a n m b i r a m a = n d e i - t a - t i u = o r e n*, *p i u m b i r a m a n d e i t a t i u o r e n*, *j a n i u m b i r a m a n d e i t a t i u o r e n*

en, kamen mbiram andeitatior en; inim andeitatior en, hij legt beneden vier bussels met vier verschillende speren neer; zo legt hij ze beneden neer, Ned. dat is wat hij neerlegt. Pirkawor Esin ase a=mbui-ap-om=or en, juur sis a=jukut-um-ap-om=or en, hij bevestigt Esin een tritonschelp aan zijn lende, en hangt hem hondetanden om. Ase lende, mbui-ap-om- aandoen van tritonschelp, jukut-aandoen of aanhebben van snoer, jukut-um- aan doen hebben, dus een ander omhangen. Ar èpetsj Esin araḡ utsjim tsjimin em-em=e-r-em im aer en, zijn oudere broer Esin is er en zegt: wat doe je toch? *tsjimin* namaak, gelijkenis, *utsjim tsjimin* is dus *utsjim inim* hoe? *em-em-* staan, voor: zijn; dus eigenlijk niet: hoe of wat doe je? maar hoe ben je? To opok a=ta-ti-tam=f-in, Esin tsjepes mba=teu-et inim araḡ, pok a=ku-naḡ-ta-ti-tam=f-i-n inim aer en, Atsj zegt: gisteren heb ik de bullen voor je neergelegd, ik meende (*inim araḡ*, zie 75) een Esin-vrouw te huwen, ik heb de bullen voor je neergelegd. Esin is hier de naam van de groep waarvan de man Esin de stamhouder is; *tsjepes teu-et-* zie 15.

177. Ar èpetsj a pok mba=ap=eretsj ji-por=or, opok en, de oudere broer probeert hem te bewegen met te zeggen: laat zitten deze dingen, maar het lukt hem niet. Atsj jan opok en, lett. A. (heeft) geen oor, hij luistert niet, gehoorzaamt niet, gaat niet in op 't verzoek. Pirkawor ar èpetsj takas en, de tritonschelpen zijn allemaal voor de oudere broer; *takas* = allemaal; deze zin is weer een voorbeeld van kortaf spreken; we vertalen *ar èpetsj* door „de oudere broer”; ook „zijn oudere broer” zou een goede vert. zijn, zie 122. A=ta-ti-tam=or en, hij legt ze voor hem neer. Ar amat ipitsj Atsj pirkawor mbamintsjop ndakap a=teu-et=or en, jiwi mbamintsjop ndakap ateuetor en, fatsj tsjin ep mbamintsjop ndakap ateuetor en, pisuwe mbamintsjop ndakap ateuetor en, otsjan mbamintsjop ndakap ateuetor en; mbareu en. Atsj zelf neemt voor zich zelf slechts drie pluimen casuarisveren, slechts drie koeskoes-vellen-met-staart, slechts drie benen dolken, slechts drie speren, dat is alles. *Ar amat ipitsj* zou hier goed kunnen vertaald worden door „de eigenaar ervan”, maar toch is de bedoeling meer „hijzelf”; *ndakap* zagen we in 117 als versterkend el. in bv. *kumit*

ndakap, *ndasas ndakap* enz.; de eigenlijke bet. ervan is „klein”, en bij telwoorden „slechts”. *Si ese eptsjom a = teṽ - ap - om - tam = or en*, *Atsj* zet een onaangesproken zakje met stenen bijlen neer voor *Esin*. *Eptsjom* is hier „onaangesproken, volledig”, d.i. hij neemt er zelf geen enkele van. *To em mba = kurum - tiṽ = tsj - es im a er en*, morgen moet men de hele dag trommen, zegt hij. *Em kurum-* trommen; met *tiṽ-* erachter bedoelt men: de hele dag trommen.

178. *Jo fai tam em a = kurum - tiṽ = eres en*, de andere dag 's morgens tromt men; *jo fai-* voorbijgaan van dagen; *jo fai* de andere, de volgende, of een andere dag; *jo* is eigenlijk „daglicht”; in Ned. vert. wordt het hier „dag”. *Em a = a = m - es*, *to jitsjap ar im aeres en*, als men gedurende de dag aan 't trommen is zegt men: morgen gaan we er gemeenschappelijk op uit; *em e-* trommen, maar hier komt *-a-* van 83 eenvoudig i.p.v. het hulpww. *e-*; eigenaardig is hier het gebruiken van de *m-*vorm. *Jitsjap jo fai a = jit = eres en*, ze gaan er de volgende dag gemeenschappelijk op uit; *jitsjap jit-* gemeenschappelijk vertrekken, van *jit-* opstaan. *Esin jitsjap a = jit = mero en*, de groep *Esin* gaat in de ochtend gemeenschappelijk er op uit. *Esin ar èuetsj Atsj tsjin a = nda - juṽ = eres en*, *Esin* met zijn jongere broer *Atsj* stappen samen op de prauw; *ar èuetsj tsjin* samen met zijn jongere broer. *Itsjar a = jis = eres*, en ze gaan de rivier uit; voor *itsjar* zie 37. *Ju a = e - it = mero en*, (van te voren) houden ze in de ochtend prauwenparade; dit laatste is *ju e-*.

179. *Ar amat ipitsj juur jamnuk tsji a = ndeṽ - ta - tiṽ = or en*, de man waar het over gaat (*Atsj*) daalt naar de prauw af en legt zijn beide honden er op. *Okop mbanam a = ndeṽ - surum - tiṽ = or*, hij daalt af en maakt een bundel open; *okop* = bundel, *mbanam jik-* bundelen, *mbanam surum-* bundel openen. *Patsjo pirau a juur araṽ en*, allerlei koeskoezen zijn hun honden, d.i. de *Esin*-lui hebben koeskoezen als honden; *patsjo* koeskoes-soort, *pirau* buidelrat; die twee samen in één adem uitgesproken vormen een verzamelnaam voor koeskoezen. *Tsji aman mbanam a = surum = or en*, in de prauw maakt hij de bundel open; *tsji aman* binnenste van de prauw, in de prauw. *Atsj*

aman a = jiririm-it = mero en, (de anderen) laden in de ochtend de prauwen; a = zijlieden; jirim- indoen, op prauw laden; daarvan is de it.st. jiririm- waarmee men zegt dat er meerdere honden zijn (hun koeskoes-honden); de honden worden niet uitdrukkelijk genoemd; men moet maar raden dat die bij het inladen bedoeld zijn. Juur a = jap-wu = or en, de honden (koeskoezen) lopen weg; wu- op stap gaan van velen; voor (j)ap- zie 29; daar wu- al het meerv. aanduidt is de uitgang van de ww.vorm enk.: or. Asamat ou ara mbasirin, a juur pinim a = por = eres mbasirin, As-mbamui Mbetsj-mbamui wun ou jep mbui a = ndami-puu = or en, de mensen die er zijn ondertussen, wanneer ze zijn (van Atsj) honden ruiken, zijn er enkelen die (van schrik) aan de samenvloeiing van de As en de Mbetsj in het water duiken. *Mbasirin* is een schak.el. dat als voegwoord achter zinnen kan staan, zoals hier achter *asamat ou ara*, en achter *pinim aporereres*; onze beide vertalingen „ondertussen” en „wanneer” zijn niet adequaat, maar een geheel juiste vertaling is niet mogelijk; men moet aanvoelen wat de bedoeling is van *mbasirin*, vgl. 235; *pinim* geur; *pinim por-* ruiken; voor ons „samenvloeiing van As en Mbetsj” zegt de Asmatter: de monding van de As en de monding van de Mbetsj; *wun ou* enkelen; *wun ou jep* enkelen; *ndami-* mv.el. zie 40. Aaah, juur im aeres en, hé, honden! zeggen ze.

180. Atsj araø Esin, juur araø, tsja juur, ja juur ara pok, ja patsjo, ja piraū im aer en, Atsj zegt tegen Esin: de honden die hier zijn, jullie honden, deze zijn geen honden, dit zijn koeskoezen, dit zijn buidelratten. *Atsj araø* Atsj die hier is, subj., en *Esin* indir.obj. bij *im aer en* op het einde van de volzin; *ja juur ara pok* dit of deze zijn geen honden; *ja* is dus het deict.el. a fungerend als aanw.vnw. O pi a juur a = af = m-in inim aer en, met deze (mijn) honden dood ik varkens en casuarissen zegt hij. O pi samen te vertalen door: groot wild; merk op de afwezigheid van schak.el. in *a juur aafmin* met deze honden dood ik; *af-* meerv.st.; let er ook op dat met de gewone *m-*vorm hier een habitueel gebeuren wordt aangeduid. *Patsjo piraū mbui tataj-puu = or*, *wasan a = ndami-jes = or en*, de koeskoezen lopen door het water, en gaan aan land; *tai-jar-* lopen van viervoetige dieren, *tai-puu-* door het water lopen van idem, *tataj-* it.st.; wegens it.st. *tataj-* en meerv.el. *ndami-* staan de ww.vormen in het enkelv.

181. Wun puk ar, pirmetsj mb=ap-a-mbetsj-awer=es, Atsj inim aer en, laat de anderen naar het bivak gaan, en gedurende de dag *pirmetsj*-zangen blijven zingen, zo zegt Atsj; *mbapambetsjaweres* is een onreg. adhortat.vorm 3e mv., zie 69; -a- gedurende de dag, staat hier niet geheel op het einde als gewoonlijk, maar tussen *ap*- en *mbetsj*-; *pirmetsj mbetsj*- verb. uitdr. voor *pirm*-zangen zingen. Ar am juur mbar araḡ en, Esin tsjin, hij ook gaat met de honden op jacht, samen met Esin; *ar am* en *Esin tsjin* horen eigenlijk bij elkaar; kon ook zijn: *ar am Esin am*, hij met Esin. Juur mbar Mbowo eren a=si=or en, om met de honden te jagen gaan ze de Mbowo in naar het bovenstroomse; i.p.v. *Mbowo si*- de Mb. ingaan, zegt de verteller *Mbowo eren si*- het bovenstroomse van de Mb. ingaan. O jipitsj kor tsji a=ndei-teu-ap-om=or en, hij brengt een fijn beervarken rivierwaarts en legt het op de prauw; in *jipitsj kor* legt *kor* er de nadruk op dat hij een beer aanbrengt en geen zeug; misschien hadden we beter kunnen vertalen „fijn een beervarken” dan „een fijn b.”. Penas a=tsja-tiḡ=or en, tsji andei-teu-apom or en, hij doodt een zeug, brengt ze rivierw. en legt ze op de pr. Jipitsj kor a=tou-o-ndei=or en, tsji andei-teu-apmor en, hij brengt een beer rivierw. en legt hem op de prauw. Penas andei-teu-apom or en, hij brengt een zeug rivierw. en legt ze neer (op de pr.). Mbowo eren a=tsja-tep=or en, hij doodt ze aan de bovenloop van de Mbowo; *eren* en *tep*- corresponderen aan elkaar, zie 36 en 37.

182. Jipitsj ut a=em-jit-im=or en, hij jaagt een grote beer op; *it*- of *jit*- opstaan; *it-im*- of *jit-im*- doen opstaan, opjagen van dieren; *em*- in *em-jitim*- is „staan”, in samenst. vaak duidend op „lopen”. E ap-om-at-it-im-teu=or tsjowok, wasan a=tou-om-es=or en, vandaar blijft hij hem opjagen, (en de beer) voert hem landwaarts. E = daar, in Ned. hier te vert. „vandaar”; *ap-om-at-it-im-teu*- is moeilijk uit te leggen; in alle geval vinden we er in *at*- stappen, lopen, en *it-im*- opjagen; *tsjowok* één, louter, hier: almaar; zoals men ziet is het subj. van het laatste deel van de zin een ander dan dat van het eerste. Wasan Sau Mbarku tsjowotsj-ap=eres a=ndei-sisi-m-ap-om=or en, (de beer) zet hem over land neer bij de plek waar de groepen Sau en Mbarku wonen, d.i. de beer voert hen tot daar; *wasan* landwaarts, of over land; *ndei*- rivierw. gaan, d.i. niet terug

naar de Mbowo, maar naar een volgende rivier; *sisiu-* naderen tot, *sisi-m* doen naderen tot; tot waar? het obj. van *sisim-* doen naderen tot, is *Sau Mbarku tsjowotsjaperes* (daar waar) de beide groepen wonen. *Jeweū ipitsj jipitsj tsjowok en*, een mannelijk vijand (is daar), één man; voor *jeweū* zie 164, hier dus iemand van een andere groep dan die van Atsj en Esin of met dezen verbonden. *Ar amat ipitsj im a=por=or, oooh, juur aut ut amnuk ndak o; tsja juur am inim aer en*, als de man die we zojuist noemden kijkt, zegt hij: hé, twee heel grote honden; van wie zijn die honden? *ut* is versterkend el. bij *aut* groot, en *ndak* bij *amnuk* twee; wij zouden zeggen: grote soort hond, en nog wel twee. *Ar amat ipitsj im a=por=or, o tsja ou akat ipitsj am, ounas kor okom-om-tsj-em inim aer en*, als de man kijkt (en Atsj ziet) zegt hij: hé, welke fijne kerel ben jij, je moet de fijne haartressen niet zo af laten hangen. Zojuist sprak de man tot zichzelf (over de honden); dat is ook hier weer het geval, in het tweede deel van de zin waar hij schijnbaar Atsj aanspreekt; opmerkelijk is *ou akat ipitsj* fijne vent, waarin *ou* dat we leerden kennen met mv.bet., zie 110, maar nu met enk.bet.; *ounas kor* vertalen we door „fijne haartressen”; *kor* drukt 's mans bewondering uit; *okom-om-* moet zoiets betekenen als „doen afhangen”; *oko-m-* komt ook voor in de bet. van doen vloeien; *om-* achter *okom-* kan bet. „ermee staan”, met de haartressen nl.; de prohibitief-vorm bedoelt hier geen verbod, maar getuigt van een beetje jaloersheid of naijver.

183. *Ema otsjan o takam a=mbit=ej inim aer en*, wacht, steek jij eerst maar met de speer, zegt hij (weer in zichzelf). *Ema* = wacht; *o takam* jij het eerst. *Ar amat ipitsj os mbopan a=tsjuk-em=or en*, de man staat verborgen achter een boomstam; „achter” is niet uitgedrukt; *tsjuku-* zich verbergen; *tsjuk-em-* verborgen staan. *A=mbit=or a=orom=or en*, Atsj steekt en duwt (de speer) in (het lichaam v.h. varken). *Jeweū ipitsj araə a=fis=or en; kuis mba=taka-m in a=jis-em=or en*, de vijand (vijand omdat we geen ander woord hebben in Ned., wat verder passim geldt) die daar is komt er uit (achter de boom uit); alleen maar om (het varken) de kop in te slaan komt hij te voorschijn. Alleen maar = *in*, met de bet. van: hij heeft er niets voor gedaan om het varken buit te maken; het beest de kop inslaan, dus doden, had Atsj zelf ook wel kunnen

doen. Atsj araḡ okon in a=jak-em=or en, Atsj schrikt; de verb. uitdr. is *okon in jak-* schrikken. O tsja jipitsj am im aer en, wie ben jij zegt hij (de vijand). Juas o takam a=ji=eḡ, mb-am-kawi-em=a-n inim aer en, Atsj zegt: noem jij eerst je naam, ik ben zomaar op andermans grond terecht gekomen, d.i. ik ben hier vreemdeling, zie 162. Aaah, ndo Sau-Mbarku jipitsj; tsjem tsjamak ndeḡ-it-im-om=e-r-em; tsjem aḡ=ap araḡ inim aer en, oh! ik ben een man van de groep Sau-Mbarku (dubbele groep), je bent al opjagende ermee (met het varken) naar de rivier toe achter de (onze) huizen gekomen; hier staan de huizen zegt hij.

184. Mbajmir-em=eḡ inim aer en, ik ben verkeerd gelopen zegt Atsj; *mbajmir-ap-* fout zijn, in gebreke zijn, verkeerd gedaan hebben; *mbajmir-em-* idem, maar ook: verkeerd gelopen zijn. Atoḡ mb=e-m-em=o-r-om, a o mba=tsji-am-an=tsjar inim aer en, nu we toch hier zijn, laten we nu dit varken versnijden, en er samen van eten, zegt Atsj. Wat *atou em-em-* juist betekent is niet duidelijk; de gegeven vertaling is 'een veronderstelling; *tsji-* versnijden, *am-* samen, zie 20, *an-* eten. O a=tsji=or en, hij versnijdt het varken. Jeweḡ ipitsj okon kor a=ta-ti-tam=or en; ase ut atatitamor en; e sop ataḡitamor en, de kinnebak, een lendestuk, een achter-en een voorpoot legt hij neer voor de vijand. Achter *okon* het el. *kor*, en achter *ase* het el. *ut*, waardoor wordt uitgedrukt dat kinnebak en lendestuk beide iets goeds zijn dat gewaardeerd wordt; *e* = been van mens, achterpoot van dier, *sop* = arm van mens, voorpoot van dier. Mbare, ndora kuis am, a e am, sop am wu mba=wu-om inim aer en, als dat gebeurt is zegt hij: laat ik de kop hier, en deze achter- en voorpoot in palmbblad wikkelen; dus nom. *mb-*vorm zonder meer als adhort. 1e enk.; men kan ook vertalen: ik ga de kop hier enz.

185. Jo mba=ti=m-a-r, saḡ ndak, ndaḡ ar mba=e-m=tsj-e-n-es a, tsjem mba=mbet-ondeḡ inim aer en, de andere zegt: het daglicht gaat verdwijnen, ocharm, ze gaan je misschien doden, laat ik je rivierwaarts naar (mijn) huis begeleiden. *Ndaḡ em-* doden, enz. zie 140, 157; *ar* zijlieden, men; *mbaemtsjenes* is eigenlijk een adhort.vorm 3e mv., maar moet hier betekenen: ze zullen je misschien doden. Ndamir mbamet af

emar araḡ inim aer en, laat ik dan voor mijn part maar sterven zegt hij; *ndamir af-* sterven; wat *mbamet* eigenlijk is werd ons niet duidelijk, maar we vonden ook de uitdr. *ndam mbamet jou emar araḡ*, laat ik dan voor mijn part maar ziek worden, van *ndam jou-* ziek zijn. *Kuis tsjowok soseḡ araḡ, ndam anakat mb=emen araḡ inim aer en*, alleen (mijn) hoofd zal gespaard blijven, (mijn) romp zal worden opgegeten, zegt hij. *Kuis tsjowok* louter het hoofd; *soseḡ e-* opgeborgten zijn; *ndam anakat* romp; *emen-* eten; waarschijnlijk geeft *araḡ* aan de beide zinsdelen een dubitatieve bet. *Ar o am wu a=wu=or en*, hij wikkelt zijn varkensvlees in palmblad; *am* = erbij; voor ons is de functie van *am* hier niet duidelijk; we vinden het echter vaak op deze wijze gebruikt, en we kunnen het in Ned. vertaling niet weergeven.

186. *Ndej, tsjem a inim aer en*, kom, naar (mijn) huis, zegt de ander. *Tsjem a=mbet-o-ndeḡ=or en*, hij begeleidt hem rivierw. naar huis. *Ndar a jipitsj ou jamtsjes tsjowok a=teḡ=or, juur ut am nuk am ara inim aeres en*, een van de onzen, zeggen ze (in het dorp) heeft een vreemde meegebracht, en er zijn twee opvallende honden bij. *Ndar a jipitsj*, lett. onze deze man; *ou jamtsjes* vreemdeling; we zien hier *ou* weer optreden met enk.bet., vgl. 110; *teḡ-* nemen, vinden we soms voor „meenemen, meebrengen”; *juur ut* is niet „grote hond”, maar lijkt meer op ons „opvallende hond”. *Wüaah, Esin ar èuetsj a, juur a, o a mbokot pu ku-naḡ-sisi-m-ap-om=or, o a=jam-tsja-tiḡ=eḡ, a=o-ndeḡ=m-in araḡ inim aer en*, hij (de man die Atsj meebrengt) zegt: de jongere broer van Esin en de honden, een varken heeft hen landwaarts doen komen tot op het pad hier; het varken heb ik helpen doden, ik kom nu met hem rivierwaarts. Het el. *a* achter *ar euetsj* en achter *juur* geldt zoals *o* boven als uitroepeten; *ku-naḡ-* landw. komen, nl. m.b.t. de rivier waar Atsj vandaan komt; *sisi-m-ap-om-* zie boven 181; *tsja-tiḡ-* doden, *jam-tsja-tiḡ-* mede doden, helpen doden, *jam-* van 18 en 138; *o-ndeḡ-* als *tou-o-ndeḡ-* ermee rivierw. komen.

187. *Atsj mb=em owom, ufu a=kaj-s-om-it=eres en*, om Atsj te doden richten ze zich op, ieder met een bamboemes of een schelpmes in de hand. *Em-* doen, hier echter voor doden, zie boven *ndaḡ em-*; *kaj-* in samenst. kan betekenen: ieder apart doen wat de rest van de samenst. uitdrukt; *s-om-it*, van *sit-* is *si-it-* opstaan,

en *om-* ermee. $A = te\upsilon = or$ ipitsj ower ou opok, ndo tsjepes $am = tsj - okom$ im aer en, degene die (Atsj) meebrengt zegt: jullie bent geen mannen, je bent mijn echtgenoten. $Am = tsjokom$ is uitzond. zero-vorm 2e mv. zonder praef. *ao*, fungerend als praedicat.ww.; *ateuor ipitsj*, samenst. type „boomst.” is parallel met ons „degene die hem meebracht”. $Ndesen a = em - owor - ji = or$ en, men keert onverrichterzake terug; *ndesen* voor niets, nutteloos, vergeefs; *owor-* heeft in bepaalde samenst. de bet. v. „opnieuw, terug”; *ji-* is een mv.el.; vandaar de enk. uitgang van het ww. *Ja pirmetsj a = tsjiri = eĭ* inim aer en, zingt *pirm-* gezangen zegt hij; *ja* van 67 hier bij imp.vorm; *tsjiri-* aanheffen. *Ou jamtsjes ipitsj im aer en*, voor de vreemdeling, zegt hij; „voor” of „ter ere van” wordt niet uitgedrukt. *Pirmetsj a = tsjir - a = eres* en, ze beginnen te zingen. *Jawiwir jeŭ a = fiŭ - om - iŭ = or* en, ter verpozing gaat Atsj met hem het vrijgez.verbl. binnen; *jawiwir* verpozing, vermaak; *fiŭ - om - iŭ -* van *f-iŭ-* of *fiŭ - iŭ -* en *om-*. *Inim ou mbe em nd-awar, ou akat, jeweŭ jokmen ipitsj am = e - tsj* inim aeres en, zo'n man moeten we gedurende de dag opeten, 't is een echte kerel, een niet met ons verbonden vechtersbaas, zeggen (de lui in het verblijf tegen elkaar). *Inim ou*, weer een geval dat *ou* als enk. fungeert; *mbe* mond, bek; *mbe an-* of *mbe em an-* = opeten; *an-* wordt *nda-* zie 14; *akat* zie 161; *ndak* echt; *akat ndak* echt goed, heel goed; *jokmen* vechtlustig, kwaadaardig; *ametsj* uitzond. zero-vorm zonder *ao-*, fungerend als praedicat.ww.; *nd-awar-* = *nda-awar*; *awar* zie 83; de nom. *mb-*vorm fungeert als adhort.: laten we enz., maar hier hebben we als zodanig de ww.st. zonder *mb-*: *ndarwar*.

188. $Ndi a = ndi - om - itum = mero$ en, in de late namiddag wordt voor hem gedanst; „voor hem” uitgedr. door *-om-*. $E m a = saka - m - tiŭ = eres$ en, ze houden op met trommen (d.w.z. na een tijd gedanst en getromd te hebben). *Saka-m-tiŭ-* afsnijden, afkappen en neerleggen, overdr. ophouden met; *em sakamtiŭ-* ophouden met trommen, eigenlijk ophouden met trom, maar *em* wordt hier aangevoeld als nom. deel van de verb. uitdr. *em e-* trommen, en slaat dus niet op het voorw., maar op de actie. *To em ar pen im aeres en*, moet er morgen (weer) getromd worden zeggen ze, zie 95; *to em ar pen* moet er morgen weer getromd worden? men vraagt dat nadat men opgehouden heeft met de dans; „moeten” wordt uitgedr. door *ar*, de vraag door *pen*. $A = te\upsilon or$ ipitsj *to em mba =*

kur-am-es=tsj-ou, jouon mba=jis-os=eretsj
 inim aeren, degene die hem meegebracht heeft zegt: morgen-
 nacht moet hij samen met ons trommen, overmorgen moet hij gaan;
em kuru- trommen; *am-* samen, zie 20, *es-* gedurende de nacht; het
 trommen waarover zojuist gesproken werd begon in de late nacht, en
 zette zich vanzelfsprekend voort gedurende de nacht. Tsjem
 a=oms-om-es=mero en, gedurende de nacht (de rest van
 de nacht) slaapt (Atsj) bij (hen) in huis; *oms-* = *omes-* = *o-*vorm
 van *ames-*, *om-* erbij (dus tweemaal „met” of „erbij”), *es-*
 nacht. Jum kuku=or, a=jit-im=or en, als de *jum*-vogel
 roept, wekt hij Atsj; *jum kukuor* zonder afsluitend *en*, omdat het een
 tijdbepalende voorzin is. De man belofde dat er de volgende avond
 weer gedanst zou worden, zodat de lui zouden denken nog de gelegen-
 heid te krijgen om Atsj te doden; maar in alle vroegte, bij het roepen
 van de *jum*-vogel, gaat hij hem nu het dorp uitsmokkelen. Tsjej,
 or aïnam sit=eï im aeren, ga, zegt hij, sta op voordat
 de anderen wakker worden. *Aïnam* = eerder; *aïnam sit-* opstaan
 voordat enz. O ese mba=sim-tam inim aeren, het
 varkensvlees zal ik voor je in (je) draagtas doen. *Mbasimtam* zie 68.

189. Aaah, ji-sit=or en, ah zegt hij terwijl hij opstaat;
ji- zeggen, *si-it-* of *sit-* opstaan. Juur amnuk ndat ou im
 aeren, hoe moet het met de beide honden zegt Atsj; *ndat* legt
 de nadruk op *juur amnuk*; „hoe moet het” wordt uitgedr. enkel door
 het dubitatief el. *ou*. Aaah, juur am ar, mbakan mba=ji
 ar pok im aeren, oh, ook de honden, laat die niet achter,
 zegt hij (de ander); *juur am ar* de honden ook imperatief; imp. uitgedr.
 door *ar*; *juur am ar* betekent dus: de honden ook meenemen! *mbakan*
ji- achterlaten. A=sou-sit=or en, hij gaat op stap; *sou-it-*
 opstappen. A=teu=or ipitsj am akatsj a=sou-
 sit=eres en, de man die hem meebracht gaat samen met hem
 op stap. Let op de mv.vorm van het ww. na *ar am akatsj* met hem
 samen. Inim a=sou-sit=m-a-r e tsjem aji ipitsj
 a=sit=or en, nadat hij op stap gegaan is staat de man van
 de andere helft van dat huis op. De *m*-vorm *sitmar* drukt uit: zojuist
 is hij vertrokken, zie 54; de vertaling „dat huis” voor *e tsjem* is
 eigenlijk niet juist: door *e* wordt uitgedrukt dat Atsj er al een eindje
 vandaan is; *aji* is de ene of de andere kant van een huis, zoals *poman*
 de ene of de andere kant van bv. een rivier; er wonen twee gezinnen
 in het huis. Ou a=kukuri=or en; mbare, mba=sit=

m-a-r inim aer en, hij verraadt het aan de (andere) mensen; 't is gedaan, zegt hij, hij is zomaar vertrokken. *Kuri-* wordt gezegd van een afspraak maken, met een ander overleggen; hier heeft het min of meer de bet. v. „verraden”, zegt dus meer dan „zeggen, bekend maken”; *kukuri-* it.st., daar hij het verschillende keren zegt: „zomaar” wordt uitgedr. door het praef. *mb-* van de ww.vorm.

190. Ar èpetsj Esin, wüaaah, Atsj a, Atsj a, jo a = ti-m-ndeï = or en, (ondertussen) gaat de oudere broer Esin hé Atsj hé, Atsj roepend rivierwaarts (terug naar huis); *wüaaah* stelt het roepen van Esin voor; er is in de hele zin geen ww. te vinden dat „roepen” uitdrukt; *jo ti-* verdwijnen v. daglicht, *jo ti-m-* doen verdwijnen van idem, d.w.z. iets doen tot het daglicht verdwijnt. Esin ar am a = jams-es = mero en ook Esin gaat gedurende de nacht liggen. Mba = jü jo en a = pu-m-em = or en, (maar tegen de morgen) staat hij te roepen tot het licht wordt; *jü-* roepen, *jo pu-* dag worden, *jo pu-m-* dag doen worden, vgl. boven *jo ti-m-*; *en = in =* almaar.

191. Na de passage over Esin verplaatst de verteller zich naar het vijandelijke dorp: jaøaaah e = tsj-eï, je mbam em-sari = eï inim aer en, (de man die Atsj beschermt) zegt tegen hem; als ik *jaøaaah* roep dan moet je hard lopen (want dat betekent dat je achtervolgd wordt); voor *mbam* met imp.vorm zie 71; *em-sari-* hard lopen. Jaøaaah, jaøaaah im aer en, (weldra) roept hij *waøaaah*. Mbareu en, je a = ta-ndeï = or en, het is gebeurd, hij loopt rivierwaarts; *je at-* lopen; *at-* wordt hier *tazie* 14; *ndeï-* rivierw. gaan, d.i. naar de riv. waar hij daags tevoren vandaan is gekomen. Juur am nuk am, ar am je araø en, de twee honden en hij lopen; i.p.v. een vorm van het hulpww. *at-* hier *araø en*, wat buiten een verhaal *ara* zou zijn, zie 86. Ndor je at = m-in o inim aer en, ik ben aan 't lopen, roept hij; hij roept aldus uit de verte tegen Esin; *o* achter *atmin* is een *o* die men achter een zin voegt als men iets roept om op afstand gehoord te worden. Ndor ar er aø, ndo Atsj araø inim aer en, ik kom al, ik hier ben Atsj, roept hij.

192. Tsji a = ndeï-sou = or en, hij gaat rivierwaarts en springt op de prauw; *ndeï-* riv.waarts gaan, *sou-* springen, *uu-* aan boord gaan. Mbeï se eptsjom tsji a = nda-juu = or

e n, met grond aan zijn voeten stapt hij op de prauw; *mbei* voet, *se* grond, *eptsjom* met; wat wil zeggen dat hij in grote haast aan boord gaat, zonder zijn voeten af te spoelen; *se* = grond, maar in het Asmat-gebied is dat practisch altijd modder; we hadden dus kunnen vertalen: met bemodderde voeten. A k m b = a f o p a = e m - o m = o r e n, (Esin) wil hem op de wang kussen; *mbafop em-* willen kussen, zie 104; *om-* bij hem komen staan. E m a r, a k m b = a f o p a r p o k, j e w e u t s j e m a m s - e s = m - i n, nog niet, kus me niet, ik heb in 't huis van vijanden gelegen vannacht; d.i. laten we haast maken, er is gevaar. M b a = w a r i m - n d e i e p - n d e u, ze komen misschien rivierwaarts; *warim-* mv.el. zie 40; *ep-ndeu* = *epen ndeu* = misschien. J a j u u r a m n u k t s j i a r, s a r i m a r, i n i m a e r e n, naar de prauw met deze beide honden, vlug, zegt hij; *ja* = *a* = deict.el.; *tsji ar*, *sarim ar*, twee voorb. v.h. gebr. van *ar* met imp.bet. T s j i i n i m s e - p e = m - e s, j e w e u w a r i m - j i - n d e i = o r e n, nadat ze aldus per prauw vertrokken zijn, komen de vijanden stroomafw. gepagaaid; *se-pe-* per prauw vertrekken; *warim-* mv.el., *ji-* pagaaien; enk. ww.vorm wegens *warim-*. E s i n p o a = s i m - t e u = o r e n, Esin steekt de schepriem in ('t water). P o a = j i - t a k = o r e n, hij pagaait stroomafw.; *po ji-* pagaaien. A t s j n d a m j i p i t s j i t s j i - m b e n n d a k a p a = n d e i - p o k - a p = o r e n, Atsj die moe is laat zich neer en gaat op het uitsterste puntje van de voorstevan zitten; *ndam jipi* = moe, lett. lichaam moe; *tsji-mben* punt van prauw, *tsji tsji-mben* punt van voorstevan; *ndakap* kleintjes, op het uiterste; *ndei-* afdalen enz., hier: zich neerlaten; *pok-* zie 26.

193. S a n a = n d e i - e m = o r e n, benedenstrooms (d.i. nadat ze een eind stroomafw. gevaren hebben) duikt Esin omlaag, vgl. *ndei-em-* met *ndei-ap-* zich neerlaten en gaan zitten; *ndei-em-* zich staande neerlaten, zich klein maken. A t s j, a m a n a = t e u = e i i m a e r e n, Atsj, pak de boog zegt hij. A t s j a m a n m b a = t e u p o k e n, Atsj pakt de boog niet (is nog moe van het lopen). E s i n a m a n a = t e u = o r e n, Esin pakt de boog. S a n f a a = n d e i - s a k a - m - e m = e r e s e n, benedenstrooms voor hen uit zijn de vijanden over land rivierw. gekomen, ze hebben de doorsteek gemaakt van de ene rivier naar de andere; er bestaat een subst. *fa* dat betekent: achterste, achterwerk, en *a fa* kan bet. „achter hem”, maar hier hebben we te doen met een ander *fa* dat bet. „voor zich uit, voor hen uit”. E s i n a m a n a r a o e n, lett. Esin boog praedicat.

el., waaronder men moet verstaan: Esin staat klaar met zijn boog. *Wasan os mbopan tsjetsjen a=em=eres en*, aan wal staat men gedekt door een boomstam; *os mbopan* boomstam; *tsjetsjem em-* in dekking staan; merk hier weer op de afwezigheid van een schak.el. *Po a=ji-tak=eres en*, ze pagaaien stroomafw. *Atsj, tsji em' a=ndeï-ap-it=em, mbimis mba=teu=eï inim aer en*, *Atsj*, zegt Esin, je zit al zolang op de prauw, pak de kalkkoker; *em' = eme = reeds*; *it-lange tijd* doen wat het voorafgaande uitdrukt; men merke op dat hier een uitzond. zero-vorm optreedt; de gewone zero-vorm zou zijn *-erem*; de uitgang *em* hoort bij *ap-*, waarvan het gescheiden is door *it-*, dit *it-* niet te verwarren met *-it-* van 83. *Esin mbimis a=ti-teu=or en*, Esin neemt de kalkkoker (omdat *Atsj* het niet doet); *ti-teu-* van *tiu-* en *teu-* nemen van wat ligt, zoals *ap-om-teu-* nemen van wat zit. *Mbi mbimis a=af=or en*, met de koker werpt hij kalk op; *mbi af-* kalk opwerpen, hier een teken van vijandigheid.

194. *Esin aman a=teu=or en*, Esin pakt de boog. *A=tsjim=or en*, hij schiet. *Atsj a, mbare eme tsjim=eï, jaka=por=eï inim aer en*, *Atsj*, zegt hij, ik heb er al een aangeschoten, kijk (maar eens) naar hem; *mbare eme*, reeds. *Atsj otsjan eptsjom a=top-sou=or en*, *Atsj* springt met een speer aan wal; *top-sou-* aan wal springen. *Tsjapinmi a=jes-sou-em=or en*, hij springt aan land. *Atsj jipitsj kor a=tsja-tiu=or en*, *Atsj* doodt fijn de man; voor *kor* zie ook 169, 180, 181, 182. *Wüaaaah, upa Esin, a jipitsj kor a inim aer en*, hoera! hé Esin, dit is fijn een man; *a* achter *jipitsj kor* is op schrift een uitroep-teken. *A=teu=eres tsji a=ndeï-ta-tiu=eres en*, ze nemen hem op, en leggen hem beneden op de prauw.

195. *Mbare po arao, mbi a=teu=eres en*, als ze daarna weer gaan pagaaien werpen ze met kalk (van vreugde); *mbi teu-* is ook een uitdr. voor kalk in de lucht werpen evenals *mbi af-*. *Ndo Esin mban, ndo Atsj mban, jipitsj tsjowok mb=an-es-awar mban inim aeres en*, ik Esin inderdaad, en ik *Atsj* inderdaad, we gaan een nacht en een dag louter man eten inderdaad, zeggen ze; *mban* is het el. waarover we spraken in 99; „inderdaad” is natuurlijk niet de juiste Ned. vert., maar het is moeilijk er iets beters voor te vinden. *Füi puuuu em=eres en*, ze blazen

op de bamboehoorn; *pu em-* doen klinken; door het rekken van *pu* drukt men het gerekte van het geluid uit. *M b o w o A s a r à t s j a r a = j i s - p a i - s e - e r e s e n*, vanuit de Mbowo varen ze de As, de hoofdstroom, in en wenden daar de prauw; *jis-* uitgaan, *pai-* wenden, *se-* te water; met „wenden v.d. pr.” is bedoeld „de hoek omgaan”. *Esin Atsj a samat jitsjap a = j i t = o r e n*, de groepsgenoten van Esin en Atsj trekken er (ondertussen) gemeenschappelijk op uit; *jitsjap jit-* als gemeenschap optrekken; het ww. staat in 't enk. omdat uit *jitsjap* duidelijk genoeg blijkt dat het subj. meerv. is. *Atsj m b a = p o u - t e u e n*, 't is om Atsj te zoeken. *Inim a = p o r = e r e s p i r i a = k u - n a o = m - e s*, *nda jürsetsj im aeres en*, als ze (Esin en Atsj) zulks zien, zeggen ze: ze komen stroomafw., ze zoeken ons; „zoeken” is *pou-teu-*, maar ook *jürsetsj* met een hulpww.; dit laatste laat de verteller weg, en gebr. alleen het nom. deel van de verb. uitdr. *F u i m b = a m = e j i m a e r e n*, blaas op de hoorn, zegt hij (Esin).

196. *M b a r e u , n d a o a f - i t = m - e s*, *Esin Atsj n d a o t s j a - i t = m - e s*, *f u i a p a r a o i m a e r e s e n*, (als degenen die hem aan 't zoeken zijn dat geluid horen) zeggen ze: 't is gebeurd, men heeft vanmorgen gesneld, Esin en Atsj hebben vanmorgen iemand gesneld, er is geluid van de bamboehoorn. *N d a o a f i t m e s* vertellen we door „men heeft vanmorgen gesneld”; *af-* is een meerv. st.; *tsja-* is de enk. stam, en daarom vertellen we *n d a o t s j a i t m e s* door „ze hebben er een, of ze hebben iemand gesneld; *fui ap araø*, zie 86, 191; merk weer op hoe kort men spreekt; *fui* is niet het geluid, maar de hoorn zelf; het is hier op te vatten als nom. deel van de verb. uitdr. *fui am-* hoorn blazen. *M b i a = i w - a p - o m = e r e s e n*, (bij de ontmoeting) bewerpen ze (Esin en Atsj) met kalk; *iwi-* werpen, *iw-ap-om-* bewerpen. *M b a r e u n d a o a r a o i m a e r e s e n*, daarna zeggen ze: er is gesneld. *A t e p a = j i t = e r e s e n*: *w ü a a a h*, *t s j a m b e t s j j i - e s = m - e - n - o m*, *o t s j a n a = a m s - e s = m - o k o m i n i m a e r e s e n*, ze vragen: ha! toen wij jullie vannacht beweenden, waar lagen (sliepen) jullie toen? zeggen ze. *A t e p i t-* of *j i t-* vragen, ondervragen, *m b e t s j j i-* huilen.

197. *E a a a h*, *t s j a r e s a*, *t s j a r w i t s j a*, *n d a w a t a*, *t o M b o w o s e - s i = f - o m*, ha! wij jullie kameraad, jullie vader, jullie aanverwant, we zijn gisteren de Mbowo binnengevaren; eigenaardig dat de verwantschapsnamen in hun enkelv. vorm staan; bij *es en*

witsj horen de pers. vnw., bij *ndawat* dat een familiale benoeming is niet, zie 122 en 131; het el. *a* achter *es* enz. is hier niet het vocatieve *a* van 137, maar een soort uitroepteken. O *eme tsja-it* = *mep*, o *jipitsj ut at-am-urum* = *e-f*, (Esin is aan 't woord): toen hij (*Atsj*) in de ochtend reeds een varken gedood had, heeft een beervarken hem lopende meegevoerd. *At*-lopen, *am*-samen met, *urum*-meevoeren, alleen gebr. met persoon als obj. *Jeweuso tsjem san ndeï-it-im-om* = *e-f*, *jeweuso tsjem jam-ams-es* = *m-a-r*, hij jaagde het (varken) rivierwaarts op tot aan een dorp van vijanden, en hij lag (sliep) vannacht bij een vijand in huis; *jeweuso* = *jeweü*, *tsjem san* = *tsjem asan* = huizenplek = dorp. O *poman jeweü ipitsj te-tam-es* = *m-a*; *tsjem jis a=jew-es* = *m-a*, hij gaf de ene helft van het varken aan een vijand, hij gaf hem de kinnebak en een lendestuk, en in het huis bakte hij; *poman* de ene of de andere kant, de ene of de andere helft; o *poman* de ene helft van 't varken; *pam-tam*-mededelen; *jis jew-* in 't vuur bakken; een ww. van 83 in *m*-vorm is een praet. hodiernum. *Jum kuku=or mbasirin a=sou-sit=or*, *tam a=iwi-ndeï-it* = *m-a*, toen de *jum*-vogel riep is hij in de ochtend opgestaan, en is hij rivierwaarts kunnen lopen. *Iwi*-boven voor „werpen”, hier voor „draven”; *mbasirin* fungeert hier als voegwoord, en wordt in één adem geuit met *kukuor*.

198. *Jeweü ipitsj fa sorom=eres*, *a=jit-im-ondeï* = *arou-os*, ze (de mensen van het vijandelijke dorp) liepen achter de vijand aan (achter de man die *Atsj* buiten het dorp leidde), en ze joegen ons rivierwaarts op. Voor *fa* zie 136; *sorom*-volgen. *Ndar am*, *mbi a=teü=or-om*, en wij, we wierpen kalk. d.i. we daagden hen uit. *Aman a=teü=eï*, *a=tsjim=eï*, *Atsj am otsjan ara a=ku-mbit-om=or*, ik pakte de boog, schoot er een aan, en *Atsj* stapte aan wal naar hem toe, en stak hem met een speer. *Ndao tsji a=ta-tiü=or-om*, we legden de gesnelde op de prauw. *Ndao tam a=em=or-om inim aeren*, we doodden hem in de morgen, zo zegt hij. *Aaah inim aeres en*, hé, zeggen ze (bewondering). *A=fasi=eres en*, ze keren terug (naar het dorp). *Tsjem mbetsj tsjowotsj-aji=m-es aoen*, bij de huizen (in het dorp) zijn ze aan het huilen; *aji-* = *ji-*, hulpww. bij *mbetsj*, door ligatuur *a* verbonden met *tsjowotsj*-aanwezig zijn; *ao en* = *arao en*. *Fui ko a=em=eres en* (op de prauwen) blaast men de

snelhoorn; *fui ko em-* de hoorn blazen als teken dat men gesneld heeft. *Ja mbetsj pet=or-okom* wat zijn jullie hier toch aan 't huilen (gezegd door de eersten die in het dorp terugkomen). *Ja = hier; petorokom* is zero-vorm van het defectieve ww. *pet-* waarvan alleen voorkomen 2e enk. *peterem*, en 2e mv. *petorokom*; het wordt verwijtend gebr., bv. *jen peterem* wat ben je toch dom, *omar ut petorokom* wat zijn jullie toch bang. *Atsj Esin ndaḡ toḡ-os=m-es araḡ* *Atsj* en *Esin* zijn met een gesnelde onderweg. *Jeweḡso tsjemsan ams-es=m-a-r*, *Esin mba=jü jo en se-m-fa-m=or*, (*Atsj*) heeft vannacht in een vijandelijk dorp geslapen, en *Esin* heeft op de prauw staan roepen tot het licht werd; *jo fai-* dagworden, *jo fa-m-* dag doen worden, *se-* te water, d.i. op de prauw, *se-m-* correspondeert aan *fa-m-*, zie ook 189. *Atsj tam iwi-ndeḡ=or*, *Atsj* kwam vanmorgen hard naar de prauw gelopen. *Tsji a=nda-juḡ=or* hij stapte op de prauw. *Jeweḡ a=jit-im-o-ndeḡ=eres*, de vijanden jaagden hem rivierwaarts op. *Ndaḡ jipitsj kor e tsji ap araḡ inim aeres en*, de gesneuvelde is fijn daar op de prauw, zo zeggen ze.

199. *Tsjem ndaḡ si araḡ en*, in het dorp is vreugde over het snellen. *Atsj Esin ak afop=eres en*, ze zoenen *Atsj* en *Esin* op de wangen. *Ndaḡ Esin ar em a=ta-ti-tam=eres en*, de gesnelden leggen ze neer voor de vrouw van *Esin*. *Atsj jitsjap atakam a=o-saka-m=or en*, *Atsj* maakt uit dat men er weer gemeenschappelijk op uit zal gaan; *atakam saka-m-* zaak uitmaken, beslissen; *jitsjap atakam* samenst. type „boomst.". *To tsji sos mba=serem-awer=es inim aer en*, morgen brande men de prauwen zegt hij; *sos serem-* prauw branden; *awer-* duratief ww., waarbij de onregelm. vorm die we signaleerden in 69. *Omar je t-em=o-f*, *wun am Mbowo mb=o-mber-si inim aer en*, ik ben gevluht, ik wil nogmaals stroomopw. de *Mbowo* binnengaan, *je at-* lopen, *je t-em-* idem, *omar je t-em-* bang lopen, d.i. vluchten, *wun am* een ander erbij = nog eens, *-o-* in *ombersi-* = opnieuw; hetzelfde *-o-* vinden we ook in de voorvorige zin in *aosakamor* hij besliste opnieuw, maar hierbij moeten we opmerken dat *-o-* hier eigenlijk, wat de gedachten-gang betreft, niet bij *sakam-* maar bij *jitsjap* behoort, nl. er weer als gemeenschap op uitgaan. *Jitsjap a=jit-it=mero en*, in de ochtend gaat de gemeenschap er op uit. *Mbowo a-mber-*

pipi=or en, men vaart stroomopw. de Mbowo in; *pipi* = *si*-binnenvaren, maar met mv. subj., en daarom hier een enkelv. vorm van het ww. *A = tep-s-irim = eres en*, ze varen stroomopwaarts; *s- = se = te water*, op prauw zijn, dus varen; *irim-* meerv. el.

200. *Atsj james a = sou-om-ku = or en*, Atsj springt met een schild aan wal. *A mbej pu a = teu-iniu-em = eres en*, (de anderen) volgen hem op de voet; *a mbej pu* bij zijn voet; *teu-* heeft als eerste lid van een samenst. soms, zoals hier, een inchoatieve bet.: op stap gaan, zie 24; *iniu-* meerv. el. *Atsj mbap araø en*, Atsj (loopt) voorop; *mbap* het eerst, voorop. *Esin a = jam-sou-ku = or en*, Esin springt met hem aan wal. *Esin ar eujetsj Atsj mb = ap = ej ji = por = or, opok en*, Esin, zijn jongere broer Atsj tracht hem te bewegen achter te blijven, maar 't lukt hem niet; let op die eigenaardige zinschikking, die we in de vert. trachtten weer te geven, het obj. *Esin* vóór het subj. *ar eujetsj Atsj*; we vertaalden met indir. rede, maar in de tekst is *mbapej* = blijf, directe rede. *O ndat or op ou inim aer en*, je bent (anders) alleen, zegt Esin; *o ndat* jij met nadruk; *or op ou* je bent een alleen(staand) mens, let weer op de enk. bet. van *ou*. *Mbej ndoso om onok a = ot-ku = or en*, daar hij een wond aan de voet heeft stapt hij steunend op een stok van niboeng aan wal, zie 160. *Mbej ndoso es a = pipiki = or en*, het bloed komt uit de voetwonde. *Mbokot jürou kor, wun ou a mb = om-op inim aer en*, de weg is erg lang, laat enkelen bij hem blijven, zegt Atsj.

201. *Ar am mbetsj tsjowotsj-ap-ji = eres aø en*, zij, ze zitten te huilen, d.w.z. als Atsj en de zijnen bij het vijandelijke dorp komen zit men daar te huilen, wegens de door Atsj en Esin gesnelde. *A = jes-takam = eres en*, Atsj en de zijnen schieten in 't wilde weg enkele pijlen landwaarts (om de dorpsbewoners opmerkzaam te maken, en uit hun huizen te lokken); *takam-* betekent hier: in 't wilde weg afschieten van pijlen. *A aah, a aah, opok, ndo Atsj inim aer en*, niks, ik ben Atsj, zegt hij: *Ar amat ou Atsj ainam a = tsja-tiu = tsj-o-r-om aø inim aeres en*, de eigenaars (de dorpingen) zeggen: hadden we Atsj maar eerder gedood (dit laatste uitgedr. met een zero-vorm gevolgd door *aø*). *Sau Mbarku james a = teu = eres*

en, de lui van Sau en Mbarku pakken de schilden. *A = fao - o - ndeij = eres en*, ze schieten rivierwaarts. *Fao-* it.st. bij *tsjim*-schieten; *o-* slaat hier op de schilden, ze schieten met de schilden bij zich; *ndeij-* rivierwaarts. *Atsj ema mbi jenak a = teu = tsj-okom inim aer en*, werpt nog niet met kalk (d.w.z. valt nog niet aan) zegt *Atsj*; *ema jenak* met een *tsj*-vorm, nog, of: wacht nog wat; let op de plaats van het obj. *mbi = kalk*, tussen *ema* en *jenak*. *Esin onak aο = am = e - tsj araο ndeu inim aer en*, waar zou *Esin* zijn, zegt hij. *Esin, aikun, ndor je mb = em at asan pok, jak fak ar inim aer en*, *Esin* zegt: jongere broers, ik kan niet goed lopen, (maar) verliest de moed niet; *ndor je mb = em at asan pok* is de constr. van 93; *je at-* lopen, *jak fak*, lett. sterke buik, dus: moedig; *jak fak ar* weest moedig.

202. *Atsj a, ndor Esin araο inim aer en*, hé *Atsj*, hier ben ik *Esin*, zegt deze (nadat hij ondertussen is aangekomen). *Ar euet sj araο ndor mb = om o inim aer en*, de jongere broer die daar is zegt: ik houd van je. *Esin a, Kom a, otsjana aο = am = tsj-okom inim aer en*, groep *Esin*, groep *Kom*, waar zijn jullie zegt *Esin*; een met de *Esin*-lui verbonden groep is *Kom*. *Mbare, jemes apinaf a = kikim - ap - om = eres en*, daarna werpen ze hun schilden vooruit (ten teken dat ze aanvallen). *Atsj mbi araο en*, *Atsj* werpt kalk in de lucht. *Esin mber im em = or, fa a = jis - saka - m - em = or en*, *Esin* staat in dekking (samen met een deel van zijn mensen) en komt dan voor de dag, en sluit van achteren (de vijand) af; *mber em-* in dekking staan, *jis-* eruit komen, uit de dekking, *saka-m-* afsnijden, afsluiten, *em-* gaan staan of staan, *fa* achterwerk, van achteren. *Atsj a = mbit - tiu = or en*, *Atsj* steekt er een neer. *Ndaο araο en*, er is (nu) een gesnelde, of: er is (nu) gesneld. *Ndaο a = af = eres en*, (de mensen van *Atsj* en *Esin*) doden er nog meer; *af-* meerv.stam. *Esin ndaο mbamintsjopen, Atsj ndaο mbamintsjopen*, *Esin* heeft drie gesnelden, *Atsj* heeft drie gesnelden. *Ou jukpiri ndaο takas en*, de velen hebben allemaal gesnelden. *A = tsj - a = mero en*, ze doden gedurende de dag. *Ndaο af = eres tsji a = ndeij - warim - om - uu = eres en*, ze doden en brengen (de gesnelden) rivierwaarts op de prauw; *warim-* meerv.el., *om-uu-* ermee aan boord gaan.

203. Mbowo eṽ teṽ=eres, As aràtsjar a=jis=eres en, ze vertrekken van de Mbowo, en gaan daaruit de hoofdstroom As binnen; hier vinden we *teṽ-* absoluut gebr. met de bet. van „vertrekken”, vgl. 200; *eṽ* dat wel gebr. wordt voor „vanaf” is hier alleen maar „te”: ze vertrekken op een plaats aan, of in de Mbowo; *jis-* uitgaan heeft dus betrekking op Mbowo; *As aràtsjar ajiseres* is dus: uitvaren naar de hoofdstroom As. Fṽi araṽ en, er wordt op de bamboehoorn geblazen. Fṽi am-o-ndeṽ=eres en, op de hoorn blazend gaan ze stroomafwaarts; *fṽi am-* de hoorn blazen; *o-* ermee, slaat op de gesnelden. Tsjoṽ a=ndeṽ-si=eres en, ze varen stroomafwaarts de Tsjoṽ binnen. Tsjem si araṽ en, bij de huizen (in het dorp) heerst vreugde. *Si a=si=eres en*, ze zijn vrolijk; *si si-* wordt gezegd van feestvreugde. Ndaṽ ajeṽ a, a jeṽ a a=warim-om-ku=eres en, met de gesnelden stappen ze aan wal bij het ene vrijgez.verbl. na het andere; de constr. *a-jeṽ-a a-jeṽ-a* drukt uit: elk verblijf; zo zegt men ook *a-jo-a a-j-o-a* elke rivier, d.i. overal. Jeṽ a=jes-ta-tiṽ=eres en, ze leggen ze (de gesnelden) aan wal neer in de vrijgez.verblijven. Atsj a ndaṽ Somen-awotsj a=ta-ti-tam=or en, Atsj legt zijn gesnelden neer voor Somen; boven zagen we *Somen-ou*, hier *Somen-awotsj*, waarin *awotsj* = vrouw, dat meer voorkomt in samenstellingen, vooral in namen.

204. Atsj jitsjap ar im a er en, laten we gemeenschappelijk er op uit gaan, zegt Atsj. De verteller begint hier een nieuw avontuur te vertellen, geheel zonder overgang; *jitsjap* kan slaan op welke gemeenschappelijke tocht ook, maar hier is weer een sneltocht bedoeld. Jitsjap As aran ar inim a er en, laten we gaan snellen aan de bovenloop van de As, zegt hij. Jo faj jitsjap a=jit=or en, op zekere dag gaat men op sneltocht. Atsj mbi pane a=ji-m-ap-om=or en, Atsj steekt stukken *tsjoṽ*-schelp in de neus. Fatsj tsjin ep kuis am-ap-om=or en, hij bevestigt een koeskoes-vel-met-staart aan zijn hoofd. Juur sis a=jukut=or en, hij hangt zich hondetanden om de hals. Pirkawor ase a=mbui-ap-om=or en, hij steekt een tritonschelp op zij. Jitsjap tsji mbui a=fafam-pu-m=eres en, ze duwen voor de sneltocht de prauwen te water; *fafam-* it.st. bij *fam-* voortduwen van pr. over de grond; door de it.st. wordt aangeduid dat er meerdere prauwen zijn. As aran a=jit-en=eres en, ze vertrekken stroomopw. naar de boven-

loop van de As. Tam tsjem tsjowotsj-ap=or; Wakan, Iwin, Mbui, Sokonou tsjem tsjowotsj-ap=or, tam a=mbumitim=or en, 'smorgens liggen er de huizen (d.i. zien ze de huizen), de huizen van de groepen W., I., Mb. en S.; in de morgen stellen (de bewoners) zich op voor het gevecht; *mbumitim*-zich opstellen voor het gevecht, veronderstelt een mv.subj., en daarom geen meerv.vorm van het ww.

205. Atsj ar èpetsj Esin tsjin tsjemsan a=se-taj=eres en, Atsj met zijn oudere broer Esin houden stil bij het dorp. A=warim-ku=eres en, tsjemsan, ze gaan aan land, bij het dorp. Atsj ndaḡ jamnuk a=jipir=or en, Atsj doodt er twee; *ndaḡ jipir*- is een verb. uitdr. met *ndaḡ* als nom. deel. Esin a, tsji ar ar, ndaḡ jamnuk, inim aer en, hé Esin, hier met de prauw, twee gesnelden, zegt hij. Esin aaah im aer en, Esin zegt: hé! A=tou-o-ndeḡ=or en, hij brengt ze rivierwaarts. Tsji a=tou-om-uḡ=eres en, ze stappen ermee op de prauw. Esin ndaḡ tsji jis tsji en, tsji ndaḡ imi ndakap; Atsj ndaḡ jamnuk ndak a=jipir=e-r-em; Esin ndaḡ tsji imi ndakap im aer en, Esin zegt: de gesnelden van de groep Esin zijn prauwen vol, de prauwen zijn vol met gesnelden; jij Atsj hebt er maar twee gedood; de prauwen zijn vol met gesnelden van de groep Esin; *jis tsji* prauw vol buit van jacht, visvangst of snelpartij; *tsji jis tsji* de prauw is vol buit; *ndaḡ imi* vol gesnelden, *imi ndakap* heel vol; *jamnuk ndak* echt twee, d.i. slechts twee, niet meer dan twee.

206. Aaah, tsji fikin ar im aer en, ha! naar de oever met de prauw zegt Atsj. Atsj a=sou-ku=or en, Atsj springt aan wal. Atsj eren a=iwi-tep=or en, Atsj draaft stroomopwaarts; *eren* en *tep*- corresponderen aan elkaar. Mber im em=eres san a tsjatsjin en, zij (de vijanden) blijven in hinderlaag staan; *tsjatsjin t-em*- staan op te wachten; hier treedt alleen het nom. deel van de verb. uitdr. op; *a tsjatsjin* hem opwachten. Atsj tsjowotsj kor ar upis am, ar o ut omar mbui a=ndeḡ-tsjuku-se=or en, als Atsj een vrouw met haar kleinkinderen doodt, gaat een der kleinkinderen uit angst rivierwaarts en verbergt zich te water. Het eerste deel van de

volzin is wel heel kort; alleen maar: Atsj vrouw met haar kleinkinderen, bedoelend: hij doodt ze, of maakt ze buit; *tsjowotsj kor* is zoveel als: de vrouw zelf, in tegenst. met haar kleinkinderen; *upis* kleinkinderen, *o* kleinkind. A sok am, wun ipitsj am a=tsja-tiṽ=or en, Atsj doodt de grootmoeder en nog een man; *a sok* hier te vertalen door „de grootm.” en niet „hun gr.”. Atsj mb=em tak opok a=pōr=or, mbṽi em-se=or ipitsj a=ndeṽ-jam-kawi-se=or en, als Atsj ziet dat hij niet (meer) stroomafwaarts kan gaan, gaat hij rivierw. te water bij de jongen die in 't water staat; *mb=em tak opok*, constr. van 93; *jam-* en *kawi-* drukken beide uit: er naar toe; de verteller bedoelt niet dat hij wetens en willens naar de jongen toegaat (de kleinzoon van zojuist), maar dat hij toevallig bij hem uitkomt. Inim jam-ndeṽ-kawi-se-or, omar wasan a=sou-ku=or en, Als Atsj aldus bij hem te water komt, gaat de jongen uit angst de wal op; merk op de twee manieren van woordschikking in *ndeṽ-jam-kawi-se-* en *jam-ndeṽ-kawi-se-* zonder verschil van bet.

207. O jopom im aeres en, wat moet jij, zeggen ze (de dorpelingen tegen de jongen); *jopom* zie 104. Ah, ndor, jeweu ipitsj e iṽnim a=ndeṽ-tsjuku-se=m-a-r, tsjosou eptsjom inim aer en, oh, ik, daar langs de oever is een der vijanden rivierw. gegaan en heeft zich te water verborgen, hij draagt sieraden. *E iṽnim* de oever daar; *tsjosou* sieraden; *tsjosou eptsjom* opgesierd. Esin araṽ en, o Atsj utsjim ar am inim aer en, Esin is hier en zegt: jij Atsj, hoe staat het met jou? hij spreekt Atsj niet aan, maar vraagt zichzelf af hoe het afgelopen is met Atsj, omdat hij hem niet terug ziet komen. O tsja-im im aeres en, wie ben jij, zeggen (de vijanden tegen Atsj). Ndo Atsj-ou im aer en, ik ben Atsj-mens zegt hij. Otsjan a=mbit=eres en, ze steken hem met een speer. A=tsja-se-m=eres en, ze doden hem te water. Mbi pane, fatsj tsjin, pirkawor, juur sis eptsjom en, hij heeft de neusschelpen, de tritonschelp en de hondetanden aan; *juur sis eptsjom*, lett. met hondetanden. A=tsja-se-m=eres en, ze doden hem te water. Ndo ndewen mb=eji-pōr=or, opok en, laat me de namen opnoemen van hen die ik gesnel heb, zo tracht hij nog te vragen, maar 't lukt hem niet; *ndewen e-* pochend opnoemen van gesnelde koppen bij bijzondere gelegenheden. Ndewen karou inim aeres en, niet opnoemen zeggen ze.

208. Sop a = ko-m-teu = eres en, ze snijden hem een arm af en houden die vast; *koj-* intr. loslaten, *ko-m-* doen loslaten, bv. afsnijden. San a = iwi-o-tak = eres en, ze draven ermee stroomafwaarts; *san* en *tak-* beide stroomafw.; ze gaan daar aan Esin met zijn mensen laten zien dat ze Atsj gedood hebben. Ndo Atsj inim er im aeres en, ze zeggen (tegen elkaar): hij zegt dat hij Atsj te pakken heeft; *ndo Atsj* = ik heb Atsj te pakken, vgl. 206. Atsj tsjowotsj kor ar upis am, Atsj doodde of maakte buit een vr. met haar kleink. Eeh im aeres en, Esin, ojee zeggen de lui van de groep Esin. Esin mbareu a, ndaø em'em = o-r-okom, pirkawor, juur sis, mbi pane, fatsj tsjin te-tam = tsj-i-n, tsjemen, mban fitsj, jan te-tam = tsj-i-n, ndeį ara, inim aer en, Esin zegt: laat het gedaan zijn; jullie hebt hem al gedood, geeft mij de tritonschelp, de hondetanden, de neus-schelpen, en de koeskoes-huid; geeft mij de penis, de vingernagels en de oren, komaan! A inim ar pok, ndaø em = o-r-om, ndaø jokmen ipitsj, tsjes ipitsj inim aeres en, zo zij dit niet, wij hebben hem gedood, de bloeddorstige, de vechtersbaas, zeggen ze.

209. Juur sis, pirkawor mba = teu po se jirim-ap = eres en, ze (de lui van Esin) steken de schepriemen in de grond, en gaan erbij zitten om de hondetanden en de tritonschelp in ontvangst te nemen; *se jirim-* in de grond steken. Pirkawor, juur sis, fatsj tsjin, mban fitsj, tsjemen, jan a = te-tam = eres en, men geeft hun de tritonschelp, de hondetanden, de koeskoes-huid, de vingernagels, de penis en de oren. Ar èpetsj Esin mbimis a ndam a = tuturum = or, tsji pe a = jawer-ap = or en, de oudere broer Esin bestrooit zijn lichaam met de kalkkoker (rouw), en gaat op de rand van de prauw zitten; Atsj is al enkele zinnen niet meer genoemd, dus kan *ar èpetsj* niet betekenen „zijn broer”, maar „de broer”; *awer-* of *jawer-* zie 18; *pe* = rand. Tsji piri ar, mbare, tsjeį im aer en, stroomafw. met de prauw, 't is genoeg, laten we gaan, zegt hij; *tsjeį* zie 72, daar vert. door „ga(at)”, hier echter „laten we gaan”. Tsje m mbetsj a = ji-ndeį = eres en, huilend gaan ze stroomafw. naar de huizen = het dorp; *mbetsj ji-* huilen.

210. Tsjem tsjepes atakam a=ō-taō=eres en; mbareu, Atsj ndaō eme jipir=or; Esin ndaō arke pok ndakap im aer, mbare Atsj mbui areu inim aeres en, (in het dorp aangekomen) berichten ze aan de vrouwen: 't is gebeurd, men heeft Atsj gedood; Esin zei (tegen hem) dat hij er maar weinig gedood had; daarna is Atsj het hoekje omgegaan, zeggen ze; *tsjem tsjepes*, samenst. type „boomst.” de vrouwen in het dorp; *atakam o-taō-* berichten aan; *arke pok* niet veel, *arke pok ndakap* heel weinig; *mbui areu* hij is dood, een geijkte uitdr. in de trant van „het hoekje om”. Tsjemen, jan, mban fitsj, mbi, pirkawor, juur sis, fatsj tsjin eram ese aman a=tou-ou=eres en, de penis, de oren, de vinger-nagels, de neus, de tritonschelp, de hondetanden, de koeskoes-huid stoppen ze in een orakelzakje; men ziet hier welke dingen o.a. de orakelzakjes kunnen bevatten, nl. reliquiën van de voorouders; *ou-*indoen, instoppen, *tou-ou-* van *teu-* en *ou-* waarbij *teu* harmonieert als in 38, met de hand instoppen, of nemen en instoppen. Mbareu, aī-tiu am jeweu ndamir af-awer=es, ndo mbane im mba=jawer=es, jokmen am em-ap a, kumit am em-ap a, im mba=jawer=es im aeren, 't is gedaan zegt Esin; als de jongere generaties sneuvelen, moet men doen naar mijn voorbeeld; of ze overwinnen dan wel verliezen, zo moeten ze blijven doen; *ai tiu* jongeman, jongemannen, maar ook: jongere generatie(s), of mannen v.d. jong. gen.; *jeweu ndamir af-* door de vijand sterven, sneuvelen, gesneld worden; het ww. (*j*)awer- komt hier driemaal achtereen voor, eens in conditionalis-vorm, tweemaal in adhort.-vorm, en alle drie de keren met de onregelm. uitgang van 69; de beide laatste keren treedt (*j*)awer autonoom op, dus niet in samenstelling met een ander ww.; in alle drie de gevallen heeft het de bet. van „blijven doen”; *mbane em-* navolgen, waarvan hier alleen het nom. gedeelte optreedt; *jokmen em-ap-* overwonnen hebben, *kumit em-ap-* verloren hebben; de constr. *jokmen emap a*, *kumit emap a* vergelijkte men met 137 onder a). Atsj ap araō en, Atsj is er nog, d.w.z. de groep Atsj, afstammende van de held van ons verhaal, bestaat nog. Mbare, 't is uit.

ENKELE „VERMANINGEN”

211. Hier volgen wat de Asmatter noemt enkele *at jan atakam*, genoteerd uit de mond van een zekere Omesetsj, een man van circa 60 jaar, die de *at jan ipitsj*, vermaner, is van de groep A₀; deze groep vormt samen met Tsjimne_u, Ajam, Mbajiu, Jemes en Far het tegenwoordige dorp Ajam. Bij de Asmatters heeft iedere groep zulk een „vermaner”. *At*, overigens weinig voorkomend, heeft dezelfde grondbetekenis als *atakam*, nl. spraak, en is waarschijnlijk ook een der samenstellende delen van het versteende *atakam*; *at e-* opdracht geven; *at in ata-* slechts zeggen; *at jan ou-*, lett. spraak, woord, woorden enz. in 't oor stoppen, geijkte verb. uitdr. voor het vermanen van de officiële groepsvermaner; voor de uitspraak van *at jan* zie men 8.

212. *Jak a, aïkun a tiu a, ou-mbi tsjawor ar*, weest voorzichtig, jongere broers en zoons, laat de neuzen een rechte rij vormen; *jak a*, waarin *a* het imperatieve *a* is = pas op! voor *aïkun* en *tiu* zie 130; het dubbele *a* achter die beide woorden is het vocatieve *a*; *ou mbi* menseneus, of menselijk gelaat; *tsjawor* = effen, vlak, gelijk, gelijkelijk, recht van een rij, even lang, even hoog; *ar* achter *tsjawor* is het imperat. *a(r)*. Laat de neuzen een rechte rij vormen betekent: verwijder je niet ver van de gemeenschap; je kunt nooit weten of er niet ergens vijanden op de loer liggen. *A mos mbar, pok mbar mbi jürou ar pok, ou-mbi tsjawor ar*, of je gaat sago bereiden dan wel andere eetwaar gaat zoeken, laat je neus niet te ver vooruitsteken, laat de neuzenrij recht zijn; *mbi jürou* lange neus. *Ou akat soseï mb = et a*, laten we de waardevolle mensen sparen; *soseï e-* opbergen; *soseï et-* voor zich zelf opbergen, dus sparen; voor *et-* zie 15; opmerkelijk dat het hier niet in samenst. optreedt maar als deel van verb. uitdr.; *ou akat* is niet „goede mensen” zoals wij dat verstaan, maar „flinke, waardevolle mensen”.

213. *Jeweu ndütsjür a jokmen mbanmok fak ar*, houdt je ogen open voor de kwaadaardigheid van de volwaardige vijanden; *ndütsjür* is o.a. „volwassen”; *jeweu ndütsjür* vijand die niet mis, niet te verwaarlozen is; *a jokmen* zijn kwaadaardigheid; *jokmen* is een subst., zie 115; *jokmen ipitsj* een kwaadaardig man; *mbanmok fak*, lett. sterk of hard oog, d.i. waakzaam oog; *a* is hier weer imperat. *A = mbi wut = tsj - okom, mbi tsjawor ar*, als je buiten

het dorp bent wegens jacht of visvangst of sagobereiding, laat de neuzen een rechte rij vormen; *mbiwut*- buiten dorp zijn voor visvangst enz. A *tsjem se awum* = *tsjem-a-n*, aarde zal mij deze huizen bevuilen; *a tsjem* dit huis, deze huizen, dus onze huizen; *se* = grond, aarde, in het Asmat-gebied praktisch altijd modder; de vermaner bedoelt te zeggen: als je niet waakzaam bent zullen onze huizen bevuild worden, want dan zullen de vijanden er binnenkomen, en die spoelen niet eerst het slijk van hun voeten. A *tsjem seḷ-si aut kor*, *si opok*, *seḷ aut ut*; *jeweḷ tsjes mb* = *e-teḷ-et pok*, in deze huizen zijn heel veel ijzeren bijlen, er zijn geen stenen bijlen, maar er is heel veel ijzer; laat de vijand ze niet roven; *seḷ* ijzer, *si* stenen bijl, *seḷ si* ijzeren bijl; merk op dat *aut* groot, hier gebr. wordt voor „veel”; men stelt zich de bijlen voor als een grote hoop, een massa; *tsjes e-* plunderen, *tsjes e-teḷ-et-* plunderend nemen voor zich, zie 15; zoals men ziet kan *pok* zonder *ar* ook prohibitief zijn, nooit echter *opok*.

214. *Ja amos*, *tsjar am tsja mbokot ara*, *tsjar am tsja jo ara*, wat betreft de sago, jullie hebt je eigen areaal, je eien grondgebied; *ja amos* waarin *ja* voor *a*, deze sago; we hebben hier een geval waarin het deict.el. *a* fungeert als bepaald lidwoord; *tsjar am tsja* jullie eigen, vgl. 121; *mbokot* pad, maar vaak uitgebreid tot sago-areaal; als men een sago-areaal heeft, dan heeft men ook een pad dat erheen leidt, en dat er doorheen loopt; *jo* rivier, maar vaak is ermee bedoeld „grondgebied”. *Kaweḷ jo*, *kaweḷ mbokot mb* = *o-pou-am-an karou*, zoekt geen eten op andermans grondgebied, of in andermans sago-areaal; *o-pou-am-an-* bestaat uit *o-* bij, samen met van 38, *pou-* zoeken, *am-* samen met van 20, en *an-* eten; het woord *kaweḷ* komt in bet. overeen met Ned. „andermans”, zie randnummer 1, 5e alinea; *karou* zie 96. *Kaweḷ jo owen atakam*, *kaweḷ mbokot owen atakam*, andermans grondgebied geeft maar ruzie, andermans sago-areaal geeft maar ruzie; onze Ned. vert. is kort, maar de Asmat-tekst is nog korter; men ziet trouwens in al deze vermaningen, hoe kortaf gesproken wordt. *Owen* is een naamw. dat betekent: ruzie onder groepsgenoten of verbonden groepen om kleinigheden, en kan duiden op woordentwist, maar ook op vechten, maar dan niet om te doden, en alleen met stokken, met stompe speren of stompe pijlen; *owen am-o-* met elkaar aldus ruzie maken, vechten, waarin het recipr.el. van 20; *owen am-tsj-am-am-* ten

dode vechten in eigen of verbonden groepen, wat ook uitgedr. wordt door *saitma am-o-*.

215. *Tsjepes atakam, aïkun a tiu a, tsjar esen tsjar isepes awer-ji-om-at=tsj-okom; mbui mbar fajmetsj am mba=e-jar=tsj-es*, wat betreft de vrouwen, jongere broers en zoons, loopt niet altijd achter je zusters en je nichten, achter je moeders en je tantes aan; dat ze ongestoord water en brandhout halen. *Tsjepes atakam* spreken over vrouwen, samenst. type „boomst.”; *isepes* is mv. bij *itsjipitsj* en bij *osowotsj*, kan dus slaan op mannen zowel als op vrouwen, zie 125, maar de vermaner heeft reeds gezegd dat hij het heeft over vrouwen, en bovendien wordt parallel ermee in één adem het woord *esen*, zie 126, gebruikt; *esen* heeft als mv. *esenepes*, maar deze vorm wordt hier niet gebruikt; de mv.uitgang *-es* achter *isep* geldt hier a.h.w. tevens voor *esen*; *mbui mbar* op zoek naar water, water halen, *jis mbar* brandhout halen; *jis* = brandhout, in sommige uitdrukkingen ook „vuur”; vuur = *jismak*. *Fajmetsj am e-* rustig, ongestoord zijn, in vrede leven; *fajmetsj am e-jar-* ongestoord rondlopen, ongestoord op pad zijn; *awer-* in de bet. van „blijven doen” vinden we gewoonlijk als laatste lid van een samenst.; hier echter is het eerste lid, maar dan nog gevolgd door het synoniem *ji-*, zie 94; *om-* ermee, met de genoemde vrouwen; *awerjomattsjokom* is een prohib.vorm, zie 67. *As tom a=wu=m-a-r, jiu nde opok, ndamir*, bij het zoemen van de strontvlieg leeft men niet lang, gaat men dood. Deze zin is weer een voorb. van kortaf spreken. *As tom*, samenst. type „boomst.”; *as faeces, tom* grote zwarte vlieg; *as tom awumar* kan men opvatten als: waar de strontvlieg zoemt, bedoeld: daar waar de vrouwen defaecereren; *jiu nde e-* lang duren, lang leven; *jiu nde opok* niet lang leven; alles samen: wanneer je almaar achter de vrouwen aanzit, zul je niet lang leven, maar *ndamir*, sterven. *Or am ou jiu nde mbam ei, or am ou akat ipitsj pam jit-em=eï, jiu nde mbam ei, ndamir puitsjak im a=e=tsjem-in*, jullie moeten lang blijven leven, jullie moeten een rustig leven hebben, jullie moeten lang blijven leven, ik wil niet dat je sterft. *Or am ou = tsjar am*, jullie ook; „ook” als vertaling van *am* is hier eigenlijk te veel, en men kan het in Ned. beter onvertaald laten; voor *mbam* en *pam* zie men 71; *puitsjak e-* niet willen; *im aetsjemin*, door *im* = „aldus, aldoor” versterkte habitualis-vorm, zie 57.

LOSSE TEKSTEN

216. Tou e mbokot pu mba-tiu = f-om, we hebben bij het gindse pad sagopalmen omgekapt om er larven van boktorren in te kweken; lett.: larven van sagoboktor, ginds pad bij, we hebben omgekapt. *Tou* kan men opvatten als bedoeld „wegens larven”; *mbokot* pad, *pu* bij; *e mbokot pu* bij ginds pad, waarmee bedoeld kan zijn: ginds sago-areaal, vgl. 231; *mba-tiu-* van *mbo-* en *tiu-* omkappen en neerleggen of laten liggen; voor *mbo-* dat *mba-* wordt zie 14; het obj. van *mbatiufom* is niet uitgedrukt. Tawerawotsj ar osowotsj Mbewerpitsj a = kipim = or en; Mbewerpitsj ar osowotsj po Tawerawotsj a = kipim = or, Mb. voegt de palmbledscheden van de moeder van T. in de lengte bijeen (als kneedbak), en T. voegt de palmbledsch. v.d. moeder van Mb. bijeen. T. en Mb. zijn twee namen die men geregeld vindt in *je atakam*, verhaaltjes die geen betrekking hebben op de voorouders, zie 138; in T. vinden we *awotsj = tsjowotsj =* vrouw, in Mb. *pitsj = jipitsj =* man; T. is dus een vrouwe- en Mb. een mannenaam; *ar osowotsj po* is een „genit.” constr.; de zinsbouw is in beide zinnen ongewoon, nl. obj. - subj. - gezegde; om de Ned. vertaling het origineel te doen benaderen kunnen we zeggen: de bladsch. v. T. d'r moeder voegt Mb. bijeen enz.

217. To porou o-taō-por = f-i-n, o jan opok a = tam = f-e-n-em, ndor o mb = o-jowor pok, gisteren namiddag heb ik geprobeerd het je te zeggen, maar je wilde niet naar me luisteren, ik wil niet meer met je samenleven. *To* gisteren, *porou* late namiddag, *o-taō-* zeggen tot, zie 38; *jan opok* geen oor; *tam-* zie 15, hier absoluut optredend, of als men wil in de verb. uitdr. *jan opok tam-* geen oor lenen aan; *jowor-* is *jawor-* = worden, dat harmonieert met het el. *o-* dat er aan voorafgaat; *o-* is samen met, zie 38; *jawor-* of *awor-* worden, wordt ook gebr. voor: genezen, herleven, en hier zelfs voor „leven”; *mbojowor pok* staat gelijk met *mbojowor ar pok* laat ik niet enz., vgl. 212. *Pas te-tam = f-e-n-okom*, *mbajimir-es = m-in*, jullie hebt het me vergeefs gegeven, ik ben het vannacht kwijt geraakt. *Pas* vergeefs; het vergeefse wordt nog eens min of meer uitgedrukt door het praefix *mb-* vóór de indicat.-vorm *mbajimiremesmin*, zie 61; *ajimir-* kwijtraken; door de samenst. met *em-* = staan, verandert de betekenis niet. Na *-es-* en soortgelijke ww. vinden we nooit de uitgang van de zero-, maar die van de *m-*vormen, zie 83.

218. Mban ef am, mbej ef am sisipi en, haar vingers en tenen zijn opgezwollen. De teksten van hier t/m 220 zijn uit een *je atakam*. *Sipi* = gezwel; iterat.vorm daarbij is *sisipi*, hier gebr. omdat het gaat over meer dan één gezwel. Ndo utsjim pok em=tsj-ej im aer en, wat zal ik doen zegt ze. Ndor wasan mba=jes-ap im aer en, ik ga (ergens) landwaarts zitten zegt ze; *wasan* en *jes-* corresponderen aan elkaar. Wasan a=em-jes=or, ze begeeft zich op weg naar de landkant, *em-* is hier inchoatief, zie 29. Mban mbej jif a=jes-jiri-m-ap=or, aan de landkant zittend steekt ze handen en voeten in de veengrond. Iram itsjuan a=ji-es=mero en, gedurende de nacht kreunt ze (van de pijn); *itsjuan ji-* kreunen. Mbanam a=jis-es=mero en, in de nacht schieten ranken van knolgewassen uit; *jis-* uitkomen, uit de grond. Mban jameram araḡ en, mbej jin araḡ en, de handen zijn *jameram*-ranken, de voeten *jin*-ranken (geworden); *jameram* en *jin* zijn twee wilde soorten knolgewassen, die door de Asmatters gegeten worden; met die beide woorden zijn hier de ranken van die planten bedoeld; als uit de kontekst duidelijk is of men stam, ranken, vruchten, bladeren of iets anders bedoelt, dan gebruikt men alleen de naam van de plant; pas wanneer men uitdrukkelijk wil zeggen over welk deel van de plant men het heeft zegt men bv. *jin mbanam jin*-rank; men zal enkele zinnen verder zien dat met de namen *jameram* en *jin* de knollen bedoeld worden. A=otaras-pupu-ap-es=mero en, gedurende de nacht groeien ze; waarschijnlijk gaat het hier over de knollen; *otaras-* kwamen we nergens anders tegen, maar *pupu-* kwamen we in andere teksten tegen voor „zwellen”.

219. Ar mbipitsj, a tiperes, ar eutsjewes tsji ut a=jariu-a=mero en, haar man, haar kinderen, haar jongere broers stappen gedurende de dag op een prauw; *jariu-* mv.st. bij *uu-* op prauw stappen. O watsje aaaa im aeres en; a=jü=eres en, héééé, waar ben je, roepen ze; ze roepen; *aaaa* achter *o watsje* omdat men roept, en niet tegen iemand spreekt die dichtbij is; *e-* in *aeres* vertalen we door „roepen” wat het eigenlijk niet is; maar als we elders *e-* vertalen door „zeggen” is dat eigenlijk ook niet juist; *e-* is algemener van betekenis; we zouden eigenlijk moeten vertalen „waar ben je, doen ze”, en zo worden *e-* zeggen, en *e-* doen, of *e-* hulpww. die we in de spraakkunst van elkaar onderscheidden toch weer identiek; *jü-* roepen, schreeuwen. Aaaa! ndo ar

arao aaaa im aer en, hééé, hier ben ik roept ze; ar = hier; arao = ara = praedicierend el. Mbanmok a, op ara; mbanmok a, os e ara im aer en, kijkt, ik ben boven; kijkt, ik ben tussen de boombladeren; ze is veranderd in *jameram*- en *jin*-planten, en de ranken zijn opgeklommen in de bomen. A = surumku = eres en, a = warim-jes = eres en, ze stappen van de prauw aan wal, en gaan landwaarts; *warim*- mv.el., zie 40; *surum*- betekent hier misschien het verlaten van de prauw; we kwamen het elders alleen tegen met de bet. van „loslaten”.

220. Im a = por = eres, e fafakaj en, als ze kijken is er gekarteld blad; de genoemde planten herkent men aan het gekarteld blad. Ndo ap = ei ara im aer en, ik ben er zegt ze; vgl. ap ara in 86. Wüaaah im aeres en, huuu im aeres en, hoera zeggen ze, hoezee zeggen ze. Jünnum aeres en, ze zijn verwonderd; *jünnum e*- zich verwonderen. Mba = si = tsj-i-n im aer en, graaft me uit zegt ze. Ao = ap jameram, ao = ap jin im aer en, wat hier zit zijn *jameram*-knollen, en wat hier zit zijn *jin*-knollen, zegt ze. A tiperes, ar eutsjewe wu a = saka-m-tiü = eres en, haar kinderen en haar jongere broers kappen palmbladeren af. Wu a = wu-a-meroen, gedurende de dag wikkelen ze (de knollen) in palmbladeren; *wu* = palmblad, ook bundel in palmblad gewikkeld; *wu wu*- verb. uitdr. in palmblad wikkelen. *Jameram jiwi esepen eptsjom tsjepes karou*, *jin jiwi esepen eptsjom tsjepes karou im aer en*, de *jameram*-knollen en de *jin*-knollen zijn tabu voor vrouwen met zuigelingen zegt ze; *jiwi esepen* zuigeling; *eptsjom* zie 89, 137. Ndo jin mba = j-awer = e-n-es, ndo jameram mbajawerenes im a = ji-ap = or en, men blijve mij *jin* noemen, men blijve mij *jameram* noemen, zo zegt ze zittend. *J-awer*- van *ji-awer*-; *ji*- ook in *ajiapor* of *ajapor* = zeggen, noemen; *mbajawerenes* is de onregelm. adhortat.vorm van 69, i.p.v. de regelm.vorm *mbajawertsjenes*.

221. Tou, wi, ji, wu tsjowok a = wu = or en; a = s-om-it = or en; tsjem a = ndeij-f-om-iü = or en; ar ap erei, mb = emen = ei im aer en; tsjem tsjepes sei a = e-tam = or en, larven, palmiet en zoete sagovezels wikkelt hij in één palmblad (of wikkelt hij samen in palmbladeren); hij gaat ermee op stap; hij gaat ermee het huis binnen;

hier is het, eet, zegt hij; (de vrouw aan wie hij het bundeltje geeft) deelt ervan uit aan de vrouwen die in huis zijn; *wu tsjowok* één palmbiad, maar waarschijnlijk moeten we lezen *wu tsjowok wu-* alles samen in palmbiad. wikkelen; *sit-* = *si-it-* opstaan, maar ook: zich op weg begeven, *fiu-* = *fi-iu-* binnengaan; *it-* of *jit-*, *iu-* of *jiu-* komen ook afzonderlijk voor; *s-om-it-* ermee op weg gaan, *f-om-iu-* ermee binnengaan; *ar ap erei* wordt gezegd als men iets aanbiedt: hier is het; *ap* is uitzond. zero-vorm 3e enk. van *ap-*; wat *erei* eigenlijk is valt moeilijk te zeggen; *tsjem tsjepes*, samenst.type „boomst.” waarmee bedoeld de vrouwen die in het huis wonen; *sei e-* uitdelen, *sei e-tam-idem* aan. A *piri eu teu-se=or ipitsj* de man die benedenstrooms per prauw vertrokken is; *a* = hij; *piri* het benedenstroomse van een hoofdstroom, *eu* = te, of ook: vanaf; *teu-* met een deict.ww. geeft daar een inchoatieve bet. aan, dus hier: te water gaan, per prauw vertrekken; men heeft geen betr. vnw.; wat wij daarmee uitdrukken wordt hier weergegeven door een samenst.type „boomst.”, maar met als eerste lid een vervoegde ww.vorm.

222. O *tsja jipitsj am im aeres en; ndo mbanmok kapakar ipitsj, ndo fa kapakar ipitsj im aeres en*, wie ben jij zeggen ze; ik ben de man met de dichte ogen, ik ben de man met de dichte aars zeggen ze, Ned. vert.: de een vraagt de ander wie hij is; de een zegt: ik ben enz., de ander zegt enz. *Ndei, jo pou-ku-nao=m-em, ofe ta=ou-teu=tsj-i-n im aeren*, (die met de dichte aars) zegt: kom, jij die vanaf het dagworden zoekend stroomopwaarts kwaamt varen, laat ik met een schelpmes er in steken. *Ndei* kom, ook in de Ned. bet. van „komaan”; *jo* daglicht, het dagworden; *pou-* zoeken, de blinde heeft nl. verteld dat hij vanaf het lichtworden zoekend stroomafwaarts was komen varen; *jo poukunaomem*, Ned. „jij die enz.”; *ofe* schelpsoort waarvan men een stuk als mes gebruikt, dat stuk of het mes zelf; *ou-* indoen, instoppen, insteken; *ou-teu-* vasthoudend insteken, met de hand insteken; *ta=outeu=tsjin* adhortat. 1e enk. met obj. 2e pers. *Ofe a=ou-teu=or en*, hij steekt er met een schelpmes in. *Mbanmok mbotsjo mbu em-teu=or en*, hij doet vloeistof uit de ogen vloeien; *mbotsjo* vocht of sap van 't een of ander; *mbanmok mbotsjo* ook: tranen; *mbu em-teu-* of ook *mbu-m-teu-* doen vloeien; een eindje verder wordt van de genezen blinde gezegd *a=mbum-teu=or en*, hij doet de faeces vloeien. *Ndor mbomer*, ik houd van je zegt hij (de blinde), *ndo mbanmoker en*, ik

zie zegt hij; *fa kapakar ipitsj, ndor mbom aer en*, man met de dichte aars, ik houd van je zegt hij.

223. *Utsj ut a=ndei-ames=or en*, een hagedis komt (uit een boom) beneden liggen; *ut* achter *utsj* drukt uit dat men het beest waardeert, men hoopt hem weldra buit te maken; *a utsj ut a=taï-teu=motsj im aer en*, laten we stilhouden en die hagedis buit maken, zegt er een; *tai-* stilhouden, ophouden met lopen of varen; *teu-* nemen, pakken, buitmaken. *A=tsjim=eres en*, ze schieten hem. *Tsji a=ta-tiü=eres en*, ze leggen hem op de prauw. *Po mbinaf tsjowok mba=ji pok en*, ze denken niet meer aan pagaaïen; *po* schepriem, *mbinaf jidenken* aan, in de zin van „zich bekommeren om”; *tsjowok* helemaal. *Ndam-enam a=fao-tak=eres en*, op klein wild schietend gaan ze stroomafwaarts; *ndam-enam* verzamelnaam voor kleine landdieren, als ratten, koeskoezen, hagedissen enz. *Fatsj ut mbasirin, aute amis a=ndei-ap=or en*, ondertussen komt een koeskoes uit de top van een *aute*-boom beneden zitten; *mbasirin* wordt op veel verschillende wijzen gebr., waarvan hier een voorb.; we trachtten het weer te geven door „ondertussen”, vgl. 235. *Fatsj ut ap ara im aeres en*, het is een koeskoes zeggen ze; *fatsj ut aqap ara* er zit een k., *fatsj ut ap ara* het is een k.

224. *Ja tsjem a=taï=tsj-okom, akan mbam ak-as=eï im a=ji-tam=or en*, houdt niet stil bij de huizen, je moet recht doorgaan, zegt hij tot hen. *Akan ak-as-* eigenlijk *ak-os-* = doorlopen, rechtdoor gaan. *Akan a=jak-as=eres en*, ze gaan rechtdoor. *Tsjem mba=surum-ku pok en*, ze gaan bij de huizen niet aan wal. *A tsjepes mba=teü pok en, tsjem jok ou mba=teü pok en*, hun echtgenoten nemen ze niet mee, de mensen die thuis gebleven zijn nemen ze niet mee. *Jok* = de dag tussen *tam* ochtend, en *porou* late namiddag; *jok ou* zijn de mensen die wanneer de anderen op eetwaar uit zijn in het dorp blijven, o.a. om de huizen te bewaken enz. *O pi a=jawor-is-os=eres en, patsjo piraü a=jawor-is-os=eres en*, ze worden groot wild en gaan weg, ze worden klein wild en gaan weg; *o pi* = varken en casuaris, *patsjo piraü* koeskoes en buidelrat, verzamelnamen voor groot en klein wild. *Amos jis e-kurum=atsj-es, jok a=wum-nda-juü=or en*,

na de sago geheel gebakken te hebben, stappen ze gedurende de dag op de prauw; *jis e-* in 't vuut bakken, *jis e-kurum-* alle (sago) bakken, ofwel: afbakken, het bakken beëindigen, klaar zijn met bakken; *ekurum=atsj-es*, *atsj-*vorm van 76; *wum-* meerv.el. zoals ook *wu-*; *nda-juu-* = *uu-* = aan boord gaan; *ww.* in enk.vorm wegens *wum-*.

225. *Tou juwureu ut a=mba-tiu=eres en; tou kawej a=pan=eres en*, ze kappen een bloeiende sagopalm om voor (het kweken van) larven; (maar) de larven zamelen anderen in. *Tou* boktorlarven; *juwureu* = bloemtros van sagopalm, maar hier gebr. voor de bloeiende palm zelf; *mba-tiu-* van *mbo-* zie 14, omkappen, en *tiu-* neerleggen; *tou pan-* verb. uitdr. voor „larven inzamelen”; *kawej* = ander, vooral in de zin van „niet-eigenaar”. *Tsjajopom im aeres en*, wat willen jullie zeggen ze. *Ndatsjamba=tuu-teu mban im aeres en*, we komen om jullie over te huizen, d.i. van deze plaats weg te halen, om ergens anders (bij ons) te komen wonen; *tuu-* verhuizen, *teu-* meenemen, dus verhuizend meenemen; *mban* bevestigend el. na een vraag, vgl. 99. *Mbamba=tuu-teu pok, nda asan akat em-ap=m-om im aeres en*, neen, neemt ons niet mee naar een andere plek, we wonen op een goede plaats; *mba* = neen; *mbatuuteu pok = mbatuuteu ar pok* = prohib. constr. van 95. *Poman a=mba-jir-ku-m-os-om=or en*, hij kapt (de boom) om zodat deze aan de overkant op de wal komt te liggen. *Poman* overkant; *mba-* = *mbo-* omkappen, *jir-* naar overkant gaan, *ku-* aan wal gaan, *ku-m-* aan wal doen gaan; *os-* van hier weg gaan, *os-om-* van hier weg doen gaan; men merke op dat *jir-* niet het causat. *m-* achter zich heeft, dat men er toch zou verwachten; *mba-jir-im-* komt bv. voor met de bet. van omkappen naar de overkant, d.i. zodat de boom in de richting van de overkant valt; *os-om-* is eigenlijk overbodig, en is in Ned. vert. dan ook moeilijk weer te geven. De stroom krijgt er echter vat op en: *mbuipiri a=sorom-ondej=or en*, lett. het water volgt (de boom) en gaat ermee stroomafwaarts naar het benedenstroomse; *sorom-* volgen. *Jopir a=ndej-sorom-tiu=or en*, de stroom volgt hem stroomafwaarts en zet hem aan de kust neer; *piri* stroomafw. m.b.t. hoofdstroom correspondeert aan *ndej-*, *jopir* kust, zee. *Mbisinton ar en*, naar op een zandplaat; *mbisin*, zand, zandplaat, zandstrand; *ton* = op, *ar* naar; voor *ar* zie 95; *mbisin ton ar en* is een volledige nom. zin: hij gaat naar op een zandplaat.

226. Ower ou tou wu ara, tsjepes tou ese ara, porou wur ara, de mannen wikkelen hun larven in palmladeren, de vrouwen doen hun larven in de draagzakjes, en in de late namiddag worden ze bijeengelegd in het midden van het vrijgezellenverblijf; *ower ou* zie 110; we hebben hier drie nom. zinnen met het praedicerende *ara* van 86; *wur* is eigenlijk de stookplaats in het midden van het vrijg.verbl.; het wordt echter ook gezegd van het midden van dat verblijf. *Amos mbar a=wu-am-as-it=mero en; ndamtsjan a=ta-warim-sit=eres en*, ze gaan samen op stap voor de sagobereiding; ze gaan met een zuur gezicht op stap; *wu-* mv.el. van 40; *am* samen, van 20; *as-* = *os-* gaan; *it-* van 83, ochtend; *ndamtsjan* boos, boos kijkend; *ta-* van *at-* zie 14; *warim-* mv.el. van 40, *sit-* of *si-it-* opstaan, vertrekken. *Tsjei nda tsjem a im a er en*, gaat, naar ons huis toe zegt ze; *tsjei* zie 72; *nda tsjem a* zie 95. *A=warim-jes=eres en*, ze gaan landwaarts. *Tsjem a=jes-juk-ap=eres en*, ze gaan landw. in huis zitten, kan ook betekenen: bij huis zitten; *juk-* mv.el. van 25 bij *ap-*.

227. *Amos a=nda-m-ap-om=or en*, ze legt de sago neer, en geeft ze hun te eten; *nda-* van *an-* eten, zie 14; *nda-m-* doen eten; *ap-om-* neerzetten van de kluiten sago. *Inim ipitsj o e mb=es tsjemsan a, inim ipitsj o e mbes tsjemsan a, inim ipitsj o e mbes tsjemsan a, inim ipitsj o e mbes tsjemsan a, inim a=ji-tam=or en*, jij dingens naar die slaappleats, (viermaal), zo zegt ze tot hen; *inim ipitsj* dingens; *tsjemsan = tsjem asan* zijn we al eens tegengekomen met de bet.v. plaats waar huizen staan, dorp, maar hier heeft het enkel de bet. van *asan* = plek zonder meer; *mb=es* van *es-* dat het verb. deel is van de uitdr. *isi es-* slapen. *Tsjemsan pu a=ta- η -ap-om=or en*, ze doet ze neerzitten bij de slaappleatsen; *tsjemsan pu* = bij of op de slaappleatsen. *Tepen asamat ipitsj pirim-em a, asamat ipitsj tepen pirimem a, asamat ipitsj tepen pirimem a im a er en*, ieder van de mannen bedekt ze met een mat, zie voor deze constr. 137 onder a). *Amos mbar tsjepes a=warim-nde η =eres en*, de vrouwen die sago gingen bereiden komen rivierwaarts; *amos mbar*, samenst. type „boomst.“, *amos mbar* samen met *tsjepes* vormen een tweede soortgelijke samenst., *a=warim-nde η =eres* staat tegenover

boven in 225 $a=warim-jes=eres$; men woont aan de rivier, dus gaat men landw. sago bereiden, en komt men daarna rivierw. naar huis terug. $A tepen a=waram aeres, asamat ipitsj mbetem por a im aeres en$, ze lichten een voor een de matten op, en zien ook de mannen; we hebben hier wel niet dezelfde constr. met a van 137 onder a), maar toch iets wat er op lijkt, met practisch dezelfde bet.: $a=waram aeres$, dus ww.st. met alleen het praef. $a-$ gevolgd door een vervoegde vorm van $e-$, en dan nog $por a im aeres$, dus ww.st. zonder meer, gevolgd door een vervoegde vorm van $e-$; de ww. worden dus niet herhaald, maar toch is duidelijk dat het proces niet slechts een enkele maal plaats heeft. $A tepen$ de matten, eigenlijk: deze matten; het deict.el. heeft hier weer de functie van een bepaald lidwoord; $mbetem$ staat ongeveer gelijk met $eptsjom =$ erbij, ook.

228. $Jak sü-m=or tsjenes a=kor-ndei=or en$, degene die haar zwanger gemaakt heeft komt naar beneden; $jak sü-$ zwanger worden of zijn, $jak sü-m-$ zwanger maken; let op de manier waarop onze betrekkelijke bijzin wordt weergegeven; in 36 vonden we $ndei-$ met verschillende betekenissen, o.a. ook met die van „naar beneden gaan of komen”; $kor-ndei-$ heeft geen andere dan die laatste bet. Pirindam $ar em tsjin far mbar mba= mbar a=nda-juu-es=mep-es$, P. met zijn vrouw stappen gedurende de nacht op hun prauw om vis te vangen bij de afsluiting van een riviertje; $tsjin$ is een postp. met de bet. van „samen met”, zie 137; far afsluiting in een klein riviertje als fuik; $far mbar$ op zoek in fuik, zoals $juur mbar$ op jacht met honden; $mbar mbar-$ verb. uitdr. op zoek zijn naar; $mbar mbambar andajuu-$, constr. van 104. $Ar em a=pakam=f-es$, $ar mbipitsj a=pakam=f-es$, ze doodden man en vrouw; hier is niet bedoeld haar man en zijn vrouw, maar man en vrouw; let op de volgorde, niet man en vrouw, maar vrouw en man. $A=tsj-an=f-es$, $ar em am$, $ar mbipitsj am a=tsjanfes mbetsj in a=j-ap=f-om$, men doodde man en vrouw en at hen op, en daarom zaten wij te huilen; $tsja-$ doden; $tsja-n-$ van $tsja-$ en $an-$ eten; $ar em am ar mbipitsj am$, waarin het dubbele am (postp.) parallel is van ons „en” tussen naamwoorden; $mbetsj in$ niets dan huilen; $mbetsj ji-$ verb. uitdr., en daarvan $mbetsj j-ap-$ of $mbetsj ji-ap-$.

229. A tepen ut a=ti-teu=or en, aḡ=ames inim, jütür si mb=em-teu pok en, ndasas fasa em-teu=or en, hij nam de ledige mat op, alsof (de jongen) er(in) lag, maar ze voelde niet zwaar aan, ze voelde licht aan; *a tepen* de mat, dus deict.el. als bep. lidw., *tepen ut*, louter mat, dus ledige mat; *ti-teu-* van *tiy-teu-* nemen wat ligt, zoals *ap-om-teu-* nemen wat zit; *em-teu-* nemen wat staat (*em-* staan, en doen staan zie 33); *jütür si em-teu-* en *ndasas fasa em-teu-* uitdr. die zeggen resp. opnemen en zwaar vinden, opnemen en licht vinden, van *jütür* zwaar, en *ndasas* licht.

230. A tiy Mbewerpitsj akap pok mbar pi-a=mero, mbui a=an=or en, de zoon Mb. junior is gedurende de dag op visvangst, (en als hij thuis komt) drinkt hij water (uit de bamboekoker die in het huis staat); *a tiy* de zoon, en niet „zijn zoon” want al enkele zinnen lang is de vader niet genoemd; *akap* achter een persoonsnaam junior, achter een riviernaam: de kleinste van twee gelijknamige rivieren; *pok mbar* op zoek naar eetwaar; *pok mbar pi-* op visvangst zijn, daar *pi-* de bet. heeft van „per prauw, varend”. Mbui os in a=teu-em=or en, hij zet de ledige waterkoker neer; *mbui* water, maar ook gezegd van de koker; *mbui os in*, slechts de ledige koker; *os* komt aldus slechts voor in bepaalde uitdrukkingen zoals bv. in *ndaḡ kuis os* van de weke delen ontdane gesnelde kop. Ar osowotsj ji mbar en, de moeder; kan ook opgevat worden als „zijn moeder”, maar is hier toch waarschijnlijk niet zo bedoeld; er is nl. de tegenst. *a tiy* en *ar osowotsj*, de zoon en de moeder; *ji mbar* kan betekenen jacht, maar ook visvangst; dit laatste is hier bedoeld omdat het over een vrouw gaat, en dan is het „vissen met het werpnet”. San a=tak=or en, ze gaat stroomafwaarts; *san* en *tak-* corresponderen aan elkaar, beide stroomafwaarts m.b.t. zijstroom. Eḡ es=or san mbasirin jim tsjem a=es-tai=or en, vandaar (nl. van het stroomafwaartse) komt ze stroomopw. en met het net stroomopw. komende houdt ze stil bij (haar) huis; *eu*, voorkomend als postpositie, treedt hier autonoom op; *es-* stroomopw. of stroomafw. komen, tegenover *tak-* en *tep-*, resp. stroomaf- en stroomopwaarts gaan, en niet te verwarren met *jes-* in nauw verband met een voorafgaand woord op een medeklinker ook wel *es-*; *san mbasirin* weten we niet beter te vertalen dan door: stroomafwaarts namelijk; zie voor het gebr. van *mbasirin* 137; *jim* schepnet, moet hier waarschijnlijk vert. worden door: met het schepnet vissend (terugkomen); *tai-* stilhouden.

231. Ar am tsjem enam ese a=toṽ-om-ku=or en, ze stapt bij haar huis met haar draagzakje aan wal; men merke op dat noch in deze zin, noch in de vorige achter *tsjem* een postp. optreedt; postposities komen maar zeer zelden voor. Mbṽi mb=an en a=teṽ=or en, ze neemt de waterkoker om er uit te drinken; *mb=an en* willende drinken, zie 104. Mbṽi opok en, er is geen water. Mbṽi opok ndak, o a mbṽi tsja an=e-r-em im aer en, als er, of daar er helemaal geen water is, zegt ze: wie ben jij die het water opgedronken hebt? *mbṽi opok*, zie 88; *mbṽi opok ndak* er is echt geen water, zie 117; *a mbṽi* dit water, of beter: het water; *o tsja anerem*, wie ben jij die hebt gedronken? *an-* eten zowel als drinken, tegenover *emen-* dat alleen „eten” betekent. Jak u tiṽ Mbewerpitsj an=or inim aeres en, deze je zoon Mb. heeft het opgedronken zeggen ze (de anderen); *jak = a = deict.el.*; *jak u tiṽ*, in Ned. alleen maar: je zoon. Ar itsjipitsj mbṽi atsju at=or en, de vader speelt op over het water; *atsju at-* opspelen, schimpen. Ur itsjipitsj Sokoroṽ, or ak Mbinuk As araṽ, mbṽi jo araṽ, mbṽi an=eṽ inim aer en, je vader is Sokoroṽ, je grootvader woont aan de As, er is water in (die) rivier, drink (dat) water, zo zegt hij (tot zijn vrouw); de moeder van Mb. is nl. een vondeling, maar tot nu toe wist Mb. dat niet. Ar amat ipitsj, eneṽ tsja tsjowotsj am, inim aer en, die waar het over gaat (de jongen) zegt (tot zichzelf): wat voor vrouw is mijn moeder? *eneṽ* zie 130. Mbesim tsjowotsj opok ndeṽ inim aer en, misschien is ze geen vrouw van Mbesim (de groep waarin hij is opgegroeid); *ndeṽ* zie 98. As tsjowotsj ndeṽ, Sokoroṽ a pores epen-ou inim aer en, misschien is zij een vrouw van de As-rivier, misschien is zij de dochter van Sokoroṽ, zegt hij; *epen* en *ou* zijn beide dubitatief-elementen, waarvan *epndou* zie 98.

232. Mb=awor-om en a=jakop=ap=eres en, ze vergaderen om hem te doen herleven; *mbaworom en* willende doen herleven, zie 104. A=em-iṽ=or en; tsjowotsj-ames=or a=jṽ-kawi-ames=or en, a tiṽ, ze begeeft zich op weg om binnen te gaan; ze gaat binnen, en legt zich neer bij degene die daar liggend aanwezig is, haar zoon. *Em-iṽ-* naar binnen gaan, in die zin dat ze zich naar het huis begeeft om binnen te gaan, want *em-* heeft hier een inchoatieve bet., zie 29; *tsjowotsj-* aanwezig zijn, *ames-*

liggen; *jiu-* of *iu-* binnengaan, *karwi-* volgen, naar iemand toe gaan; men ziet weer hoe wordt weergegeven wat wij zeggen met een betrekkelijke bijzin; *a tiu* na een korte pauze is een vervollediging van de zin. Ar mbipitsj ara mbasirin, tsja jopom im aeren, haar man er zijnde, zegt: wat willen jullie? voor *mbasirin* zie 137; *jopom* zie 104. Nda mb = em - ndej = m - om inim aeren, we komen te voet zomaar rivierwaarts, zeggen ze (de vrouw met haar kinderen); „zomaar” is de vertaling van het praefix *mb-* voor een indicat.vorm, zie 61. Mb = em - ndej pok, atakam ndeua = taø = eij inim aeren, jullie komt niet zomaar, zegt hij, zou je niet liever maar spreken? *atakam atapeij* spreekt, *atakam ndeua atapeij*, dus met dubit.el., wordt ongeveer benaderd door onze vertaling. Ndo ur mbipitsj Mbewerpitsj ara pok, ik ben je man Mb. niet; dit tegenover *ndo ur mbipitsj Mbewerpitsj ara*, ik ben je man Mb., vgl. 88.

233. A = em - em = eres ou tsja - tiu = or, van de mensen die er staan doodt hij er een; *aememeres ou* de mensen die er staan; *tsja-tiu-* doden met enk.obj. tegenover *af-* idem met mv.obj., zie 11. Ndor a okotsj mba = tiu - pepere - m = a - m - okom, ndo mba = teu - et inim aeren, het stuk boomstam met de noest dat jullie opzij gelegd hebt neem ik voor mij, zegt hij. *Ndor* in 't begin is het subj. van de volzin, op 't einde nog eens herhaald in *nda mbateuet*; *mba-* eigenlijk *mb-* in de indicat.vorm *mbatiupepere-mamokom* betekent „zomaar”, vgl. boven in 't vorige nummer *nda mbemdeimom*; *okotsj* noest, hier voor stuk boomstam met noest, wat duidelijk is uit wat er in 't verhaal aan voorafgaat; *a okotsj* deze met de noest; *tiu-* neerleggen, *perei-* intr. één slag rollen; *peperej-* iterat. met de bet. van voortrollen, *pepere-m-* doen rollen; *tiu-peperem-* neerleggen en doen rollen, waarvoor wij eenvoudig zeggen: opzij leggen, laten liggen, of iets derg.; *ndo mbateuet*, zie 68, en voor *et-* zie 15. Tsji ar pok, tsjamoü a, wasan a inim aeren, laten we niet met de prauw gaan, laten we te voet gaan, laten we over land gaan, zie 95. Safan tsjem Tawerawotsj tsjin tsjowotsj - ap = eres a = ndej - em = or en, hij gaat te voet naar het zuid-oosten naar het huis waar (de anderen) met T. wonen; *safan* zie 37; *tsjin* zie 137; *tsjem T. tsjin tsjowotsj-aperes* het huis waar T. enz. wonen; *ndej-em-* zie 36, te voet *safan-*waarts, zie 36, gaan.

234. Ndej a = ji - por = eres, opoken, kom zeggen ze

proberend, maar neen (hij komt niet). Sarej a, Sarej a, ji-por=or opok en, Sarej, Sarej, zegt hij proberend, maar neen (Sarej is er niet). Ndej, po ar, o mbapor tsja-se-me=m-a-n ji-por=or, opok en, kom! pagaaien! hij wil je te water (hier op de prauw) doden, zegt hij proberend, maar neen (hij luistert niet en pagaait niet verder). Mb=o-teuer em-por=or, opok en, hij probeert hem te verjagen, maar het lukt hem niet; *mboteuer*, nom. *mb*-vorm van *oteuer*- verjagen; *mboteuer em-por*- proberen te verjagen, *em-por*- proberen te doen. Mb=o-fasi-ji em-por=or, opok en, hij probeert weer terug te pagaaien maar het gaat niet; *o*- weer, *fasi*- terugkeren, *ji*- pagaaien. Amos erej ji-por-aji-itum=mero, opok en, (de moeder) probeert (haar zoontje) 'smiddags altijd aan het eten te krijgen door te zeggen: hier is sago, maar 't lukt haar niet; *amos erej* hier is sago, gewone manier van zeggen als men sago aanbiedt; *ji*-zeggen, *-aji*- en *-itum*- zie 83. Jeu mba=pom-teu em-por=or, opok en, hij zoekt naar het vrijgezellenverblijf, maar vindt het niet; *por-om-teu*- zoeken naar. Jit-im-por=m-om, opok en, wij probeerden hem te doen opstaan, te wekken, maar het lukte niet. Ndo nda o karou a=ji-por=or, opok en, hij probeerde hem over te halen hem niet te doden, maar vergeefs. Mbui mba=tsjakai-puu em=pom=or, opok en, hij probeert er doorheen (door een rij vijanden) te breken, en in 't water te komen, maar 't lukt hem niet; *tsjakai*- zich ergens doorheen werken, *puu*- te water gaan. Jouse jismak mba=pom em-por=or, opok en, tsjem oneu mba=pom em-por=or, opok en, (de man uit de bovenwereld, per ongeluk op de aarde terecht gekomen) probeert het haardvuur te zien, maar hij ziet niets; hij probeert de dakbedekking te zien, maar hij ziet niets (de mensen van de aarde kennen nl. nog geen daken en geen vuur); *mba=pom* nom.vorm van *por*- zien, kijken; *em-pom*- proberen te doen; de zin is dus: te zien probeert hij te doen. Mbetsj mbetsj-por=or, opok ndak ou aer en, (het kind) probeert met huilen (zijn vader over te halen het mee te nemen), maar, zegt het, het schijnt helemaal niet te lukken; *mbetsj mbetsj*- verb. uitdr. huilen; *opok ndak* helemaal niet, zie 117, *ou* = misschien. Ndo mbetsj mbetsj-por=ej, opok, ik probeerde het met huilen gedaan te krijgen, maar het lukte me niet.

235. Voorbeelden bij *mbasirin*, zie 136. Ndan eu mbasirin

a = p o r = o r, e t s j a m a e r e n, ondertussen kijkt Ndaneu en zegt: wie is dat? Let hier op de plaats van *mbasirin*, dat we hier vertalen door „ondertussen”. A = p o r = e r e s m b a s i r i n, E w e r t s j a m i m a e r e n, toen ze keken zei Ewer: wie is het? E w e r a r a m b a s i r i n, t s j e s a r t s j o w o t s j m b a n i n i m a e r e n, ondertussen zegt Ewer: het is een tabu-vrouw (die niet gedood mag worden); *mban* zie 99. A r e m a r a m b a s i r i n n d o a m o u f e i m b = a p i i m a e r e n, ondertussen zegt zijn vrouw: ik ga op de bank van *amou*-planten urine lozen; *ndo i mbapi* zie 68. A r i s e p e s m b a s i r i n m b e t s j a r a o e n, ondertussen beginnen zijn ouders te huilen (nadat ze het bericht van zijn dood ontvangen hebben). O u m b a = j e s - t e u m b a s i r i n a = e m - j e s = o r e n, om aan de landkant mensen te gaan halen gaat hij landwaarts op weg; *jes*- landw. gaan, *teu*- nemen, *mbasirin* in één adem gezegd met *mbajesteu* is op geen enkele manier in 't Ned. weer te geven; *em-jes*- landw. vertrekken, *em*- is hier inchoatief, zie 29. J o f a f a i = o r m b a s i r i n, j i s m a k f a f a m - t a k a - m = e r e s e n, dag in dag uit hollen ze (de trommen) uit; *jo fai*- dagworden, *jo fafai*- telkens dag worden; *jo fafajor mbasirin*, telkens als het dag wordt, echter in de zin van: elke nieuwe dag, elke dag, dag in dag uit; in *fafa-m-taka-m*- vinden we *fa-m*- trans. branden, van een ander *fai*- dan dat van *fafajor*, met de intr. bet. v. branden; *fafam*- it. = doen branden met mv.obj.; *takai*- er doorheen komen, *taka-m*- er doorheen boren; *fa-m-taka-m*- is dus brandend er doorheen boren, wat men doet bij het uithollen van een stuk boomstam om er een trom van te maken; *fafam-takam*- is daarbij it.st. E m o r o m j i w i a e r e s e n; o k o t s j e m b a s i r i n o r o m a s e p e = o r e n, ze schrappen de trommen glad; die met de knoest maakt (de eigenaar) pas later schoon; *orom jiw*i heel schoon; *jiwi* = kind, klein, en wordt hier als versterking gebr. bij *orom*, dus met dezelfde functie als *ndakap*, dat ook klein betekent, in 117; *e mbasirin* is deict.el. *e* met *mbasirin*, ondertussen, maar, doch, daarna. A t i p e r e s m b a s i r i n o m a r e n; a r o s o w o t s j m b a s i r i n o m a r a r p o k i m a e r e n; de kinderen zijn bang, maar de moeder zegt: weest niet bang; ook hier kan men in Ned. vert. *mbasirin* moeilijk weergeven.

236. In de meeste gezangen der Asmatters worden in een zekere omlijsting twee of meer reeksen namen van personen of zaken opgenoemd; dat opnoemen heet *pok jütsjütsjümir-*, of ook wel *pok juas so e-*, waarin *so e-* = zingen. Van 's morgens tot 's avonds zulke gezangen zingen zonder trombegeleiding noemt men *pirmetsj mbetsj-*. In elke groep vindt men een of meer zangers van beroep die men *pirmetsj ar amat ipitsj* noemt. Zulk een zanger van de groep Ajam, met name Kamtarsipi, oud $\pm$ 50 jaar, dicteerde ons het gezang dat we in 238 in zijn geheel zullen weergeven. Het bestaat uit 17 strofen, die we ieder schreven in vier regels.

Aan de kop van elke stroof wordt de naam van een rivier genoemd, in de eerste stroof de Ajip; de zanger zingt *Ajipi*; hij verlengt de naam vanwege het rythme; in de overige strofen noemt hij de zijrivierts van de Ajip, en voegt er voor het rythme telkens *ipi* achter, en met dat *ipi* speelt hij verder het hele gezang door. In de eerste regel van de eerste stroof wordt gezegd dat aan de Ajip de zon opkomt, in de tweede regel noemt een vrouw zichzelf de parkiet-vrouw, in de derde regel zegt ze dat ze zich gaat ontlasten; en in de vierde zegt ze: ik licht mijn schaamrok op, dat jij zon daar boven me kunt beschijnen; hoewel de ik-persoon een vrouw is wordt het gezang gezongen door mannen.

In de eerste regel van de overige strofen vinden we telkens een ander woord voor „zon”, hetzij uit de gewone, hetzij uit de poëtische taal, hetzij beeldspraak waarmee de zon wordt aangeduid, als vuur, ofwel woorden voor maan, ster, morgennevel, wolk, dageraad. In de tweede regel noemt de vrouw zich telkens met de naam van een vogel of van een koeskoes waarvan veren of huid worden gebruikt om zich op te sieren. In de derde regel vinden we telkens een of andere manier van ontlasting uitgedrukt. In de vierde regel komt telkens het in de eerste regel van de stroof gebruikte woord terug voor zon, maan enz., en verder een of ander woord dat op de schaamschort duidt.

Na de 17 strofen komt nog een eindzang van veertien regels. In de eerste acht is het kopwoord weer de naam van een zijriviertsje van de Ajip waarbij de zon opkomt; in de twee eerste regels alleen in zangen gebruikte woorden voor „zon”, in de overige zes beeldspraak, en beurtelings wordt de zon genoemd: parkiet, fakkels of fakkelsvlam, of duidt men de stralen van de zon, gezien door de spleten in de bewanding aan met: bindsel, speer, touw. Daarna noemt de vrouw zich

weer tweemaal met een koeskoes-naam, en zegt dat ze zich gaat ontlasten op de grond, en twee maal: voor jou o zon daar boven open ik mijn schaamschort, dat je me kunt beschijnen.

Het gezang heeft betrekking op de geslachtelijke omgang van man en vrouw; zon, maan, wolken enz. zijn de man voor wie de vrouw haar schaamschort opent, en die haar dan beschijnt, resp. beschaduwet, d.i. beslaapt.

237. Eerste stroof, regel één: *Ajip* (riviernaam), *i* (rythme), *joʉ* (zon), *aoa* (hier), *jis-* (opkomen), *m-* (praesens), *a* (hij), *iro* (rythme); regel twee: *aja* (aha), *ndo* (ik), *mbewor* (parkiet), *awotsj* (vrouw), *a* (rythme); regel drie: *as* (faeces), *ipi* (rythme), *enem* (lozen), *a* (adhortat.), *im* (aldus), *ipena* (ik wil); regel vier: *ndor* (mijn), *awer* (schaamschort), *ipi* (rythme), *op* (boven), *a* (rythme), *joʉ* (zon), *fafō* (beschijnen), *ro* (rythme), *tam* (ten behoeve van), *o* (jou), *paja* (openen).

Vertaling eerste stroof: *

Aan de monding van de Ajip komt de zon op;
Ha! ik de parkiet-vrouw,
Ik ga faeces lozen,
Mijn schaamschort open ik voor jou o zon, dat je me zou beschijnen.
(Het laatste wordt in str. 14 en 15 „beschaduwen”).

238. *De zang.*

1. Ajip i joʉ aʉajisma iro;
Aja ndo Mbewor-awotsj a,
As ipi enem a im ipena,
Ndor awer ipi op a joʉ fafō ro tam o paja.
2. Jitsjin ipi jesir aʉajisma iro;
Aja ndo Sokor-awotsj a,
Poʉ ipi enem a im ipena,
Ndo a junum ipi op a jesir a fafō ro tam o paja.
3. Koukou ipi pir aʉajisma iro;
Aja ndo Jar-awotsj a,
Mbinok ipi enem a im ipena,
Ndor a somen ipi op a pir a fafō ro tam o paja.

* Voor de wisselwoorden zie men 239.

4. Patakaj ipi simit aqajisma iro ;
Aja ndo Epet-awotsj a,
Fak i ipi enem a im ipena,
Ndor ajim ipi simit a fafo ro tam o paja.
5. Mbu ipi mbait aqajisma iro ;
Aja ndo Jür=awotsj a,
Mbe ipi enem a im ipena,
Ndor a tok ipi op a mbait a fafo ro tam o paja.
6. Am ipi mbais aqajisma iro ;
Aja ndo Karar-awotsj a,
Kor ipi enem a im ipena,
Ndor a fumi ipi op a mbais a fafo ro tam o paja.
7. Mbimbur ipi jisar aqajisma iro,
Aja ndo Mbaim-awotsj a,
I ipi enem a im ipena,
Ndor a sain ipi op a jisar a fafo ro tam o paja.
8. Tsjenimur ipi mbaik aqajisma iro,
Aja ndo Fifur-awotsj a,
Mbatsjof ipi enem a im ipena,
Ndor a mborou ipi op a mbaik a fafo ro tam o paja.
9. Pou ipi jiren aqajisma iro ;
Aja ndo Petar-awotsj a,
Mbui ipi enem a im ipena,
Ndor a jivi ipi op a jiren a fafo ro tam o paja.
10. Potopor ipi onok aqajisma iro ;
Aja ndo Jip-awotsj a,
Okom ipi enem a im ipena,
Ndor a sesau ipi op a onok a fafo ro tam o paja.
11. Mbiniu ipi amuin aqajisma iro ;
Aja ndo Jo-awotsj a,
Sifi pi enem a im ipena,
Ndor a tsjemkan op a amuin a fafo ro tam o paja.
12. Kor ipi su aqajisma iro ;
Aja ndo Far-awotsj a,
Pou ipi enem a im ipena,
Ndor a kawos ipi op a su a fafo ro tam o paja.

13. Tsjemnej ipi su aqajisma iro ;
 Aja ndo Far-awotsj a,
 Poq ipi enem a im ipena,
 Ndor a kawos ipi op a su a fafo ro tam o paja.

Men merke op, dat hier gedeeltelijk de wissel-
 woorden dezelfde zijn als in str. 12; de zanger
 kon geen andere woorden vinden, ook niet nadat
 hem op het gebrek gewezen was.

14. Aur ipi jak aqajisma iro ;
 Aja ndo Mboq-awotsj a,
 Mbisin ipi enem a im ipena,
 Ndor a mbetan ipi op a jak a fafo ro tam o paja.
15. Saur ipi sosok aqajisma iro ;
 Aja ndo Pas-awotsj a,
 Sen ipi enem a im ipena,
 Ndor a awoq ipi op a sosok a fafo ro tam o paja.
16. Aqtamor ipi mbes aqajisma iro ;
 Aja ndo Fatsj-awotsj a,
 Wem ipi enem a im ipena,
 Ndor a jua ipi op a mbes a fafo ro tam o paja.
17. Epnamor ipi konam aqajisma iro ;
 Aja ndo Ndair-awotsj a,
 Fem ipi enem a im ipena,
 Ndor a tsjoos ipi op a konam a fafo ro tam o paja.
18. Emsou a ipi tawak aqajisma iro,
19. Mbiwi ipi ndunum aqajisma iro,
20. Mbesam a ipi mbewor aqajisma iro,
21. Mbotsjo a ipi mbanam aqajisma iro,
22. Pasapok mbamui a ipi sos aqajisma iro,
23. Tsji mbamui ipi komen aqajisma iro,
24. Siwir ipi otsjan aqajisma iro,
25. Jakas ipi somen aqajisma iro,

26. Aja ndo Jiwir-awotsj a tsjapin ipi enem a im ipena,
Simar-awotsj süar ipi enem a im ipena,
27. Ndor a jua ipi enem a im ipena,
Ndor a tsjoos ipi enem a im ipena.
28. Op a somen a fafo ro,
Op a otsjan a fafo ro tam o paja.

239. *Overzicht van de wisselwoorden.*

<i>rivier:</i>	<i>hemel:</i>	<i>vogel:</i>	<i>lozing:</i>	<i>rok:</i>
1. Ajip	jou zon	mbewor parkiet	as faeces	awer schaamschort
2. Jitsjin	jesir zon	sokor parkiet	poŭ faeces	junum schaamschort
3. Koukou	pir maan	jar papegaai	mbinok faeces (poët.)	somen gordel van schaam- schort
4. Patakaj	simit maan (poët.)	epet vogelsoort	fak faeces (p.)	ajim schaamschort (p.)
5. Mbu	mbait ster	jür witte papegaai	mbe waterige faeces	tok achterstuk van schaamschort
6. Am	mbais ster (p.)	karar witte papegaai	kor waterige faeces	fumi dansrok
7. Mbimbur	jisar zon (p.)	mbaim vogelsoort	i urine	sain stuk schort
8. Tsjenimur	mbaik zon (p.)	fifur vogelsoort	mbatsjof urine	mborou stuk schort (p.)
9. Pou	jiren vuur	petar vogelsoort	mbÿi water (urine)	jiwi casuarisveren bij dansrok
10. Potopor	onok vuur (p.)	jip vogelsoort	okom water (p.)	sesau casuarisveren (p.)
11. Mbiniŭ	amÿin morgennevel	jo mnl. par. vogel	sifi urine	tsjemkan schaamschort (p.)
12. Kor	su zon (p.)	far vr. parad. vogel	poŭ faeces	kawos rouwkleding
13. Tsjemnej	su (id.)	far (id.)	poŭ (id.)	kawos (id.)
14. Aur	jak donkere wolk	mbou vogelsoort	mbisin zand = troebele urine	mbetan arm- en beenbanden
15. Saur	sosok donkere wolk	pas vogelsoort	sen troebele urine	awou arm- en beenbanden

	<i>rivier:</i>	<i>hemel:</i>	<i>vogel:</i>	<i>lozing:</i>	<i>rok:</i>
16.	Autamor	mbes dageraad	fatsj koeskoes	wem troebele ur. (p.)	jua kinderrokje
17.	Epnamor	konam dageraad	ndair koeskoes soort	fem troebele ur. (p.)	tsjoos kinderrokje
18.	Emsou	tawak	zon (poët.)		
19.	Mbiwi	ndunum	zon (poët.)		
20.	Mbesam	mbewor	parkiet = zon		
21.	Mbotsjo	mbanam	bindsel = zonnestraal		
22.	Pasapok	sos	fakkel = zon		
23.	Tsji	komen	vlam van fakkel = zon		
24.	Siwir	otsjan	speer = zonnestraal		
25.	Jakas	somen	touw = zonnestraal		
26.	jiwir, simar, koeskoessoorten;	tsjapin (poët.)	grond;	süar, grond.	

DE BENAMING DER BEVOLKINGSGROEPEN

240. De dorpen der Asmatters bestaan uit genealogische groepen. Betreffende die welke Keenok of Keenakap spreken kunnen we er niet meer over zeggen, maar in de dorpen die het Kawenak-dialect spreken hebben de genealogische groepen twee aan twee in het dorp hun eigen terrein, en hun eigen *jeu* d.i. vrijgezellenverblijf. Van die twee groepen is de ene de *tsjawwi*, de stam, de andere de *amis*, de top; de *amis* is een groep die zich bij de *tsjawwi* heeft aangesloten; *tsjawwi* en *amis* hebben ieder hun eigen *jeu*-helft, aan weerszijden van de *wur*, d.i. de stookplaats welke midden in de *jeu* ligt en toebehoort aan de stamhouder van de *tsjawwi*-groep. Achter de namen der groepen hoort men vaak *upis*, met subdialectisch verschil *opis*, *urpis*, *urupis* of *arpes*; het betekent „afstammelingen van”, vgl. 125; de groepsnamen waarachter *upis* enz. optreedt zijn oorspronkelijk de namen der stamvaders; bij enkele groepsnamen hoort men *upis* enz. nooit, hetgeen er misschien op wijst dat het geen persoonsnamen zijn, en deze groepen hun naam ontlenen aan bv. een riviertje, een plek of wat ook.

We zeiden dat elke dubbele groep een *tsjawwi* heeft; zo heeft ook elk dorp, elk groepencomplex een *tsjawwi*; het is de voornaamste groep van het dorp, die waarom de anderen zich gegroepeerd hebben, en waarvan de naam ook gebruikt wordt om het hele dorp aan te duiden; dit laatste is alleen niet het geval met de dorpen die tegenwoordig Suuru en Ajam heten, misschien onder invloed van vreemdelingen, en waarvan de hoofdgroepen resp. zijn Ndaneu en Tsjimneu.

241. We laten hier volgen een lijst van de dorpen waarin het Kawenak-dialect gesproken wordt.

D o r p :	<i>Tsjawwi</i> - g r o e p e n	<i>Amis</i> - g r o e p e n
Ajam	Tsjimneu	Siu
	Ajam	Mbakar
	Wao	Tsjesau
	Mbajiu	Pinam
	Jewes	Ndeuar
	Far	Kame

Dorp:	<i>Tsjawi</i> -groepen	<i>Amis</i> -groepen
Aman-Ndamakaj	Aman Ndamakaj Awok	Em Ndaùtsj Ajawer
Amerep	Amerep Akum Kum Mbej Ndawer Tsjen	Kajar Tarfak Mbetar Sasar Ndaotau Ndamtsjen
Ao	Ao Sinan Onak Akanor Jütsjü	Mbewor Janfo Kamtar Ndaopo Jasür
As	As Aipas Sana	Aor Sam Tamer
Atat	Atat Mbu Mbimin	Jan Jes Apok
Atsj	Atsj Jasiu Mbakasej	Firmanmak Kame Taamok
Ewer	Ewer Ndarkao Jower Jiwijof Tosou Amir Kaimes	Akum Akum Mbumak Joftakaj Ndamnam Apor Otsjer
Jamas	Jamas Onak Mbapat Sanao War	Teuerep Ke Jiof Emutsj Mbasin

D o r p :	<i>Tsjawi - groepen</i>	<i>Amis - groepen</i>
Jaùn	Jaùn Mbakase Far Jewer	Kamus Sara Jaù Jok
Jepem	Jepem Mbapiù Kosor	Apokoù Nbuka Mbos
Joni	Joni Putsjimar Ndamas Warat	Mbot Atsju Okor Mbasin
Jou	Jou Tsjame Mbof Kaiwar Awit Akaj	Kaø Pesak Fermer Samùin Esepitsjin Petat
Jufuri	Jufuri Ewen Ndopas	Sean Onafaj Mbini
Kapi	Kapi Kapom Amnes Tare	Jakan Jis Jak Pikam
Mbiwor	Mbiwor Mbaiku Pir Was Awor	Siminej Ndamùin Joftakaj Ternak Weù
Ndakaj	Ndakaj Fumir Por	Sar Saman Opas
Ndenim	Ndenim	Ar

Dorp:	<i>Tsjawwi</i> -groepen	<i>Amis</i> -groepen
Oma-Ndasep	Ndasep Oma Amenak Aman	Mbinin Woꞥ Mbos Mbiwonam
Otenep (Otsjanep)	Otenep Pirjewiwin Jüwüsar Kajar Mbakar	
Per	Per Ek	Jirmak Ndewer
Suꞥru	Ndaneꞥ Satomat Ar Awor Mbait	Onam Suꞥru Mbaser Mbajan Woꞥ-üt-tsjou
Uus	Uus Mbesim Sowi Fotsj Ndamser	Fuaman Jot Ndesnam Wosenmi Fanep
Warse	Warse Akamor Mbirok	Pisu Fanjo Oꞥsej

ALFABETISCH REGISTER

- a*, deictisch element, hier, 60, 111
- a*, in aanspraak, 137a), 1e alinea, 141, 212
- a*, met iteratief-betekenis, 137a) vanaf 2e alinea
- a*-, doen gedurende de dag, 83
- a*-, praefix in indicatief-vormen
- a*-, praefix in *tsj*-, *er*-, *t*-vormen, 59, 60
- a* of *ar*, deictisch element, 60, 112, 119, 145
- a* of *ar*, naar, ook adhortatief element, 65, 88, 95, 137a), 203, 212
- aa*, praedicatief element, Kp, 86-89, 101
- aanhalingen, 141
- aanspraak-element, 137a) 1e alinea, 141, 212
- aanspraakvormen bij verwantschapsnamen, 130
- aanwezig zijn, 18 2e alinea, 21 2e alinea, 27, 81, 85, 86
- aanwijzende voornaamwoorden, 111 3e alinea
- achter, 136, 193
- adhortatief 1e persoon, 68, 95
- adhortatief 3e persoon, 69
- adjectieven, 113-117
- aer*-, blijven doen, Kn, Kp, 82-84
- af*-, hulpwerkwoord, Kw, Kn, 45
- ai*, irrealis-element, Kw, 74, 137b)
- air*-, bij *aer*-, Kn, Kp, 82
- ajaə*, irrealis-element, Kw, 74, 137c)
- aji*-, blijven doen, Kw, Kn, 84, 94
- ak*, naast, Kw, Kn, 136
- akajiri*-, dubitatief element, Kw, Kn, 27
- akap*, *akape*, *akawe*, Kn, = *ndakap*
- akatsj*, postpositie, samen met, erbij, Kw, 137d)
- akaziri*-, duratief element, Kp, 27
- ake*, naast, Kp, 136
- akot*, postpositie, samen met, erbij, Kp, 137e)
- alleen, 21
- am*, postpositie, samen met, ook, 20, 121, 137f)
- am*, praedicatief element bij vraagwoorden, Kw, Kp, 101
- am*-, samen met, reciprociteit, Kw, Kp, 20
- am*-, samen met, Kn, 18
- am*-, staan, Kn, 21
- aman*, binnenste, Kw, 136
- amat*, eigenaar, Kw, Kp, 128, 144, 148, 150, 177, 231
- amen*, binnenste, Kn, 136
- ames*-, liggen, Kw, Kp, 21, 28
- amis*-, liggen, Kn, 21, 28
- an*-, eten, drinken, 14
- anaka*, deictisch element, Kn, 119
- anterioriteitsvormen, Kw, Kn, 76

- ao*, postpositie, bij, Kn, 137g)
ao-, *ao-*, praefix bij uitzonderlijke zero-vormen, Kw, Kn, 80, 86
ap-, zitten, 21, 28, 29, 30
apa(m), vragend element, Kp, 104
ape, vragend element, Kp, 98c), 99
ape mber, wanneer? Kn, 100
apereren, irrealis-element, Kn, 74
apmaam, vragend element, Kp, 104
apne, *apno*, dubitatief element, Kp, 98c)
apok = *ape pok*, Kn, 100, 101, 102, 104
aptam, samen met, postpositie, Kp, 137k)
ar, afkorting van *ara* en *are* bij *am* en *em*, Kw, Kn, laatste alinea 101
ar, zie *a*
ara, praedicatief element, Kw, 86-89, 98, 101
ar am, praedicatief element, Kw, Kn, 101
arao, irrealis-element, Kw, 74, 75, 127h)
arao voor *ara*, Kw, 98, 140, 167
are, praedicatief element, Kn, 86-89, 101
are, irrealis-element, Kp, 74
aren, nabijheid, Kw, Kn, 136
areu, futurum-element, Kw, 93
ariy = *jariy*, Kw
ar pok, prohibitief, 88, 95
ar-vormen, Kn, 76
ar wap = *ar pok*, Kp, 95
as, ding, 100, 120
as-, weggaan enz., Kn, 36, 44
asamat, Kw, 1, 110
asamot, Kp, 1, 110
asan, plaats, plek, Kw, 93, 100
asan pok, in futurum-constructie, Kw, 93
asemer, Kn, 1, 110
asen, plaats, plek, Kn, 93, 100
asen wap, in futurum-constructie, Kp, 93
asin, opdat niet, 97, 106
asin, plaats, plek, Kn, 93, 100
asin opok, in futurum-constructie, Kn, 93
asmat, Kw, 1, 110
as-om-, weg doen gaan enz., Kn, 44
at- stappen, Kw, Kn, 14
atam- instrumenteel „met”, 138a)
atam-, duratief element, 18, 27, 57
at jan atakam, Kw, 211
atsj-vormen, Kw, 76
ay, Kw, *aù*, Kp, bij, postpositie, 137j)
-awar-, bij *-a-*, Kw 83
awer-, op rand, op iets smals, Kw, 18, 138b)
awer-, blijven doen, Kw, 69, 82-84, 210, 215, 220
awir-, bij *awer-*, Kw, 82
azü-, blijven doen, Kp, 84, 94

begeleiden, 38

benaderen, 18, 138e)

bepaald lidwoord, 214, 229
 betrekkelijke zinnen, 111 laatste alinea
 betrekkelijk voornaamwoord, 144
 bevestiging, 99
 bezittelijke voornaamwoorden, 112, 118, 120, 122
 bezitten, 89
 bij, nabij, 18, 136, 137g), j)
 bijna, 74 1e alinea
 brengen, 30

categoriën, twijfelachtige —, 108, 114
 causatief werkwoord *m-*, 12, 33-35, 43-44, 67
 causatieve deictische werkwoorden, 43-44
 causatieve houdingswerkwoorden, 33-35
 conditionele zinnen, 64

daar, 60, 80, 88
 dag, 83
 deictische elementen, 60, 80, 111 3e alinea, 112, 119
 deictische substantieven, 37
 deictische werkwoorden, 36-44
   in samenstellingen, 38-44
   met *toy-*, *to-* enz., 83
   als tweede lid, 39
   als eerste lid, 41
   met meervouds-element, 40
   causatieve deictische werkwoorden, 43
 ding, 100, 120
 directe rede, 105, 141
 doel-aanduiding, 104-106
 dragen, 38
 „dualis”-vormen bij verwantschapsnamen, Kn, 123 3e alinea
 dubitatieve elementen, 98
 duratief-constructies, 18, 27, 69 laatste alinea, 82

c, deictisch element, daar, 60, 111
c-, zeggen, menen, willen, 50, 104, 105, 141, 219
e-, doen, 137a) 2e alinea, 143, 158, 219
e-, hulpwerkwoord, 45
 echt, 1, 117
 eerst, 19
em, vragend element, Kn, 98
em, praedicatief element bij vraagwoorden, Kn, Kp, 101, 104
em-, element vóór houdingswerkwoorden, 22
em-, staan, 21, 28, 29, 30, 31
emam-, staan, Kn, 22
emames-, liggen, Kw, Kp, 22
emamis-, liggen, Kn, 22
emap, zitten, 22
emas, zo, zodanig, Kn, 105
emas, hoe hoedanig? Kn, 100-104
emas mber, wanneer, Kn, 100

emem-, staan, 22
emes, met de zijnen, 109
emsc-, te water zijn, 22
emtep-, hangen, zweven, 22
emtsjom = *eptsjom*, samen met, postpositie, Kw, 89, 137 l), 148, 177
en, ook, 109, 121, 137f), y)
en, onpersoonlijk element, zeggen, menen, willen enz., 75, 98, 104, 143
en-, eten, drinken, Kp, 14
en = *in*, Kw, 137m)
en, vragend element, Kw, 98
enaka, deictisch element, Kn, 119
eo, vanaf, postpositie, Kn, 137n)
epawc, samen met, postpositie, Kn, 137o)
epndey, vragend element, Kw, 98
epen = *pen*, vragend element, Kw, Kn, 98
eperem, samen met, postpositie, Kn, 137p)
eptsjom = *emtsjom*
e(r), zie *e*, deictisch element
-er-, voor zichzelf doen, Kn, 15
erbij, 121, 137d), f), k), l), p)
erm-vormen, Kn, 57, Kw, 58
er-vormen, Kn, 63-70, 102
-cs-, doen in de nacht, 83
-ct-, voor zichzelf doen, Kw, Kp, 15, 212
ct-vormen van houdingswerkwoorden, Kp, 78
eu, vanaf, postpositie, Kw, 137q), 203, 230
eu-, praefix bij uitzonderlijke zero-vormen, Kw, 80, 86
 eventief gebruik van werkwoorden, 77

fa, achter, achterwerk, 136, 193
fae-, zie *jo fae-*, Kn
faç-, zie *zo faç-*, Kp
fai-, zie *jo fai-* Kw
fam-, zie *jo fam-*, Kw, Kn, *zo fam-*, Kp
 familiale benoeming, verwantschapsnamen, 131
 finalis-constructies, 104-106
 futurum negativum, 93
 futurum-vormen, 57, 58, 63-70
f-vormen, 51-53

ga, gaat! 72
 genezen, 33
 „genitief“-constructie, 112, 118, 119, 120, 122
 gezangen, Kw, 236-239
 grijpen, 38
 groepsnamen, 240, 241

habitualis-constructies, 57, 82, 91, 94
 halfklinkers, 5
 hangen, 21, 22
 hebben, bezitten, 89
 hier, 60, 80, 88

houdings-werkwoorden, 21-35, 78-81 85, 86, 92
 onregelmatige vormen, 78-81, 86
 primaire vormen, 21
o-vormen, 21, 24, 78, 79
 functie, 21
 in samenstellingen, 22-32
 achter deictische werkwoorden, 23
 met meervouds-elementen, 25
 met inchoatief element, 26
 met duratief element, 27
 met *sari*-, 28
ap- en *em*-, met deictische werkwoorden, 29
ap- en *em*- met *ndei*-, *nde*-, en *tomet*-, *tomor*-, 30
em- en *se*-, resp. te voet, en varend, 31
 met *jo jam*-, *zo jam*-, 32
 met causatief *m*-, 33-35
 hulpwerkwoorden, 45

im = *inim*, Kw, Kp, 136
 imperatief-constructies, 70-72, 76, 95, 137a) eerste alinea
in, postpositie, Ned. „en”, Kw, Kp, 137r)
in, postpositie „slechts”, Kw, Kp, 137r)
 inchoatieve elementen, 24, 26, 29
 inderdaad, 99
 indicatief-vormen, 48-62; verkorte —, 59
 infinitie werkwoordvorm, 47, 74, 87, 92-98, 104, 111
ini, postpositie, Ned. „en”, Kn, 137r)
inim, gelijkenis, Kw, Kp, 75, 100, 111, 136
iniu = *jiniu*, Kw
 interrogatief-constructies, 66, 98-103, 104
ipir, versterkend element, Kn, 117
ipir = *jipir*- Kn
ipit = *zipit*, Kp
ipitsj = *jipitsj*, Kw
ipitsj, versterkend element, Kw, 117
-ir-, doen in de ochtend, Kn, 83
iri-, meervouds-element, Kp, 40
irim-, meervouds-element, Kw, Kn, 40
 irrealis-constructies, 73, 75
isin = *in*, Kw, 137s)
-it-, doen in de ochtend, 83
 iteratief-constructie, 137a) vanaf 2e alinea
 iteratief-stammen van werkwoorden, 11
-itum-, doen in de namiddag, Kw, Kp, 83
iwir, versterkend element, Kn, 117
iwir = *ipir*, Kw, mannelijk persoon

ja, versterkend element bij imperatief en prohibitief, Kw, 67 laatste alinea, 149
ja of *jak*, deictisch element, Kw, 119 laatste alinea, 214
jam-, samen met, met, Kw, Kn, 18, 138c)
jam-, samen met, reciprociteit, Kn, 20
jaram-, menen dat, irrealis-constructie, Kn, 75

jarü-, meervouds-element, Kn, 40
jarü-, meervouds-element, Kw, 40
je atakam, Kw, 139, 216
jeer-, op rand van, op iets smals, Kn, 18, 138d)
ji duratief element achter nominale *mb-*, *mbe*-vormen, Kw, Kn, 94
ji-, hulpwerkwoord, Kw, Kn, 45
jü, versterkend element, Kn, 117
jü, kind, niet volwassen mens, Kn, 110
jü ata-, duratief element, Kn, 27
jün, postpositie, Ned. „en” en „slechts”, Kn, 137t)
jüü-, meervouds-element, Kn, 40
jüü-, meervouds-element, Kw, 40
jüpir, mannelijk persoon, Kn, 100, 110
jüpirsj, mannelijk persoon, Kw, 100, 110
jür-, opstaan, Kn, 26
jüt-, opstaan, Kw, Kn, 26, 33
jü atam-, duratief element, Kw, 27
jüwi, kind, niet volwassen mens, Kw, 110
jüwir = *ipir*, Kn
jüwir uu, mannen, Kn, 110
jo fae- en *jo fam-*, Kn, 32, 198
jo faj en *jo fam-*, Kw, 32, 198
jobom, vragend element, Kw, 104
juku-, meervouds-element, Kw, Kn, 25

kaee, mens, Kn, 1
kami-, duratief element, 27
 Kamoro-taal, 1, 78, 118, 123
karo, prohibitief element, Kn, 96
karou, prohibitief element, Kw, 96
 Kaünak-dialect, 1
kaweij, mens, Kw, 1 5de alinea, 214
kawenak, Kw, 1, 110
kee, mens, Kp, 1
keenakp, Kp, 1, 110, 117
keenok, Kn, 1, 110
 klankstelsel, 2-9
 klemtoon, 9 einde, aantekening; in indicatief-vormen, 62
 klinkerparen, 4
 klinkers, 2-4; dubbele —, 7
 kom, komt! 72
kop, versterkend element, Kp, 117
kor, versterkend element, Kw, 117
korom-, totaliseren, Kp, 16
kurum-, totaliseren, Kw, Kn, 16
kurum-, aanraken, treffen, Kw, Kn, Kp, 16

leunen tegen, 18, 138f)
 ligatuur *tsj* bij houdingswerkwoorden, Kw, 78
 liggen, 21, 22, 26, 28

m-, causatief werkwoord, 12, 33-35, 43
mb-, praefix in adhortatief-vormen, Kw, 68, 70
mb-, praefix in indicatief-vormen, Kw, 61, 163, 217, 234, in negatief-constructie, 91
mb-, praefix in infinitieve werkwoordvorm, Kw, 47, 74, 87, 92-98, 104, 111
mba-, praefix in adhortatief 3e persoon, Kw, 69
mba-, praefix in adhortatief-vormen, Kp, 69
mba-, praefix in indicatief-vormen, Kp, 61, 91
mba-, praefix in infinitieve werkwoordvorm, Kp, 47, 74, 87, 92-98, 104, 111
mba, zelf, Kn, Kp, 121
mbam, imperatief-element, Kw, Kp, 71
mbamok, prohibitief element, Kn, 96
mban, bevestigend element, Kw, Kp, 99, 146
mbaos, prohibitief element, Kn, Kp, 96
mbapor, finaliteit, Kw, Kp, 106
mba(ɾ), zelf, Kw, 121
mbas, prohibitief element, Kn, 96
mbasir, prohibitief element, Kn, 96
mbasirin, voegwoord, Kw, Kp, 136, 179, 235
mbasnirim, voegwoord, Kn, 136
mbe- praefix bij adhortatief-vormen, Kn, 68, 69, 70
mbe-, praefix bij indicatief-vormen, Kn, 61, 91
mbe-, praefix in infinitieve werkwoordvorm, Kn, 47, 74, 87, 92-98, 104, 111
mbepere, finaliteit, Kn, 106
mber-, stroomopwaarts gaan m.b.t. hoofdstroom, 42
mber-, benaderen, 18, 138e)
mbes-, leunen tegen, 18, 138f)
mbet-, begeleiden, 18, 38
mbipare, één voor één, Kp, 40
mbisa, versterkend element, Kw, Kp, 117
mbitaras, één voor één, Kw, 40
mbomon, binnenste, Kp, 136
medeklinkers, 8, 9
meervoud bij substantieven, 109, 110, 123, 215
meervouds-elementen bij werkwoorden, 25, 40
menen dat, irrealis, 75
mens, 1, 100, 110
mero-vormen, Kw, 143
met, instrumenteel, 138a)
met, samen met, 18, 38, 121, 137d), f), k), l), p), x), y), z), 138c), h), k)
m + p-vormen, 83-84
m-vormen, 54-56, 83, 164

naar, in de richting van, 95, 119, 137a) 1e alinea
nacht, 83
nadat, Kw, Kn, 76
namiddag, 83
narratief, Kw, 140, 143
nda of *ndat*, nadruk leggende postpositie, Kw, Kp, 137u), 146, 161, 167, 168
ndai, kom(t)! Kn. 72
ndak, versterkend element, Kw, Kp, 1 5e alinea, 117
ndakap, versterkend element, 1, 5e alinea, 117
ndakape, *ndakawe*, Kn = *ndakap*
ndaku-, meervouds-element, Kw, Kp, 40

- ndami-*, meervouds-element, Kw, Kp, 25, 40
ndaɔ, doden, Kw, 140, 157
ndat = *nda*
nde-, in samenstelling voorafgegaan door *ap-* of *em-*, Kn, Kp, 30
nde, dubitatief element, Kn, Kp, 98
nde-, afdalen, Kn, Kp, 36
ndeè, kom(t)! Kp, 72
ndeì-, afdalen, Kw, 36
ndeì, kom(t)! Kw, 72, 222
ndeì-, in samenstelling voorafgegaan door *ap-* of *em-*, Kw, 30
ndeù, dubitatief element, Kw, 98
ndimi-, meervouds-element, Kn, 40
ndok, als versterkend element, Kn, 1, 5e alinea, 117; als bevestigend element.
 Kn, 99
ndor-, Kn, *ndot-*, Kp, *ndotsj-*, Kw, op schouder nemen, 38
nduku-, meervouds-element, Kn, 40
 neerleggen, 15, 3e alinea, 33
 negatief-constructies, 88, 89, 91-97
 negatieve futurum-constructies, 93
 negatieve optatief, 97
 nemen, enz., 14, 2e alinea, 24, 33, 34, 38
 niet, 74, 88, 89, 91-97
 nominale werkwoordvorm, 47, 74, 75, 87, 93, 94-98, 104, 111
 nominale zinnen, 85-90, 101
- o*, uitroep-element, Kw, 145, 155, 163, 168
o-, voor, ten behoeve van, tot, 18, 138g)
o-, samen met, 21, 38, 138g)
o-, opnieuw, terug, 18, 138g)
 ochtend, 83
oɛ, vanaf, postpositie, Kp, 137v)
oer, mannelijk, Kp, 110
oer-uj, mannen, Kp, 110
om, praedicatief element bij vraagwoorden, Kp, 101, 104
om-, omkappen, Kw, 14
om-, *o-*vorm van het element *em-* bij houdingswerkwoorden, 22, 38
om-, staan met, 21
omes-, liggen met, Kw, Kp, 21
omis-, liggen met, Kn, 21
omom-, staan met, 22
omomes-, liggen met, Kw, Kp, 22
omomis-, liggen met, Kn, 22
omop-, zitten met, 22
 om te, 104, 106
 onregelmatige werkwoordvormen, 69 laatste alinea, 78-84, 85, 86, 220
 ook, 121, 137f)
oor, mannelijk, Kn, 110
oor uu, Kn, mannen, 110
 op, 115, 136
op, alleen, Kw, 121
op, boven, hoog, 115
op-, zitten met, 21
opa = *opok*

- opdat, 106; opdat niet, 97, 106
opndou, vragend element, Kw, 98
 opnieuw, 18, 138g)
opok, 74, 88, 89, 91-97
opokais = *opok*, Kn
opokno, dubitatief element, Kn, 98
 oppositie bij klinkers, 3
 oppositie bij medeklinkers, 9
 oppositie bij tweeklanken, 6
 opstaan, 26, 33
ora, waar? Kn, 66, 100-103
orom, versterkend element, Kn, 117, 124, 132
os- en *osom-*, weg-, Kw, Kp, 36, 44
otesna, waar? Kp, 66, 100-103
otsjan, *otsjana(k)*, waar? Kw, 66, 100-103
otsj ar, waarheen? Kw, 160
ou, mens, mensen, Kw, 1, 100, 110
ower, mannelijk, Kw, 110
ower ou, mannen, Kw, 110
- pa*, alleen, Kn, Kp, 121
pa = *opa* = *opok*
pekap-, gaan zitten, Kn, Kp, 26
pen, vragend element, Kw, Kn, 98
per-, zien, proberen, Kn, 17, 96
 persoonlijke voornaamwoorden, 112, 118-122
piramis-, gaan liggen, Kn, 26
pirmetsa, gezang, Kw, 236
 plaatsbepalende zinnen, 111
 plan, van — zijn, 104
po-, allemaal, 25
pok, ding, 100, 120
pok = *opok*
pok, in *ar pok*, prohibitief element, 95
pokap-, gaan zitten, Kw, 26
pom, imperatief element, Kp, 71
por-, zien, kijken, proberen, Kw, Kp, 17, 96, 234
-por pok, prohibitieve constructie, Kw, 96
 posterioriteit, 76
 postposities weinig voorkomend, 136, 140, 142, 157, 231
 praedicatief element *ara*, *are*, *aa*, 86-89; *ar'am* in Kw, 101
 praedicatief element *am*, *em*, *em*, 101
 praediceren van naamwoorden en telwoorden, 85-90
 praefix *a-* in indicatief-vormen, 59, 60
 praefix *a-* in *tsj-*, *er-*, *t-*vormen, 64-71, 102
 praefix *aφ-*, *ao-* in uitzonderlijke zero-vormen, Kw, Kn, 80, 81
 praefix *eo-* in uitzonderlijke zero-vormen, Kn, 80, 81
 praefix *eu-* in uitzonderlijke zero-vormen, Kw, 80, 81
 praefix *mb-*, *mbe-*, *mba-* in adhortatief-vormen, 68, 70
 praefix *mb-*, *mbe*, *mba-*, zomaar, bij indicatief-vormen, 61
 praefix *mb-*, *mbe-*, *mba-* in negatief constructie, 91
 praefix *mb-*, *mbe-*, *mba-* in infiniete werkwoordvorm, 47, 74, 87, 92-98, 104, 111

praefix *mba-* in adhortatief 3e pers., Kw, Kp, 69
 praefix *mbe-* in adhortatief 3e pers., Kn, 69
 praefix *t-* in *tsjer*-vormen, Kw, 73
 praefix *ta-* in adhortatief 3e pers., Kw, Kp, 69, 74; bij 1e pers. mv. Kp, 68
 praefix *te-* in nominale werkwoordvorm, Kn, 73, 74
 praefix *te-* in adhortatief 3e pers., Kn, 69
 praesens-vormen, 54-56, 78, 81
 praeteritum hodiernum, 48-50
 praeteritum praehodiernum, 51-53, 84
 praeteritum-vormen, 48-53
 proberen, 17, 96, 234
 prohibitief, 67, 88, 95, 96
pu, bij, postpositie, 137w)
put-ames-, gaan liggen, Kw, Kp, 26

reciprociteit, 20
 reflexief, 121
 relatiewijzer *r*, Kw, Kn, 49, 55

sae- Kn, *sag-* Kp, *saj-* Kw, meervoudselement, 40
 samengestelde substantieven, 107, 123
 samengestelde werkwoorden, 10-44, 82, 83
 samenstelling van substantieven ter uitdrukking van afhankelijkheidsrelatie, 112
 samenstelling van substantieven type „boomstam”, 100, 110, 111, 115, 136
sari-, zich voortbewegen, 28
 schakel-elementen, 136-138
se-, te water zijn, 21, 31
 semi-nominale zinnen, 85-90
simin, naast, Kw, Kp, 136
sir-, opstaan, Kn, 126
sit-, opstaan, Kw, Kn, 26, 33
 slechts, 137r)
sorop, nabijheid, Kn, 136
sotop Kw, *sötöp* Kp, nabijheid, 136
 staan, 21, 22, 26, 28-31
 subject-aanduidend element, 137u)
 substantieven, 107-112, 114, 115

t-, praefix in *tsjer*-vormen, Kw, 73
ta, wie? Kp, 66, 100-103
ta-, meervoudstam bij *te-*, Kn, 11, 14, 24
ta-, praefix in adhortatief 3e pers., Kw, Kp; bij 1e pers. mv. Kp, 68
taa- meervoudstam bij *tae-*, Kp, 11, 14, 24
 taalgebied, 1
tae, wie? Kn, 66, 100, 103
tae-, nemen enz., Kp, 11, 14, 24, 38
taëanim-, meervoudstam bij *tae*, Kp, 11, 14, 24
takam en *takam-*, eerst, 19
taka(pe), Kp, als versterkend element, 117, als telwoord, 134
tam, wie is het? Kp, 101
tam- = *jam-*, Kn, 138h)
tam-, ten behoeve van, Kw, Kp, 15, 217

tamnam, wie is het? Kp, 101
tan am, wie is het? Kp, 101
tan em, wie is het? Kn, 101-105
tanim-, meervoudstam bij *te-*, Kn, 11, 14, 24
tap, dubitatief element, Kw, Kp, 98
tapes, vrouwelijke personen, Kp, 100, 110
tapim-, grijpen, Kp, 38
tar-, meervoudstam bij *ter-*, Kn, 11, 14, 24
tarej atakam, Kw, 139
tau-, meervoudstam bij *teu-*, Kw, 11, 14, 24
te, ga(at)! Kn, 72
te-, nemen enz., Kn, 11, 14, 24, 38
te-, inchoatief, Kn, 24
te-, praefix in infiniete werkwoordstam, Kn, 73, 74
te-, praefix in adhortatief 3e pers., Kn, 69
telkens, 137a), 2e alinea
telwoorden, 134-135
tem-, ten behoeve van, Kn, 15
temen, gelijkenis, Kp, 100, 111, 136
tem-vormen, Kp, 57-59, 91
ten behoeve van, 15, 217
tenim-, meervoudstam bij *tag*, Kp, 24
tep-, hangen, zweven, 21
tepes, vrouwelijke personen, Kn, 100, 110
ter-, nemen enz., Kn, 11, 14, 24, 38
teu-, nemen enz., Kw, 11, 14, 24, 38
teu-, inchoatief, Kw, 24, 200, 203
ti-, neerleggen, Kn, 15
tiisipin, kinderen, Kn, 110, 125
tijdsbepalende voorzinnen, 65
timin, gelijkenis, Kn, 100, 111, 136
tin, met, en, postpositie, Kp, 137y)
tin-, bij, Kn, 138i)
tinakot, samen met, Kp, 137y)
tini, met, en, postpositie, Kn, 137y)
tip, voor, plaatsbepalend, 138j)
tiperes, kinderen, Kw, 110, 125
tipokos, kinderen, Kp, 110, 125
tiu-, neerleggen, Kw, 15
to- = *tae-* Kn, en *tag-* Kp plus *-o-*, 24, 38
toko, Kn, als versterkend element 117, als telwoord 134
tomet-, opstijgen, Kw, Kp, 36
tomet-, in samenstelling voorafgegaan door *ap-* of *em-*, Kw, Kp, 30
tomor-, opstijgen, Kn, 36
tomor-, in samenstelling voorafgegaan door *ap-* of *em-*, Kn, 30
ton, op, 136
toor, vrouwelijk persoon, Kn, 100, 110, 119
toor-, aanwezig zijn, Kn, 18
toot, vrouwelijk persoon, Kp, 100, 110, 119
toot-, aanwezig zijn, Kp, 18
top- = *tep-* plus *-o-*, 21
tou- = *teu-* plus *-o-*, 24, 38
trappen van vergelijking, 116

-*tsj*-, ligatuur bij onregelmatige vormen van houdingswerkwoorden, Kw, 78
tsja, wie? Kw, 100-103
tsjam, wie is het? Kw, 100-103
tsjanim-, meervoudstam bij *tey*-, Kw, 11, 24, 38
tsjapim-, grijpen, Kw, 38
tsjei, ga(at)! Kw, 72
tsjem-vormen, Kw, 57-59
tsjepes, vrouwelijke personen, Kw, 100, 110
tsjer-vormen, Kw, 73-74
tsjin, met, en, postpositie, Kw, 127y)
tsjowok, Kw, als versterkend element 117, als telwoord, 134
tsjowotsj, vrouwelijk persoon, Kw, 100, 110
tsjowotsj-, aanwezig zijn, Kw, 18
tsj-vormen, Kw, 63-72, 102
tü-, neerleggen, Kp, 15
t-vormen, Kp, 63-74, 102
tweeklanken, 5-7, 12

Umlaut ü, 2

-*urum*-, doen in de late namiddag, Kn, 83
usir-, opstaan, Kn, 26
ut, versterkend element, Kw, Kp, 117, 124
utiri, samen met, postpositie, Kn, 137z)
utsjim, vragend element, Kw, 100, 101, 102
utsjim mbar, wanneer? Kw, 100
utsjib, vragend element, Kw, 101
ui, mens, mensen, Kp, 1, 100, 110
uu, mens, mensen, Kn, 1, 100, 110, 119

vanaf, 137n), q), v)
verbale uitdrukkingen, 10, 45
verbale zinnen, 85-86, 90, 102
verbod, 67, 88, 95, 96
verkorte indicatief-vormen, Kn, 59, 2e alinea
vermaningen, 211-215
versterkende elementen bij naamwoorden, 117
vervoeging, 46-84
verwantschapsnamen, 118, 122-133
voorlopig, 17
voortbewegen, zich —, 28
vraagwoorden, 66, 98, 100-104, 111
vragend voornaamwoord, 66, 100-103, 111, 112

wanneer, 65

wanneer? 100, 3e alinea
wap, negatief element, Kp, 91-94
warim-, meervoudselement, 40
wasit-, opstaan, Kp, 26, 33
watem, hoe? Kp, 66, 100-103
watem mbar, wanneer? Kp, 100
watem mbinaf, wanneer, Kp, 100
water, te —, 21, 22, 31

- watmaan*, vragend element, Kp, 101
watsje, waar? Kw, 150
 weg-, 44
wen, ander, enkele, Kn, Kp, 135
wera, waar? Kn, 100-103
 werkwoorden, 10-45
 werkwoordstammen, 10-11
 willen, 98, 104, 105
wirim-, meervouds-element, Kn, 40
wu-, meervouds-element, 40
wun, ander, enkele, Kw, 135, 144
wurum-, meervouds-element, Kn, 40
wusir-, opstaan, Kn, 26, 33
wuurtaras-, één voor één, Kn, 40
- zaam-*, menen dat, irrealis-constructie, Kp, 75
sam-, samen met, Kp, 18, 138k)
sarü-, meervouds-element, Kp, 40
ze-, hulpwerkwoord, Kp, 45
ze-, zeggen enz., Kp, 75, 104, 105
 zeer, versterkend element, 117
 zeggen, 50, 75, 98, 104, 105
 zelf, 121
 zero-vormen, 48-50, 78-81, 86
 zinsbouw, 90, 103
zipit, mannelijk persoon, Kp, 110
 zitten, 21, 22, 26, 28, 29, 30
ziṅ atam-, duratief element, Kp, 27
zoar-, op rand van, op iets smals, Kp, 18, 138 l)
 zodra, 65
zo faṅ- en *zo fam-*, Kp, 32
 zomaar, 61
-zü, habitualis-element, Kp, 49
zü-, hulpwerkwoord, Kp, 45
zuku-, meervouds-element, Kp, 25
zünü-, meervouds-element, Kp, 40
züü, kind, niet volwassen mens, Kp, 110
 zweven, 21, 22

WOORDENLIJST
VAN KAWENAK, KEENOK,

	<i>K a w e n a k</i>	<i>K e e n o k</i>
1. lichaam	ndamo	ndomo
2. hoofd	kũis	kuus
3. voorhoofd	mbipis	mbinipin
4. schedel	kũis fa	kuus wes
5. hoofdhaar	fin	fini
6. oor	jan	jane
7. oog	mbanmok	mbanmak
8. ooglid	mbanmok omen	mbanmak pitni
9. wenkbrauwen	mbanmok fin	mbanmak fini
10. tranen	mbetsj mbanem	mberepu
11. neus	mbi	mbimak
12. neusgat	mbi jof	mbimak jof
13. snot	mbi to	mbira
14. wang	ak	ak
15. mond	mbe jof	mbiajof
16. lippen	ewen pitsjin	ipni pitni
17. kin	okon	okone
18. baard	okon fin	okone fini
19. tong	komen	komen
20. tand	sis	sisi
21. hersens	kũis tsjenam	kuus tenem
22. hals	tenem	femak
23. adamsappel	tenem eke	tenem eak
24. nek	jimas	pae
25. borst	aũi	pero
26. borst, uier	aõ	ao

WOORDENLIJST
VAN KEENAKAP, KAÜNAK EN KAWEINAG

<i>Keenakap</i>	<i>Kaünak</i>	<i>Kaweïnag*</i>
ndamo	ndamo, ndamnak	ndam
kus	kuis	uto
mbipin	mbanapin	mbanepin
kus fa	kuis emak	kus
fina	kuis fini	ufin
zane	zän	jenmak
mbanmak	mbanak	mbanak
mbanmak pisan	mbanak pitin	mbanak pitin
mbanmak fina	mbanak torom	mbanak fin
mbat'mbanames		mbatmis
mbimak	mbinukum	mbimak
mbi zazafa	mbati	mbimak jöf
mbi te	mbiti	mbi tugus
ake	ake	ak
mbe zafa	mbe zafo	mbē
e pitin	sisi pitin	jenē pitin
okon wes	okon	topon
okon fina	okon fini	ak fin
komen	komen	mbenek
sis	sisi	sis
amok tenam	amoka	kusi
femak	femak	femak
tenem ek	sofi	femak fidok
zimas mbak	ititi mbak	jimas
zamom	zamom	awui
aü mbapan	aü	aö

---

* Kawejnag-dialect ingevuld door Pater A. v. d. Wouw M.S.C., missionaris aan de Cook-baai. Door *ē* wordt voorgesteld een gerekte *e* ongeveer als Franse *ê*, door *g* een zeer zachte *g*.

	<i>K a w e n a k</i>	<i>K e e n o k</i>
27. tepel	aɔ mben	ao mbimak
28. melk	aɔ wos	aos
29. zuigen aan borst	aɔ an-	ao nde-
30. zogen	aɔ anam-	ao ndem-
31. rib	jewem emake	ji emak
32. hart	ektsjan	eakten
33. buik	jak	jak
34. darmen	jak	jak
35. lever	wa	amne wo
36. gal	jir	jirak
37. zijde	usin	usin mbip
38. navel	mbokoper	mbokoper
39. rug	mbak	mbakmak
40. schouder	sej	sekop
41. billen	fa mbor	fa mber
42. aars	fa jof	fa jof
43. poepen	as ji-	ase jipi-
44. poep	as	ase
45. veesten	as pum-	ase pum-
46. stinkend	pinim puitsjak	pinim perakas
47. penis	tsjemen	tamne
48. testikel	mbisak	mbisak
49. vagina	tsjen	tene
50. coire	tsjen an-	tene an-
51. pissen	i ji-	ii jipi-
52. pis	i	ii
53. voet, been	mbej	mbee
54. voetzool	mbej wa	mbee jo
55. enkel	mbej koman	mbee komne
56. hiel	mbej tsjimi	mbee timi
57. dij	e	ee mbak
58. knie	jine	jina
59. kuit	emen mbo	fanmak mbunas
60. hand, arm	mban	mban
61. bovenarm	sop	sop
62. oksel	kep	jamep
63. elleboog	sonon	senene

Keenakap

àù mbipin
 àù wos
 àù nda-
 àù ndam-
 zaemi
 eaktan
 zak
 zak
 amun wo
 zira
 wusin
 mbokoper
 mbak
 seḷ
 fa mbor
 fa zafa
 asa zi-
 asa
 asa pum-
 pinim peta
 tamane
 mbisak
 teni
 teni nda-

 ii zi-
 ii
 mbaëü
 mbaëü mbisin
 mbaëü komane
 mbaëü tüni
 eè
 zine
 emen mbak ndasa
 mban
 sop
 zamep
 sönöne

Kaünak

àù mbi
 àù sa
 àù nde-
 àù tatam-
 zamim emak
 eke
 zake
 zake sömen
 vo
 ziri
 urumin
 mbököpör
 mbek mak
 kepu
 amor
 faea zafa
 asa pi-
 asa
 asa pum-
 pinim petek
 taman
 mbisak
 tani
 tani nde-

 ii pi-
 ii
 mbai
 mbai ndasa
 mbai koman
 mbai tüma
 aè mbapan
 zini
 imin mbu
 mban
 mbapin
 mbasa
 sönan

Kaweḷnag

aḷ mbimak
 aḷ os
 aḷ an-
 aḷ anam-
 jaiem
 eak
 tiē
 tiē iper
 wa
 jir
 asine we
 mbogopetok
 mbēmak
 fisman
 fe mbor
 fe jaf
 as ji-
 as
 as aur pum-
 pinim petag
 temen
 mbisak ek
 ten
 per an- (v. man)
 temen an- (v. vr.)
 ji ji-
 ji
 mbeḷ
 mbeḷ tüt
 mbeḷ ogot
 mbeḷ tim
 aḷ
 jinüf
 emen mbu
 mban
 mban mbu
 jamep
 mban tim

*K a w e n a k**K e e n o k*

64. vinger	mban ef	mban efe
65. teen	mbej ef	mbee efe
66. nagel	fitsj	faro
67. duim	mban mbetet	mban mbetet
68. pink	m̄ban ek	mban pipi-okos
69. grote teen	mbej mbetet	mbee mbetet
70. kleine teen	mbej ek	mbee pipi-okos
71. been (bot)	emake	emak
72. bloed	es	ese
73. vlees	ndas	ndese
74. huid	pitsjin	pitni
75. haar	fin	fini
76. zweet	joperes	jeperes
77. speeksel	mbese	mbesep
78. fluim	os tsjenam	sese tenem
79. ademen	joses em-	jeses e-
80. eten	an-	nde-
81. hongerig zijn	amos to e-	ames to e-
82. drinken	mbui an-	m̄bi nde-
83. dorst hebben	mbui to e-	m̄bi to e-
84. verzadigd zijn	jak piti em-	jak pir -am-
85. slikken	tookop-	tookop-
86. slapen	isi es-	isi es-
87. dromen	isi tamit-	isi timiri-
88. slaap hebben	isi mbanmak kakapi-	isi mbiniwis em-
89. staan	em-	am-
90. opstaan	sit-	wusir-
91. lopen	jar-	jar-
92. liggen	ames-	amis-
93. zitten	ap-	ap-
94. zwemmen	mbui tsjütsjü-	m̄bi tajar-
95. baden	mbui mbui-	m̄bi mbu-
96. stem, taal	atakam	arakam
97. lachen	utsj otsj-	wiri wir-
98. schreien	mbetsj- mbetsj-	mbiri mber-
99. spuwen	mbes ji-	mbesep ji-
100. braken	mbo mbo-	mbo mbo-
101. niezen	jaki af-	jiki e-

K e e n a k a p

mban efe
 mbaëü efe
 mbi
 mban mbitit
 mban eak
 mbaëü mbitit
 mbaëü eak
 emak
 ese
 ndasa
 pitin
 fina
 zoperes
 mbesa
 os tanam
 zoses fa-
 nda-
 amos to e-
 mbüi nda-
 mbüi to e-
 zak piti-
 zürokop-
 ese es-
 ese tamit-
 ese mbanmak kakapi-
 em-
 wasit-
 zar-
 ames-
 ap-
 mbüi tütüpu-
 mbüi mbüi-
 atokom
 wuti wot-
 mbate mbet-
 mbesa zü-
 mbo mbo-
 zaki af-

K a ü n a k

mban efe
 mbai efe
 fiti
 mban atoa
 mban eperak
 mbai atoa
 mbai eperak
 emak
 ese
 ndasa
 pitin
 fini
 ndamo ziap
 mbenin
 us apek
 zo fafa-
 nde-
 amos to emap-
 mbi nde-
 mbi to emap-
 zake peta-
 ököè-
 ese es-
 ese tamas-
 ese mbanak kakapim-
 em-
 vasit-
 zar-
 amos-
 ap-
 zatakum-
 mbi mbi-
 atakom
 ütü ütü-
 mbati mbati-
 mbenin tüm-
 mbo um-
 akis e-

K a w e i n a g

mban ef
 mbej ef
 fit
 mban mbitüt
 mban eker
 mbej mbitüt
 mbej eker
 emag
 es
 ndas
 pitin
 fin
 joupu
 mbasa
 osek
 an-
 amos jör em-
 tië pir em-
 mbi jör em-
 mbi an-
 kokmapom-
 is es-
 im-
 is mboös-
 is mbanak kagapi-
 fasit-
 mbar-
 ames-
 ap-
 mbi tütüpu-
 mbi mbu-
 ut ot-
 atam
 mbat mbat-
 mbas faj-
 mbo mbo-
 aki akim-

	<i>K a w e n a k</i>	<i>K e e n o k</i>
102. hoesten	os e-	sese e-
103. gapen	okon ak-	okone ak-
104. zwanger zijn	jak sü-	jak si-
105. leven	tetakaj em-	teraka em-
106. sterven	ndamir af-	ndimir af-
107. doden	tsjatiu-	tari-
108. wonde	ndoso	ndoso
109. litteken	ndoso mbej	ndoso keke
110. ziek zijn	ndam jou-	ndomo joo-
111. pijn hebben	asesak tsjuu-	asesok tuu-
112. buikpijn hebben	jak jerem-	jak asesok tuu-
113. stom	okor	jiiri
114. doof	jan mbiri	jane mbir
115. blind	mbanmok petej	mbanmak tak
116. mens	asamat	asemer
117. naam	juas	joas
118. mannelijk persoon	jipitsj	jipir
119. vrouwelijk persoon	tsjowotsj	toor
120. mannelijk	jipitsj	jipir
121. vrouwelijk	tsjowotsj	toor
122. oude man	akamat ipitsj	akamer ipit
123. oude vrouw	akamat tsjowotsj	akamer toor
124. vader	itsjipitsj	ipir
125. moeder	osowotsj	soor
126. kind, jong mens	jiwi	jii kos
127. zoon	tiu	tii
128. dochter	peres	piris
129. grootvader, kleinz.	ak	ak
130. grootmoeder, kleind.	sok	sok
131. oudere broer	èpetsj	per
132. oudere zuster	ùpitsj	ipir
133. jongere broer	èwetsj	or
134. jongere zuster	omes	omsi
135. echtgenoot	mbipitsj	mbopir
136. echtgenote	em	mbo
137. weduwnaar	fuisma jipitsj	fisma jipir
138. weduwe	fuisma tsjowotsj	fisma toor
139. weeskind	mbanma	mbanma

K e e n a k a p

ses tunu em-
 okonak fo-
 zak sü-
 tetaka em-
 ndamir kame-
 tatü-
 ndaso
 ndaso mbej
 ndam ames-
 asesa tu-
 zak zon to-
 zeřtu
 mbiri
 mbanmak pete
 asamot
 zuas
 zipit
 toot
 zipit
 toot
 wosot ipit
 wosot toot
 itipit
 asoot
 züü
 tüü
 paraęüs
 ak
 sok
 ępot
 ipit
 eot
 mbasi
 mbo
 emo
 fuisma zipit
 fuisma toot
 mbaenme

K a ü n a k

osa osa-
 okon si am-
 zake sü-
 seser pi-
 ndamir e-
 tatü-
 ndaso
 ndaso zür
 ndamo ketamos-
 asös tü-
 zake ndamo amos-
 atakom apok
 zän zürüs
 mbanak forom
 asomat
 zoas
 ipit
 taot
 ipit
 taot
 usö pit
 usö taot
 itipit
 esaot
 fai
 tüü

 ak
 asak
 pot
 upita
 waot
 mbasi
 mbo
 em
 fisim ipit
 fisim taot

K a w e i n a g

os os-
 mbeju ji-
 tię fasü-
 tatakaj em-
 ndambir fo-
 afo-
 ndasü
 ndasü mbej
 ndam fou
 asesag tü-
 tię jön taę-
 okorot
 jen mbirę
 mbanak kapię
 asmat
 jüas
 ipit
 towot
 ipit
 towot
 akmat ipit
 akmat towot
 üt
 os
 jüwi
 tü
 pereis
 tatę
 tatę
 ipöt
 ipit
 oot
 mbas
 mbo, węř
 towot
 ndeįsa ipit
 ndeįsa towot
 mbanma jüwi

	<i>K a w e n a k</i>	<i>K e e n o k</i>
140. vriend	aj	aj
141. geest, schim	ndat	mbii
142. ziel, levensgeest		
143. verhaal	tarej atakam	tare arakam
144. huwen	teuet-	teer-
145. baren	pe-	pe-
146. trom	em	eme
147. spelen	ato e-	arenokor e-
148. huis	tsjem	teme
149. deur	jimasap	jimsep
150. trap	mbewórpo	mbeerko
151. wand	tsjem jiwi	teme jii
152. gaba-gaba	mbate	amara
153. ligmat	tepen	tipini
154. vuur	jismak	jismak
155. vuur aanleggen	jismak towokom-	jismak tokom-
156. vuur doven	jismak sapim-	jismak sapim-
157. uitgaan van vuur	sapi-	sapi-
158. rook	jis amujin	jis amun
159. asse	jou mbetsj	jumur
160. brandhout	jis	jis
161. klapperdop	upu	upu fono
162. mes	sej pitsjin	
163. hakmes		se pom
164. fakkel	sos	soso
165. bakken	jeu-	jeter-
166. gaar	jis	aojisao
167. ongaar	ndatsji	ndir
168. vis	enam	enmo
169. sago	amos	ames
170. tabak	kapak	kapok
171. vlechten	si-	si-
172. touwdraaien	somen e-	ndem e-
173. touw	somen	ndem
174. hakken	sakam-	sakam-
175. speer	otsjan	wetn
176. boog	aman	amne
177. pijl	tsjes	tes

<i>Keenakap</i>	<i>Kaünak</i>	<i>Kaweınag</i>
aj	as	mbaj
mbiü	mbiü	ndat
tare atokom	ndam mbir	ndam ju
taet-	tarü atakom	tarej atam
pe-	tame üamit-	tep-
eme	pe-	pe-
ato e-	eme	im
tame	ütü ütü-	atao e-
zimasapok	tame	jimsepin
mbeorpo	imisep	tam
tame züü	tari	kaø
amate	tame züü	papu
tapini	mbake	apotir
züsmak	tapin	tapin
züsmak taøokom-	isa	jismak
züsmak sapim-	isa kumati-	jismak pokom-
sapi-	isa sakmeti-	jismak sepim-
züs amun	sakomos-	sepi-
zoo mbet	isa amun	jis amun
züs	zamit	jaømut
upu	isa fase	jis
sej pitin	jisin upu	wupu
	ofam	sej pis
	par	
sösö	sösö	sös
zee-	isa ö-	faø-
aoma	tepa awetü-	isaø
ndati	ndati	ndati
enamo	enam	enam
amos	amos	amos
kapake	saokar	samak
si-	si-	si-
somen zi-	toma kumu-	semen e-
somen	toma	semen
sakam-	sakom-	asakam-
wotan	otan	oten
amini	amun	amon
tes	tasa	tas

	<i>K a w e n a k</i>	<i>K c e n o k</i>
178. schieten	tsjim-	tim-
179. oorlog	jeweꝀ	jee
180. vijand	jeweꝀ	jee
181. landbouw		
182. rijp	piwi	pii
183. onrijp	ofo	ofo
184. suikerriet	jimam	finmo
185. keladi (tales)	kameasan	kameasan
186. kokos	jüsün	jisin
187. broodboom	pou	paa
188. nipah	akam	akamo
189. banaan	osewetsj	uu
190. rottan	tem	tem
191. bamboe	siwin	siini
192. boom, hout	os	wes
193. omhakken	mbo-	mbo-
194. bijl	sej si	se si
195. stenen bijl	si	si
196. tak	pam	aoa
197. wortel	mbimi	mbimi
198. blad	ée	esena
199. schors	pitsjin	pitni
200. doorn	itsji	iri
201. bloem	tsjiweꝀ	tee
202. vrucht	eke	eak
203. alang-alang	jua	jua
204. staart van vogel	fa mbot	fa mbak
205. vleugel	joro	jora
206. veren	fin	fini
207. vliegen	pi-	pi-
208. nest	tsjo	to
209. ei	ok	sa
210. varken	o	wo
211. hond	juür	juuni
212. buideldier	fatsj	fet
213. kanggoeroe	son	
214. casuaris	pi	pi
215. kroonduif	jür	jir

K e e n a k a p

tim-
zöü
zöü

pii
ofo
mbipü
kamoasan
züsüni
paù
akam
uu
tem
süünü
wes
mba-
sej si
si
oà
tamoò
eḷ
pitin
iti
tüe
ek
zuè
fa mbot
zaḡoro
fina
pi-
to
oka
wo
zuuri
fate
sönö
pi
zu

K a ü n a k

amun to-
saraö
saraö
se faim-
püü
ndati
finam
mbinmis
zisin

uù
toma
süin
osö
mbo-
mbü si
si
awo
tamam
etan
pitin
iti
tawaö
eke
zua
fa fini
zör
fini
pi-
to
oko
wu
zuur
fati
sünü
pi

K a w e i n a g

te-
jeḷ
jeḷ

pi
ofogot
firak
mburüt
jüsün
paḡ
akam
teiji
tem
isim
os
mbo-
sejsi
si
aou
tamao
e
pitin
iti
teije
ek
jüa
mbek
japi
fin
pi-
to
ok
wo
jur
fat
sön
püru
parür

	<i>K a w e n a k</i>	<i>K e e n o k</i>
216. paradijsvogel	kokojo	ferfo
217. boskip	owon	oonap
218. vogel	sok	suku
219. vliegende hond	tar	tare
220. vleermuis	seser	seser
221. muis	pasitsj	pesi
222. rat	pero	paro
223. net	jim	jimi
224. luis	wom	womo
225. vlieg	opat	upur
226. muskiet	isi	ofokom
227. sprinkhaan	pikam	pikmo
228. witte mier	por	nduka
229. slang	amer	amer
230. bloedzuiger	tsji	ti
231. kikvors	etsjo	woro
232. krokodil	eu	ee
233. schildpad	mbu	mbu
234. hemel	onam	wenem
235. zon	jou	jee
236. maan	pir	pir
237. ster	mbait	mbak
238. aarde	tsjapinmi	takami
239. regen	te	te
240. regenboog	jir	wenem jiisi
241. donder	wir	wur
242. bliksem	mber	werak
243. aardbeving	ajou	ajie
244. wind	fo	mbuu
245. water	mbui	mbi
246. eiland	wou	ja
247. berg	op tsjapinmi	kunin
248. stijgen	tomet-	tomor-
249. dalen	ndeü-	ide-
250. bos	osan sas	wasen sase
251. voetspoor	mbei akaj	mbee
252. rivier	jo	ji
253. steen	ek	eke

*K e e n a k a p**K a ü n a k**K a w e i n a g*

kokožo		jo
oan		one
sakuu	saku	sat
tare	tare	tar
seser	mbaser	piaḡ
pes	pe	perös
piraoḡ	fisipirao	mbuminü
zimi	zimi	jim
wamo	wamo	wam
opot	opot	opom
isi	isi	isi
pikam	kenkes	wutas
pari	mbes	pösör
amer	amer	amerto
ti	ti	ti
mbitin	mbitin	ēto
öö	wö	ē
mbu	mbu	mbu
wonamo	zautanam	onam
zoḡ	tanam	jawi
pir	pira	pir
mbaḡüt	mbaö	mbaet
tepinmi	vaota se	tapinmbi
te	te	tē
zür	ukurira	jir
wur	wi	wur
mber	mba	mbasamer
aiee	aeaö	ajüje
fo	züsüs	fo
mbui	mbi	mbi
wo	se tete	wouḡ
op tepinmi	vem	
tomet-	töndö-	tomet-
nde-	ndai-	ndaja-
wasen sase	vawe mbataku	wasensas
mbaḡü temen	mbai zi	mbeḡ jakaj
zu	zü	jo
eka	eka	eker

	<i>K a w e n a k</i>	<i>K e e n o k</i>
254. grond	se	se
255. zand	mbisin	mbisin
256. prauw	tsji	ti
257. schepriem	po	po
258. groot	aut	aur
259. klein	kanim	ji akawe
260. lang	jürou	jüro
261. kort	jipin	koro
262. mager	fatsjo	foro
263. vet	joi	oma
264. verlegen	ndamke	ndemka
265. diep	kaku	kok
266. ondiep	sar	sara
267. hoog	op	op
268. laag	pari	mbap
269. recht	tarowot	toror
270. krom	fasi	foo
271. vlak, effen	tsjawar	toror
272. glibberig	jütsjü	jurumak
273. zwaar	jütür	wiak
274. licht (niet zwaar)	ndasas	fere
275. hard, sterk	fak	feak
276. zacht	kumit	kumiri
277. warm	amop	amop
278. koud	jufu	jufuk
279. beven	ndam titi-	tiriri jim-
280. breed	par	par
281. droog	sa	sa
282. nat	of	mborok
283. goed	akat	akor
284. boosaardig	jokmen	jokomen
285. nietswaardig	puitsjak	perakas
286. juist, waar	ndak	ndok
287. leeg	fi	mbimi
288. vol	imui	imi
289. oud (v. leeftijd)	akamat	akamer
290. oud van duur	tarej	tiri
291. nieuw	aj	ai

K e e n a k a p

se
mbisin
tü
po
ndeŕtu
kee ndakap
ziraŕ
zipin
fato
zaeü
ndamke
kaku
sara
op
tanes
toroot
fasi
toroot
züto
wutüru
ndasas
fak
kumit
amop
zifo
tete
par
sa
ndet
akot
zokmen
pota
ndak
fi
imi
wosotu
tare
aj

K a ü n a k

se
mbisin
ti
pu
fasi
züü wak
taoroa
fakup
fatö
öma
ndamoka
taköa
ndamsen
upu ndak
mbapi ndak
zaos apok
zaos
kokoro
zürüpitin
zütürü
farö
feak
komet
amam
züfü
ndamnak kakauti ndi-
paraüt
sösö
mboto
akot
ukur
petek
emenak
ndasan
imi
usö
tarü
ai

K a w e i n a g

tapinmbi
mbisin
tü
po
awot
kanum
jiraŕ
fanip, ndip
fatokot, tawai
awot, mbapot
ndamkaj
fantar, janör
sar
ope
tanes
ndamtagu, emeret
fasi
kogorot
jütüt
jütür
faro
pake
kumit
ambop
jüfü
ndam tete-
par
sösöt
mbi mburut
agat
jokman
petag
atam nak
ndasen, fi
ene
akmat
tarej
aji

	<i>K a w e n a k</i>	<i>K e e n o k</i>
292. moe	ndam jipi	ndomo fafe
293. snel	sarim	tirap
294. langzaam	kamor	arep
295. zoet	femes	femes
296. zuur	sismik	sismik
297. bitter	asesak	asesok
298. wit	fesak	fesaka
299. zwart	sosok	jaka
300. rood	esakam	esakam
301. zoeken	pou-	poo-
302. vinden	pouteu-	pooteer-
303. geven	tetam-	tetem-
304. aannemen	teu-	teer-
305. nemen	teu-	te-
306. begeleiden	mbetomat-	mbetomjar-
307. vastpakken	teu-	te-
308. maken, doen	em-	em-
309. weten, kennen	mbisom	msem-
310. denken	mbinip tsjerem-	mbinip terem-
311. vergeten	mbinip anim-	mbinip jen-
312. zwijgen	jokon ji-	jokon e-
313. spreken	atakam tao-	arakam tao-
314. zingen	so e-	so e-
315. zeggen	tao-	tao-
316. roepen	jete-	jer-
317. schelden	tsjemeu atakam tao-	temee arakam tao-
318. dragen	ndotsj-	ndor-
319. wakker	isi amin	isi amin
320. bewaken	mbanmok tuu-	mbanmak tuu-
321. wachten	tsjatsjin tem-	titin at-
322. horen	jan ji-	jane ji-
323. zien	por-	per-
324. ruiken	mbi fikim-	pinim amo-
325. zuigen	tsjotsjom-	tomokop-
326. liefhebben	ndamos ji-	ndemse ji-
327. onwillig zijn	puitsjak e-	mbaos ji-
328. breken, hout, tr.	jakam-	pakam-
329. breken, hout, intr.	jakaj-	pakae

K e e n a k a p

ndam zip
 sarim
 zairim
 femese
 süsmuk
 asesa
 fasar
 sesak
 esakam
 pa-
 pataç-
 tetam-
 taçet-
 taç-
 mbetomos-
 taç-
 em-
 msam
 mbinip terem-
 mbinip zanim-
 zokom ze-
 atokom esim-
 so e-
 esim-
 zate-
 tamee atokom esim-
 ndot-
 amuin
 mbanmak tü-
 tatın tap-
 zane zü-
 por-
 mbimak fifim-
 tomokop-
 ndamos ze-
 mbas ze-
 pakam-
 paka-

K a ü n a k

ndamu nipe
 teta
 arima
 femes
 asös
 asös
 zür
 sösöko
 esese
 porapor-
 portaö-
 tatam-
 taoör-
 taö-
 iro tomtin-
 taö-
 im-
 zän i-
 mbinipu pum-
 zän kapim-
 arika emap-
 atakom taö-
 so ea-
 taö-
 teta-
 mbakom atakom taö-
 taözomat-
 mbanak tü-
 pakma
 zän zi-
 por-
 mbiti süsüm-
 fen-
 era emem-
 mbas i-
 pakapim-
 pakapi-

K a w e i n a g

ndam jipi
 pito
 armino
 sis mbamkoas
 asat
 fesak
 sosok
 isakam
 pou-
 pou teü-
 tetam-
 ter-
 teü-
 pimakum-
 teü-
 em-
 omsom
 mbinip teter-
 mbinip inemer-
 ndamos jep-
 atam tet-
 so et-
 tet-
 jeteter-
 tame atam tet-
 om-
 mban teü
 jöm
 jen mbor-
 por-
 fikep-
 süsüman-
 ndamos ji-
 petag e-
 fom-
 fo-

*K a w e n a k**K e e n o k*

330. breken, touw, tr.	pikim-	pikim-
331. breken, touw, intr.	piki-	piki-
332. breken, steen, tr.	jerem-	jerem-
333. breken, steen, intr.	jere-	jere-
334. binden	jik-	jik-
335. verbergen	tsjukum-	tukum-
336. vragen naar	jonou tou-	jonoo too-
337. vragen om	jenim anim-	jenim jenim-
338. bedriegen	patsjin-	arpir e-
339. liegen	suu atakam ta-	asokmer ji-
340. stelen	osom e-	wesem e-
341. weggooien	iwasom-	komasom-
342. verbranden tr.	urum-	jis jermapom-
343. graven	se si-	se si-
344. weggaan	isos-	jisas-
345. bevelen	jirimetsj jirim-	jirmer jirim-
346. komen	ena-	ena-
347. verzamelen	jukum-	tokom-
348. slaan	omop af-	umup af-
349. wreken	mbitsj ji-	mbiri ji-
350. veel	arke	mbiperak
351. niets	opok	opokais
352. alle, alles	takas	mbitakas
353. genoeg	kou	aojiar
354. enkelen	wun	wen
355. daglicht	jo	jo
356. licht, helder	sere	saro
357. nacht	iram	jiram
358. donker	jiwitsj	jiir
359. nu, vandaag	wou	wo
360. gisteren	to	to
361. morgen	to	to
362. ochtend	tam	tam
363. boven	op	op
364. onder	tsjenes	mbap
365. nabij	sotop	serep
366. veraf	ndowon opok	ndemasin opok
367. buiten	tsjesen	tesen

K e e n a k a p

pikim-
 piki-
 zarem-
 zare-
 zik-
 saëü-
 zono taõ-
 zanim zanim-
 patin-
 pote ze-
 wosom ze-
 kokosom-
 urum-
 se si-
 isos-
 zirim zirim-
 enaõ-
 zanim-
 wusup ta-
 mbit ze-
 arke
 wap
 takas
 aõar
 wen
 zo
 sare
 ziram
 züütü
 waõ
 to
 to
 tom
 op
 mbap
 sötöp
 ndanap
 tasene

K a ü n a k

sakapim-
 sakapi-
 papim-
 papi-
 ikik-
 tükmapom-
 atapor-
 zaüa zaüa-

 atasaka sak-
 osom taõ-
 zasom-
 sösö üm-
 sösö-
 tin-
 zirim-
 enao-
 arömati-
 ürüm-
 mbiti zit-
 arke
 ndasan
 otoma
 arka
 vane
 zok
 famos-
 zütam
 züüt
 vaoa
 to
 to
 tamazüt
 upu
 vanem
 ndamsen
 ziraut
 tasan

K a w e i n a g

pikim-
 pik-
 ririm-
 riri-
 jik-
 tomot-
 janö toõ-

 patinim-
 pugma ter-
 osom e-
 josöm
 sös teim-
 se si-
 isös-
 jirmet jirim-
 enaõ-
 amop-
 omop af-
 mbit ji-
 tar
 wapak
 atgas
 kaõ
 wun
 jowu
 seröt
 jiram
 jit
 wo
 to
 to
 tam
 op
 tanes
 ndamnap
 itimat
 tasen

*K a w e n a k**K e e n o k*

368. binnen	aman	amen
369. ik	ndor	nder
370. wij	ndar	ndar
371. jij	or	wer
372. jullie	tsjar	tar
373. hij, zij	ar	ar
374. zijlieden	ar	ar
375. een	tsjowok	toko
376. twee	jamnuk	jomnok
377. drie	mbamintsjop	mbemtiap

K e e n a k a p

mbomon
 nder
 ndar
 wor
 tar
 ar
 ar
 takape
 zamnok
 mbemintep

K a ü n a k

aman
 ndör
 ndar
 wor
 tar
 ar
 ar
 taka
 zamnik
 mbanür

K a w e i n a g

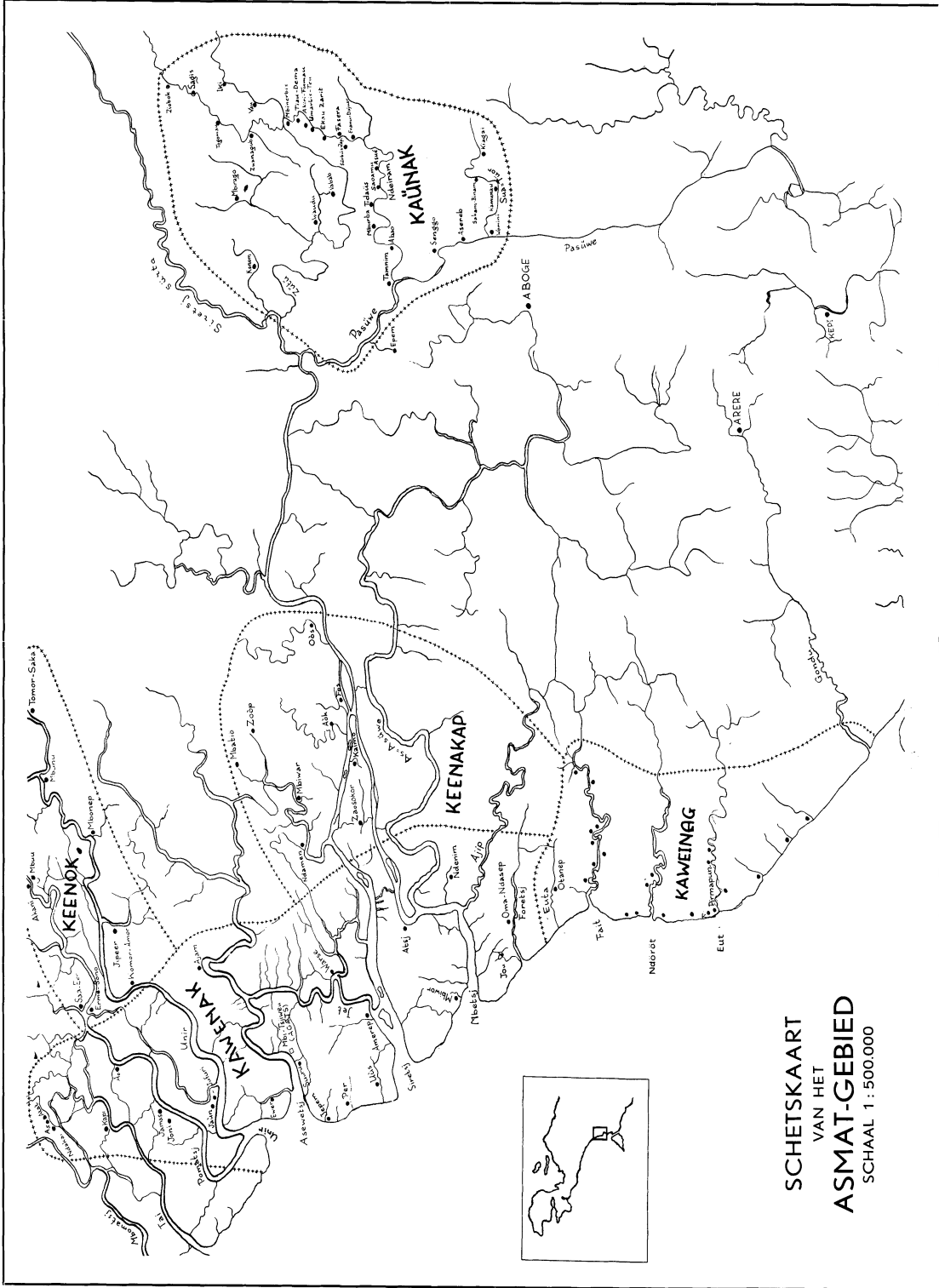
aman
 nder
 ndar
 or
 tar
 ar
 ar
 tak
 amin
 mbeni

KLAPPER OP DE WOORDENLIJST

- aannemen, 304
aardbeving, 243
aarde, 238
aars, 42
adamsappel, 23
ademen, 79
alang-alang, 203
alle, alles, 352
arm, lich.deel, 60
asse, 159
- baard, 18
baden, 95
bakken, 165
bamboe, 191
banaan, 189
baren, 145
bedriegen, 338
been, voet, 53
been, bot, 71
begeleiden, 306
beneden, 364
berg, 247
beschaamd, 264
bevelen, 345
beven, 279
bewaken, 320
bibberen, 279
bijl, 194, 195
billen, 41
binden, 334
binnen, 368
bitter, 297
blad, 198
bliksem, 242
blind, 115
bloed, 72
bloedzuiger, 230
bloem, 201
boog, 176
boom, 192
boomschors, 199
boosaardig, 284
borst, 25, 26
bos, 250
- boskip, 217
boven, 363
bovenarm, 61
braken, 100
brandhout, 160
breed, 280
breken, 328-333
broer, 131, 133
broodboom, 187
buideldier, 212
buik, 33
buikpijn, 112
- casuaris, 214
coire, 50
- daglicht, 355
dalen, 249
darmen, 34
denken, 310
deur, 149
diep, 265
dij, 57
dochter, 128
doden, 107
doen, 308
donder, 241
donker, 358
doof, 114
doorn, 200
doorslikken, 85
dorstig, 83
dragen, 318
drie, 377
drinken, 82
dromen, 87
droog, 281
duim, 67
duister, 358
- echtgenoot, 135
echtgenote, 136
een, telw., 375
effen, 271
ei, 209
- eiland, 246
elleboog, 63
enige, 354
enkel, lich.deel, 55
enkele, 354
eten, 80
- fakkel, 164
fluum, 78
fout, 285
- gaan, 344
gaar, 166
gaba-gaba, 152
gal, 36
gapen, 103
gebeente, 71
geest, schim, 141
geest, ziel, 142
geheel, 352
genoeg, 353
geven, 303
gisteren, 360
glibberig, 272
goed, 283
graven, 343
grond, 254
groot, 258
grootmoeder, 130
grootvader, 129
grote teen, 69
- haar, 5, 75
hak, 56
hakken, 174, 193
hakmes, 163
hals, 22
hand, 60
hard, 275
hart, 32
helder, 356
hemel, 234
hersens, 21
heuveel, 247
hiel, 56

- hij, 373
 hoesten, 102
 hond, 211
 hongerig, 81
 hoofd, 2
 hoofdhaar, 5
 hoog, 267
 horen, 322
 hout, 192
 huid, 74
 huis, 148
 huwen, 144
- ik, 369
- jij, 371
 juist, 286
 jullie, 372
- kangoeroe, 213
 kappen, 174, 193
 keladi, 185
 kennen, 309
 kikvors, 231
 kin, 17
 kind, 126
 klapperdop, 161
 klein, 259
 kleine teen, 70
 kleindochter, 130
 kleinzoon, 129
 klimmen, 248
 knie, 58
 kokos, 186
 komen, 346
 kort, 261
 koud, 278
 krachtig, 275
 krokodil, 232
 krom, 270
 kroonduif, 215
 kuit, lich.deel, 59
- laag, 268
 lachen, 97
 ladder, 150
 landbouw, 181
 lang, 260
 langzaam, 294
 lans, 175
 leeg, 287
 leven, 105
 levensgeest, 142
- lever, 35
 lichaam, 1
 licht, niet zwaar, 274
 licht, helder, 356
 liefhebben, 326
 liegen, 339
 liggen, 92
 ligmat, 153
 lip, 16
 litteken, 109
 lopen, 91
 luis, 224
- maan, 236
 mager, 262
 maken, 308
 man, 118
 mannelijk, 120
 mat, 153
 melk, 28
 mens, 116
 mes, 162
 moe, 292
 moeder, 125
 mond, 15
 mooi, 283
 morgen, 361, 362
 muis, 221
 muskiet, 226
- naam, 117
 nabij, 365
 nacht, 357
 nagel, 66
 nat, 282
 navel, 38
 nek, 24
 nemen, 305
 nest, 208
 net, 223
 neus, 11
 neusgat, 12
 niets, 351
 nietswaardig, 285
 nieuw, 291
 niezen, 101
 nipah, 188
 nu, 359
- ochtend, 362
 oksel, 62
 omhakken, 193
 onder, 364
- ondiep, 266
 ongaar, 167
 onjuist, 285
 onrijp, 183
 onwillig, 327
 oog, 7
 oor, 6
 oorlog, 179
 opklimmen, 248
 opstaan, 90
 oud, 289, 290
 oude man, 122
 oude vrouw, 123
- pagaai, 257
 paradijsvogel, 216
 penis, 47
 pijn, 177
 pijn hebben, 111
 pink, 68
 pis, 52
 pissen, 51
 poep, 44
 poepen, 43
 prauw, 256
- rat, 222
 recht, 269
 regen, 239
 regenboog, 240
 rib, 31
 rijp, 182
 rivier, 252
 roeiriem, 257
 roepen, 316
 rood, 300
 rook, 158
 rottan, 190
 rug, 39
 ruiken, 324
- sago, 169
 schedel, 4
 schelden, 317
 schepriem, 257
 schieten, 178
 schildpad, 233
 schim, 141
 schors, 199
 schouder, 40
 schreien, 98
 slaan, 348
 slang, 229

- slapen, 86
 slaperig, 88
 slecht, 285
 slikken, 85
 snel, 293
 snot, 13
 speeksel, 77
 speer, 175
 spelen, 147
 spoor, 251
 spreken, 313
 sprinkhaan, 227
 spuwen, 99
 staan, 89
 staart, 204
 steen, 253
 stelen, 340
 stem, 96
 ster, 237
 sterk, 275
 sterven, 106
 stijgen, 248
 stinken, 46
 stom, 113
 suikerriet, 184
- taal, 96
 tabak, 170
 tak, 196
 tales, 185
 tand, 20
 teen, 65, 69, 70
 tepel, 27
 termiet, 228
 testikel, 48
 tong, 19
 touw, 173
 touwdraaien, 172
 tranen, 10
 trap, 150
 trom, 146
 twee, 376
- uitdoven, 156
 uitgaan v. vuur, 157
- vader, 124
 vagina, 49
 vandaag, 359
- varken, 210
 vastpakken, 307
 veel, 350
 veer, 206
 veesten, 45
 veraf, 366
 verbergen, 335
 verbranden, 342
 vergeten, 311
 verhaal, 143
 verkeerd, 285
 verlegen, 264
 verzadigd, 84
 verzamelen, 347
 vet, 263
 vijand, 180
 vinden, 302
 vinger, 64
 vis, 168
 vlak, 271
 vlechten, 171
 vleermuis, 220
 vlees, 73
 vleugel, 205
 vlieg, 225
 vliegen, 207
 vliegende hond, 219
 vlug, 293
 voet, 53
 voetspoor, 251
 voetzool, 54
 vogel, 218
 vol, 288
 voorhoofd, 3
 vragen, 336, 337
 vriend, 140
 vrouw, 119
 vrouwelijk, 121
 vrucht, 202
 vuur, 154
 vuur aanleggen, 155
 vuur doven, 156
- waar, juist, 286
 wachten, 321
 wakker zijn, 319
 wand, 151
 wang, 14
 warm, 277
- water, 245
 weduwe, 138
 weduwnaar, 137
 weeskind, 139
 weggaan, 344
 weggooien, 341
 wegnemen, 305
 wenkbrauwen, 9
 weten, 309
 wij, 370
 willen, 327
 wind, 244
 wind laten, 45
 wit, 298
 witte mier, 228
 wond, 108
 wortel, 197
 wreken, 349
- zacht, 276
 zand, 255
 zeggen, 315
 ziek, 110
 ziel, 142
 zien, 323
 zij, vr., 373
 zijde, 37
 zijlieden, 374
 zingen, 314
 zitten, 93
 zoeken, 301
 zoet, 295
 zogen, 30
 zon, 235
 zoon, 127
 zuigen, 29
 zuster, 132, 134
 zuur, 296
 zwaar, 273
 zwak, 276
 zwanger, 104
 zwart, 299
 zweet, 76
 zwemmen, 94
 zwijgen, 312

SCHETSKAART
 VAN HET
ASMAT-GEBIED
 SCHAAL 1 : 500.000